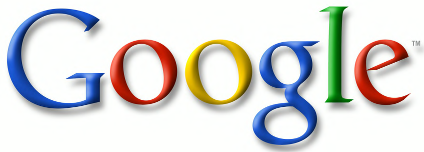
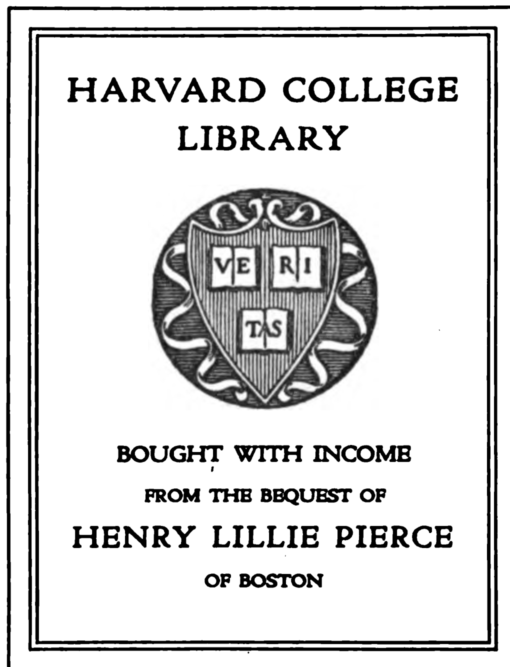

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

FÖRSTA BANDET.

LUND 1903
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

Innehåll.

Bildhuggare och träsnidare i Malmö och Lund under renaissancen.

Renaissancen kännetecknas inom konsten, liksom inom alla andra områden, af personlighetens frigörelse ur det tvång och den fördom medeltiden skapat. Den är reaktionen mot den föregående tidens idealistiska riktning, mot gotikens urartning och förstelning i en gång vunna former. Efter tusenårigt afbrott träda ånyo de klassiska formerna fram; en fläkt af vår går genom tiden, och naturens rätt segrar öfver det häfdmessiga och förkonstlade. «Andarne vakna», sade Ulrich von Hutten. «Det är en lust att lefva.»

Men förändringen sker ingenstädes omedelbart. Utvecklingen går som alltid långsamt och långsammare i Norden än annorstädes.

När det sextonde århundradet bröt in, och i Italien renaissancens första stora tid — Brunelleschis, Masaccios och Donatellos — redan hade gått till ända, stod i Skandinavien ännu medeltidskonsten i full blomstring. Borgar och slott reste sig ännu omgifna af vall och graf, med tinnade gaflar och torn, och murytornas enformighet bröts blott af skottgluggarnes rader eller af en och annan försiktigt anbrakt portöppning. Stafverk och korsblommor, spetsbågar och gotiska baldakiner smyckade ännu som för århundraden tillbaka altaren och grafstenar. Men fram

i 1500-talet, på olika tid inom olika konstarter, börjar förändringen. Slotten bibehålla väl ännu länge sin karakter af fästen, men få dock så småningom en vänligare och tillgängligare pregel, motsvarande förändrade, mera fredliga förhållanden. Och inom den plastiska konsten öfvergår stafverket till rankverk, palmetten träder fram, pilastrar och pelare med nya dekorativa former användas såsom stöd för bågar och hvalf. Det uppstår en öfvergångsstil, en blandning af gotik och renaissance. I Danmark är den förherskande under hela Christian III:s tid; först under Fredrik II:s och Christian IV:s bryter renaissancen igenom.

Den medeltida konsten, särskildt skulpturen, hade i Dan mark liksom i Sverige stått under nordtyskt inflytande. Renaissancen kännetecknas af detta inflytandes tillbakaträngande: det är i stället det södra och vestra Tysklands och framför allt Nederländernas konst, som blifver den tongifvande. Så är det renaissancetiden igenom: först i det sjuttonde århundradet når detta inflytande sin höjdpunkt.

Befästandet af den nederländska renaissancens välde i Danmark knyter sig företrädesvis till de betydande namnen: Antonis van Opbergen och de båda Hans van Stenwinkel. Alla vördade de som sin mästare flamländaren Vredeman de Vries, den germanska högrenaissancens kanske mest typiske konstteoretiker, mannen med den friska, fantasifulla uppfattningen och det fina sinnet för detaljens skönhet. Med dessa konstnärer, som i senare delen af 1500-talet kommo till Danmark, följde skaror af nederländska arbetare: vid de stora kungliga byggnadsföretagen, särskildt vid Kronborg, Rosenborg och Fredriksborg, funno de sin användning. På dessa ställen är det mycket och icke minst dekorationen, som erinrar om förebilderna i Holland: gaflarne med sina obelisker, sandstensomramningar och fönsterinfattningar, portalerna med sina pelare, maskaroner och kartouchverk, tornen och karnapen. Men konstnärerna och arbetarne vid dessa byggnadsverk voro långt ifrån alla främlingar. Främlingarnes konst upptogs af landets egna söner. De utbildade den i allt mera nationel riktning. Det blef till slut en konst enlig med landets och folkets kynne — det mest karakteristiska uttrycket för Christian IV:s tidsålder.

Det har mycket skrifvits om konsten i det egentliga Danmark under denna period. Men desto mera styfmoderligt behandlad har den blifvit i Danmark östansunds, i Skåneland. Dess renaissancearkitektur, så rik och så originell som den är, har väl icke helt kunnat skjutas ur synhåll, men om skulpturen på skånsk mark finnes sedan Brunii tider så godt som ingenting skrifvet.

Det är vid några få af de många hittills okända skulptörerna i Skåne under renaissancetiden, «steenhuggerne» där, som vi i det följande skola dröja. De hafva alla lefvat i Malmö och Lund, och genom dem hafva dessa städer blifvit medelpunkter för konstskickligheten i landet. Men deras verksamhet har också sträckt sig utom hemortens gränser. Borgerskapet där räckte icke alltid till för att gifva dem det arbete de önskade. Så togo de tjenst hos Christian IV och hans bygglystna adel. Deras väg gick öfver Sundet till Kronborg och Kjöbenhavn eller till de nya slott, som växte upp rundt om i Skåne, och de många kyrkor, som där smyckades på nytt.

I.

Aldrig har Malmö intagit en mera lysande ställning än under förra delen af det sextonde århundradet. Under sina ryktbare borgmästare Hans Mickelsen och Jürgen Kock blifver staden en politisk och ofta nog svårmedgörlig faktor i Danmarks och Nordens historia, och socialt sedt tager den ledningen i tidens demokratiska rörelser. Samtidigt är Malmö också den lutherska lärans stamhåll i Skåne, och i tal och skrift kämpas det där som ingen annorstädes i Danmark för reformationens och bildningens utbredning. Namnen Christiern Pedersen, Peder Laurensen och Frans Vormordsen lysa här som de främsta.

Men en tid full af politisk och religiös jäsning lemnar ingen gynsam jordmån för konst och konstindustri. Först sedan oron lagt sig och freden efter Grefvefejden återgifvit landet lugn, begynte i Malmö en rikare blomstring i detta hänseende.

Redan under den slutande medeltiden hade handtverket i Malmö nått en afsevärd höjd: det visar sig icke blott af handskrifna källor utan äfven af några ännu bevarade konstminnen. Den tekniska säkerheten, som är all konsts grundval, var vunnen; de stränga skråordningarne bevarade den. Men först sedan renaissancens anda trängt igenom, utsöndrade sig den enskilde arbetarens verk från de mångas: individens frigörelse gaf åt den enskildes arbete förhöjd betydelse. Gotikens konventionella drag, dess nästan banala enformighet försvann; äfven med fara för urartning till det barocka tager handtverket prägeln af säregen konstnärskraft.

Är detta i Malmö fallet inom flera af dess grenar, är det alldeles särskildt så inom skulpturen.

Den förste kände stenhuggare, om hvilken man vet, att han tillhört Malmö, är Morten Bussaert[1]). Han var sin tids ryktbaraste byggmästare i Danmark och af Fredrik I som af Christian III använd för en mängd byggnadsföretag. Törhända icke utan rätt har man att i honom se en af upphofsmännen till den egendomliga slottsstil, som i det femtonde århundradets förra del uppstod. I Malmö egde mäster Morten gård först på vester, sedan vid Södergatan, och var gift med Hans Mickelsens dotter Bodil. Otvifvelaktigt har han uppfört det Malmöhus, som reste sig efter Grefvefejden och ännu delvis kvarstår. Möjligen, ehuru flera skäl tala däremot, är det äfven han som uppfört det nya rådhuset i Malmö 1546. Såsom bildhuggare har han utan tvifvel varit en representant för öfvergångsstilen mellan gotik och renaissance.

Jemte Morten Bussaert, som i början af 1550-talet bortgick, nämnas på hans tid ännu andra stenhuggare i Malmö. Men det är tomma namn. Först längre fram i århundradet framträda ur mängden af dessa arbetare några, om hvilka utförligare underrättelser lemnas och till hvilka bestämda verk kunna hänföras. Man finner dem bland medlemmarne i snickarnes skrå. Omvexlande med sitt egentliga yrke hafva de drifvit dessas.

---

[1]) Om Morten Bussaert finnas de flesta kända uppgifter samlade hos *F. Beckett*, Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark, 63—66, 69, 80, 139.

Det är renaissancens stora tid i Skåneland — Fredrik II:s och Christian IV:s. Konsthandtverkets föregående utveckling här, om hvilken vi i allmänhet så litet känna, sätter nu sina frukter. Och sådant är snart Malmö-handtverkarnes rykte för konstskicklighet, att de med ifver eftersökas såsom arbetare äfven vid de stora byggnadsverken på Sjælland. En Magnus Jespersen [1]) är sålunda sysselsatt med inredningen på Kronborg; på slottets och de öfriga byggnadernas dekorering arbeta bland andra Erik Pedersen Malmøe och Mikkel Christian [2]). I augusti 1600 skrifver rikshofmästaren Christopher Walkendorf till magistraten i Malmö: «her behøffuis steennhuggere till Kongl. May:is forretagne bygning her for slotted, bedindis ther fore venligen paa Hans May:is vegne, att j strax ville hid offuer skicke szaa mange steenhugger, som ther er i ethers bye att bekomme.» Två dagar senare sänder han ett nytt bref efter det första. Han begär stenhuggare till en ny byggnad i Kjöbenhavn och han tillägger: «ville the icke godvilligen komme hid, tha forbiuder them paa Kong: M: vegne, att the icke arbeyder, førend paa videre besked. Huis deris dagløn belangher, skall thennom til tacke her bliffue giffuen. The skulle om en dag 5 eller 6 komme tid tilbage.» [3]) Det var order, som icke gåfvo rum för invändningar. Mot en gratifikation, gifven af staden, fick man treune af Malmö sten-

---

[1]) *Friis*, Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 339.

[2]) «Biugeningsregister» 1600. Danska Rigsarkivet. *Friis*, Samlinger etc. 347. — Mikkel Christian dog 1592. I bouppteckningen efter honom upptagas följande poster, som i sin mån upplysa om arten af hans verksamhet:

«Een skaarsten aff sorth steen, som er tho piller jonica met tho karthuser och listerne — VII daler.

Een piller eller charm aff Gudlands steen — VI mark.

Item LXXXX blaa astrag aff Fulesangssteen, st:t III sk., er — XVI m., IIII sk.

Fire smaa piller eller fødder aff steen thil kackeloffne, parit 1 ½ mk. — III mk.

Willem Djchmand for een skaarsteen (derpaa stod vbetald), som Villem lagde fra sig til kongens fogit — XX mk.

Rester paa tho skorstene, som kom til Dybeck, forloffuer Jacob Møller — VIII daler.»

[3]) De båda brefven af d. 12/8 och 14/8 1600. Malmö rådhusarkiv.

huggare att afresa.[1]) Den ene af dem är okänd; den andre hade kort förut arbetat på Knutstorp; den tredje var en af stadens allra skickligaste yrkesmän: Daniel Steenhugger.

Ett så mycket större intresse knyter sig till denne sistnämde, som betydande, ännu bevarade arbeten kunna hänföras till hans verkstad.

Mäster Daniel, som var son af en viss Thomas, hade i yngre år gått i lära hos Mogens Snedker i Malmö: 1582 har han arbetat som dennes sven på Malmöhus.[2]) När han förvärfvat sig mästerskap, framträder han som snidare i sten och trä och blifver såsom sådan sin stads främste.

Det äldsta af mäster Daniel utförda arbete, som nått till efterverlden, är det altare af trä, som fordom stod i Rengs kyrka[3]). Det härrör från Fredrik II:s tid. Någon signatur finnes icke å detsamma, men då man vet, att mäster Daniel arbetat för denna kyrka och altaret har vissa beröringspunkter med andra af honom utförda verk, synes intet tvifvel kunna råda rörande dess upphofsman.

Detta altare utgöres af en pelarbyggnad och visar i all sin enkelhet anlag för komposition. Dess öfversta del, som i midten har en Kristusfigur, insatt i en nisch, hvilken på sidorna omgifves af flygelstycken med maskaroner och växtornament, hvilar å tvenne fristående kolonner och trenne utmed fondväggen stälda pilastrar. Mellan dessa äro målningar och snidverk anbrakta. De senare äro här och annorstädes å altaret behandlade icke utan teknisk färdighet och konstnärlig smak; särskildt gäller detta alla frukt- och bladmotiv. Figurframställningen är däremot mindre lyckad. Tvenne reliefer å kolonnernas skaft visa likväl en mera naturtrogen behandling, och de byster af Fredrik II och hans drottning, som smycka fondväggens fris, äro icke utan all porträttlikhet.

---

[1]) I Malmö stads räkenskaper för 1600 läses: «giffvit 3 stenhugger, som kom thil Kiøbenhaffn thil hoffmesteren — 1½ mark».

[2]) Malmöhus läns räkenskaper 1582. Danska Rigsarkivet.

[3]) Det finnes numera i Kulturhistoriska muséet i Lund, där det fått sin plats i Bosebo kyrka.

Efter utförandet af det i mycket bristfälliga altaret i Reng är mäster Daniel under några år som försvunnen. När han åter låter tala om sig, står han på höjden af sin bana. Han är då i begrepp att utföra sandstensskulpturen å Svenstorps herresäte i Skåne.

Svenstorp egdes vid denna tid af den ryktbare historieskrifvaren, rikskansleren Arild Huitfelds syster, fru Beate, sedan 1586 enka efter riksrådet Knud Ebbesen Ulfeld. Hon var sedan 1596 hofmästarinna hos Anne Cathrine, Christian IV:s gemål, och i den för konsten svärmande omgifning, i hvilken hon dessförinnan och senare tillbragte sitt lif, mottog hon hågen och lusten för stora och lysande byggnadsföretag. På Mölleröd vid Finjasjöns strand uppförde hon ett renaissanceslott i ädla och fängslande former, först i Karl XI:s krig förstördt, och på Svenstorp byggde hon sig ett andra slott, som i sin enkla skönhet väl kunde mäta sig med hvilket som helst af Christian IV:s. Byggmästarens namn är glömdt, men man har nämt Hans van Stenwinkel d. ä. som den sannolike upphofsmannen. Skulpturernas utförande lemnade hon åt mäster Daniel i Malmö.

Det är såsom så ofta en ren tillfällighet, att vi kunna tillskrifva en bestämd person — denna gång Daniel Steenhugger — ett arbete som detta. Då det 1599 var så godt som fullbordadt och endast några detaljer återstodo, hade han plötsligen vändt det ryggen. Fru Beate lät då stämma honom för rätta. I Malmö dombok finnes målet dem emellan beskrifvet. Det slutade därmed, att Daniel lofvade utföra hvad han «fortingit medt tag, winduff, waaben, port och andit». Han förpliktade sig att själf komma upp till Svenstorp med en af sina svenner någon gång mellan S:t Mickels och S:t Mortens dag och stanna där, «saalenge hand kand vnderwise suenden hvad hand schall arbeide».[1] Utan tvifvel har han omedelbart därefter afrest. Hans arbete på Svenstorp hade begynt 1596.

Af det medeltida, borgartade utseende, som är så utmärkande för de skånska herresätena ända in i slutet af det sextonde århundradet, märkes intet å Svenstorp. Fästningskarakteren

---

[1]) Malmö dombok d. $^{14}/_{9}$ 1599. Malmö rådhusarkiv.

är borta. Icke i ett kärr eller moras som det gamla Eriksholm och Knutstorp, utan högt uppe på en af de höjder, som mot nordost kanta Lundaslätten, har fru Beate lagt sitt slott. Byggnaden är heller icke, såsom bruket var, anlagd i fyrkant: den utgöres af en enda länga med ett åttkantigt, resligt torn på sin östra sida och en fyrkantig utbyggnad midt emot på sin vestra. Materialet är röd tegel; gaflar, murhörn och fönster äro infattade i sandstensornament. Lister af samma stenart äro också anbrakta i murytorna, och en ståtlig portal omsluter å vestra sidan det midt igenom huset förande porthvalfvet.

Denna portal — onekligen «dekorationens praktstycke» å Svenstorp — tillhör troligen de af mäster Daniel tidigast utförda partierna å slottet: den bär årtalet 1596. På ömse sidor om hvalföppningen har den tvenne attiska kolonner med kanellerade och maskaronprydda skaft, hvilande på höga fotstycken, utstyrda med ringbärande lejonhufvud. Å kapitälerna ligger ett bjelkverk, och på dess fris läses inskriften: «Dette hvs lod erlig och welbyrdig fru Beathe Hvitfeld salig Knvd Wlfeldz efterleuerske bygge anno 1596». Öfverst afslutas portalen med tvenne obelisker, som emellan sig hafva en högt uppstigande praktgafvel. Infattade i en rik kartouchornering med maskaroner och beslagsornament synas å denna de Ulfeldska och Huitfeldska vapnen med riksrådets och fru Beates namn å frisen under gafvelkrönet. En tredje obelisk uppstiger från detta. Det hela gör intryck af harmonisk komposition och ädel formgifning.

Jemte portalen äro särskildt gafvelröstena såväl å de båda kortsidorna som å det framspringande karnapet och å byggnadens fyra takkupor anmärkningsvärda. Dekorationen här verkar icke minst genom sin enkelhet och sina väl afvägda proportioner. I detta fall öfverträffa kanske dessa gaflar de å Kronborg. Volutartade sandstensinramningar begränsa öfverst gafvelfälten; listverk och delade, horisontelt eller rundbågigt afslutade fönster bryta murytorna därunder. Å en af takkuporna — den bär årtalet 1599 — synes i det tresidiga krönet ofvan fönstret ett skulpteradt manshufvud. Möjligen bär det något drag af sin upphofsman.

Vid betraktandet af en byggnads dekoration ligger alltid frågan om byggmästarens och stenhuggarens respektiva andel

däri nära till hands. För Svenstorps vidkommande låter sig väl härvidlag intet med bestämdhet säga, men allt synes visa hän på, att mäster Daniel, som var en bildad man, icke blott utfört själfva stenarbetet, utan äfven lemnat ritningarna till detsamma. Han rycker därmed upp i ledet bland de förnämste af sin tids danska bildhuggare.

Samtidigt med det att mäster Daniel utförde sitt arbete å Svenstorp, fortsatte han Rengs kyrkas utsmyckning. Han utförde här jemte den för öfrigt obekante Andreas Jacobi från Trelleborg en ny predikstol. Den finnes ännu med undantag af baldakinen i behåll [1]). Bröstningen är femkantig och har i hörnen manliga och kvinliga karyatider, uppbärande ett bjelkverk med inskription. Karyatiderna öfvergå i postamenten med känsligt behandlade blad- och fruktornament. Å de fyra fälten mellan dem är en särdeles fint skuren kartouschornering, omramande fristående bilder af de fyra evangelisterna. Endast Lukas finnes dock numera kvar. Nedtill är predikstolens afslutning kupformig, och under en af bröstningens lister läsas konstnärernas namn jemte årtalet 1598.

Man skulle trott, att utförandet af predikstolen i Rengs kyrka och sandstensskulpturen å Svenstorp under de sista åren af 1500-talet icke hade lemnat mäster Daniel tid öfrig till andra arbeten. Men hans verksamhetslust och hans arbetskraft öfvergingo de flestas. Under dessa år var han också sysselsatt med betydande arbeten för Peterskyrkan i Malmö. Han förfärdigade — såsom det heter i dess räkenskaper [2]) — «de store veferpotter till aarewerckidt» och utförde en ny predikstol för midtskeppet. Den medeltida hade redan 1533 ersatts med den forna Helig-andskyrkans [3]). Men då i slutet af samma århundrade allmänna meningen fordrade dennas borttagande, har en af samhällets

[1]) Liksom altaret är denna predikstol numera flyttad till Kulturhistoriska muséet i Lund, där den uppsatts i «herrehuset».

[2]) I S:t Petri kyrkas räkenskaper för 1596 läses: «Giffuit Daniell Stennhugger for de store vefer potter till aarewerchidt — XX mk. — Thend 7 julij giffuidt steenhuggernn, som giorde veffepottenne till aarewerckidt — X mk.»

[3]) *Sonnenstein-Wendt,* Om reformationens införande Malmö, 86.

mera betydande medlemmar vändt sig till mäster Daniel och beställt hos honom en ny.

Den predikstol han utförde är ännu kvar i Peterskyrkan. Dess plats är på norra sidan i långskeppet vid tredje pelaren från öster. Materialet är kalk- och sandsten; dekoreringen visar i allt rena renaissanceformer. Korgen uppbäres af en konsol, hvilande på ryggen af en mansfigur, föreställande aposteln Paulus i nära nog naturlig storlek. Nedåt afsmalnande i en rikt ornerad kupa, slutande med ett lätt snirkelverk, har den å bröstningen, som är åttkantig och åt vester bildar ett fyrkantigt utsprång, sju kolonner i hvit och svart marmor och öfver dessa ett bjelkverk med inskription. I fälten mellan kolonnerna äro insatta sex i sten huggna reliefer. De framställa Mariæ bebådelse, de vise männens besök, nattvardens instiftelse, Kristi korsfästelse och grafläggning, hans uppståndelse och himmelsfärd. Någon granskning på närmare håll tåla de väl knappast, men betraktade såsom rent dekorativa detaljer fylla de väl sin plats.

Ofvan predikstolens korg är murpelaren, vid hvilken denna är fästad, beklädd med rikt ornerade stenskifvor, i hvilkas midt det danska riksvapnet varit anbrakt. Det svenska, buret af tvenne vanprydande lejon i trä, har sedan Karl XI:s tid ersatt det. Öfverst krönes predikstolen med en baldakin af trä. Dennas nedra del är sexkantig och öfverdragen med ett nät af ornamenter. En paviljongartad byggnad i två våningar med kolonner och snirklade stöd, spiror och gaflar samt en Kristusbild på toppen höjer sig däröfver. Innanför kolonnerna i nedra afdelningen står en bild af den gode herden med lammet på sina skuldror.

Då man i S:t Petri icke såsom i Lunds domkyrka tilltrodde sig att genombryta pelaren bakom predikstolen och däri inlägga trappan, anlades densamma i stället bakom och vester om pelaren. Denna trappa med sin rika beslagsornamentering, sina fantastiska djur- och människohufvud, sina pelare och sin portalbyggnad hör till predikstolens mest sevärda partier. Här utvecklar stenhuggaren all sin konstskicklighet: en kraftig mejselföring förenad med blick för en enkel, ren och stämningsfull komposition. Sjelfva dörren till trappan är snidad i trä, och

innanför densamma sitter å pelaren ofvan ett bomärke en marmortafla med följande inskription:

«Den hellig Trefoldighed til lof, ere oc pris
Er denne predickstol bekost af Engelbret Fris
Tvsinde sex hundrit it aar
Efter at Guds søn fødder war.»

Det är den ädle gifvarens, den förmögne Malmörådmannens namn, som här och annorstädes finnes inristadt. Men fåfängt söker man stenhuggarens. Den fattige mäster Daniel har icke som de fleste i hans samtid arbetat till egen berömmelse.

Det skulle icke heller varit möjligt att tillskrifva Daniel Steenhugger predikstolen i S:t Petri kyrka, hade icke i Malmö dombok för 1600 den slutliga uppgörelsen mellan honom och Engelbrekt Fris varit att läsa. I denna erkänner den förre sig hafva mottagit full betalning för sitt arbete och därutöfver «en goed foræring, som er it hundrit daler, der til en thønne oxekiød, en half tønne aal, en fierding smør». Han tackar för detta «paa det venligste» och aflemnar sin kvittens under magistratens sigill [1]).

Det är redan berättadt, hurusom mäster Daniel efter predikstolens utförande begaf sig öfver till Kjöbenhavn. Hans arbete där gällde den nya tyghusbyggnaden. Trenne år senare nämnes han för sista gången i Malmö domböcker. Det är i anledning af en process mellan honom och hans yrkesbroder Henrik Köning [2]). Men denna process hann endast börjas, innan mäster Daniel afled. Det skedde i en sjukdom, som äfven skördade hans hustru och några af hans barn; de öfriga kvarlågo ännu länge efter hans död på hospitalet [3]).

Bouppteckningen efter mäster Daniel är ännu bevarad och visar en mindre Malmöborgares egendom vid början af sexton-

---

[1]) Malmö dombok d. 7/4 1600. Malmö rådhusarkiv. — Redan 1597 har arbetet å predikstolen varit långt framskridet. Under detta år läses i S:t Petri kyrkas räkenskaper:

«17 januarij giffuit for tho fyre sparer, som Daniell Stenhugger brugte i kircken thill ruller, st. 12 sk., er 1½ mk.»

«For at thage stillingen fra predickstolen och for att rense kiercken — 3½ mk.»

[2]) Malmö dombok d. 25/1 1603. Malmö rådhusarkiv.

[3]) Bouppteckningen efter mäster Daniel nov. 1603. Malmö rådhusarkiv.

hundratalet. Det mesta intresserar föga. Men midt ibland säng- och gångkläder, himlingar, sparlakan, bänkar och dynor påträffar man också mästarens redskap: filar och stenborr, sågar och hyflar, och i samma drag nämnas också «nogle skrifsager och krijszholt». Det omtalas «enn kunstbillerbog» och tre taflor. En icke obetydlig post utgöres slutligen af en samling mer eller mindre förarbetade grafstenar. Många gjorde anspråk på dem. Om en täflade sålunda — utom en borgarhustru i staden — slottsherrarne på Malmöhus och Landskrona. Stenarne blefvo värderade efter foten [1]). Försäljningen af dem, som icke redan voro borttingade, åtog sig en af Daniels yrkesbröder i Malmö mäster Jörgen. Och under årets lopp blefvo de äfven afyttrade [2]).

När Daniel Thomisen 1603 lagt sina ögon samman, fans helt visst i Malmö ingen, som kunde göra denne mäster Jörgen rangen af stadens främste stenhuggare stridig. Af det lilla man känner rörande honom synes framgå, att han varit en studerad man och att han fört icke blott mejseln utan äfven ritstiftet. I hans bouppteckning upptages bland bohaget äfven en bokstol; det nämnes en «bog papir met nogen konst deri», och icke mindre än «500 konststycker» [3]) Man synes också i Malmö hafva förstått hans värde. När den fattige konstnären lagts i sin kista och Christen Maler satt «it køis derpaa», blef han på borgmästares och råds befallning begrafven inne i S:t Petri kyrka. Det ringdes, såsom annars endast var fallet vid en förmögen borgares likbegängelse, med alla klockorna, och sedan «peblingerne» sjungit vid den upplysta grafven, trädde mäster Hans Christensen Sthen, psalmdiktaren, fram och höll likpredikan öfver den döde [4]). Intet af mäster Jörgens arbeten är väl numera kändt, men det är all sannolikhet för att ett och annat ännu finnes bevaradt bland de många namnlösa skulpturverk med renaissancekarakter, som fylla kyrkorna på den skånska landsbygden eller bland de talrika sten- och träarbeten, som ännu finnas inom Malmö råmärken.

---

[1]) Se föregående not.

[2]) Bouppteckningen efter Jörgen Steenhugger (af d. 29/12 1603) i Malmö rådhusarkiv.

[3]) Sammastädes.

[4]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1603. Malmö rådhusarkiv.

Af dessa senare äro de skulpturer, som smycka eller smyckat byggnadernas yttre de icke minst intressanta.

Det har blifvit sagdt om den rikedom af träskulptur, med hvilken de danska städernas korsvirkeshus höljdes i renaissancetiden, att den är liksom illustrationen till en äfventyrsroman. Som konstfulla knypplingar breda sig fantastiska löfverk mellan de i olika former lagda murstensbanden, och som rankor för spalieren slingra de sig ofta ända upp i gafvelspetsarne, medan englar och demoner i en omgifning af blommor och guirlander blicka fram under de utskjutande stockverken. Af denna prakt återstår väl numera i Malmö mindre än man kunde vänta, men minnet af hvad som brutits ned lefver ännu, och något finnes kvar på sin ursprungliga plats [1]). Det mesta härrör från slutet af 1500-talet. Det har väl oftast — i motsats till hvad som är fallet i Ystad — en temligen stereotyp prägel: friserna äro af enklaste form, de volutartade stöden för den endast ringa utskjutande öfre våningens stockverk täckas med ett enkelt bladsnideri, och samma löf- och blommotiv gå gärna igen å bjelkdelen, som förbinder dem. Men äfven rikare former finnas. Friserna få tandsnitt, den klassiska palmetten, omgifven af motiv ur den inhemska floran, visar sig, och de bärande delarne hvila på kragstenar, sirade med menniskohufvud, eller förvandla de sig helt i figurer. Typerna för dessa äro hemtade ur borgarklassen eller ur bibeln: allvarliga köpstadsmän och ärevördiga matronor omvexla med Adam och Eva, äfven de i samtidens dräkt.

Huru ansenligt också ett korsvirkeshus med sina talrika sniderier kunde vara, räknades det likväl under renaissancetiden blott såsom en andra klassens byggnad: «stenhusen» togo i Malmö liksom annorstädes första platsen i menniskornas omdöme. De saknade nästan helt träskulptur; sandstenen, som så väl bröt de röda murytornas enformighet, utgjorde materialet för de dekorativa delarne. Malmöhus, rådhuset och flera andra af stadens stenbyggnader visade väl i hufvudsak medeltidskarakter, men

[1]) Byggnader med renaissanceskulptur i trä finnas ännu vid Östergatan, S:t Gertruds gränd, Per Wejersgatan, Isak Slaktaregatan m. fl. Åtskilliga hafva i senare tider rifvits. Så tvenne hörnhus vid Södergatan.

gaflarne och homejorna med sina sandstensvolutor, tornen, burspråken och karnapen röjde icke minst i dekorationen den nya tiden. Mest utbildadt framträdde renaissancedraget i portaler och fönsterinramningar. Lejonhufvud och obelisker, beslagsornament och kartouschverk smyckade dessa, och en och annan figurframställning fylde deras tympanon [1]).

Med dessa nu till största delen försvunna skulpturer, som höljde husens yttre i Malmö, harmonierade i deras inre den plastiska utsmyckningen. Konstsinnet, mer eller mindre utveckladt, gaf sig öfverallt till känna. Det lyste en till mötes ur kaminernas skulpturer i marmor och stuck, ur det i trä och ben snidade bohag, slagbänkar och kistor, stolar och bord, som fylde kammare och salar. Och när borgaren om söndagen kom från sitt hem in i S:t Petri kyrka, mötte honom äfven där anblicken af fädernestadens konstskicklighet. Golfvet och grifterna därunder lågo täckta med ett mosaikverk af grafstenar, väggarne hängde fulla med epitafier och minnestaflor, och på något afstånd från mäster Daniels predikstol glänste i all renaissancens färgprakt dopfunt och altare. Det var en främmande formverld, som fylde den gotiska medeltidskyrkan. Men i allmänhet störde den icke intrycket [2]). Denna tids människor sökte ingen modern stilrenhet; de funno skönheten äfven utan denna.

Af renaissanceskulpturerna i S:t Petri kyrka äro numera grafstenarne dolda under det tegelgolf, som 1858 inlades — endast en är ännu synlig — och epitafierna äro antingen förstörda eller i skadadt skick flyttade från sina ursprungliga platser. De flesta finnas upphängda i tornet. Här ser man sålunda den väl arbetade minnesvård, som Anne Hansdatter satte sina båda första män, rådmannen Engelbrekt Fris och borgmästaren Niels Hammer, här det praktfulla epitafiet öfver rådmannen Gorris Boldicke och hans hustru Birgitte. I figurframställningen framträda å det senare många brister, men det öfriga visar en konstförfaren mä-

---

[1]) Renaissanshus i sten finnas ännu vid Adel-, Öster- och Södergatorna.

[2]) Ett undantag torde dock härvidlag det pulpitur, som 1605—1606 uppfördes i koret, hafva gjort. Det var af trä med skulpterad bröstning och anbrakt på ömse sidor om altaret. En afskrankning stängde dessutom sedan 1590 utsikten till koromgången.

stare, möjligen Daniel Stenhugger sjelf. Den ädlaste af dessa minnesvårdar är emellertid det lilla altarskåp i trä, som borgmästaren David Patersen lät upphänga i kyrkans midtskepp till erinran om sina föräldrar. Hans eget och hans hustrus porträtt å skåpdörrarnes yttersidor höra till tidens bästa och skola liksom flygelstyckenas fina och diskreta skärningar alltid väcka betraktarens beundran.

I likhet med alla dessa grafminnen saknar äfven dopfunten i Peterskyrkan konstnärsnamn. Den hör icke till dess främsta skulpturverk: arbetet är därtill alltför groft och den tekniska säkerheten för ringa. Men denna funt hade dock förtjänat ett bättre öde än det som de senaste tidernas vandalism låtit öfvergå densamma. Moderna restaureringar hafva förfuskat dess utseende, och öfre delen, baldakinen, har man hänsynslöst sönderslagit och vräkt undan i koromgången. Skålen, som prydes med reliefer ur den bibliska historien, bär rådmannen Rasmus Lodvigsens namn och bomärke. På fotstycket sitta i helfigurer Matheus, Markus, Lukas och Johannes med evangelierna framför sig.

Dopfunten i S:t Petri kyrka bär årtalet 1601. Några år senare restes i koret den nya altarprydnaden, det bildverk af kända mästare, med hvilket träsnideriet firade sin stora triumf i Malmö.

När i året 1528 vid reformationens våldsamma genomförande bildstormen gick öfver S:t Petri kyrka, har troligen den medeltida altartaflan i dess kor blifvit förstörd. En ny och säkerligen äfven enklare ersatte den. Men med det sjuttonde århundradet gjorde denna icke längre tillfyllest, och borgmästare och råd trädde då i författning om anskaffandet af en ny. De vände sig för ritningens erhållande till «den lille contrafeijer» i Kjöbenhavn — det är orden i kyrkans räkenskaper [1]). Hvem som med denna benämning menas, uppgifves ej, men tvifvelsutan är denne målare identisk med «Franz Kleine, contrefejer». Det var en af de många inflyttade konstnärerna i Kristian IV:s Danmark. Till börden var han tysk och född i Rostock; sin utbildning hade han fått i Italien. Han skulle senare på Rosenborg

[1]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607. Malmö rådhusarkiv.

utföra de stora, dekorativa loftsmålningarne i riddarsalen, hvilka längre fram flyttades till Christiansborg, där de gingo under i den sista branden, och var för öfrigt under hela sin tid en mycket anlitad porträttmålare[1]. Det uppdrag Malmö magistrat lemnade honom utförde han 1607. Sedan Cort Snedker hemtat «tafflen» till Malmö, begynte där omedelbart arbetet å den nya altarprydnaden[2].

Denna altarprydnad äger en bredd nära nog som kyrkans midtskepp och sträcker sig i höjd upp under hvalfkapporna. Å dess sidor äro anbragta fyra flygelstycken, rikt ornerade med blad och blommor, djurhufvuden och figurframställningar. Midtpartiet intages nederst af en målning i olja framställande nattvarden. På ömse sidor därom i nischer mellan kolonner med skulpterade skaft och kompositkapitäler stå bilder af Moses och Johannes. Kolonnerna bära ett bjelkverk med konsolartade utsprång och ofvan detta vidtager altarets andra afdelning. Äfven denna har i midten en oljemålning — det är korsfästelsen, som här är framstäld — och jemte denna kolonner och kungliga namnchiffer, omgifna af kartouschinramningar och allegoriska figurer. Det hela krönes med ett gafvelröste, som i midten är brutet för att lemna rum åt altarets båda öfversta uppsatser. Å dessa äro kolonnerna aflösta med karyatider; träskulpturen å taflans fondvägg blifver här allt finare, luftigare och mera genombruten, figurframställningen allt rikare. Här synas icke blott de fyra evangelisterna: äfven Paulus och Petrus hafva här sin plats, och öfverst under hvalfvet lyfter sig en Kristusbild med en segerfana i handen.

C. G. Brunius, som saknade allt djupare sinne för renaissancens konst, har sagt om detta altare, att det i «pråligheet öfverträffar alla dylika konststycken i Skåne» och att det «i och för sig sjelf är alldeles misslyckadt» [3]) — ett påstående, hvars orimlighet icke torde tarfva någon vederläggning. I viss mån måste man emel-

[1]) *Friis,* Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 30, 36, 38 m. fl. st. Jmfr Biografiskt Lexikon udg. af Bricka och *Weilbach,* Nyt danskt Kunstnerlexikon under artikeln Cleyn.

[2]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1608. Malmö rådhusarkiv.

[3]) *Brunius,* Om renaissans- eller barockstilen i Skåne, 8 och 10.

lertid erkänna, att detta kolossala snidverk till någon del förstör kyrkans inre perspektiv [1]). Men detta förhållande mer än uppväges af den stämning från det förflutna, som slår betraktaren till mötes. Det var icke af en slump, som altaret kom att stå där det står: det var det sjuttonde århundradets uppfattning, att det, skymmande koromgång och kapeller, där fordom de katolska altarne reste sig och messorna genljödo, skulle med sina bilder af Kristus och hans apostlar synas från alla punkter i kyrkan, beherskande alla och allt. Det var som Peder Palladius säger: «alterit staar offuen i kirken for alle eders øyen, at I skulle komme ihu at gaa altid til sacramentit» [2]). Och ingenting sparades af denna tids menniskor för att få utsmyckningen värdig den kyrka, där altaret skulle stå, och det samhälle det tillhörde. Det gälde för dem framför allt att till egen uppbyggelse förhärliga den kristna tron och hennes förkämpar, men rundt omkring de högtidliga, bibliska gestalterna lät man renaissancens hedniska konst utveckla all den rikedom, hvaraf den här var mäktig.

Det har hittills alltid antagits, att upphofsmannen till altartaflan i S:t Petri varit Malmöborgaren Henrik Köning eller som han merändels rätt och slätt kallas Henrik Snedker. Det var i sjelfva verket också till honom, som magistraten först vände sig och åt hvilken den gaf i uppdrag att utföra altartaflan. Men Henrik Köning kände sig icke ensam vuxen ett arbete som det ifrågavarande, och med magistratens samtycke kallade han därför till sin hjelp tvenne konstsnidare af erkändt rykte: Stadhius Billedsnider i Malmö och Jacob Kremberg i Lund. Det gröfre träarbetet utfördes delvis af honom sjelf, delvis af Cort Snedker; svarfvarearbetet af Öldrick Dreijer [3]).

Det arbete, som å altartaflan utfördes af Stadhius Billedsnider, var det allra förnämsta och kan in i detaljerna följas.

Stadhius Billedsnider eller såsom han också kallas Stats Otto och Stachius Otto tillhörde Malmö egna konstnärer, men var till börden tysk och inflyttad från Lüneburg. Första gången

---

[1]) Sammastädes, 10.

[2]) *P. Palladius,* En visitats bog, 9.

[3]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1611, passim. Malmö rådhusarkiv.

han nämnes i Danmark är 1607, då han uppbär arvode för sexton i trä snidade hästar, med hvilka loftet i Christian IV:s gemak å Fredriksborg utsmyckades[1]. Senare förekommer hans namn ofta. Det var sålunda han, som 1608 utförde trämodellen till den Charitasfigur, som än i dag kröner springbrunnen å Gammeltorv i Kjöbenhavn[2], och det var han, som snidade det beundrade, nu tyvärr förstörda orgelverket i Fredriksborgs slottskyrka[3]. Den tid han var sysselsatt med altartaflan i Malmö inföll mellan 1610 och 1611[4]. Han kom dit direkt från Fredriksborg. Redan i Helsingör mötte honom Malmö utskickade, och vid sin ankomst till staden välkomnades han af denna med en penningskänk «tiil foræhring for sin umage»[5].

Egendomligt nog är det Henrik Köning sjelf, som lemnat uppgifterna om det arbete Stadhius utfört och därigenom beröfvat sig en ära, som annars så godt som uteslutande fallit på hans egen lott. Då altaret stod färdigt ingaf han nemligen till magistraten en skrifvelse med anhållan om betalning, och på dess baksida specificerade han de summor han utgifvit. Om Stadhius skrifver han, att denne mottagit icke mindre än 105 ½ daler. För dessa hade han utfört icke blott Kristusfiguren öfverst å altaret, de fyra evangelisterna, S:t Petrus och S:t Paulus, utan äfven andra af bilderna, de stora flygelstyckena på sidorna och en betydande del af de öfriga sniderierna. Det framgår tydligt af hans ord, hurusom Stadhius varit den som utfört det hufvudsakliga konstarbetet, framför allt figurerna, endast med undantag

---

[1]) *Friis,* Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 232.

[2]) *Friis* och *Fenger,* Springvandet paa Gammeltorv i Kjøbenhavn. Tidskrift for Kunstindustri VIII, 164—165. — I Rentemesterregnskaberne för den 8 oktober 1608 läses:

«Den 8:de Octobris givet Stadtzios Otte Billedsnider 14 dl., som ærlig og velbyrdig mand Brede Rantzow til Rantzowsholm, statholder, paa Kongl. May. vegne hannem har bevilget til arbejdsløn for et træbillede, han haver udskaaren, som det messingbillede skal støbes efter, som der skal stande over den nye brønd paa Gammel-Torv her udi Kjøbenhavn.»

[3]) *Friis,* Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 239.

[4]) S:t Petri kyrkas räkenskaper. Malmö rådhusarkiv.

[5]) Sammastädes.

af Moses och Johannes [1]). Ingen skall neka, att träskulpturens svårigheter framför allt ligga i människoframställningen, och ingen skall heller frånkänna Stadhius blicken för ett i viss mån individualiseradt lif och en modellering, som icke saknar vare sig teknisk färdighet eller inspiration.

De tvenne större figurerna å altartaflan — Moses och Johannes — visa i någon mån ett annat skaplynne än de af Stadhius utförda. Namnet på deras mästare finnes icke antecknadt, men utan fara för misstag torde man kunna tillskrifva dem Jacob Kremberg i Lund. Särskildt Mosesfiguren erinrar om öfriga verk af honom, och äfven det drag af något affekterad hållning, som utmärker Johannes, är honom icke alltid främmande.

Hvad som efter denna redogörelse för Stadhii och Krembergs andel i utförandet af altartaflan i S:t Petri kyrka återstår för Henrik Köning är icke så mycket: större delen af det grofva träarbetet, utsirningen af några bland kolonnerna, en del af kartouchverket och ornamenteringen i öfrigt. Det kan efter måttet af hans krafter vara aldrig så väl utfördt, men det berättigar honom icke till namnet af altarprydnadens mästare, knappast heller till den framstående grafplats, där han hvilar bakom densamma. En dugande handtverkare och väl också en rik borgare — det torde vara hans rätta eftermäle.

Det var emellertid under renaissancen icke tillfyllest blott med snickare- och skulpturarbete, då det gälde en altarprydnad sådan som den i Malmö: skulpturen fick först sin fulländning genom målarens pensel. Den man, åt hvilken staden anförtrodde detta värf, var Malmöborgaren mäster Peiter. Det var för tiden ingen så liten summa, för hvilken man till honom borttingade arbetet: icke mindre än 750 daler eller 3,200 mark — en summa nära nog jemngod med alla de öfriga utgifterna. För detta utförde han emellertid också de om icke ringa konstbildning vittnande målningarna i altartaflans midt [2]). Och när denna ändtligen 1611 stod färdig i koret, lysande i guld och silfver och en mångfald af bjärta färger, nu tyvärr dolda under tjock oljefärg,

---

[1]) Henrik Köning till magistraten d. $^{25}/_{10}$ 1611. Malmö rådhusarkiv.
[2]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1608—1611. Malmö rådhusarkiv.

erhöll han ännu en belöning för sitt arbete, sina medborgares beundran och tacksamhet, och magistraten gaf i glädjen — står det i räkenskaperna — åt «hans sønner till foræhring huer klede till en kledning, som huos b. Jacob Fechtell bleff vdtagit, kostid penninge LXIIII mark» [1]).

Altartaflan i S:t Petri kyrka visar den höga ståndpunkt, till hvilken konsthandtverket förmådde höja sig i Malmö under renaissancetiden. Den betecknar helt naturligt ett något senare utvecklingsstadium än mäster Daniels predikstol och saknar icke barockmotiv, men ännu äro formerna i allmänhet rena och någon öfverlastning gör sig knappast gällande. Detsamma är förhållandet med de samtida grafminnesmärkena och öfriga skulpturer inom och utom S:t Petri kyrka i Malmö. Men utvecklingen går snabbt såsom alltid i tider af stark verksamhetsifver, och betraktar man kyrkans epitafier från tiden omkring 1630 och 1640, skall man redan finna allt förändradt. Liniernas svängningar blifva allt mera markerade och allt mera invecklade, formerna allt mera svällande och onaturliga; ornamentikens yppighet öfverskyler icke bristen på smak och harmonien i proportionerna försvinner. Typiskt för detta renaissancekonstens sista skede är monumentet öfver borgmästaren Jost Ledebur och hans hustru. Det är uppsatt 1636 — «dem allemechtigen thou Erren vnd düsser Kirkgen tho einem Zirrat». Det är pompöst som intet annat, men kompositionen räknar icke mer med det naturligas rätt, och marmorreliefen i midten gifver en så förvecklad framställning, att den snarast liknar ett böljande slaktvimmel.

Ännu några år — och den danska tiden i Skåne är slut. Den blomstrande utvecklingen afbrytes: allt står stilla eller går tillbaka i Malmö. Handtverket blifver åter rent handtverk och först efter århundraden inträder ånyo en lyftning inom detsamma.

---

[1]) S:t Petri kyrkas räkenskaper 1611. Malmö rådhusarkiv.

II.

Den lifliga konstnärliga verksamhet, som under renaissancen utmärkte Malmö, hade i Lund sin motsvarighet. Under medeltiden hade här i kyrkans skydd handtverket blomstrat och nått en för de tiderna sällsynt fulländning: de många stenskulpturerna i domkyrkan, munkstolarne i dess kor, helgonbilderna och de fynd af konstrikt bearbetade föremål, som vid gräfningar komma i dagen, bära bland annat därom vittne. Äfven sedan reformationen förödt ärkebiskopsstadens makt och rikedom, fortlefde inom borgerskapet den gamla tidens traditioner. Det finare smidet blomstrade i Lund ännu under renaissancen som det gjort i den tidiga medeltiden. Keramiken stod högt, och en utförsel synes till och med hafva försiggått till andra sidan Sundet. Inom trä- och stensnideriarbetet upptog man täflan med Malmö, och Jacob Krembergs kallande dit har redan visat, att man där gaf sitt erkännande åt konstskickligheten i systerstaden.

Tidigast skönjes i Lund den begynnande renaissanceskulpturen å de korstolar, med hvilka ärkebiskop Birger i det sextonde århundradets andra decennium utstyrde domkyrkans krypta. De voro redan vid det adertonde århundradets midt »merendels förstörde» [1]), men dock icke svårare, än att ännu på Brunii tid åtta funnos i behåll. Af dessa åtta äro numera endast några obetydliga spillror kvar, bland dem tvenne reliefbilder [2]). De båda framställningarne — Kristi uppståndelse och kopparormen i öknen — äro fullt medeltidsartade och omgifna af gotiska bågar, slutande med korsblommor, men i svicklarne ofvan och nedan dessa framträda fullt tydliga renaissanceformer.

Ett steg längre i utveckling visa domkyrkans älsta bevarade grafstenar med renaissancekarakter.

De tidigast huggna af dessa härröra från 1550-talet. Deras inskriptioner äro ännu utförda med gotiska typer, anbrakta å bok-

---

[1]) *Corylander,* Berättelse om Lunds domkyrka, utg. af Martin Weibull, s. 79.

[2]) Dessa finnas numera i det s. k. Kapellet vid domkyrkan.

stafsband, men i öfrigt äro reminiscenserna från medeltiden föga framträdande. Samtidigt sakna emellertid renaissanceformerna ädelhet och fulländning och behandlas i allmänhet fullständigt godtyckligt. Exempel lemna stenar sådana som Mauritz Sparres eller Frans Wormordsens. Den senare visar den lutherske presten med individuelt utpreglade drag, stående, såsom tiden älskade det, i en arkitekturomramning, ett slags portal, hvars öfre rundbågiga nisch utfylles med en klassisk palmett. Men mellan grafstenens öfre och nedre delar finnes ingen organisk öfvergång, och pilastrarne, som på sin inre sida hafva gotiska bokstafsband, äro smyckade med blad- och blomornamenter, det ena ofvan det andra, utan annat inbördes samband än tillfällighetens. Å andra stenar i Lunds domkyrka äro dessa ornamentella delar utbytta mot vapensköldar. Så var fallet å Sten Felixens († 1578) och å Hildebrand Gyldenstiernes († 1563) nu förstörda minnesmärken. Till samma grupp hör äfven den ståtliga grafstenen öfver Claus Podebusk († 1540) och hans hustru.

Det nästa steg i utveckling, som kan iakttagas å grafstensskulpturerna i Lunds domkyrka är pilastrarnes bekröning med klassiska kapitäl, basernas allt tydligare profilering och en begynnande kanellering å skaften. Ett af de tidigaste exemplen härpå lemnar stenen öfver kaniken Peder Dringelberg († 1564) med dess joniska kapitäl och med skaft, som dock ännu hafva en högst ofullkomlig kanellering. Mera utvecklad är denna senare å den mellersta af de trenne pilastrar, som finnas anbrakta å Peder Marsvins († 1556) och hans hustrus minnesmärke. I sista delen af århundradet nå slutligen renaissanceformerna en allt rikare fulländning, och när fru Gjörwell Faddersdatter († 1605) lägger stenen öfver sig själf och sin make herr Lave Brahe till Krogholm († 1567), är den nya tidens konstriktning trängd igenom, om också den i vissa delar missförståtts. Inom en portal med joniska pilastrar, vapensköldar, lejon- och kvinnohufvud framträda bilderna af man och hustru i hög relief. Dragen visa porträttlikhet; man ser det lätt vid en blick å de tvenne framställningar i olja, som äfven finnas i kyrkan.

Det är att beklaga, att intet af Lunds domkyrkas grafminnen kan hänföras till bestämd konstnär. Men utan tvifvel låta

de sig fördela i grupper med gemensamma karakteristiska drag. Och att åtminstone de flesta af dem arbetats i Lund, torde vara mera än sannolikt.

Medan sålunda Lunds domkyrka fyldes med renaissancestenar, hvilka lades sida om sida med dem från äldre tider, försiggick äfven en förändring i dess öfriga utsmyckning. Reformationen, som slopade så många af altarne och så mycket af den gotiska prakt, som höljde väggar och pelare, utförde också ett nydaningsarbete. Renaissancens konst ryckte in i medeltidskyrkan. Den framträdde särskildt inom dess skulptur. Ett nytt altare restes i midtskeppet, en ny predikstol uppsattes, och det ena träsnideriarbetet följde det andra.

Då Mogens Madsen, superintendenten i Skåne, Huitfelds föregångsman såsom historiker, på 1580-talet nedskref sin skildring af Lund, dröjde han däri särskildt vid det nya altaret, som uppfördes 1577 [1]). Han talar om de stora summor, som det kräft, dess betydande storlek och den prakt, som utvecklats å detsamma, uppfördt som det blifvit i hvit, svart och mångfärgad sten och smyckadt med statyetter och reliefer. Det uppfördes på domkyrkans egen bekostnad. Den drifvande kraften i arbetet var rikskansleren, innehafvaren af domprosteriet Eilert Grubbe. Konstnären nämnes ingenstädes, men möjligen är han identisk med den Jacob Billedsnider, som 1559 kallades från Lund till Kjöbenhavn för att där arbeta i hofvets tjenst [2]).

Altaret af 1577 var uppfördt i själfva midtskeppet något framför den af ärkebiskop Jacob Erlandsen på 1200-talet uppförda tvärmur, till hvilken korgolfvet då framdrogs. Det reste sig öfver ett bord af sandsten, täckt med en rödspräcklig marmorskifva. Dess höjd var icke mindre än 26 fot; dess bredd var sådan, att det dolde den mellersta af de trenne hvalfbågar, som voro anbrakta å tvärmuren. Hufvudmaterialet var svart kalksten; kolonnerna voro af marmor, reliefer och statyetter af alabaster.

Nederst bestod detta altare af en hög sockel, å hvars mellersta del instiftelseorden till nattvarden inristats. På ömse sidor

[1]) Historiske Kildeskrifter udg. af *H. F. Rørdam*, II, 2, 272—273.

[2]) Kancelliets Brevbøger 1556—1560, udg. af *C. F. Bricka*, s. 291.

därom stodo i nischer, anbrakta å framspringande delar af sockeln, bilder af Johannes och Matheus. En gesims afslutade fotstycket öfverst, och på denna reste sig ytterst å hvarje sida tvenne joniska kolonner i hvit och färgad marmor, de båda yttersta å skaften dekorerade med fruktornament. Mellan dessa stodo tvenne figurer: den heliga jungfrun och den botfärdiga Magdalena. Till altarets sidor slöto sig konstrikt arbetade flygelstycken i ek, och mellan de innersta pelarna var en stor alabastertafla insatt. Den visade i relief en framställning af nattvarden, traditionelt behandlad: Kristus i midten och apostlarne på ömse sidor om honom kring ett långt bord. Ofvanför nattvardsscenen utan sammanhang med denna syntes tvenne andra. Inom rika arkitekturomramningar med statyetter, pilastrar och kasetthvalf sutto tvenne figurer i yfviga, böljande dräkter: det var Markus och Lukas. Ofvan alabastertaflan afslutades midtpartiet med en gafvelaktig uppsats, å hvars krön lågo och stodo symboliska figurer, och i hvars midt anbringats trenne porträttbyster: Fredrik II:s, hans drottnings och deras dotter Elisabeths. Öfver den i midten brutna gafveluppsatsen vidtog en paviljongartad öfverbyggnad, afslutad med ett rundbågigt tympanon, å hvilket allegoriska figurer hvilade. Å sidorna — den främsta var äfven smyckad med konungens och drottningens namnchiffer och vapen — funnos nischer: vänd åt midtskeppet stod Paulus med svärdet, i två af de andra syntes Petrus med nyckeln och den helige Laurentius med halstret. En smal uppsats med en allegorisk figur afslutade det hela.

Det var emellertid icke endast framsidan af altaret, som fängslade åskådarens blick: äfven baksidan var utsmyckad. Särskildt anmärkningsvärda voro här de smärta och smidiga joniska pilastrar af stuck, som omgåfvo midtpartiet, i hvilket en å ek målad framställning af Kristi himmelsfärd insatts. Äfven de utsirade kragstenar, de ofta groteska lejon- och manshufvuden, som här och hvar i glänsande alabaster eller sandsten framträdde mot den svarta bakgrunden, visade en känslig och mjuk mejselföring[1].

[1] Beskrifningen å altaret är gjord dels efter de bevarade delarne af detsamma, nu i Universitetets historiska museum och det s. k. Kapellet vid

Samtidens omdöme om detta altare framgår af Mogens Madsens skildring, och efterverldens torde icke falla allt för långt från detta. Ett kritiskt öga upptäckte väl lätt bristerna: den trefvande òch osäkra figurframställningen, de ofta falska proportionerna, det undermåliga perspektivet å reliefbilden. Men å andra sidan visade också kompositionen i sin helhet konstnärlig blick, och alla dekorativa element voro behandlade med en icke vanlig teknisk färdighet. Det hela gaf en trogen bild af hvad den tidigare renaissanceskulpturen i Lund förmådde.

Ända till 1834 stod detta renaissancealtare orubbadt kvar på sin plats: detta år, i mycket så ödesdigert i domkyrkans historia, såg det försvinna. Och den man, som då — i den första framgångens ifver — redan begynt förstörelsen af det härliga medeltida byggnadsverket, där hvarje tid rest sig sina minnen, nedtog det icke, som han själf skrifver [1]), med varsamhet: så vårdslöst skedde detta, att hvad som icke slogs i spillror dock i alla fall blef hårdt skamfiladt. [2]) De fattiga rester, som nu finnas kvar, äro emellertid tillräckliga för att fastslå det missvisande i Brunii yttrande: «Denna altartafla var lika oansenlig i jemförelse med kyrkan som obetydlig i afseende på sammansättningen» [3]).

Brunii nedtagande af altaret i Lunds domkyrka var ett utslag af hans sträfvan att återställa denna i dess medeltida skick. Det var en sträfvan, som helt beherskade honom liksom så många af hans efterföljare, men trots denna vågade han likväl aldrig något angrepp mot ett annat af kyrkans renaissanceminnen: dess predikstol. Han förutsåg och visste, att hvarje sådant skulle misslyckas, ty icke blott var denna — såsom hans ord falla — fordom «ansedd för ett mästerverk»: den «fäste» ännu «mångens synnerliga uppmärksamhet» [4])

---

domkyrkan, dels efter å det senare stället förvarade ritningar. Jmfr *Brunius*, Lunds domkyrka, 270—272.

[1]) *Brunius*, Lunds domkyrka, 458.

[2]) En beskrifning å altarets nedtagande och förstöring finnes i *Elof Tegnérs* uppsats Om Lunds Universitets historiska Museum, införd i *Weibulls* Samlingar till Skånes historia 1871, s. 31.

[3]) *Brunius*, Lunds domkyrka, 272.

[4]) Sammastädes, 272.

Upphofsmannen till predikstolen i Lunds domkyrka har sjelf namngifvit sig. Å den stora, rikt dekorerade kragsten, som understöder densamma, läses å ena sidan: «Johannes Ganssog Francofurtensis ad Oderam me fecit», å den andra: «Ganssog ad Oderam me fecit». Denne Johannes Ganssog tillhörde — såsom andra källor visa — en konstnärsfamilj i Frankfurth an der Oder — hans fader var målare där — och han finnes under 1569 inskrifven vid denna stads universitet [1]). I Danmark nämnes han första gången 1588. Han befinner sig då på Kronborg, där det omtalas tvenne af honom snidade hjorthufvud och »en arm af been han havde gjort paa en stol i kirken, som var sønderbrudt» [2]). Otvifvelaktigt är det här, som en eller flera af de skånska adelsmän, hvilka sutto i Lunds domkapitel, fått uppmärksamheten riktad på den främmande konstnären. Några år senare är han i Lund. Redan 1590 hade kapitlet erhållit tillåtelse att för en ny predikstol hugga sten i Fågelsång [3]); tvenne år senare undertecknas kontraktet med mäster Johan rörande dennas förfärdigande [4]). Och om icke förr, så åtminstone 1595 var predikstolen färdig, uppsatt vid samma pelare i långskeppet som förut den medeltida »ambo», hvilken af erkebiskop Uffo vid midten af 1200-talet skänktes till domkyrkan [5]). Det var liksom i Malmö S:t Petri kyrka på norra sidan, icke såsom reformationstiden helst såg, på den södra. På båda ställena segrade traditionen öfver de nymodiga theorierna.

---

[1]) *G. Upmark,* Die Architektur der Renaissance in Schweden 1530—1760, 67. I detta verk, IV bandet, finnes äfven en afbildning af predikstolen i Lunds domkyrka. Portalen till densamma är återgifven i Tegninger af ældre nordisk Architektur.

[2]) *Friis,* Samlinger til dansk Bygnings- och Kunsthistorie, 339 och 342.

[3]) Bref af d. $^{9}/_{7}$ d. å. i Danska Rigsarkivet.

[4]) I Skånebrefsförteckningen (Domkyrkians i Lund åthskillige breef n:o 1203), nu i Svenska Riksarkivet, finnes härom följande: «Foreenings contract, som Lunde capitel och kyrckioverderna i domkyrkian med bildhuggaren m:r Johan b:d höllo, då prädijkestolen i bem:te kyrckia förfärdigades, dat. dhen 5 martij 1592.» I samma förteckning (Acta privata n:o 1199) heter det: «Johannes Ganstaug bildhuggare qvitterar Willhelm Dresselberg 100 dr s:t d: 28 octob. 1592.»

[5]) Libri memoriales capituli Lundensis, ed. C. Weeke, 311.

Predikstolen i Lunds domkyrka, till hvilken en trappa med en smakfull portalbyggnad leder tvärt igenom pelaren, är till formen som de flesta från renaissancetiden: en sexsidig korg, kupformigt afslutad nedtill, och öfver densamma en baldakin. I hvarje hörn öfver bröstningens krön står en kolonn, hvars bas och kapitäl äro af alabaster, skaftet af svart marmor. Kolonnerna hvila på höga skulpterade marmorpostamenten och mellan dem läsas å alabastertaflor jemte årtalet 1592 några af namnen å predikstolens gifvare. Där är bland dessa rikskansleren Arild Huitfeld, riksrådet Heinrich Ramel och länsmannen Peder Brahe. Från de volut- och maskaronprydda kragstenar, på hvilka kolonnernas postamenten äro stälda, utgå breda kanellerade lister till den fruktsmyckade knopp, med hvilken predikstolen nederst afslutas. Baldakinen har formen af en paviljongartad byggnad. Den är i motsats till predikstolen i öfrigt, hvars hufvudmaterial är sandsten, till sin stomme af trä. Men träet är smyckadt med talrika alabasterprydnader och statyetter, och i midten prålar det danska riksvapnet omgifvet af sina sköldhållare. Ornamentiken med sina beslagsdekorationer, sina fruktguirlander och heraldiska motiv, visar öfverallt de ädlaste och renaste former. En fin och diskret färgläggning förhöjer och förhöjde än mera fordomdags intrycket af det hela [1]).

De egentliga praktstyckena å predikstolen äro fem skulpterade alabastertaflor, hvilka insatts i bågnischerna mellan bröstningens kolonner. Man skulle möjligen af deras beskaffenhet kunna misstänka, att de importerats utifrån, men vid betraktande af det så glänsande utförda arbetet å predikstolen i öfrigt synes en dylik misstanke utan berättigande. Dessa taflor framställa: de vise männen tillbedjande Kristus, den heliga nattvarden, korsfästelsen, uppståndelsen och den helige andes utgjutande öfver apostlarne. Brister saknas väl icke helt: någon gång är perspektivet falskt, eller röja figurerna oriktighet i proportionen. Men

[1]) Det torde här icke böra lemnas oomnämdt, att under 1890-talet Lunds domkyrkas predikstol vandaliserats. Man har skrapat och delvis omhuggit nära nog allt, som är af alabaster, och betäckt det med en färgläggning, som särskildt förstört de vapensköldar, hvilka smycka pelaren på ömse sidor om predikstolen. Marmorn har oljemålats.

dessa brister äro försvinnande. Brunius sjelf, annars så osympatiskt stämd mot renaissancens konst, måste framför denna predikstol tillstå, att konstnären »nedlagt i de helupphöjda figurerna ett lif och en värma, som endast frambringas af en mästarhand»[1]). Allt rör sig, allt lefver. De små mästarnes oförmåga af komposition är öfvervunnen: det hela är dramatiskt enhetligt och visar in i detaljerna ett utbildadt sinne för formens skönhet. Priset bland taflorna tager den mellersta: korsfästelsen. Det ligger öfver densamma något af den anda, som karakteriserar Rubens tidsålder.

Något skriftligt vittnesbörd om det intryck predikstolen i Lunds domkyrka gjorde på samtiden är icke lemnadt. Men om vidden af detsamma vittna mera än nog de talrika efterbildningarne i skånska kyrkor. Såväl till byggnad som dekorationsmotiv erinra ofta deras predikstolar — och icke minst den i Malmö — om domkyrkans. Hon var mästerverket, det ouppհunna mönstret. Och medgifvas måste väl också vid en blick tillbaka, att i Johannes Ganssogs predikstol den skånska renaissanceskulpturen nått sin höjdpunkt.

Johannes Ganssogs ankomst till Lund och det uppdrag, som där lemnades honom, har tvifvelsutan icke af alla setts med blida ögon. Det lefde vid denna tid i Lund en hel krets af stenhuggare och träsnidare, och mången af dem har helt visst icke kunnat undgå att känna sig förbigången. Om deras verksamhet bära icke blott domkyrkans grafstenar ett talande vittnesbörd, utan äfven de härliga skulpterade portar[2]), som fordom stängde nedgången från koret till midtskeppet. Delvis sönderslagna, hafva de nu hamnat i klosterbyggnaden söder om domkyrkan. Under

[1]) Hos *Brunius*, Lunds domkyrka, 275, läsas följande för författaren karakteristiska ord: »Om man å ena sidan måste medge, att konstnären icke vid sammansättningen gjort sig reda för kyrkans grundtal, att han helt och hållet förbisett hennes byggnadsstil och att han slutligen sammanblandat andeliga och verldsliga föremål: så måste man å andra sidan med glädje tillstå att han å de fem taflorna, hvilka föreställa bibliska hufvudscener, nedlagt i de helupphöjda figurerna ett lif och en värma, som endast frambringas af en mästarhand.»

[2]) De nedersta fälten å dessa portar äro här ofvan afbildade såsom titelvignett.

ett stafverk af trä, å hvilket man ännu förnimmer en anklang till gotik, hade hvar och en af dem fyra speglar med renaissancefyllningar. Ornamentiken å de ännu bevarade erinrar med sina ädla former snarare om Anet och Fontainebleau än om Lund. Endast få af dessa lundensiska snidare äro nu kända till namnet: så en Jacob Steenhugger, boende å Bredgatan norr om den forna S:t Peders kyrkogård[1]). Den yngste och väl också en af de mest betydande bland dem var den i sammanhang med altartaflan i Malmö redan nämde Jacob Kremberg. Hans självständiga verksamhet inföll under förra delen af det sjuttonde århundradet.

Den tidigaste underrättelse rörande Jacob Kremberg, som vi funnit, härrör från 1603[2]). Den förekommer i bouppteckningen efter Jörgen Steenhugger i Malmö[3]). Det heter däri, att «Jacob Kremberg aff Lund fick alle konststyckerne, som wor 500, styckit offuirhofvit for ij sk., og der thil it egeschrinn, som samme konststycher i laa». Notisen kan synas obetydlig nog, men den visar dock den lundensiske mästaren såsom arftagare efter en af Malmö bildhuggare, och man kan förmoda, att detta arf icke blifvit utan inflytande på hans följande produktion.

På någon tid höres därefter ingenting om Jacob Kremberg. Möjligen har det varit hans vandrings- och läroår, och möjligen har han lefvat utom Skånes gränser. Omkring 1610 börjar han emellertid att åter låta tala om sig. Han arbetar — såsom redan anförts — vid denna tid i Malmö, och han börjar redan 1609 ett omfattande arbete — sitt lifs mest betydande — i en liten landtkyrka utanför Lund.

Om detta arbete lemnar Gårdstånga kyrkas räkenskapsbok 1590—1635 — «Tetrastichon ecclesie Gaarstange» — upplys

[1]) Jacob Stenhuggers gienbreff paa en hospitalsgaardt paa Bredegade ij Lund 1592 $^{25}/_{6}$. Lunds domkapitels arkiv.

[2]) Möjligen syftar dock en notis från 1601 i Skånebrefsförteckningen, Domkyrkians i Lund breff n:o 1232, (Sv. Riksarkivet) på Jacob Kremberg, ehuru hans namn i så fall icke är rätt återgifvet. Det heter där: «Joachim Kringbergz åth canicken i Lunde domkyrckia gifne quittantz på 20 rixdlr in specie for dhet orgewerck han hade förfärdigat i Lunde domkyrckia, dat. Lund d. 10 octob. 1601.»

[3]) Jörgen Steenhuggers bouppteckning ($^{29}/_{12}$ 1603) i Malmö rådhusarkiv.

ning[1]). Det framgår däraf, hurusom Kremberg under icke mindre än nitton år varit sysselsatt för denna kyrka. Initiativet till dess utsmyckande synes hafva utgått från församlingen sjelf. Men under arbetets fortgång har fru Anne Brahe, riksmarsken Sthen Maltesen Sehesteds hustru, trädt hjälpande emellan. Hon satt, sedan hennes make fallit vid Kalmar 1611, såsom ensam herskarinna på Hviderup och hade såsom sådan patronatsrätt öfver kyrkan. Det var en kraftig och dugande kvinna, hvars lif präglades af sinnelagets fromhet. Hon upprättade fattighus och hospital; med tusentals mark bidrog hon till Gårdstånga kyrkas utsmyckande, och hennes frikostighet mot denna räckte lifvet igenom.

Af de arbeten Jacob Kremberg för fru Annes räkning utförde i Gårdstånga kyrka voro predikstol och altartafla de tidigaste. Bägge äro de ännu kvar på sin ursprungliga plats. De bilda där i förening med konstnärens öfriga verk den rikaste samling af träskulptur från renaissancetiden, som någon skånsk landtkyrka bevarar. Ornamentiken kan väl lika litet som figurframställningen sägas vara utan barocka element, men ännu äro de renare formerna till det mesta öfvervägande.

Jacob Krembergs predikstol i Gårdstånga har den för renaissancetiden vanliga formen: en mångsidig korg — här sexsidig — till hvilken en rikt skulpterad trappa leder, och ofvan korgen en baldakin. Den senare är öfverst krönt med en engel stötande i basun och med trenne af sniderier omgifna vapensköldar, som gafvelaktigt höja sig ofvan bjelkverket med dess fris. Sjelfva korgen har i sina hörn bilder af de fyra evangelisterna samt af Paulus och Petrus, alla såsom karyatider bärande bröstningens krön. Mellan apostlarne äro insatta reliefbilder i trä, afsedda att påminna menigheten om det heliga ordets betydelse. A en af dem ser man sålunda den första pingstdagens händelser afskildrade, å en annan Kristi utsändande af sina apostlar och å en tredje Gud fader sjelf med ett svärd i sin mun och en krans af

[1]) ‹Tetrastichon ecclesie Gaarstange› finnes numera i Lunds domkapitels arkiv. Det blef den $^{12}/_{10}$ 1824 dit aflemnadt af dåvarande kyrkoherden i Gårdstånga D. Broberg. De uppgifter däri, som afse Jacob Kremberg, äro författaren delgifna af prof. Martin Weibull.

lågor kring sin hals. «Omnis sermo dei ignitus et clypeus» står det därunder. Det är framställningar icke utan förtjenst, men särskildt ifråga om perspektivet visande brist på teknisk underbyggnad. De tåla icke jemförelse hvarken med de dramatiskt liffulla apostlagestalterna, som omgifva dem, eller med den öfriga skulpturen å predikstolen.

De sista utgifterna för predikstolen i Gårdstånga kyrka falla — såsom räkenskaperna visa — under 1615 och samma år erhåller mäster Jacob också sitt slutliga arvode för altartaflan. Denna är uppsatt i kyrkans kor. I sin midt har den en målning, framställande nattvarden och i mycket erinrande om Malmömålaren mäster Peiters manér. För öfrigt har denna altartafla formen af en kolonnbyggnad. Mellan de båda pelarne på ömse sidor om midtpartiet stå, utförda i helfigur, bilder af Paulus och Petrus; å fotstycket och ofvan det på pelarne hvilande bjelkverket äro anbrakta reliefer af de fyra evangelisterna. Snidade flygelstycken omgifva å sidorna altaret, och framför fotstycket med dess inskription hänger ett fint skuret krucifix.

Efter afslutandet af predikstol och altartafla grep mäster Jacob sig an med utförandet af en dopfunt till kyrkan. Det blef intet hastverk: först 1628 stod den fullt färdig, glänsande i sin gyllne färgprakt. Men den vann utan tvifvel på dröjsmålet, ty därigenom gafs Jacob Kremberg tillfälle att allt mera fullända sig i sin konst.

Dopfunten i Gårdstånga kyrka är fristående och öfver densamma hänger i en rikt snidad arm en utskuren himmel, icke utan beröringspunkter med baldakinen öfver predikstolen i Lunds domkyrka. Funten är åttkantig och manliga och kvinliga karyatider, somliga dock numera förnyade, uppbära dess skål. Å bröstningen mellan nya bärande delar, äro infattade en följd nästan miniatyrartadt utförda reliefer. De lemna framställningar belysande vattnets betydelse i äldre och nyare tid. Man ser här syndafloden — i fonden arken och rundt omkring den skaror af drunknande, som uppbjuda sina sista krafter att rädda sig undan floden — israeliternas ökenvandring och Pharaos undergång i Röda hafvet, Naamans bad i Jordan, Johannes, döpande Kristus, samt den senares omskärelse och dop. Den arkitekturomgifning,

i hvilken bilderna införsatts, är oftast rent renaissanceartad. Men i den sista, hvilken framställer dopet enligt kristet bruk, införes åskådaren i en romansk kyrka med dess små fönstergluggar och hvalfbågar. Snidningarne visa i sin helhet ett växande sinne för formens skönhet, men sådana de nu äro, sakna de tyvärr icke spår af föregående tiders restaurationsfusk.

Jemte de här omtalade arbetena nämna kyrkoräkenskaperna i Gårdstånga äfven andra af Jacob Kremberg: «stolene mett degnestoll, pulpeten och stolen derpaa». Af de förstnämda finnas ännu flera sidostycken bevarade, somliga med de Braheska och Sehestedska vapnen, och likaså finnes pulpituret, som dock närmast torde vara ett gesällarbete, ännu i behåll. Om Jacob Krembergs säkerligen i flera fall mest betydande verk innehålla emellertid räkenskaperna intet. Det torde också utan något som helst kyrkans åtgörande kommit att tillhöra densamma.

Gårdstånga kyrka undergick 1622 en restauration och i sammanhang med denna lät fru Anne å norra sidan uppföra ett grafkapell öfver sin make. Detta är byggdt i en något tung renaissancestil med vågformiga sandstensornerade gafvelrösten och å väggarne prydt med mans- och lejonhufvud i samma stenart [1]). Till källaren därunder förlades grafkoret; å kapellets golf fick grafstenen sin plats [2]). Men då detta kapell endast var afsedt för fru Anne sjelf, hennes släkt och efterkommande på Hviderup, lät hon afstänga det från den öfriga kyrkan. Det skedde genom ett skrank, och detta skrank gaf hon sin redan bepröfvade konstnär Jacob Kremberg i uppdrag att utföra.

Skranket mellan kapellet och koret i Gårdstånga kyrka är liksom de öfriga skulpturerna där helt och hållet af trä och fyller fullständigt hvalföppningen dem emellan. Dess panelartade nedre del, som i midten har tvenne dörrar, är i sin öfre hälft genom-

---

[1]) I kapellets ytterväggar voro fordom insatta tvenne minnesstenar i mörk sandsten. Inskrifterna därå hos *Brunius*, Konstanteckningar under en resa år 1849, s. 754. — Den norra sidan af kapellet finnes återgifven hos *Upmark*, Die Architektur der Renaissance in Schweden 1530—1760, 66.

[2]) Denna grafsten är numera insatt å vestra innerväggen i kapellet. Inskriften därå hos Brunius i hans sist anf. arb., 755.

bruten med nio bågöppningar, fem större och fyra mindre. Öfver hvarje bågpar ses ett englahufvud med vingar. Mellan öppningarna äro placerade karyatider, hvarannan manlig och hvarannan kvinlig, hvilkas byster öfvergå i med lejonhufvud och fruktklasar sirade postament. De uppbära ett bjelkverk, å hvars breda fris läses en biblisk inskription. Den öfriga delen af skranket — dess tympanon — fylles med reliefartade skilderier, framträdande mot en genombruten bakgrund. I midten reser sig här lifsens träd; vid dess stam ringlar sig ormen; i dess krona spelar en ljusets engel. På trädets ena sida framställes syndafallet: Adam och Eva skylande sin nakenhet med fikonalöf. Å den andra försoningen: Kristus naglad till korset och Johannes och Maria sörjande vid dess fot. Ytterst på sidorna fullbordar sig den symboliska framställningen: kringslutna af ett grenverk afskildras på den ena de sju dödssynderna, på den andra de sju kardinaldygderna. De omramande delarne äro smyckade med inskriptioner och med Sthen Maltesens och Anne Brahes trettiotvå anvapen.

Det råder intet tvifvel om, att detta snidade skrank härrör från sista tiden af Jacob Krembergs verksamhet i Gårdstånga. I hvarje fall kan det icke vara äldre än 1622, det år, då kapellet byggdes. Detta arbete visar väl också höjdpunkten af mäster Jacobs konst. In i detaljen röjer sig en konstnärsindividualitet. Det famlande och osäkra i framställningen, som trots alla förtjänster i öfrigt framträdde särskildt å altare och predikstol, är här till det mesta öfvervunnet. Och den starkt utpräglade dogmatiska läggning, som utmärkte Jacob Kremberg, kommer till sin rätt. Hvad han vill är mindre episkt skildra än lära och uppbygga.

Skranket mellan kapellet och koret i Gårdstånga kyrka är det sista verk, som med visshet kan tillskrifvas mäster Jacob. Om de arbeten han utfört i Lund är ingen underrättelse bevarad, och icke heller är det kändt, om han — såsom det är troligt — deltagit i Hviderups nybyggnad 1617—1623. Allt hvad vi veta om honom beror af en tillfällighet, och där Gårdstånga kyrkas räkenskaper upphöra att nämna hans namn, upphör också vår kunskap om honom.

Jacob Kremberg var en af de sista skulptörer i Lund, å hvilkens arbeten renaissanceformerna icke skötos i skuggan för barockens. Det skrank från 1626, som i domkyrkan höjde sig ofvan tvärmuren mellan kor och midtskepp, representerade med sina fina bladfyllningar och sitt ståtliga bjelkverk ungefär samma konstnärliga ståndpunkt [1]). Men i koret innanför detsamma uppfördes något senare ett nytt orgelverk: dess snerkelsniderier och halfnakna statyetter visade redan fullständig barockstil. Och från epitafierna, som kring midten af det sjuttonde århundradet uppsattes i kyrkan, försvann renaissancekarakteren allt mer och mer [2]).

Ett af de älsta bland dessa epitafier är det som professorn i Kjöbenhavn J. Zoëga lät upphänga till minne af kaniken Ericus Clementius. Dess byggnad är i det hela taget rent renaissanceartad, och äfven dekorationen visar i några detaljer samma karakter, men för öfrigt är denna öfvervägande barock. Än skarpare framträder detta senare drag å det ypperligt utförda sandstensmonumentet öfver superintendenten Mads Jensen Middelfart: här är det egentligen endast de båda sidofigurernas — Moses' och Kristi — lugna, opassionerade hållning, som i någon mån erinrar om ett redan förflutet. Med minnesvården öfver Nicolaus Georgius Ærylæus af 1644 är man slutligen midt inne i barockstilen. Ett framstående exempel på denna lämnar också det betydande epitafiet öfver öfversten Hieronymus von Kratzsk. Det är uppsatt öfver portalen till kyrkans södra kapell. Kompositionen är lika väl fattad som utförd, sjelfva arbetet är glänsande, men kolonnerna höja sig vridna som skrufvar, volutorna svälla som dunbolstrar och alla linier bukta som böljor.

Monumentet öfver von Kratzsk är från tiden omkring 1660. Men fastän Lund och Skåne vid denna tidpunkt icke längre regerades från Fredriksborg eller jaktslottet i trädgården utan-

---

[1]) Detta skrank finnes nu jämte så många andra minnen från det förflutna i det s. k. Kapellet söder om domkyrkan.

[2]) Dessa epitafier äro beskrifna af *Brunius* i hans bok om Lunds domkyrka.

för Kjöbenhavn, höllo sig dock konsttraditionerna vid lif i den gamla kapitelstaden. Och ännu i Karl den tolftes dagar snidade där tvenne konstnärer med ett i Norden endast alltför sällsynt sinne för formernas skönhet de härliga portar och skrank, som in i det nittonde århundradet fängslade allas blickar i domkyrkan.

Bilagor.

I.

Rikshofmästaren Christopher Walkendorf tillskrifver magistraten i Malmö och begär, att stenhuggare skola af densamma sändas till Kjöbenhavn.

Mijnn wenlig helssenn ether nu oc altid tilforne mett wor herre. Kiere borgemester och raadmend, ssønderlig gode venner, nest min venlig tacksigelsze giffver ieg ether venligenn att vide, att her behøffuis steennhuggere till Kong. May:ttis foretagne bygning her for slotted, bedendis ether ther fore venligen paa Hans May:ttis vegne, att j strax ville hid offuer skicke ssaa mange steennhugger, szom ther er i ethers bye att bekomme, j huis arbeide the kunde were paa; the skulle med thett første komme tid tilbage, oc j met thette bud ville skriffue mig ett suar tilbage. Jeg giør gerne, huis i kunde haffue gode aff. Will hermed haffue ether gud befallett. Kiøbenhaffnn 12 augustj 1600.

Christoffer Valckendorpff
till Glorup.

Med annan stil tillagdt:

Leyer: Enn til Madtz Hannssenns kom fra Knudstrup.
D . . .(?) til Dauidt Pathersszøns.
Daniell Stennhugger.

På baksidan jemte utanskriften;

Her hoffmesters breff om stennhugere bekommit thet thenn 15 augustj 1600.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

II.

Rikshofmästaren Christopher Walkendorf afsänder ett nytt bref af liknande innehåll som det föregående till magistraten i Malmö.

Mijnn venlig helssenn nu oc altid tilforne med vor herre. Kiere wenner, ssønderlig gode wenner, nest min venlig tackssigelsze, giffuer ieg ether venligen att vide, att her behøffuis nogenn steenhughr till att hugge nogenn steenn, ssom skall jndsettes i thette nye tøyghus, oc muremesterne fortøffuer ther epter, bedendis ether ther fore paa Kong: M: vegne, att j strax lader hid offuer skicke szaa mange steennhugger ther er i ethers bye, i huis arbeide the staae paa. Ville the icke goduilligen komme hid, tha forbiuder them paa Kong: M: vegne, att the icke arbeide førend paa videre besked. Huis deris dagløn belanger, skall thennem til tacke her bliffue giffuen. The skulle om en dag 5 eller 6 komme tid tilbage, oc i met thette bud ville skriffue mig eet ssuar tilbage. Jeg giør gernne huis i kunde haffue gode aff. Vill her met haffue ether gud befallet. Kiøbenhaffn thend 14 augustj 1600.

Christopffer Valckendorpff
till Glorup.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

III.

Fredag 14 septemb. emellem fru Beate paa Suendstrup, hendes fogit och Daniel Steenhugger.

Fru Beate paa Suenstrup hendes fogit Jacob Holst tiltalede Daniel Steenhugger for CXXX daler, som Daniel schall mere hafue opborit end hans fortingning war for det arbed och bøgning hand skulle giøre paa Suendstrup effter hans breffs och contracts formelding.

Disligist huad arbed hand haffde fortingit i saa maade medt tag, winduff, waaben, port och andit haffuer hand icke fuldferdiget, ther offuer thend gode frue lider skade.

Daniel suarede, formenendis sig icke flere penninge at hafue bekommit end hand hafde ret til. Om arbedit sagde hand, at huesz der fattis paa wil hand well giøre ferdig. Och ther met effter laugsam tiltall och giensuar, tha forplictede sig for:te Daniell

Steenhugger, at hand nu emellem S. Michils dag och S. Martens dag will och schall forskaffe op til Suendstrup een sin suend, som schal der bliffue och fuldkomme samme arbed, dog begierer Daniell, at samme sin suend maa nyde sin kost der sammestetz, saa lenge arbeidit warer, och saa anloffuede Daniel selff at schulle følge samme suend till Swendstrup, saalenge hand kand vnderwise suenden huad hand schall arbeide. Dette for:ne anloffuede for:te Daniell paa sin gode thro och loffue at effterkomme.

Ur Malmö dombok 1599. Malmö rådhusarkiv.

IV.

Mondagen thend 7 aprilis anno 1600, siiger effter paaske, emellem Daniel Steenhugger och Engilbrit Frjss.

Daniel Steenhugger paa thend ene och Engilbrit Frjss raadmand paa thend anden side, som aff sin egen gode vilge och christelige forseth bekosted thenne ny prædickestoell aff steen. Tha bekende for:te Daniel, at for:te Engilbrit haffuer fornøigd och betald hannom for samme prædickestoels arbed boode steenarbed och dertill for ofuertecket, som er aff thræ, altsammen betald, och fyllist giordt thend contract, som thennem er gangen emellem om samme prædickstoell. Dertill bekende for: te Daniel, at for:te Engilbrit haffuer offuer samme betaling effter contracten gifuit hannom een goed foræring, som er it hundrit daler, der til j th:e oxekiöd, j thønne aall, j fierding smør, saa at hand der med well nøigis i alle maade, och der met betackede hand for:te Engilbrit Frjss paa det venligste och gaff hannom for samme betaling och foræring quit och krafuissløsz i alle maade. Der paa fick Engilbrit Daniels egen quitantz vnder raadssens bekendelsse och sigll.

Samme prædickstoell bleff stafferit.

Samme tiid bekende Hans Maler, at hand er foreent och forligt medt Engilbrit Frjss, saa at hand schall staffere for:te predickestoell bode steenarbed och offuertecket medt guld och farffue, huess arbed kreffuer, dog schall Engilbrit sellff lade guldit till, och schall hand giffue torkit steenfarfue. Och for:te Hans Maler forplicted sig, att der som siden findis nogen mangell paa samme arbeed met vbestandig arbeed eller farfue, eller i huess maade hans forsummelsze der vdj kand findis (saa lenge hand for:te Hans Maler leffuer), tha schall Hans Maler selff fly, ferde och oprette dett igien paa sin egen bekostning.

Ur Malmö dombok 1600. Malmö rådhusarkiv.

V.

Emellom Danniel Stenhugger och Hendrich Kønningh.

Samme dag (25/1 1602) emellom Danniell Stenhugger paa den ene och Hendrich Kønningh; tha bewisde Danniel, att Hendrich Kønningh hafde allene gaait hen til schriffueren Hans Møller och beschaffed, at Danniels nafn schulle icke jndschrifuis paa waaldtaflen hosz alle de andre snedkers nafn, som i laugit ere, wannseed at oldermanden effter bisidderens och alle brødernis sambtycke jndschref alle deris nafn och Danniels nafn paa en zeddell.

Ur Malmö dombok 1602. Malmö rådhusarkiv.

VI.

Ur bouppteckningen efter Daniel Thomisen.

Enn stenn staar op i bodenn, som menis, att Jacob Rasmusøn hafuer kiøbt och betaldt. Och siden waar s. Jacob Rasmusøns effterlefuersche her och beuisde met sin bogh, salig Jacob Rasmusøns handschrifft, att Jacob hafuer kiøbt och betallit den samme stehn, effter de kiendemerche, som stenen findis mett. Thj blef samtycht, att Anne motte følge samme sten, intill saa lenge nogen anden kommer, som hafde bedre bescheedt och beuisz der paa, effterdj aar och dag siden Danniel døde icke endnu wor forløben.

Enn graa sten XII føder foden 1/2 mk. er	VI mk.
End en graa sten 16 føder til 8 mk.	VIII mk.
En sort sten	II d:r
I stenn	IIII mk.
I lang sten	II mk.
II brede st. stehn	VI mk.
En afflang sten	VI mk.
Findis V stycker sten	XX mk.
Alle de smaa stycker, som findis for dørren ere wurderit for	VII d:r

End findis en sten i Tolboden er halfuegs beret. Och berettis, att Berrite Gorrissis hafuer kiøbt den af Bertil Oelsønn i Fulesang, och Christen Barnekow holder sig och til samme stenn, och Niels Madsszønn paa Lantzkrone slott holder sig och til samme stenn.

Bouppteckningen i Malmö rådhusarkiv.

VII.

Utdrag ur S:t Petri kyrkas räkenskaper.

1607.

Giffuit den lille contrafeijer for en taffle at kaste vd, effter borgemester och raadz befaling . . . . VIII mk IIII sk.

Giffuit Cort Snedker effter borgemester och raadz befaling, for hand war i Kiøbenhaffn och lod en taffle vdkaste, penning . . . . XII mk.

1608.

Giffuit for en laas at giøre ferdig for funten . . . . IIII sk.

Huis som allerede er bekostett paa altertafflen.

Giffuit m: Peter paa regenschab for tafflen at male IIII^c XII$^1/_2$ mk.

Giffuit Hendrich Snedker . . . . VI^{c}XV mk VI sk.

Giffuit Peder Hanssen for tømmer pening . . . . V daler.

(Dessutom smärre poster. I allt: I^m I^c mk X sk.)

Her effterføllger huis Mathis Gurris paa den nye altertaffle haffuer vdgiffuitt, forudenn huis Giert Slytter vdgaff.

Først thill snedkere och billedsnidere
for deris arbeide.

Anno 1608.

Giffuit Hendrich Køning denn 6 decemb: paa haanden for altertafflen at giøre som b: och raad da forstrachte hannem . . . . IIII^c mk.

1609.

Den 2 decemb: giffuit Hendrich Køning paa samme taffle II^c mk.

1610.

Giffuit Stadhius Billedsnider for arbeide paa samme taffle . . . . I^{c}XLVIII mk.

7 nouemb: giffuit Ølldrich Suarffuer for nogen pellere hand suaride till tafflen . . . . XXIIII mk.

End giffuit Stadhius Billedsnider for arbeide paa tafflen . . XL mk.
End giffuit Hendrich Køning effter raadhenns befaling . . XL mk.

1611.

Er vdgiffuit till Hendrich Køning och Stadhius Billedsnider huer dennem 30 d:r, som Hanns Enuolsen dennem effter raadhens befaling haffuer leffuerit, er . . . . . II° XL mk.
End giffuit Hendrich Køning, som bleff vdlagt til Jost Ledebur paa hans wegnne . . . . I° mk.
21 januarij giffuit Jacob Kregenbierg for huis arbeide hand giorde paa tafflen . . . . LXXX mk.
24 sept: giffuit Stadhius Billedsnider effter raadhenns befaling . X mk.
6 octob: giffuit Cort Snedker for alterid at beklede met deler . . . . LXXII mk.
End giffuit en snedkersuend, som arbeidet nogit paa tafflen, effter raadszens befaling . . . . IIII mk.
End haffuer Stadssius Billedsnider bekommit fra Jost Ledebur paa arbeidit . . . . I° XX mk.

Summarum
penninge . . . I^{m} IIII° LXXVIII mk.

Effter den fortingning borgemester och raad giorde met m. Peiter Contrafeijer om altertafflenn at staffere, som war VII° L dlr, derpaa er hannem betalt aff Giert Slytter, fordum kirkeuerge, I° III d:r ½ mk., och nu er hannem det andit betalt som effterfølger:

1609.

Den 27 januarij er giffuit m. Peiter, som Christenn Jacobssenn hannem leffueride . . . . LXXX mk.

1610.

Den 15 julij er betallt m: Peiter, som bleff vdgiffuen till Mathis N: vdj Kiøbennhaffn, for 3000 blad fin gulld, huer tussinde XI½ dlr, er . . . . I° XXXVIII mk.
End samme tide for 200 blad sølff . . . . II½ mk.
3 aug: giffuit m: Peiter . . . . XL mk.

1611.

Den 21 januarij giffuit m: Peiter paa arbeidet . . II° XL mk.

19 aprilis er giffuit m: Peiter som hannd annammit aff Peder Zannder effter raadssenns befaling 100 d:r er . IIII ° mk.
Den 23 aug: giffuit m: Peiter till gulld . . . . II ° mk.
Ittem der m: Peiter nu haffde fulldkommen sit arbeide, er hannem den sidste rest affbetallit, som Hanns Enuolsen effter borgemester och raads befaling hannem leffuerit, der byen forstrackte kircken met, som findis till vdgifft i Erich Hansens kammerregenschaff penninge . I m II LXXXVII mk.
Samme tide giffuit hanns sønner till foræring, huer klede till en kledning, som huos b: Jacob Fechtell bleff vdtagit, kostid penninge . . . . LXIIII mk.

Summarum

penninge . . . II m VI ° LI 1/2 mk.

Altarbordets och altartaflans uppsättande gingo till 623 ½ mk, 3 sk. Arbetet utfördes under räkenskapsåret 1610—1611. Bland de särskilda posterna:

«Giffuit 6 karle, som bar tafflen fra m: Peiters, och i kirkenn . . . . II mk. IIII mk.
Giffuit en dreng, som drog her fraa Malmø till Helsingør effter Stadhius Billedsnider, for sin vmage . . . . . IIII mk.
Giffuit Stadhius till foræhring for sin vmage, effter raadtzens befaling, der hand kom hid . . . . XII mk.
Giffuit Jacob Kregenberg for sin vmage hand drog fra Lund och hid . . . . II mk.»

1613 d. 28 febr.

Haffuer jeg giffuen Hendrich Kønningh effter borgemester och raads befaling . . . . I ° L d:r,
som de forærit hannem offuer allt for altertafflenn hand giorde.

S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1613. Malmö rådhusarkiv.

VIII.

Henrik Könings bref till magistraten i Malmö rörande altartaflan i S:t Petri.

Gunstige borgemestere och raad, effter ssom E. E. W. vel er beuist, om denn allther tafflle j for nogenn rom tid sidenn haffuer fortingit medh migh at giørre her vdi kirckenn epter en skabelon paa min egen bekostningh, som i mig daa med delte, och j siden jgien der epter haffuer mig loffuid och tilssagt, at huis jeg gjorde min fliidt, at samme tafflle med sckiønner arbed kunde bliffue beprydit, en skabelon wdwiszer, schulle jeg der epter faa min retighed och dissbedre betaling, och epterdj same taffle nu Gud ske loff er fuld ferdig, szom det sig bör, med merre och berre skabelon och arbed en den dene mine skabelon vduiszer, for huilkit arbed, szom det nu staar, jeg j det ringeste begierer — 700 d:r rigs, hor paa jeg — 422 slete d:r, szaa er der nu for till E. E. W. samptligen min gandske venlig bøn och begering, at i som i min gunstige och frome øffrighed ville vell giørre och forhielpe mig fatige, at ieg den paastandendis rest maate bekomme, paa det ieg kunde faa nogit j melem henderne at betale godt folck med, huems ieg schylldig. Huis nogen anden der paa haffuer arbedit, som denem alerede er betalldt, jeg vell gierne som billigt affkorte, och huis der enndnu nogenn kand resterre, vil ieg med samme min paastandendis rest affbetale, och eder som synis jeg forhøjt haffuer anschreffuen, beder ieg gierne det aff godt folk maa vurderis, som der paa forstand haffuer. Huis ieg paa same arbed kandt fortienne, haabis ieg thil icke begerer min skade, som i mig althid loffuid haffuer, at i ville med mig i det beste maader. Gud almegtigste befaler jeg eder i vold.

Aff Malmö den —25 october anno 1611.

E. W. T.

Hendrik Køning
snekkere.

Ölldrik Dreger	6	d:r
Først haffuer Stadtz giort Opstandelszen er	6	d:r
S: Peder och S: Poffuel	12	d:r
4 evangelester	24	d:r
Noch 4 kragsteen	5	d:r
Noch 2 szmaa kragsteene	2	mk.

Noch 4 kapteyll	6 d:r
Noch 2 syller paa den thredie dell	6 d:r
Noch 6 kragsteenne paa den nederste dell	13½ d:r
Noch 4 spidtze	1 d:r,
Det bredt offuer det store parmell	2 d:r

1610.

Noch 2 engler	3 d:r
De smaa lampeter i det vderste fres	4 d:r
2 store blindfløijell	20 d:r
For de sueue, szom kom bag de storre blindfløijell, er .	2½ d:r
Summarum beløber 100 d:r och 5½ d:r	
Jacob Kreigenberik	20 d:r
Er 125½ d:r.	

Beløber sig i en sum altihobe huad ieg haffuer opeborit och dregeren och Stadis, Krigenberig
penge . . . . 553½ d:r.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

IX.

Corfitz Weffertt fich breff om steen thil predickestolen vdj Lunde i Skaanne etc.

Christian 4. Wor synnderlig gunst thill fornn. Wider att osz elskelige, hederlig och høglerde menndt, prelater, cannicker och menige capittell vdj Lunde domkirke, haffuer vnderdanigist ladett giffue osz thill kiennde, huorledis att predickestolenn j s:ctj Laurentij kircke vdj wor kiøpstedt Lundt skall werre møgitt gammell och forfaldenn, och att de der forre sampligenn haffuer besluttedt att wille gud allermegtigiste och dett hellige ministerio thill ehre en nye predickestoell aff huggenn steenn vdj thett steedt egienn lade giøre och opszette, och att aff saadanne slags och achttsteenn, som the thill samme predickestoell wille bruge, skall findis paa enn stedt ther vdj wortt slott Malmøehus lehn, kaldis Fulszang, vnderdanigist begierendis, att thennom maatte forloffuis samme stedtz att lade bryde saa mange steenn, som the thill samme predickestoell haffue behoff. Thi bede wij ether och wille, att nar the ether her medt lader beszøge, j tha forunder thennom att mue lade bryde saa mange huggen steen paa

forskrefne stedt Fullesang, som the thill forskrefne predickestoels bygning behøffue, samledis, att j och laaner thennom thil samme steen med at bryde alt huis redskab och instrumenter, som j ther paa forskrefne wortt slott Malmøhus haffue, och thill samme leylighedt thienlig kunde werre at bruges, huilckett the och haffue loffuitt, epther att the thett brugtt haffue, ther paa slottidt egienn att wille jndførre. Ther medt skier etc. Koldinghus 9 julij anno 1590.

Skånske Tegnelser, II. 93 b—94 a.

X.

Utdrag ur «Tetrasticon ecclesie Gaarstange».

1609.

Giffuit Jakop Krainberg paa handen paa then preekestoll och alltertauffle, som fortingiit er . . . . XII mk.

1610.

Giffuit Jakop Kreinberg paa prædickestolen . . . LXXX mk.

1612.

Giffuit Morten muremester for kircken att giöre huid och allteret att forfløtte . . . . LX mk.
Giffuit Jens Smid for jern at slaa till vinnuerne och itt skaff att beslaa mett skinner och muranckere, som bleff indmurett vdj allteret . . . . LVII mk., 2 sk.
For snidkerens øll och mad selff anden, mens han opsatte prædickestolen och alltertafflen . . . . X mk.
Suenden hans øll och mad, men hand fløde de gamle stole till rette . . . . V mk.
Giffuit hannem drickepenge . . . . IIII mk.

1613.

Jacob Krenberg for predickestollen och alltteretafflen I° XLIII½ dr er . . . . V LXXIIII mk.

Thennem haffuer velb. frv Ane louffuit att erlegge kierken igien till stole och anden kirckens nyttige bygning, naar den paa kircken foretages.

Giffuit for itt bor paa alltterett . . . . . XIII½ mk VI sk.
Giffuit for II tauffler att giøre till kierken och de fattige och de gamble stole att flie till rette . . . . . IX mk IIII sk.
Jacob Krenberg sellff tridie vdi fire dage till øll och mad, der hand opsette preekestolen . . . . VIII mk.

1615.

Endnu er indfortt for predickestolen och allttertafflenn, som velb. fr. Ane haffuer giffuen kircken . . . . V c LXXIII mk.
Haffuer velb. f. Ane erlagt till kirckens stole och andenn kirckens ornat, for preeckestolen och allttertafflen, som hun allene vill bekoste, om dett maa brugis till kirckens for:ne behoff . . . . V c LXXIIII mk.
Giffuitt for gullffuitt att legge for alltteritt mett huggin sten velb. f. Ane gaff till kircken saa och for preekestolen att legge mett mursten . . . . VIII mk.
Noch giffuit en broleggir for att legge bag alltterit mitt ad gullffuitt och vdi vaabenhusitt, kost och arbeidzlön XV mk., V sk.
Jacob Krenberg for stolene mett degne stoll, pullpetu och stolen derpaa saa och eenn funtt . . . . VII c mk.

1619.

Her skall tilleggis som Jacob Krenberg skall haffue och een dell bekommit paa sitt arbeide:

For 1 stoell op till fruens af sitt tömmer som hand haffuer bekommit . . . . XVIII mk.
For eenn funnt . . . . III c XX mk.
For degnestoell och pulpetur . . . . I c LX mk.
For stole paa begge sider ind till stöbelen . . . . II c mk.
Summa VI c LXXXXVIII mk.

Anno 1615 indførtt Jacob Krenberg for . . . . . VIII mk.
Mangler her II mk, skall fraatagis fraa X mk, som er forregnitt samme aar for megett vdi indtecht; bliffuer den
Summa VII c mk.
Jacob Krenberg som hand skall haffue . . . VI c LXXX mk.

Giffuit Jacob Krenberg for een stoell, der fruen lod sine stole opsette . . . . XVIII mk.

1621.

For Jacob Krenbergs och hans drengs kost, men de opsatte fumtten . . . . III mk.
Giffuit Jacob Krenberg som hannem resteret paa stole, pulpertur och funtten . . . . LXXX mk.

1622.

Annamit aff erlig och velbiurdige fru Ane Brahe som kircken haffde vdlagt anno 1609 och 1610 till alltter och prædicke-stoll . . . . LXLII mk.

Saa haffuer den goede fru sellff bekostet allter och prædickestoel.

Annamitt som Knud Jenssøn gaff till funten att lade den staffere LX halffue kroner, er . . . . II ᶜ LXX mk.
Anammit aff sognemenden som de gaff till hielp till stolle . . . XXXVI mk.
Summa . . . . III ᶜ LXLVIII mk.

Giffuit Jacob Maler for funtten at staffere . . . LXXXII dllr.
Er III ᶜ XXVIII mk.
For en t:ne kull till maleren . . . . ½ mk.

Haffuer velb. fru Ane Brahe till Hviderup forstrecht Gaarstange kircke:

Leffuerett sognepresten LX dllr curant, som er vdlagt.
Till murmestern, som opmurde taarnet, LIIII dllr curant etc.

1628.

Giffuit Jacob Krenberg som hannem resteret for funten, var forholden for itt stycke hand och skulle giøre ferdig, som bleff nu ferdigt . . . . XLI mk.
For jern at feste dett mett . . . . I½ mk 4 sk.
Giffuit mester Jacob Contrefeier for att staffere paa funtten som resteret och pulpeturet met sin summa . I ᶜ XXIIII mk.

1631.

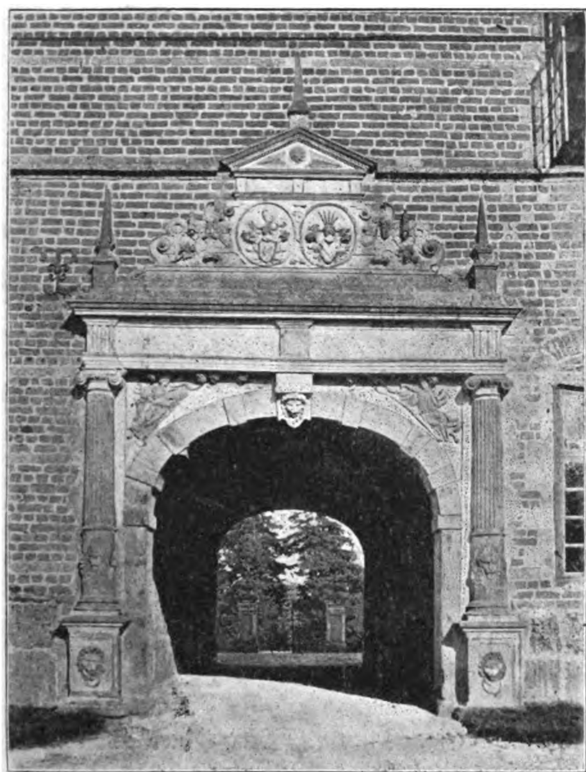
Giffuit udi Kiøbinghaffn for 1 messing mulle staar vdj funtten, och 1 liden messzing kiedel att bere vand med till funtten . . . . 9 daler.

Giffuit Lasse Muremester for kirckegaarden att opmure — tre piller att opmure vid norre kirkegaardsmuren — två luger etc. etc. . . . . I ° XX dllr.

1635.

Spiren opsatt.

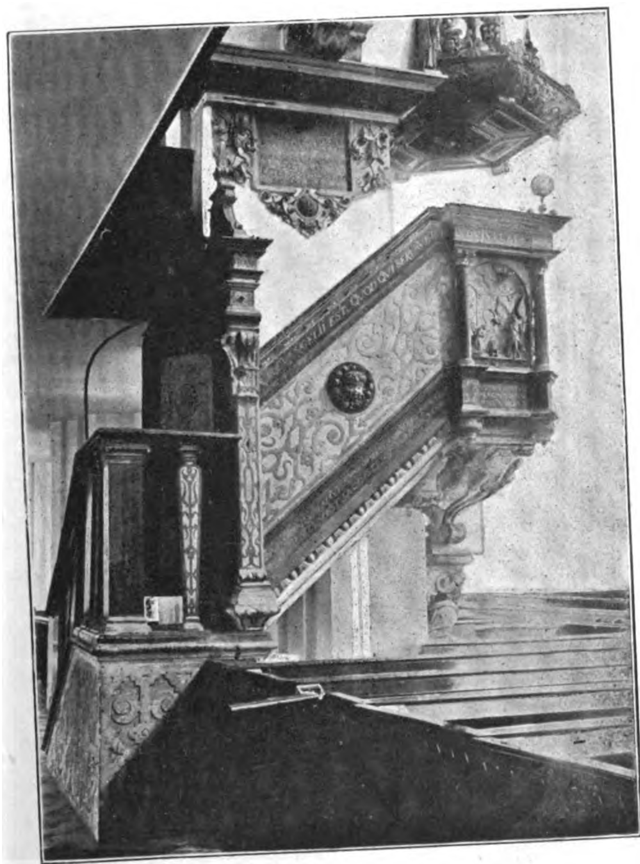
Räkenskaperna i Lunds domkapitels arkiv.

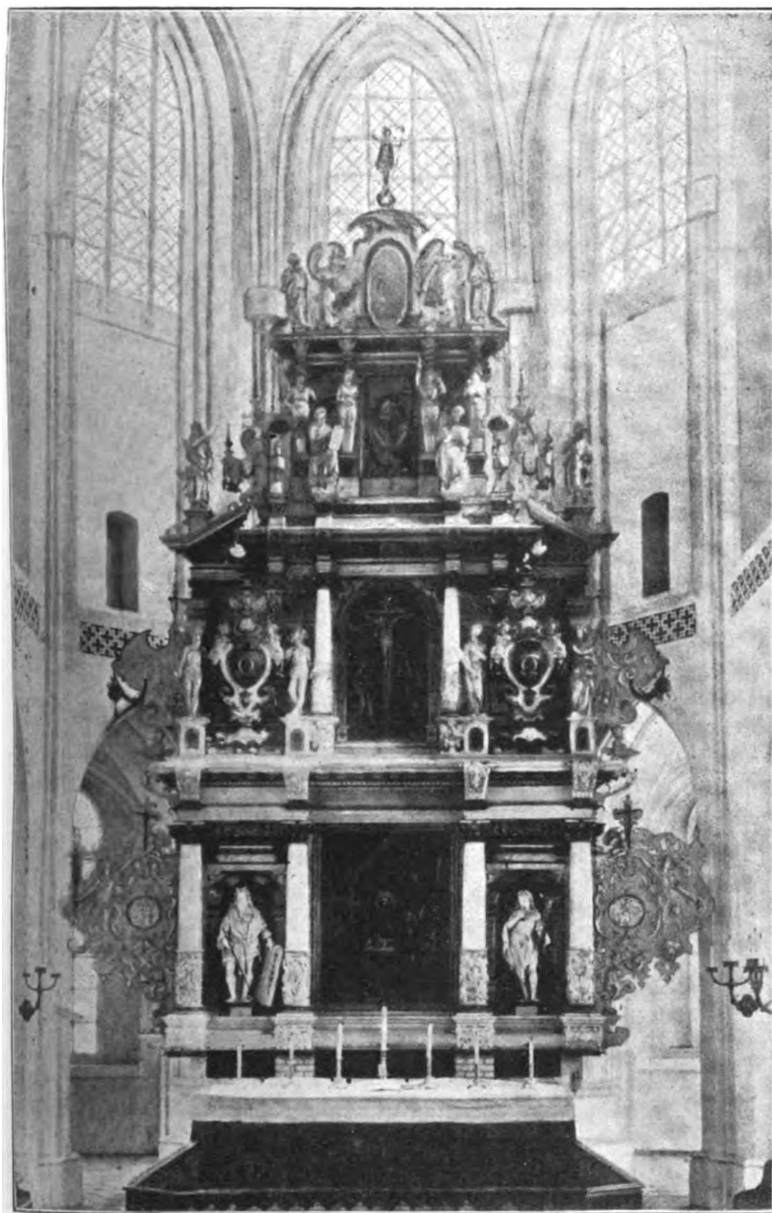
PORTALEN Å SVENSTORP.

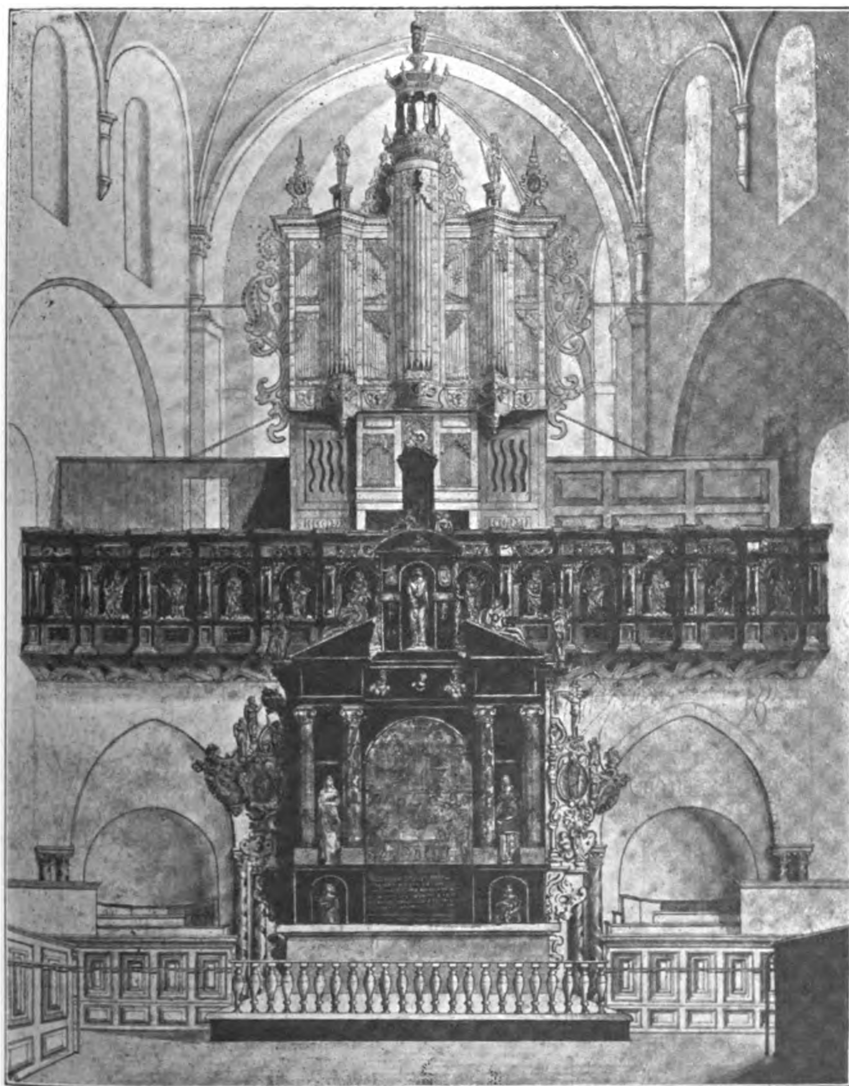
PREDIKSTOLEN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

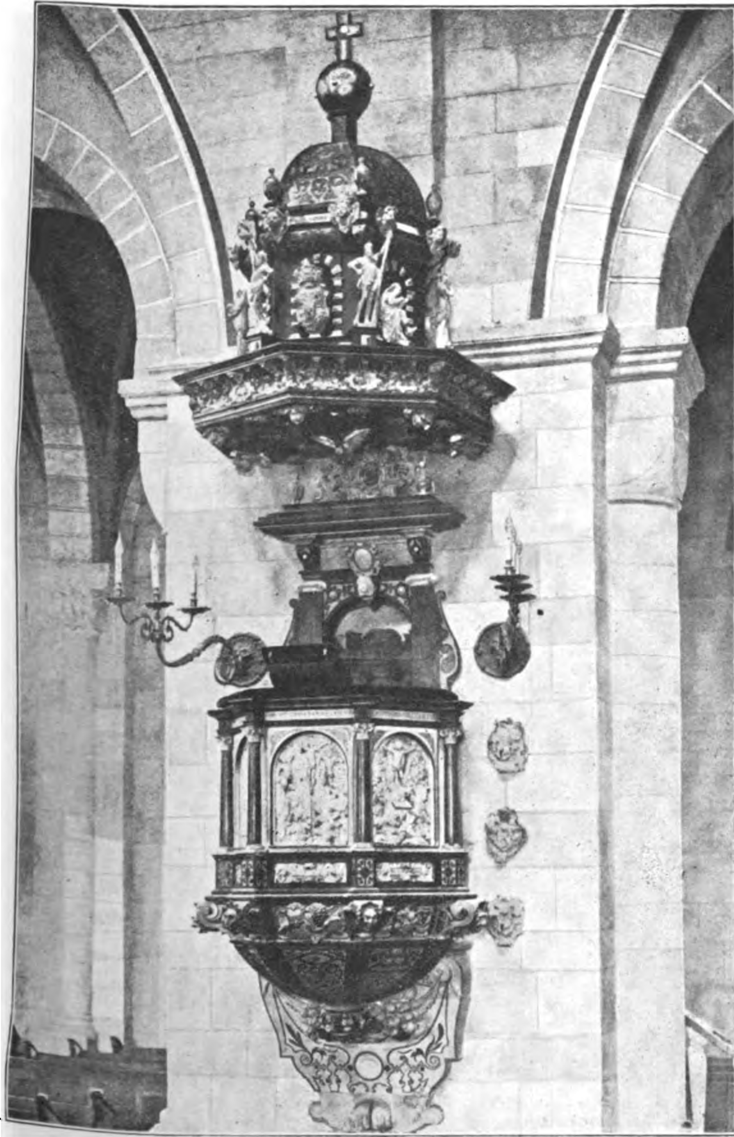
UPPGÅNGEN TILL PREDIKSTOLEN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

ALTARTAFLAN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

ALTARE OCH ORGELVERK I LUNDS DOMKYRKAS MIDTSKEPP.
EFTER EN LAVYR FRÅN 1834.

PREDIKSTOLEN I LUNDS DOMKYRKA.

INTERIÖR AF GÅRDSTÅNGA KYRKA.

DOPFUNTEN I GÅRDSTÅNGA KYRKA.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE OCH BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

BAND 1. HÄFTE 2.

LUND 1901
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

Undersökningar vid Falsterbo.

År 1898 bildades i Malmö ett bolag för anläggning af en jernväg från Hvellinge station på Malmö-Trelleborgsbanan till Skanör och Falsterbo. I sammanhang med jernvägen skulle bolaget äfven anlägga en större badinrättning vid Falsterbo. För denna senare anläggning uppläts åt bolaget ett de bägge städerna gemensamt tillhörigt område sydvest om Falsterbo. Här skulle enligt planen ett större badhotell samt flera villor uppföras; i omedelbar närhet skulle äfven jernvägsstationen förläggas. På den tid Falsterbo var en samlingsplats för köpmän och fiskare från stora delar af norra Europa var detta område ett vigtigt centrum för rörelsen. Här låg det kungliga slottet, här hade Lybeck, den stad, som ifrigast deltog i handeln på Falsterbo, en del af sin marknadsplats, här låg också Lybeckarnes kyrka, som på visst sätt var gemensam för alla tyskar. På grund häraf ansåg riksantiqvarien det nödvändigt, att vissa arkeologiska undersökningar först företogos, innan de beslutade anläggningarna påbörjades, och på hans begäran gjordes detta till vilkor för koncessionens beviljande. På anmodan såväl af riksantiqvarien som jervägsbolaget åtog jag mig uppdraget att utföra undersökningarna.

Vid ett besök i Stockholm några veckor innan undersökningarna togo sin början träffade jag muntlig öfverenskommelse med riksantiqvarien, att jag hufvudsakligen skulle rikta min uppmärksamhet på lösningen af tre uppgifter:

1:o uppsöka platsen der Lybecks kyrka legat samt blotta möjligen ännu befintliga lemningar [1];

2:o närmare undersöka och planlägga det kanalsystem, som enligt en till Antiqvitetsakademien inlemnad kartskiss en gång skulle hafva genomskurit fältet sydvest och vester om Falsterbo;

3:o undersöka de forntida terrängförhållandena vid Falsterbo samt söka bestämma gränserna för de främmande städernas områden (fit).

Undersökningarna hafva helt och hållet bekostats af jernvägsbolaget Hvellinge—Falsterbo, hvars styrelse, rådman W. Skytte och trafikchefen G. v. Essen i Malmö, på det mest förekommande sätt tillmötesgått alla af mig framställda önskningar.

År 1899 började undersökningarna den 2 Augusti och pågingo under något mer än tre veckor. Under större delen af denna tid ställde jernvägsbolaget en betydande arbetsstyrka till mitt förfogade. Under år 1900 uppehöll jag mig i Falsterbo från den 12 Juli till den 1 Augusti, sysselsatt med smärre, kompletterade undersökningar, för hvilkas utförande endast få arbetare voro behöfliga.

Den 12 Augusti 1899 besökte riksantiqvarien Falsterbo, för att besigtiga de då pågående gräfningarna.

Professor Dietrich Schäfer vid universitetet i Heidelberg, som inlagt så stora förtjenster om Skanörs och Falsterbo historia, uppehöll sig i Falsterbo under större delen af den tid, som undersökningarna pågingo år 1899. Med anledning af detta sitt uppehåll i Falsterbo har han sedan utgifvit en afhandling: »Die Ausgrabungen bei Falsterbo», tryckt i Hansische Geschichtsbücher XXVII, s. 65—92. Schäfers utmärkta skildring af handeln och sillfisket vid Skanör och Falsterbo i »Einleitung» till »Das Buch des lübeckischen Vogtes auf Schonen» [2]) har utgjort den literära grundvalen för mina undersökningar. Endast undantagsvis har

---

[1]) Lemningarna af Falsterbo slott hafva tidigare blifvit blottade på Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens bekostnad.

[2]) Utgör band IV af »Hansische Geschichtsquellen, herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte», Halle 1887. Inledningen (sidorna I—CLIII) citeras i det följande: »Schäfer, Einleitung».

jag sjelf gått tillbaka till urkunderna, närmast för erhållande af data. hvilka icke alltid äro fullständigt angifna af Schäfer.

Äfven D:r Hj. Stolpe uppehöll sig någon tid i Falsterbo, medan undersökningarna pågingo 1899. Han hade vänligheten fortsätta en undersökning, som jag påbörjat, men måste lemna ofullbordad, då andra plikter kallade mig tillbaka till Lund.

När undersökningarne togo sin början, ställde jernvägsbolaget till mitt förfogande en karta, som med anledning af den tillämnade jernvägsanläggningen blifvit upprättad i skalan 1 : 2000 öfver Falsterbo och dess omgifningar i söder och sydvest. På denna karta inlade ingeniören Göransson i jervägsbolagets tjenst »den tyska kyrkan» samt andra punkter, der gräfningar blifvit utförda år 1899. På Professor Schäfers anmodan utfördes på jernvägens byrå en kopia af denna karta i skalan 1: 4000. Denna kopia har Prof. Schäfer låtit trycka för sin afhandling, »Die Ausgrabungen bei Falsterbo», sedan han derpå inlagt namn och gränser i öfverensstämmelse med sina nuvarande åsigter om förhållandena vid det gamla Falsterbo. Af denna kopia har äfven jag begagnat mig vid utarbetandet af denna redogörelse samt deri infört några nya gränser och punkter, som omtalas i det följande. De med rödt betecknade namnen höra till det moderna Falsterbo.

Vid den följande redogörelsen företager jag frågorna till behandling i den ordning, som jag funnit lämpligast för framställningen, och icke i den ordning, som undersökningarna på fältet företogos.

I.

På marknadsplatserna vid Skanör och Falsterbo hade hvarje stad sitt, af statsmyndigheten den tilldelade område, på hvilket köpmännen från den staden reste sina bodar och utöfvade sin verksamhet. Professor Schäfer har i »Einleitung» kap. VI, s. XCVIII ff. sökt med tillhjelp af urkunderna bestämma belägenheten af de olika städernas områden eller, såsom de med ett

ursprungligen danskt ord kallas, *fit* [1]. Utan tvifvel är Schäfers placering på det hela taget så rigtig som det på grundvalen af de skriftliga källorna är möjligt åstadkomma den. Genom en noggrannare kännedom om sjelfva lokaliteten samt med tillhjelp af ännu genom traditionen bevarade namn är det dock möjligt att i en viktig punkt korrigera den karta öfver fiten vid Falsterbo, som Professor Schäfer bifogat »Das Buch des lüb. Vogts auf Schonen.»

Endast två fit äro till sin utsträckning närmare betecknade i urkunderna, de som tillhörde Lybeck och staden Danzig (eller rättare de preussiska städerna). Dessas områden gränsade intill hvarandra och med anledning af tvist om gränsen blef Lybecks fit upprepade gånger uppmätt och dess läge i förhållande till Danzigs fit angifvet. Utsträckningen af detta senare känner man genom förläningsurkunderna. Oaktadt rikedomen på mått och uppgifter i urkunderna hafva likväl vanskligheter yppat sig, när man försökt bestämma dessa fits belägenhet på kartan. Vanskligheterna hafva sin grund deri, att man haft svårt identifiera de utgångspunkter, som de gamle begagnat vid sina mätningar. Vi skola söka här en gång för alla undanrödja svårigheterna beträffande Danzigs fit. Först måste vi likväl yttra något om terrängförhållandena vid Falsterbo.

Omgifningarna omkring Falsterbo hafva i historisk tid undergått betydliga förändringar. Dessa förändringar bero icke på någon höjning eller sänkning af sjelfva jordytan; det är af geologerna uppvisadt, att sydranden af Skåne i historisk tid icke varit underkastad någon nämnvärd höjning eller sänkning. Förändringarna omkring Falsterbo hafva uteslutande sin grund i hafvets och vindens verksamhet.

På södra kusten har hafvet uppkastat stora massor af fin sand, som förts omkring af vinden och täckt ett stort område.

---

[1] Ordet fit är ännu bevaradt vid Falsterbo i namnet *Federången*, det odlade fältet sydvest om staden. Forndanska *fit* blir ljudlagsenligt nydanska (och skånska) *fed*.

Värst har flygsanden härjat omkring Falsterbo kyrka, der den lagt sig i drifvor af ända till 10 meters mäktighet. Vesterut har flygsandsdriften sträckt sig så långt som till och med den sänkning, som bär namnet Lyktekärret (se nedan). I norr utgöres gränsen för flygsandens härjningar af den tångvall, som bildar södra gränsen för Fedevången. Flygsandens härjningar togo sin början i 17:de århundradet, men hafva varit isynnerhet svåra i midten af 1800-talet. Nu är faran öfverstånden, i det man genom plantering af lämpliga vexter bundit sanden. Sedan man tillika inhägnat området och utestängt boskap, har på en stor del af det gamla flygsandsfältet uppstått en ganska rik vegetation. Det inhägnade området kallas Parken (se kartan).

Äfven i vester har hafvet varit verksamt till kustens förändring. Utanför Skanör ligger ön Hobacken, som omtalas redan i gamla medeltidsurkunder [1]). Längre söderut ligger framför landet den långsträckta »Refveln», som skiljes från fastlandet genom »Flommen», men genom sin södra ända sammanhänger med fastlandet. På den af Schäfer reproducerade kartan af 1853 (Buch des lüb. Vogts auf Schonen, Karte I) når Refveln icke fullt upp till Hobackens sydända. Den slutar nära det smala sund, »Slussan», som utgör inloppet till Bakdjupet, d. v. s.

---

[1]) *Hobacken* är den nuvarande formen af namnet. Äldsta formen är *Hop*, som förekommer i en nedertysk urkund från år 1352 (Hans. Rec. I, 1. 175), och denna form har ordet bevarat i nedertyskan (Vogtsbuch § 484 under år 1505). På danska blef *Hop* ljudlagsenligt *Hob* efter midten af 1300-talet. Det förekommer i det af Schäfer såsom bilaga till »Buch des lüb. Vogts» tryckta tullregistret i formerna *Hoben* (bestämd form), *Hööb*, *Hööw* (se §§ 38, 44, 39, 40 b). Formen med *w* är skånsk. På kartor från 17:de och 18:de årh. benämnes ön *Hof* och *Hofren*. Ordet är städse mask., men det oaktadt anser jag det vara samma ord som norsk-isländska *Hóp*, neutr. Detta betyder enligt Fritzner, Ordbog over det gamle Norske Sprog, *liden indesluttet Bugt af Søen*. Namnet har utan tvifvel ursprungligen varit tillagdt vattnet mellan ön och fastlandet, det nuvarande Bakdjupet, men har sedan öfverflyttats på ön. Analogi härtill har man på Island: *Vestrhóp* och *Austrhóp* äro distrikt i Húnavatns sýsla på Nordlandet, hvilka benämnts efter ett vatten *Hóp* (Kålund, Bidrag til en hist.-topogr. Beskrivelse af Island II, s. 13). En ännu mera slående analogi finner man i Eiríks saga hins rauða, Storms upplaga, s. 37. Vi komma att närmare yttra oss om detta ortnamn på annat ställe.

vattnet mellan fastlandet och Hobacken [1]. Gamla personer i Falsterbo hafva försäkrat mig, att ännu på 1840 talet djupet i »Slussan» var så stort, att fartyg, som lågo sex fot djupt, kunde inlöpa der. Nu äro förhållandena mycket förändrade. Af storm och vågor har sand uppkastats och Refveln ökats, så att den nu sträcker sig 900 steg i norr förbi »Slussan» utanför Hobacken, från hvilken den skiljes genom ett smalt sund, som vid dagligt vatten är föga mer än en fot djupt; större är nu icke heller djupet i Slussan. Äfven djupet i Flommen är ringa; vid lågt vatten kan man torrskodd gå öfver till Refveln på flera ställen.

Då Refveln på så kort tid undergått så stor förändring, kan man göra sig den frågan, om den icke helt och hållet är en nyare bildning, som tillkommit efter den hanseatiska tiden, då *den ingenstädes omnämnes i urkunder*, som röra Falsterbo under den nämnda perioden.

Professor Schäfer har »Einleitung» sid. CXII ff (jfr. hans Karte II) antagit att Refveln fans under medeltiden. Han låter Danzigs fit upptaga stranden öster om Flommen och till Refveln förlägger han de danska fiskarenas bodar. De s. k. »Grumbodarna», der »grumkarlarna» beredde biprodukter af sillaffallet och hvilka enligt en urkund (Schäfer, Einleitung s. LIX) skulle ligga minst 160 fot från Danzigs fit, förlägger Schäfer till norra ändan af Refveln [2].

När Professor Schäfer kom till dessa resultat, kan det förklaras endast deraf, att han som utländing icke kunnat tillräckligt tillgodogöra sig de upplysningar, som kunna inhemtas på sjelfva orten, eller icke vid sitt besök i Falsterbo och Skanör sammanträffat med tillräckligt ortkunniga personer. Alla äldre innevånare i Falsterbo känna mycket väl »Grumhöjebackene», som ligga öster om Flommen och tydligen äro den plats, der Grumbodarna varit uppställda. »Grumhöjebackarna» äro låga kullar, som småningom uppstått i följd af den handtering, som drefs på platsen [3].

[1]) Med denna karta öfverensstämmer topografiska kårens karta.

[2]) Om Schäfers nuvarande åsigter i denna fråga se längre ned.

[3]) Dessa kullar träffas nära Flommens strand omkring 70 meter norr om den punkt, der den breda gata, kallad Fädriften, som går mellan Fede-

Det är genom traditionen äfven väl bekant, att de mycket tydliga spår af boplatser, som finnas öster om Flommen på en långsträckt höjdrygg, som löper längs Fedevångens vestra gärde och längre söderut, härröra från fiskarenas under den tid sillfisket pågick (juli—oktober) begagnade bodar och kojor. Verkställda undersökningar, som vi skola närmare omtala här nedan, hafva till fullo ådagalagt traditionens öfverensstämmelse med verkligheten [1]).

Deremot kunna inga lemningar af bebyggelse upptäckas på Refvelns yta. Detta kunde visserligen bero derpå, att Refveln vid stark vestlig storm öfversköljes af böljorna. Men verkställda undersökningar visade att Refveln icke heller under ytan gömmer något kulturlager. Talrika borrhål togos vid Refvelns nedre ända, vid dess midt och längre i norr, men man fann endast den hvita rena sanden samt någon gång en smal, svart rand, uppkommen genom förmultnad tång.

För en jemförelses skull anställde jag äfven gräfningar i södra delen af Hobacken. Två skärningar togos, en 700 steg norr om »Slussan» och en 750 steg längre i norr. Höjden öfver hafvet på dessa punkter kan jag icke angifva exakt, men har beräknat att den var på det förra stället något öfver 1,5 meter, på det senare något öfver 2 meter. På det förra stället visade

---

vången och åkerfälten i norr, mynnar ut mot stranden. När man gräfver i dessa kullar, träffar man på en massa, som liknar fint mjöl, af kaffebrun färg. Det är affall från beredningen af biprodukter vid sillsaltningen.

[1]) Linné har vid sitt besök i Falsterbo (1749) sett dessa fornlemningar och genom innevånarna lärt känna deras ursprung; hans beskrifning är ganska träffande, då han i Skånska resan s. 230 yttrar: »Rudera efter Lybeckska bodarna synas norr om slottet såsom små upphöjda åkerfält, der Lybeckarne fordom skolat haft sina fiskeläger.» — Äfven Gillberg känner dessa fornlemningar och deras ursprung; det heter i »Beskrifning öfver Malmö Hus Län (1765), sid. 20: »Falsterbo . . . har söderut Rudera af ett Slått, så ock vid Stranden lämningar af Lybeckarnas Fiskebodar, hvilka till Sillsaltningen fordom varit brukade.» — Schäfer har »Einleitung», kap. IV, visat att fisket förnämligast bedrefs af danska fiskare, medan nedsaltningen och exporten verkställdes af tyskar. Lybeck var emellertid icke blott det samhälle, hvars medborgare i störst antal besökte Falsterbo, utan äfven den stad, som längst upprätthöll förbindelsen. Det är derför som synliga minnen från sillfiskets tid i allmänhet tilläggas Lybeckarna.

skärningen hafssand med talrika mörka ränder, troligen af tång eller möjligen af förmultnad vegetation, som funnits på platsen. På en meters djup träffades två skenben af nötkreatur, på ett djup af 1,70 meter alfven, bestående af brun sand. — På det senare stället var det öfversta lagret grått intill ett djup af 1/4 meter, antagligen färgadt genom multnade gräsrötter. Längre ned var sanden öfverhufvud hvit, men genomskuren af mörka ränder liksom på det förra stället. På ett djup af 1,30 meter hittades ett stort stycke helt och hållet till rost förvandladt jern, som vid beröring föll sönder. I nivå med jernet fans en rand af stridare sand, men intet, som antydde ett kulturlager. Skärningen togs omkring 500 steg söder om vägen, som nu leder ut till Skanörs hamn (grundlagd på 1870-talet), och på denna del af Hobacken (söder om vägen) ser man inga spår af gamla bostäder. Norr om vägen träffar man deremot de bekanta »sandhålorna» (se längre ned III), som utan tvifvel härröra från fiskarenas bostäder.

De ofvan omtalade djurbenen voro starkt förmultnade; jernet, som hittades, var, såsom nämndes, i upplösningstillstånd. Dessa föremål måste derför länge hafva legat i jorden och sannolikt hafva de kommit dit på den tid, då trafiken här var lifligast, d. v. s. under den hanseatiska tiden. Denna del af Hobacken har då varit låg och föga höjt sig öfver hafvet. Genom uppkastad sand har den sedermera vuxit i höjden en meter eller mera.

Det är troligt att äfven längre söderut naturkrafterna samtidigt varit verksamma till landets förändring, och då vi vid undersökningarna i Refveln icke träffade något kulturlager eller något, som antydde Refvelns tillvaro i äldre tid, är det antagligt, att denne är i sin helhet en nybildning, uppkommen genom af hafvet uppkastad sand.

Till ett sådant resultat komma vi äfven på annat sätt. Danzigs fit låg emellan Lybecks och vestra stranden. Striden mellan dessa städer föranleddes deraf, att den förra stadens ombud påstodo att Lybeckarna inkräktat på dess fit, som derigenom lidit minskning till bredden. Lybeckarna åter påstodo, att minskningen uppstått på andra hållet, i vester, och berodde derpå,

att under svåra stormar stranden blifvit bortsköljd; äfven skulle stranden hafva minskats derigenom att fiskarena derifrån bortfört sand som ballast [1]. Det är ej troligt att dylika påståenden kunnat framkomma, ifall Refveln funnits. Ty äfven om vågorna vid stark storm kunna slå öfver denna, förlora de dock genom den sin kraft och kunna icke utöfva någon inverkan på stranden öster om Flommen. Att påstå det fiskarena hemtat ballast i närheten af Danzigs fit, vore, ifall Refveln funnits, i högsta grad orimligt. De skulle då hafva gått öfver Refveln och Flommen, för att på dennes östra strand hemta en vara, som allra bäst kunnat tagas på Refveln.

Det är emellertid möjligt att Refveln funnits under Medeltiden som undervattensrefvel, och den har icke så synnerligen långt efter medeltidens slut höjt sig öfver vattnet [2]. Ty på en karta öfver Skanör och Falsterbo, som blifvit upprättad 1661 och förvaras i landtmäterikontoret i Malmö, är Refveln antydd. Kartan är dock mycket dålig och återgifver landets form så illa, att man ingenting kan afgöra om Refvelns utsträckning i norr på den tiden. Hobacken saknas på denna karta.

Det är emellertid icke blott Refveln, som får betraktas som nytt land. Hela den sydvestra udden, der Falsterbo fyr nu står, har utan tvifvel tillkommit derigenom, att sand uppkastats af hafvet efter den tid, då sillfisket och handeln florerade. Vid gräfningar och borrningar har jag här funnit samma förhållanden som på Refveln och inga spår af kulturlager. Den gamla stranden har gått helt nära vester om den gamla fyrplatsen, Kolbacken, i hvarje fall innanför det inhägnade område, som kallas »Stora Kålhagen» [3]. Äfven södra randen af landet har till-

[1]) Schäfer, Einleitung, s. CIII, efter en urkund från Kristian den andres tid.

[2]) Vid södra kusten fins nu en undervattensrefvel, som kanske snart nog som en ö kan blifva synlig öfver vattenytan.

[3]) På kartor från åren 1765 och 1780, som upprättats för att visa flygsandens utbredning och som förvaras i Malmö landtmäterikontor, äro både Refveln och den närmaste med Refveln sammanhängande delen af landet betecknade såsom betäckta med flygsand. Detta är nu visserligen oriktigt, ty den sand, som kastas upp från vesterhafvet, har ett gröfre gry och sättes icke så lätt i rörelse af vinden. Men man finner deraf, att dessa områden

vuxit sedan forntiden, enligt af D:r Stolpe verkställda borrningar [1]).

I detta sammanhang vilja vi upptaga till behandling äfven en annan fråga rörande de gamla terrängförhållandena vid Falsterbo. I urkunder från åren 1352 och 1354 omtalas en ort »Holm» och »Munkaholm» vid Falsterbo [2]). Af det sammanhang, i hvilket namnet förekommer i urkunden från 1352, finner man att denna *Holme* eller *Munkholme* måste sökas på vestkusten (Schäfer, Einleitung s. XI). Schäfer har ansett denna vara identisk med Refveln. Af det föregående finna vi, att detta ej är möjligt, utan med detta namn kan icke hafva betecknats något annat än den höjdsträckning, på hvilken de danska fiskarena hade sina bodar. Denna höjdsträckning har i forntiden varit en ö eller halfö. Att så varit förhållandet finna vi bestyrkt genom ett gammalt dokument. I ett förslag till privilegier för staden Lybeck af 1352 uppdrogos de gränser, som staden önskade erhålla för sin marknadsplats vid Falsterbo. Till sist införes i förslaget denna bestämmelse: *quod aqua ab ecclesia danica usque ad bodas Grumboden vocatas defluens jus Lubicense et Danicum separat seu distinguit* [3]).

Här kan icke vara fråga om en dansk kyrka, som legat der den nuvarande sockenkyrkan i Falsterbo träffas. utan med *ecclesia danica* menas i detta dokument en dansk kyrka eller ett danskt kapell, som Schäfer förlagt till en punkt vesterut från Falsterbo slott. Här har man funnit spår af ett kapell, liggande nära södra ändan af samma långsträckta och smala ås, på hvilken de danska fiskarena hade sitt läger (se kartan). Då södra ändan af Lybecks fit låg närmast österut härifrån, måste »ett vatten, som skiljer danskt och lybeckskt rättsområde», vara ett vatten, som i öster begränsat den nyssnämnda åsen. Tillvaron

för landtmätarna tett sig på samma sätt som de med flygsand betäckta, vegetationslösa områdena.

[1]) Om den af oss s. k. Kanalkartan och den genom denna karta uttalade uppfattningen af de gamla kustförhållandena vid Falsterbo se längre ned, afdelningen II.

[2]) Hanserecesse I, 1, 175; Lüb. Urkb. III, 214, 215, 217.

[3]) Schäfer, Einleitung, s. CXII.

af ett forntida vattendrag i denna terräng kan också påvisas. Öster om platsen, der *ecclesia danica* legat, träffas en ungefär 33 meter bred sänka, som är utmärkt genom en särdeles saftig gräsväxt. Ehuru denna sänka nu icke liknar ett kärr, bär den likväl namnet »Lyktekärret», hvilket hänvisar till ett forntida vattendrag [1]. Denna sänka är äfven mycket tydlig i södra delen af Fedevången, ehuru den der breder ut sig. Längre i norr är den vestra begränsningen fullt märkbar 30—40 meter innanför vallen, ända upp till norra ändan af Fedevången. Däremot är en östlig begränsning icke längre märkbar ett par hundra meter norr om Fedevångens södra gräns.

För att närmare undersöka beskaffenheten af det vattendrag, som här en gång måste hafva funnits, lät jag upptaga gropar och borrhål i sänkans midt inom Fedevången, dels nära södra gränsen dels omkring 100 meter längre i norr [2]. Följande förhållanden kommo härvid i dagen. Öfverst fans ett torrt lager af sandmylla, men redan på ett djup af 20 à 30 cm var jordmånen mörk, genomdränkt af vatten och illaluktande. I detta lager träffades åtskilliga kulturföremål: tegelbitar, krukskärfvor och bitar af bearbetadt trä; äfven ett förrostadt jernstycke samt djurben kommo i dagen. Detta kulturlager hvilade på ett omkring 20 cm tjockt lager af sandblandad torfjord, efter hvilken alfven, bestående af ren sand, kom. Det djup, på hvilket alfven träffades, vexlade mellan 1,20 och 1,60 meter. Vatten började vanligen fylla det upptagna hålet, när det nått ett djup af en meter. Tvenne prof togos från det understa lagret (torflagret) och hafva blifvit undersökta af Professor B. Jönsson. Det ena togs ungefär 100 meter norrut från Fedevångens södra gränsvall, det andra från Lyktekärret, 10 meter söder om samma gränsvall. Om undersökningens resultat har Professor Jönsson meddelat.

»Profvet från Fedevången innehöll hvit kiselsand samt brun

---

[1]) Förra delen af namnet »Lyktekärret» härleder sig tydligen från »Lyktan», namnet på den gamla fyren, som fans på Kolbacken. Linnés Skånska resa s. 230.

[2]) Sänkan hade på det sistnämnda stället en bredd af 70 steg (omkr. 50 meter).

jord. I den senare träffades frön af *Scirpus lacustris*, *Schoberia maritima*, *Blitum-* och *Chenipodiumarter*, *Rumex maritima*. Dessutom funnos *sötvattensalger* samt mossor. Floran härrör från en fuktig eller vattentäckt lokal med *sött vatten*. Det andra profvet (från Lyktekärret) innehöll frön och rester af samma arter och vextslag som det förra samt dessutom *Potamogeton* och en *crucifer* (ant. *Thesdalia* eller *Lepidium*). Den senare lokalen har möjligen varit mera fuktig eller vattenrik, men differensen är icke stor och beror kanske endast derpå, att lokalen varit en annan.»

Detta utlåtande talar tillräckligt tydligt och behöfver icke af oss ytterligare kommenteras. Att i det ena profvet förekommo frön äfven af en vext, som icke är vattenvext (*Thesdalia* eller *Lepidium*), har ingenting att betyda, då de kunna blifvit ditförda af vinden från en närbelägen, torrare lokal.

Då i privilegieutkastet af 1352 det i fråga varande vattnet säges sträcka sig ända upp till »Grumbodarna», lät jag upptaga en grop äfven längre upp i Fedevången, rakt norrut från de förut nämnda borrhålen. Denna grop upptogs 100 meter från norra gränsvallen samt på ungefär samma afstånd från den vestra. Någon afvägning af jordytan kunde jag vid tillfället icke åstadkomma. Men ytan låg betydligt lägre än den höjdsträckning, på hvilken vestra vallen är uppförd. Åt andra hållet, österut mot Falsterbo, kunde ingen höjning i marken förmärkas (jfr ofvan). I gropen kom redan på en meters djup vatten samt alfven bestående af strid grus. I det öfversta torra lagret af sandmylla hittades enstaka kolbitar, intill ett djup af 40 cm. Emellan detta lager och alfven bestod jordmånen af mörkgrå, fuktig sand, genomdragen af svarta ränder. Häri hittades endast ett par djurbensskärfvor, som lågo helt nära alfven. Lagret gjorde intrycket af att vara bildadt i vatten, men härom vågar jag ej yttra mig bestämdt. I alla händelser kan lokalen betecknas som vattensjuk[1]). Troligen kan det vattendrag, som här en gång gått fram, riktigast betecknas som ett af säf och andra

[1]) Vid gräfning på den högre belägna delen af vången närmare gränsvallen träffades helt andra förhallanden. Ett kulturlager, bestående af sand, aska och kolstybb sträckte sig meterdjupt. Ingen fuktighet fans i detta lager; och äfven under kulturlagret fans hvit *torr* sand.

vattenvexter uppfylldt träsk med enstaka, djupare ställen med öppet vatten. Liknande träskbildningar träffas ännu på flera ställen i markerna omkring Falsterbo.

Närmast för att söka efter en »kajsättning», som är upptagen på den här nedan omtalade »kanalkartan» och förlagd till en punkt öster om *ecclesia danica*, lät jag år 1899 upptaga en graf vid östra kanten af Lyktekärret. Någon kajsättning fann jag icke [1]), men deremot andra egendomliga förhållanden. Strax under flygsanden, som här täckte marken, träffades pålar och kantställda plankor. Jag hann icke fullfölja undersökningen så långt, att jag kunde tyda denna anläggning. Men D:r Stolpe fortsatte undersökningen efter min afresa och har derför lemnat en kort redogörelse. De kantställda plankorna utgjorde kantskoningen till ett afloppsdike och pålarne tjenade till att hålla fast plankorna. Stundom voro plankorna ersatta af i marken nedstuckna stafvar af silltunnor. Från hufvuddiket utgingo sidogrenar. Bredden var omkring tre fot. Flere tunnor träffades nedsatta i jorden i närheten af diket. D:r Stolpe hade, tyvärr, icke tillfälle fortsätta undersökningen till dikets utgångspunkt. En större bod har funnits i närheten och diket har utgjort en afloppskanal för smutsvatten och orenlighet, som ledts ut i Lyktekärret, hvilket troligen på den tid, som här är i fråga, varit djupt och vattenrikt (jfr Professor Jönssons yttranden om torfprofvet från Lyktekärret här ofvan) [2]). Den nordliga delen af vattendraget, inom den nuvarande Fedevången, var säkert redan vid slutet af medeltiden igengrodd och terrängen hade samma utseende som nu. Det bevisas deraf, att kol och krukskärfvor förekomma högt uppe i kulturlagret.

Det torde genom det föregående vara ådagalagdt, att den nuvarande Refveln vid Falsterbo vestra kust icke existerade under

[1]) Se mera härom längre ned, afdelningen II.

[2]) Professor Schäfer upptäckte efter min afresa 1899 ett liknande afloppsdike på en annan del af den gamla marknadsplatsen, nämligen i närheten af stadsporten och Falsterbo hotell. Die Ausgrabungen bei Falsterbo, s. 89; jfr s. 84.

medeltiden. Fiskarena, som lågo på vestra kusten, hade sina läger öster om den nuvarande Flommen. Den höjdsträckning, på hvilkens högsta del deras bodar och kojor voro uppställda, var åtminstone ännu på 1300-talet en ö eller halfö, kallad *Holmen* eller *Munkholmen* [1]), som i vester låg öppen för hafvet och i öster begränsades af ett nu försvunnet vattendrag eller kärr. I denna trakt hade staden Danzig sitt fit och vi skola nu försöka att säkrare och noggrannare än hittills skett bestämma gränserna för detta fit.

Förläning på ett fit vid Falsterbo erhöll staden Danzig år 1368 af konung Albrekt i Sverige, som då i förening med hansestäderna innehade Skåne. Det skulle ligga mellan Lybecks fit och de danska (fiskar)bodarna vid stranden och hafva i längd 66 ruden (1056 fot, 313 meter) samt i bredd 36 ruden (576 fot, 171 meter) [2]) Förläningen blef stadfäst år 1370 af Valdemar Atterdag, som till och med visade sig ännu mera frikostig än Albrekt. Stadens fit ökades i längd med 544 fot (till 1600 fot), men bredden är i begge förläningsbrefven ungefär densamma: 580 fot år 1370 mot 576 år 1368 (Schäfer, Einleitung, s. CV f.)

För att fastställa gränsen i norr för Danzigs fit hafva vi en brukbar utgångspunkt i den bestämmelsen att grumkarlarna skulle hålla sig med sin handtering på ett afstånd af minst 160 fot (47 meter) från Danzigs fit (Schäfer, Einleitung s. LX). Platsen der grumkarlarna höllo till är känd. Grumhöjebackarna (se ofvan sid. 54) träffas 130 meter rakt norrut från Fedevångens nordvestra hörn. Vi hafva således att söka norra gränsen för Danzigs fit något söder om Grumhöjebackarna Då forntida gränsmärken visa sig hafva haft betydelse för senare anordningar

[1]) Namnet *Holm* d. v. s. *Holmen* träffas i en på latin affattad urkund af 1352 (Hanserecesse I, s. 106). Namnet *Munkholmen (Munkaholm)* i tre urkunder från 1354 (Lüb. Urkdb. III, 214, 215, 217). Det senare namnet härrör tydligen från det preussiska franciskanermunkar tillhöriga kapell, som låg på danska fiskarenas lägerplats och omtalas redan 1352. Schäfer, Einleitung s. CXLVI.

[2]) I det följande hafva vi för beqvämlighets skull räknat fot lika med svensk fot, oaktadt stundom Danzigs eller andra samhällens mått användas i urkunderna. De fel, som härvid uppstå, äro så obetydliga, att de icke spela någon roll i här förekommande fall.

på fälten vid Falsterbo, antager jag, att norra gränsen af Danzigs fit sammanfaller med nuvarande norra gränsen af Fedevången. — Enligt det här ofta citerade utkastet till privilegier för staden Lybeck af 1352 var bland andra önskningar, som staden framställde, äfven den, att den skulle få besittningsrätt till en ny väg upp till sitt fit, emedan den *redan befintliga vägen, som gick förbi franciskanernas kloster, icke alltid var brukbar för forslingen af varor*. Denna senare väg ledde alltså från vestra stranden upp till Lybeckarnas fit öfver åsen, på hvilken de danska fiskarena hade sitt läger. Jag tror, att vi ännu hafva en lemning af denna väg, bestående i en 8 meter djup grop, som ett stycke söder om den plats, som utpekas som platsen för franciskanernas kloster, genomskär åsen. När man från Fedevångens norra gräns mäter söderut 476 meter — längden af Danzigs fit — kommer man just till gropen söder om franciskanerklostret. Det kan derför icke vara något tvifvel underkastadt, att Danzigs fit sträckt sig i norr och söder mellan de två nämnda punkterna. Vid utläggning af fiten har man naturligtvis, om möjligt, begagnat sig af redan befintliga förhållanden, för att erhålla en lämplig gräns. Vid utstakningen af Danzigs fit har man efter min förmodan tagit vägen, som gick upp från stranden till Lybecks fit, till utgångspunkt och låtit den utgöra fitets södra gräns [1]).

---

[1]) Det ofvan åsyftade stället i privilegieutkastet af 1352 lyder sålunda (Schäfer, Einleitung s. CXI): approbamas quod platea seu via inter campum Lubicensem et Stetinensem pertransiens pertinet solummodo ad vestram vittam Lubicensem et *iterum una alia via ante domum advocati vestri Lubicensis pertransiens ad Casas pannicidarum, nam alia via ante domum fratrum minorum transiens est aliquando luto tam profunda, quod cum bonis vestris non poteritis illa uti* — Jag tror att det fins en lemning äfven af *via ante domum advocati Lubicensis pertransiens*, nämligen en fördjupning, som lik en hålväg genomskär åsen strax norr om *ecclesia danica*. Schäfer förlägger på den karta, som åtföljer hans skrift »Die Ausgrabungen bei Falsterbo,» den lyb. fogdens hus i närheten af *ecclesia dan.*, ehuru på andra sidan Lyktekärret. Vägen har alltså gått tvärt öfver kärret. — Vägen söder om Franciskanernas kloster är troligen identisk med den väg, som under namn af »der Prutzen graven» omnämnes vid uppmätningen af Lybecks fit 1504 och som äfven nämnes i mätningsurkunden af 1513 med uttrycket »der weg by der Prusse vitte», Schäfer, Einleitung s. CV). Äfven Schäfer, som tidigare antog att denna väg gick från norr till söder längs Danzigs fit (Einleitung, s. CV, CVIII och CXII),

Lika säkert och noggrannt kunna vi bestämma det preussiska fitets gränser i öster och vester. Enligt urkunderna skulle fitet i vester gränsa till de danska fiskarenas läger samt hafva en bredd af 171 eller 172 meter. Märkena efter fiskarbodarna träffas några få meter utanför Fedevångens vestra gärde. Om vi härifrån mäta 172 meter österut, komma vi till en väg, som genomskär Fedevången från norr till söder. Denna väg spelar en helt annan roll än att vara blott väg till böndernas åkrar. Den är tillika ännu en vigtig gränsskilnad. Vid samtal med husegare i Falsterbo har jag erhållit följande underrättelser om Fedevångens historia. Detta fält tillhörde tidigare kronan, men har blifvit skänkt till stadens innevånare mot skyldighet att underhålla de allmänna vägarna. Hvarje gård i staden har erhållit sin andel eller rättare sina andelar. Hvarje gårdegare har nämligen erhållit en jordremsa, gående tvärsöfver från öster till vester, i *hvardera* af de två hälfter, i hvilka Fedevången delas genom vägen. En jordegares lotter ligga ingalunda midt framför hvarandra; den hvars lott öster om vägen ligger i norra ändan af vången, kan hafva sin andra lott i södra ändan. Jag tror icke, att det kan vara en tillfällighet, att vägen, som spelat en så vigtig roll vid vångens utläggande i lotter, sammanfaller med gränsen för Danzigs fit. Utan tvifvel är vägen gammal och har funnits redan i medeltiden och blifvit anlagd som ett gränsskäl mellan Danzigs och Lybecks områden, då den förra staden fick bevillning på ett fit år 1370 (1368). Danzigs område har utbredt sig på begge sidor om det vatten, som omtalas i Lybecks förslag till privilegier af 1352 och som Lybeck önskade till gräns för sitt fit i vester. Lybeck har alltså icke kunnat genomdrifva sina anspråk, utan fått nöja sig med en östligare gräns.

Vi hafva en yngre berättelse om Danzigs besittning vid Falsterbo. Den är från år 1652 och angifver bredden af Danzigs fit till blott 410 fot, under det att detta fit enligt bevillningen

---

är nu af den meningen, att denna väg gått från stranden upp till Lybecks fit (Die Ausgrabungen bei Falsterbo s. 81). Såsom man finner genom en blick på kartan, synes vägen hafva gått rakt upp till tyska (Lybeckska) kyrkan.

af 1370 hade en bredd af 580 fot [1]). Dessa stridiga uppgifter låta dock lätt förklara sig genom kända historiska förhållanden. De preussiska städerna (Danzig) tyckas illa hafva tillvaratagit sina rättigheter i Falsterbo under 14:de och 15:de årh. Både Lybeckarna och andra gjorde inkräktningar på det särdeles väl belägna och värdefulla preussiska fitet. Lybeckarna satte sig faktiskt i besittning af den gräns i vester, som de kräft genom utkastet af 1352, men som de då ej kunde genomdrifva. När i början af 1500-talet Danzig med åberopande af förläningsurkunderna af 1368 och 1370 återfordrade det af Lybeckarna inkräktade området, åberopade dessa såsom grund för sin besittningsrätt häfden. Vederbörande statsmyndighet, d. v. s. den danske kungen, synes icke hafva funnit någondera partens anspråk fullt klara och afgjorde slutligen tvisten år 1530 genom en salomonisk dom: de stridande fingo dela det omtvistade området (Schäfer, Einleitung, s. CIV, not). 410 fot var alltså bredden af Danzigs fit efter år 1530. Genom att fördubbla skilnaden mellan 410 och 580 (170) erhålla vi måttet på det område, som Lybeckarna under tidernas lopp inkräktat från Danzig: 340 fot, mer än hälften af denna stads ursprungliga område. Detta hade tiden närmast före 1530 således varit inskränkt till en bredd af blott 240 fot (71 meter).

Vi hafva i det föregående i korthet redogjort för de åsigter, Professor Schäfer i »Einleitung» (år 1887) uttalat angående förhållandena under den hanseatiska tiden vid Falsterbo vestra kust. Dessa åsigter har Professor Schäfer nu i sin nya skrift »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» (s. 86ff) modifierat med anledning af undersökningarna på Refveln år 1899 och anser det nu sannolikast att man bör prisgifva Refveln och förlägga de danska fiskarenas läger till östra sidan af Flommen. I öfverensstämmelse härmed har Danzigs fit på den karta, som beledsagar skriften, erhållit de gränser i öster och vester, som, enligt hvad vi visat,

[1]) Schäfer, Einleitung, S. XLVI. Det i denna urkund uppgifna måttet för längden af Danzigs fit, 1650 fot (så bör man läsa enligt »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» s. 87 not, icke 650, såsom i Einleitung a. st.) beror väl på felmätning (el. felskrifning?). Skilnaden mellan 1650 fot och 1600 fot är icke större än att felmätning kan föreligga (14—15 meter).

måste vara de riktiga [1]). Professor Schäfer finner likväl svårigheter vidläda den nya åsigten. En svårighet är »die Niederlassungen nach den urkundlich beglaubigten Massen auf dem verfügbar bleibenden Platze unterzubringen.» Vid uppmätning af Lybeckarnas fit 1504 och 1513 togs ett mått från en gränssten nordvest om slottets nordvestra hörn vesterut och fitet skulle här (enligt den lägsta uppgiften) hafva en bredd af 124 famnar eller omkring 212 meter. Härtill slöt sig det preussiska fitet, som enligt den lägsta uppgiften (från år 1652) hade en bredd i öster och vester af 410 fot eller 123 meter. Enligt Professor Schäfers beräkning skulle man få rum för en bredd af minst 335 meter mellan fiskarbodarna (= det preussiska fitets vestgräns) och gränsstenen vid slottet. Men det preussiska fitets bredd är här beräknad för högt: det hade i sjelfva verket år 1513, såsom vi nyss uträknat. endast en bredd af 240 fot eller omkring 71 meter. Om vi hålla oss till detta mått, försvinner svårigheten.

En annan svårighet finner Professor Schäfer deri, att man ej får rum för de danska fiskarenas läger, som enligt S. i genomsnitt skulle hafva en bredd af 200 alnar eller 130 meter (Einleitung s. CXIII) [2]). Det är emellertid blott fiskarena från en

---

[1]) Schäfers gränser i norr och söder äro andra än de jag antagit. Han utgår nämligen från en punkt omkring 65 meter söder om Fedevångens nordvestra hörn. Här visade man honom ett stycke utanför gärdet fyra stenar »die so zusammengelegt waren, dass ein etwas 25 cm starker Pfahl zwischen ihnen eingesetzt werden könnte». Här skulle hafva varit det preussiska fitets nordvestra gränspåle. Det är väl sannolikt, att stenarna utgjort stöd för en gränspåle, men denne har utan tvifvel tillhört fiskarlägret och icke Danzigs fit. För Professor Schäfers nord- och sydgräns fins intet som helst stöd i nu bestående förhållanden.

[2]) Professor Schäfer yttrar, Die Ausgrabungen bei Falsterbo s. 86: Westlich von der Danziger Grenze sollen noch die dänischen Fischerläger mit durchschnittlich 200 Ellen Platz finden, während die Kulturschicht, nach Söderbergs Bohrungen, doch ungefähr 45 Schritt westlich vom Felde Fiden endet.» Det är riktigt, att jag upptog några borrhål på stranden vester om fiskarbodarna, och att de som upptogos närmast stranden icke visade något kulturlager. Jag vill emellertid icke hafva tydt detta så som om jag ansåge att den yttre stranden här skulle vara nytt land. Mina undersökningar här drefvos icke i den omfattning, att jag kan våga ett sådant påstående. Jag finner det tvärtom numera sannolikt, att stranden innanför Flom-

ort, Århus, om hvilka man vet, att de fått sig ett så bredt område tilldeladt. Detta skulle mäta 110—114 alnar i norr och söder, 192—199 ½ alnar i öster och vester (Schäfer, a. st.). Söder om Danzigs område fins likväl tillräckligt utrymme för ett läger af denna utsträckning. På Karte II i »Das Buch des Lüb. Vogts auf Schonen» har Professor Schäfer sjelf förlagt Århusfiskarena näst sydligast af de danska fiskarkolonierna, på en punkt å Refveln ungefär midt för *ecclesia danica*. Äfven denna svårighet bortfaller således och i sjelfva verket torde ingen fråga rörande det gamla Falsterbo vara så väl utredd som den om belägenheten af de preussiska städernas marknadsområde, tack vare urkundernas tydliga uppgifter och öfverensstämmelse med ännu bestående förhållanden.

Genom läget af Danzigs fit är äfven läget af Lybecks bestämdt. Det senare låg omedelbart öster om det förra, men hade ännu större utsträckning både i norr och söder. Det blef med anledning af processen med Danzig uppmätt både 1504 och 1513. Men oaktadt talrika mått på gränserna meddelas, torde det vara omöjligt att exakt uppdraga dessa, enär de föremål, som togos till utgångspunkter för mätningarna, äro försvunna eller ligga dolda under flygsanden. Svårigheten ökas deraf, att mätningarna 1504 och 1513 icke gåfvo samma resultat. I hufvudsaken är dock läget bekant och rätt angifvet af Professor Schäfer på hans kartor.

Beträffande de främmande städernas besittningar vid Falsterbo vill jag ännu göra ett par anmärkningar. Gränserna för fiten utmärktes på fältet »palis sive crucibus», som förmodligen nedsattes hufvudsakligen i vinklarna. Ett fragment af ett dylikt gränsmärke är möjligen den bit af en påle, som vid sökandet efter den här nedan omtalade kanalen hittades omkring 170 meter sydvest om Falsterbo södra stadsport. Pålen har varit en rund

men icke undergått någon förändring sedan forntiden, utom allra längst i söder.

stock af fur. Det bevarade stycket har en tjocklek af 24 cm och är 35 cm långt. Det är tvärt afsågadt i den nedre ändan. Denna ända stod nere i alfven och så mycket har bevarats af stocken, som befunnit sig i ständigt våt jord. Öfre delen har ruttnat bort. Inga stenar funnos omkring den. Men kulturlagret har här en mäktighet af omkring en meter. Då pålen således varit med åtminstone en meter af sin längd nedgräfd i jorden, har den kunnat stå fast utan särskildt stöd. — Enligt Schäfer Einleitung s. CIX (jfr Die Ausgrabungen bei Falsterbo, s. 89) stötte Stralsunds, Greifswalds och Anklams fit tillsamman i denna trakt. Möjligen har pålen stått i föreningspunkten. Jag är mycket benägen att antaga detta. Ty, såsom nedan närmare omtalas, utgick från den punkt, der pålen hittades (på kartan utmärkt med en ring), i forntiden i nordvestlig eller rättare i vestnordvestlig riktning en dalgång, som utgjorde skilnaden mellan två bodrader. Det passar mycket bra att antaga, att denna dalgång utgjort gränsskilnaden mellan Stralsunds och Greifswalds fit. Man har vid gränsens utstakande, om möjligt, begagnat sig af naturliga gränsmärken. Om Greifswalds fit heter det, att det skulle ligga mellan tyska kyrkogården (i vester) och en obekant gränsvall (i öster), samt emellan Stralsunds fit och hafvet (Schäfer, Einleitung, s. CIX). Den tyska kyrkogårdens läge är numera bekant och ett område öster om denna kommer att ligga söder om dalgången. Om man antager, att fitets gränslinie gått parallelt med den nuvarande vägen, som leder från stadsporten ned till sjön — ett antagande, som är ganska rimligt, då denna väg utgör en fortsättning på hufvudgatan i Falsterbo — samt antager att stranden ökats med omkring 60 meter sedan forntiden, får man följande mått för Greifswalds fit: längd 300 meter, bredd 130 meter och ytinnehåll omkring 39000 qvadratmeter. Detta synes vara antagliga mått för ett fit, tillhörigt en stad, som icke var en af de mest betydande [1].

Vi hafva ofvan omtalat, att i Malmö landtmäterikontor en karta öfver Skanör och Falsterbo förvaras, som blifvit utförd år

[1]) Det preussiska fitet hade enligt bevillningen af år 1370 ett ytinnehåll af 81,700 qvadratmeter. Lybecks fit var mycket större.

1661 eller strax efter det Skåne öfvergått till Sverige. Kartan är, såsom redan nämnts, dålig och icke mycket upplysande för de frågor, som här sysselsätta oss. Af kartan får man dock den upplysningen, att då ännu tre främmande städer hade sina kompagniehus vid Falsterbo: nämligen Lybeck, Danzig och Stettin [1]). Tyvärr får man alls intet besked om deras läge. Läget af Lybecks kompagniehus är emellertid numera säkert kändt, ty det var på den tiden samma byggnad som tidigare varit Lybeckarnas kyrka (se afdelning IV). Danzigs kompagniehus har legat i södra ändan af Danzigs fit. Det skulle nämligen ligga i närheten af Lybeckska gränskorset på «Ugglen» [2]) (Schäfer, Einleitung, s. CV).

Stettin hade sitt område norrut. Uppgifter saknas både om längd och bredd. Men läget är bekant. Det slöt sig nämligen omedelbart till Lybecks fit. Efter anvisning af en gammal borgare i Falsterbo, förre sjökaptenen Petersson, fick jag se en plats i Falsterbo vång, der det fans omisskänneliga spår af en tegelstensbyggnad; talrika skärfvor af både mur- och taktegel samt murbruk och djurben lågo kringströdda i sanden på en liten af naturen danad kulle. Byggnaden synes hafva varit omkring 25 steg lång i öster och vester. Möjligen har Stettins kompagniehus legat här. Platsen träffas i Nyvång 690 steg från södra gärdet samt 248 steg från vestra gärdet, icke långt från prestledet [3]) (i ostsydostlig riktning från detta).

II.

När det på våren 1899 blef bestämdt, att undersökningar skulle företagas vid Falsterbo, företeddes från Antiquitetsakademien ett enda dokument rörande tidigare undersökningar på

[1]) Dessa omtalas äfven i den relation om Danzigs fit, som är tryckt hos Schäfer, Einleitung, s. XLVI f. (se ofvan sid. 64f.).

[2]) Så kallades sydvestra området af halfön, innanför Kolbacken.

[3]) En grind, på vångens vestra gärde, ut mot Flommen. Grinden kallas så, emedan i äldre tid, då den nuvarande landsvägen till Falsterbo icke fans, presten for genom grinden, när han färdades mellan kyrkorna i Skanör och Falsterbo.

platsen. Detta dokument bestod i en karta, som icke var signerad och som vi derför af anledning, som strax skall blifva begriplig, vilja kalla »kanalkartan». Denna karta är i liten skala och visar sig stå i ett intimt förhållande till Schäfers karta II i »Das Buch des lüb. Vogts auf Schonen». Men den innehåller äfven åtskilligt nytt. Refveln betecknas som en nybildning och en »gammal strandlinie» går långt innanför den nuvarande både i vester och söder. Det märkligaste med denna karta är dock, att den upptager ett helt system af kanaler, som genomskära fälten sydvest och vester om det nuvarande stadsområdet. En kanal skall enligt kartan hafva mynnat ut i hafvet i närheten af Kolbacken; den går först i nordöstlig riktning samt derefter med en böjning ett stycke öster om »Danska kapellet» rakt i norr uppåt den nuvarande Fedevången. Denna kanal kallas på kartan »Preussiska grafven». Från den punkt, der denna kanal böjer sig rakt i norr, utgår en annan kanal i sydostlig riktning ned till Östersjön (något sydvest om slottet). En tredje kanal skär den förstnämnda (»Preussiska grafven») samt går från haf till haf, från vestkusten till sydkusten. Kartans upphofsman har tydligen tänkt sig den breda grop, som fins ett stycke söder om Franciskanernas kapell, såsom ett spår af denna kanal. Från denna punkt utgår kanalen rakt i öster, böjer sig vid Fedevångens östra gräns mot sydost och söder samt utmynnar i Östersjön ett stycke vester om den väg, som nu går från Falsterbo stadsport till stranden. Enligt kartans skala skulle dessa kanaler haft en bredd af minst 30 meter, men härpå bör ingen vikt läggas, då det tydligen icke varit upphofsmannens mening att angifva kanalernas mått, utan endast deras hufvudsakliga riktning. — Kartan innehåller ännu åtskilliga märkliga saker, men vi behöfva icke här upptaga utrymmet med deras omtalande, då kartan blifvit utförligt beskrifven och äfven afbildad af Professor Schäfer i »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» (s 76ff) [1].

[1]) Jag skall dock här nämna några ord om en på kartan utsatt linie, hvars betydelse Schäfer icke lyckats utreda. Denna linie, som på begge sidor är omgifven af punkter, börjar vid Fedevångens södra gräns, följer till en början vestra kanten af den »Preussiska grafven», går öfver denna och fortsätter söderut förbi den på kartan upptagna »gamla Strandlinien» till den

I urkunderna omtalas inga kanaler. Vi lära känna endast ett sätt för varornas in- och utskeppning, nämligen genom hästar och vagnar, som gå ut i vattnet. Öfverflyttningen från vagnarna till de på redden liggande fartygen eller tvärtom verkställdes med tillhjelp af pråmar. Men antagandet af tillvaron af kanaler, på hvilka smärre flatbottnade farkoster kunnat framföras, är mycket tilltalande. Kanaler kunde icke vara svåra att åstadkomma i en terräng så beskaffad som vid Falsterbo. Att de icke omtalas i urkunderna kunde hafva sin grund i hvarjehanda anledningar: icke alla, kanske icke ens flertalet bodegare på marknadsplatsen kunde hafva gagn af dem; det andra forslingssättet, med vagnar och pråmar, måste derför i alla händelser hafva varit i bruk. Det var också tänkbart, att kanalerna tillhört en äldre period, från hvilken skriftliga källor flyta sparsamt, och att de under den senare hanseatiska tiden, från hvilken vi hafva bäst kännedom om lifvet på den skånska marknadsplatsen, varit öfvergifna och småningom fått förfalla. Vi tviflade derför icke på att kartan med sina kanaler meddelade något både nytt och riktigt. De väckte också i hög grad vårt intresse. De uppenbarade för oss ett nytt drag på den lifliga tafla, som måste hafva tett sig för en åskådare af det rörliga och bullrande marknadslifvet under sommarmånaderna vid Falsterbo. En undersökning af kanalerna vore af stor vikt. Genom en noggrann kännedom om deras riktning kunde måhända uppslag fås till lösningen af andra frågor, särskildt beträffande fitens gränser. Man kunde äfven vänta att i dem göra intressanta fynd, då dylika vatten, som

---

nuvarande strandlinien, ett stycke öster om »Kolbacken». Först när jag skref ned ofvanstående redogörelse för kanalkartan, kom jag till insikt om hvad denna linie skall utmärka — det är uppenbarligen ingenting annat än ståltrådsstängslet, hvarmed »Parken» är inhägnad i vester. Denna iakttagelse har en viss vigt för uppfattningen af kartan. Jag inser nämligen nu, att »Preussiska grafven» icke, såsom jag tidigare föreställde mig, har något att göra med Lyktekärret, utan af kartans upphofsman är förlagd längre i öster. Det är nu äfven begripligt, hvarför den ofvannämnda (sid. 61), på kanalkartan upptagna »kajsättningen» (eller rättare det som af kartans upphofsman blifvit så benämndt) icke anträffades. Den är förlagd till östra kanten af kanalen; då jag sökte den i kanten af Lyktekärret, sökte jag den alltså för långt i vester.

genomlöpa befolkade platser, bruka vara repositorier för allahanda bortkastade saker.

Det var sålunda med ganska stora förhoppningar om en riklig lön för mödan som jag skred till utförandet af planen att undersöka dessa kanaler. Dessa förhoppningar blefvo svårt gäckade.

Lämpligast hade varit att börja med undersökningen af den kanalsträckning, som gick tvärt öfver Fedevången, emedan man här ej var hindrad af flygsanden. Men här mötte ett annat hinden, nämligen den ännu på rot stående grödan. Af denna samma kanal valde jag derför till undersökning den del, som enligt kartan skulle öster om Fedevången gå ned till sydkusten. Oaktadt kartans ringa noggrannhet var det likväl icke svårt finna hvar upphofsmannen antagit kanalen gå fram. Flygsanden betäckte fältet, men den har vanligen lagt sig så, att den nya ytan återspeglar den ursprungliga ytans form. Helt nära gärdet, som begränsar Fedevången, var en smal dalgång eller rättare sänka i marken, som gick i sydostlig riktning. Man kunde vara så mycket säkrare på att kartans upphofsman tänkt sig kanalen här, som denna sänka låg midt emot den punkt på vestra sidan af Fedevången, der kanalen skulle mynna ut i vester. Här företog jag alltså gräfningar; och var syftet till en början uteslutande att konstatera kanalens tillvaro och utforska dess byggnadssätt [1]). Att i detalj redogöra för undersökningarna på denna plats, anser jag icke nödigt, då resultatet blef rent negativt.

Till en början togos två smala skärningar tvärs öfver sänkan på ett ringa afstånd (20 och 50 meter) från vallen; och här träffades förhållanden, som ansågos gifva stöd åt antagandet af en forntida kanal. Under flygsanden utgjordes jordmånen af sandmylla. Vatten träffades redan på ett djup af 1,10 meter under sänkans lägsta nivå. Vid grafvens ändar voro silltunnor, eller rättare, såsom det tycktes, afskurna delar af silltunnor, ned-

[1]) Vid val af platser för grafvars upptagande var äfven en annan viktig faktor bestämmande, som intet hade att göra med gräfningarnas syfte. Man måste, så vidt möjligt, söka skona den vegetation, bestående af unga furor, som fans här. Detta bör jag omtala, ifall någon skulle tycka att ingen tydlig plan blifvit följd vid val af punkter för gräfningarna.

satta i jorden sålunda, att öfverkanten föga höjde sig öfver vattenlinien. De stodo på ett afstånd af 12—13 meter från hvarandra. Midt emellan tunnorna träffades omkring 40 cm under vattnets yta ett lager af strid sand eller grus; detta lager tycktes höja sig mot sidorna, der tunnorna stodo. Lagret var starkt mörkfärgadt genom inverkan från det närmast öfver liggande kulturlagret. Man uppgjorde alltså den theorin, att kanalen haft en infattning af tunnor, samt att gruslagret betecknade bottnen i densamma.

Både bland arbetarna och åskådarna funnos sjömän, som farit vida omkring i verlden. En del af dessa förnekade bestämdt att en kanal skulle haft ett dylikt byggnadssätt, andra åter voro böjda för att godkänna theorin. Men äfven hos theorins anhängare började tvifvel inställa sig vid de två grafvar, som derefter upptogos. Dessa gjordes bredare. Den första (n:r 3)[1], togs omkring 40 meter längre nedåt och den andra (4) ungefär 50 meter ytterligare nedåt i kanalens förmodade riktning. Den förstnämnda gjordes fyra meter, den andra mellan fem och sex meter bred. Man gjorde här samma iakttagelser som vid de två första skärningarna. Tunnor voro nedsatta på 12—13 meters afstånd från hvarandra och nådde med sina öfverkanter föga öfver vattenlinien. Men det som talade emot, att tunnorna voro nedsatta som infattning för en kanal, var att de icke stodo i rad eller tätt intill hvarandra. I grafven n:r 3 träffades i norra ändan 4 tunnor, som af de 4 meter, som voro blottade, upptogo endast två meter och icke stodo i rak linie (se planen sid. 75). I södra ändan framskymtade blott en tunna, som stod i grafvens kant och icke var fullständigt synlig, medan f. ö. de fyra meter, som upptogo grafvens bredd, saknade tunnor. I grafven n:r 4 fans i ena ändan en tunna (se planen s. 77), i den andra två, af hvilka den ena stod innanför den andra, d. v. s. tunnorna stodo i grafvens, och icke i den förmodade kanalens längdriktning. Dessa förhållanden voro icke gynnsamma för kanaltheorin, men för uppfyllandet af all rättfärdighet söktes ytterligare efter de två tunnraderna. I begge riktningarna, både öster och vester om de

[1]) Siffrorna hänvisa till den åtföljande kartan. Utförliga planer af grafvarna 3 och 4 meddelas här nedan (sidd. 75 och 77).

redan upptagna groparna, gjordes skärningar. I öster var sänkan icke längre märkbar och vi kunde icke heller längre återfinna tunnraderna [1]). Åt andra hållet upptogs en graf vid vallen och en annan innanför denna ett stycke in på Fedevången. I den förra återfans den norra tunnraden, men f. ö. voro förhållandena deri olika, att ingen sänkning i det ursprungliga kulturlagret kunde iakttagas. I Fedevången gjordes en skärning tvärs öfver den förmodade kanalens riktning. Flygsand saknades här. Kulturlagret hade en mäktighet af $^3/_4$ meter. Ingen sänkning fans i jordytan och alfven befans ligga parallelt med denna. Tunnor träffades äfven här, men de stodo blott 6 meter från hvarandra. Borrhål, som upptogos med jordborr på ömse sidor om skärningen, gåfvo samma resultat: ingen säkning kunde upptäckas i alfven.

Det visade sig alltså, att ingen kanal existerade der den på det undersökta området blifvit utlagd. Att söka efter andra delar af det på »kanalkartan» utlagda kanalsystemet ansåg jag icke behöfligt, då man som visst kunde antaga, att de lika litet existerade i verkligheten som den redan eftersökta delen. Hvad som kan hafva föranledt kartans upphofsman till att antaga tillvaron af kanaler vid Falsterbo, är icke lätt att utfundera. En tid antog jag att det varit iakttagelsen att en vattenfylld basäng (Lyktekärret) en gång funnits strax öster om *ecclesia danica*, som kommit honom på denna idé. Men det kan icke hafva varit fallet, då ingenting tillkännagifver att han haft någon kännedom om detta vatten, och hans kanal med namnet »Preussiska grafven» är förlagd ett icke obetydligt stycke öster om Lyktekärret. Skulle det vara möjligt, att det missförstådda uttrycket »der Prutzen graven» i den lybeckska mätningsurkunden från år 1504 (Schäfer, Einleitung s. CV) varit den yttersta och enda anledningen till denna kolossalt bedröfliga hypothes? [2]).

Vinnandet af det negativa resultatet, att kanalkartans kanaler existerade endast i upphofsmannens fantasi, kostade ett

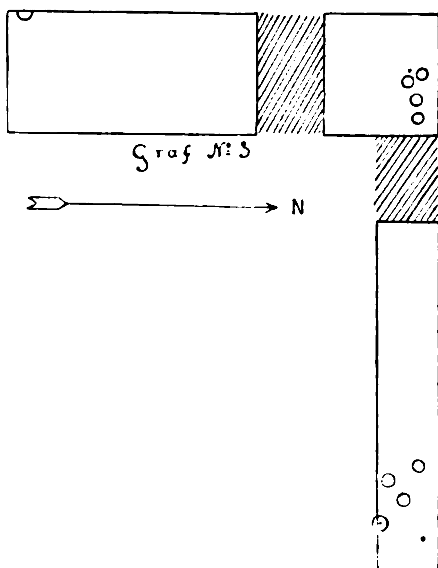
---

[1]) Äfven söder om n:r 4 upptogs en graf, då det på grund af terrängens beskaffenhet kunde tänkas, att kanalen här svängt af mot söder. I grafven träffades tre tunnor, men de stodo samlade i en grupp i triangelform.

[2]) Om den preussiska »Grafven» (vägen) se ofvan sid. 63, not.

par veckors arbete och medförde dryga utgifter. Man kan säga att dessa utgifter kunnat bättre användas till andra forskningar, t. ex. uppsökandet af hustomter och deras undersökning. Under de gifna förhållandena måste jag likväl yrka, att den hafda mödan och de gjorda kostnaderna icke anses spillda. Ty om jag icke fallit på den idén att efterforska kanalerna, hade kanalkartan legat i Antiqvitetsakademiens arkiv såsom ett tillförlitligt eller åtminstone oemotsagdt dokument. Detta är genom den nyss beskrifna undersökningen förebygdt.

Det är nu vår plikt att söka gifva en riktig förklaring på de under sökandet efter kanalen framkomna företeelserna. För detta ändamål vill jag redogöra för förhållandena vid den 4

meter breda skärning, som vi på kartan betecknat med siffran 3. Jordytans och lagernas höjd öfver hafvet blef här genom noggranna afvägningar uppmätt. Grafven hade en längd af 14

meter. För tidsbesparing blef dock icke hela området genomgräfdt [1]).

Vid södra ändan voro måtten följande:

Jordytans	höjd	öfver	hafvet . .	2,68	meter.
Kulturlagrets	»	»	» . .	2,10	»
Alfvens	»	»	» . .	1,25	»
Grundvattnets	»	»	» . .	0,95	»

Vidt midten af grafven voro måtten:

Jordytans	höjd	öfver	hafvet . .	2,46	meter.
Kulturlagrets	»	»	» . .	1,65	»
Alfvens	»	»	» . .	0,98	»

Vid norra ändan af grafven voro måtten:

Jordytans	höjd	öfver	hafvet . .	2,45	meter.
Kulturlagrets	»	»	» . .	2,16	»
Alfvens	»	»	» . .	1,40	»

Öfversta lagret utgjordes af flygsand. Kulturlagret bestod af grå sandmylla; dess början var utmärkt genom en mörkare rand, som utan tvifvel uppkommit genom förmultning af vegetation, som bildat sig, innan flygsanden kom. — Det visade sig alltså, att här i forntiden framgått en liten dalgång, som varit djupare än den nuvarande sänkningen [2]). Vid de upptagna groparna 1, 2 och 4 voro förhållandena likartade med dem vid n:r 3. De genom uppmätning vunna talen vexlade endast något, sålunda att sänkningen varit djupare vid grafven 1 och 2 än vid 3 och minst djup vid grafven 4, bortom hvilken den icke längre kunde konstateras.

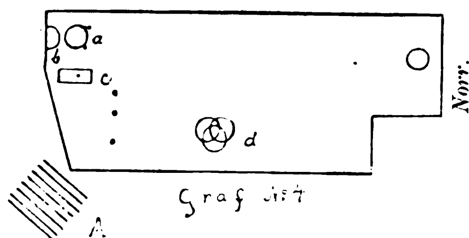
[1]) Om den smala grafven, som upptogs vinkelrätt mot graf n:r 3, se följande sida.

[2]) Det ofvan sid. 85 omtalade gruslagret, som anträffades 40 cm under det nuv. grundvattnets yta, betecknar tydligen grundvattnets ståndpunkt under en äldre period. Grundvattnet har stigit i samma mån som jordytan höjts genom flygsanden.

De anträffade tunnorna stodo med sina öfverkanter endast obetydligt öfver grundvattnet. De voro sällan fullständiga, utan tycktes tvärt afsågade. Det visade sig emellertid vid en tunna, som anträffades i grafven 4 (b på planteckningen här nedan), att den varit fullständig, när den nedsattes. Nedre delen af tunnan var bevarad, men af öfre delen kunde man se spår i sanden; de visade sig som en mörk rand. Endast den delen af tunnan, som stod i ett ständigt vått jordlager, hade bevarats från upplösning, medan den del, som stått i ett jordlager, som var omvexlande vått och torrt, förmultnat.

För att säkert få reda på hvad tunnorna hade att betyda och hvilket ändamål de tjenat, gjordes ett par mindre gräfningar. Mera medhanns icke, då de föregående undersökningarna medtagit så lång tid.

I närheten af graf n:r 3 upptogs i norra tunnradens riktning en nära 2 meter bred graf, som var öfver 11 meter lång. I större delen af denna graf funnos inga tunnor, men på ett ställe fans en grupp af 4 tunnor, som stodo i sicksack (se teckningen sid. 75). Dessa voro djupt nedsatta i alfven och temligen fullständiga. I den ena funnos bland sand rester af en björkrisqvast och bottnen af en spånkorg. Två andra voro fulla af kosmuts; den fjerde innehöll kosmuts samt äfven tydliga spår af att hafva blifvit använd som afträde [1]).

Vid graf n:r 4, af hvilken här meddelas en planteckning, gjordes en utgräfning vid sydöstra hörnet. Här träffades alldeles

[1]) I midten af den ena tunnan var en tunn påle nedslagen. En annan påle något tjockare (15 cm) stod i närheten af tunnorna, och det var mycket ofta fallet, att tunna pålar träffades i närheten af tunnorna. Tunnorna saknade

under flygsanden ett lergolf (vid A). Tunnor träffades på fyra meters afstånd i grafven vesterut. Dessa tillhörde otvifvelaktigt olika perioder. En tunna (*a*) befans djupt nedgräfd i alfven, så att att dess öfverkant stack föga upp öfver alfvens yta; den var bevarad till 75 cm af sin höjd; vid dess kanter voro två tunna pålar nedslagna. Nära denna träffades en tunna, som med sin underkant stod i alfvens yta. Endast 25 cm af stafvarna voro bevarade, men man såg, såsom förut är nämndt, spår af tunnans öfre del i sanden. Kulturlagret hade på detta ställe en tjocklek af 1,10 meter. Om vi antaga, att tunnan haft en höjd af 80 cm, kommer dess öfverkant att stå helt nära kulturlagrets yta och ungefär i nivå med lergolfvet. Denna tunna anse vi höra tillsamman med golfvet. Deremot var den andra tunnan (*a*), som var nedgräfd i alfven, utan tvifvel från en tidigare period. I samma nivå och otvifvelaktigt tillhörande samma period som denna tunna träffades följande saker: 1:o en träram (*c*), en meter lång och hopsatt af starka stockar; den var liksom förankrad genom en i jorden nedslagen påle; dess bestämmelse kan jag icke angifva; 2:o tre nedslagna pålar, som stodo i en rad (utmärkta på planteckningen); 3:o en hög tunnband af hassel, innalles 16 stycken, starkt förmultnade (vid *d* på teckningen).

På ett ställe nära grafven n:r 3, mellan denna och grafven N:r 2, gjordes ett insnitt från kanten af sänkan. Här träffades i linie med norra tunnraden en påle samt 6 meter från denna, norrut, ett lergolf. Det låg något nedsänkt i alfven samt något mer än en meter under kulturlagrets yta. Det måste tillhöra en tidig period af platsens bebyggelse.

Grafven vid Fedevången upptogs invid en plats, som är öfverströdd med tegelskärfvor och murbruk, utvisande att en tegelbyggnad stått der. Traditionen har bevarat kännedomen om denna byggnad, och platsen kallas ännu »Lybska Boden». Vid gräfning här träffades redan på ett djup af 20 cm ett lergolf. Af de två tunnor, som anträffades i den upptagna grafven,

---

merändels botten. — I den graf, som upptogs söder om n:r 4 träffades, såsom ofvan (s. 74, not 1) är nämndt, tre tunnor. I den ena fans bottnen infallen; dennes diameter var 47 cm och den hade ett utskuret hål af 26 cm diam. i midten. Det är tydligt hvilket ändamål denna tunna tjenat.

stod den ena blott två meter från lergolfvet, den andra sex meter längre borta. Det är tydligt att tunnorna äro att förbinda med lergolfvet och byggnaden.

Af undersökningen torde som säkert resultat framgå, att tunnorna beteckna närvaron af bodar och byggnader, i hvilkas närhet de blifvit nedsatta, för att tjena till uppsamling af affall och orenlighet. Troligen har man, såsom professor Schäfer antager, användt tunnor äfven som brunnar.

Den ofvan konstaterade dalsänkan, som var kantad med tunnor, har alltså varit omgifven af bodar, en rad på norra och en rad på södra sidan. Förmodligen hafva dessa bodar haft sina baksidor vända mot dalgången, der tunnorna funnos. Att dessa bodrader troligen tillhört olika städer och att dalgången sålunda utgjort gränsskilnaden mellan tvenne fit, Stralsunds och Greifswalds, hafva vi ofvan utvecklat (s. 68) [1].

De fynd, som anträffades vid de ganska vidlyftiga »kanalgräfningarna», voro oväntadt få och obetydliga. Husdjursben förekommo här och hvar. Vidare hittades en del krukskärfvor, dels af grofva kokkärl, dels af finare dryckeskärl (Siegburgerkrus). Men man fick icke blott icke något tillnärmelsevis fullständigt kärl, utan alla skärfvorna voro mycket små. Af ett särskildt kulturhistoriskt intresse är fyndet af ett valnötsskal; det hittades i samma graf som den sid. 67f. omtalade gränspålen. Tyvärr observerades det icke hur djupt i kulturlagret skalet låg. Slut-

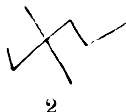
[1] Vi vilja här i korthet omnämna en märklig upptäckt som gjordes år 1899. Man ser på kartan söder om slottet tre båtformiga figurer. De föreställa tre stora pråmar, som ligga i slottskanalen. Den ene (den mellersta) upptäcktes redan för längesedan i sammanhang med blottandet af lemningarna af slottet. Den andre upptäcktes af prof. Schäfer och den tredje af d:r Stolpe. De två senare äro ännu icke utgräfda, utan ligga ännu gömda under ett lager af flygsand, som är åtminstone 3 meter tjockt. Det vore önskvärdt, att äfven dessa två pråmar framgräfdes, emedan de synas vara bättre bevarade än den redan utgräfda. Det är f. ö. icke omöjligt, att ännu flera pråmar finnas här.

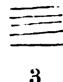
ligen hittades några jernsaker, nämligen en gång hästskor och en pilspets. Hästskorna träffades på sjelfva den gamla jordytan omedelbart under flygsanden i den graf, som upptogs vid vallen mellan Fedevången och Parken. De äro små, men af nu bruklig form. — Pilspetsen hittades inbäddad i kulturlagret i den graf, som upptogs längst i öster (afbildad i närstående figur) [1].

På tre af de upptagna tunnorna voro bomärken inristade. Vid inristningen hade man troligen begagnat det instrument, som träarbetarna kalla getfot. På en af de fyra tunnor, som stodo i den långa graf, som upptogs vid tvärgrafven n:r 3 [2]) (se fig. s. 75), funnos på stafvarna inristade tre märken, af hvilka ett (n:r 2) förekom två gånger:

1

2

3

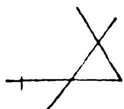
N:r 3 är kanske icke ett bomärke, utan skall måhända snarare beteckna ett antal; strecken gingo tvärs öfver en staf.

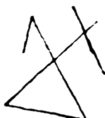
[1]) Pilspetsen, som är afbildad i full storlek, är nu deformerad genom rost. Man kan dock se att den varit fyrkantig. Den smala ändan har varit insatt i skaftet.

[2]) Denna tunna var fullständigt bevarad, om man undantager att bottnarna saknades. Den var — liksom alla de andra tunnora — af ek med band af hassel, hvilka voro påsatta på alldeles samma sätt som nu. Höjden var 70 cm, vidden 60 cm. Några andra tunnor hade samma vidd, men vanligast var en vidd af 50 cm.

På den i slutet af noten s. 78 omtalade tunnan fans detta bomärke, likaledes inristadt på sidan:

Slutligen hade en af de två tunnor, som stodo i den i Fedevången upptagna grafven, på den väl bevarade undre bottnen följande bomärke, som var mycket stort, så att det sträckte sig nästan från kant till kant:

Ungefär hälften af öfre bottnen fans nedfallen i tunnan; en del af samma bomärke fans på denna.

III.

Fisket vid Skanör och Falsterbo bedrefs af från andra orter tillströmmande fiskare — hufvudsakligen danskar —, som blott under fisketiden uppehöllo sig vid städerna [1]). Sina tillfälliga bostäder hade dessa fiskare dels vid Falsterbo, dels vid Skanör. Vid sistnämnda stad bodde de på Hobacken och man finner ännu spår af deras bostäder här. De utgöras af stora, i marken nedgräfda hålor. Särskildt talrika och djupa äro dessa hålor — »Sandhullerne» kallas de på ortens dialekt — på den del af Hobacken, som ligger ungefär midt för Skanörs slott och kyrka.

[1]) Schäfer, Einleitung, kap. IV; jfr s. CXIII.

Det är klart, att fiskarena här bott i jordhålor, som kanske endast haft väf till tak.

Såsom redan förut är omtaladt, förlägger traditionen fiskarenas bostäder vid Falsterbo till den ås, som stryker fram parallelt med Flommen strax utanför Fedevångens vestra gärde, börjar nära Fedevångens norra gräns och sträcker sig söderut ända ned förbi »ecclesia danica» vid »Lyktekärret». »Ecclesia danica» har legat på denna ås.

De fornlemningar, som finnas här och af traditionen hänföras till fiskarenas bostäder, hafva helt annat utseende än de motsvarande spår af bostäder, som finnas vid Skanör. Här vid Falsterbo utgöras de icke af hålor i marken, utan tvärtom af låga, hvälfda ryggar, som ligga tvärs öfver åsen på dess högsta del. Enligt traditionen skola fiskarena bott här i bodar [1]).

Jag beslöt att undersöka en af dessa fornlemningar, för att få visshet om traditionens riktighet [2]).

Jag valde en punkt belägen 52 meter norr ut från Fedevångens sydvestra hörn. Den hvälfda förhöjningen hade här en längd af omkring 7 meter och en bredd af omkring 2 meter. På begge sidor om den voro fördjupningar, som skilde den från närliggande liknande förhöjningar.

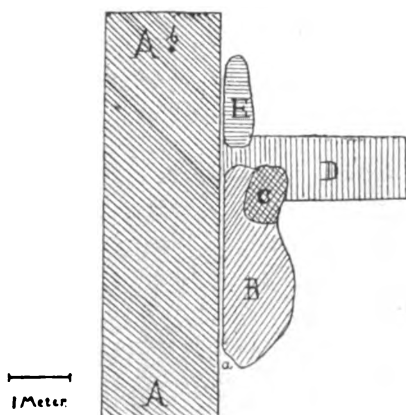
Att här funnits en bostad visade sig, så snart grässvåren undanskaffats. Omedelbart under denna framkom nämligen ett lergolf (A på fig. å nästa sida). Det hade en längd i öster och vester af 6,5 meter med en bredd af 1,8 meter. Lermassans tjocklek var 18—10 cm; den var tunnast i kanterna. Intet spår af härd fans på golfvet. Det enda fynd, som anträffades, var handtaget till ett kokkärl af lera (fans vid b). Det är ganska stort och gulglaceradt. Något vittnesbörd om deras sysselsättning, som här haft sin bostad, upptäcktes icke. Men under fortsättningen af undersökningen kommo mycket upplysande och intressanta fynd och förhållanden i dagen.

En graf af en meters bredd upptogs vinkelrätt mot södra sidan af det blottlagda golfvet. Det visade sig först, att man

[1]) Jemför Linnés och Gillbergs yttranden om fiskarbodarna vid Falsterbo, anförda här ofvan sid. 55, not 1.

[2]) Denna undersökning företogs sommaren 1900.

för anläggningen af detta ditfört fyllning af ren sand. Ett lager af hvit strandsand träffades nämligen längs södra kanten och sträckte

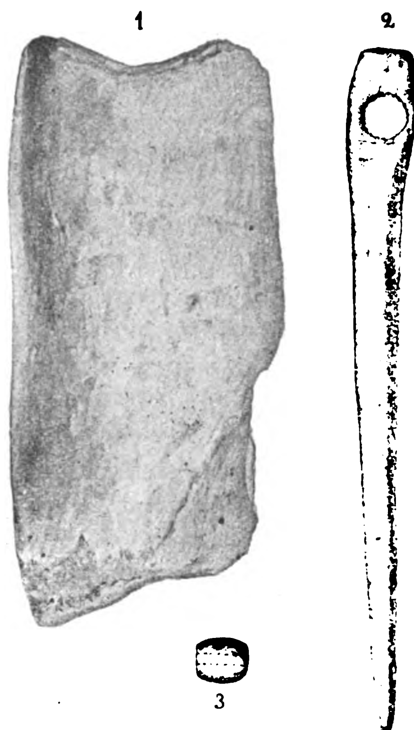

sig ett stycke in under sjelfva golfvet. Denna fyllning skilde sig mycket märkbart från den smutsgrå, kolblandade sand, som annars utgjorde fyllningen i backen, så att det var fullkomligt klart, att den blifvit ditförd för anläggningen af golfvet. I det hvita sandlagret gjordes ett egendomligt fynd: i detsamma hade (vid E) blifvit inbäddade 7 hufvudskallar af nötkreatur.

Omedelbart under det hvita sandlagret träffades ett andra, äldre golf, som låg omkring 40 cm lägre än det förra. Det blottlades och det visade sig då, att det var blott en del af det ursprungliga golfvet, som var bevarad; resten hade blifvit bortbruten. Den bevarade delen hade en längd af omkring tre meter och en bredd af föga mer än en meter (B. på fig.). En del af detta golf hade tjenat som härd (vid C). Leran var här rödbränd och i densamma hade en fullständig tegelsten och talrika skärfvor af mur- och taktegel blifvit inknådade. Detta golf hade i allmänhet en tjocklek af 10 cm; vid härden var det något tjockare. På detsamma hittades flera lerkärlsfragment (af röda, simpla kokkärl). På sjelfva härden låg en samling stenar, som begagnats som sänkestenar för näten, till antalet 35. Vid kanten af detta äldre golf hittades ytterligare en samling af

45 dylika stenar: de lågo i sanden (vid *a*), något lägre än sjelfva golfvet.

Det undre golfvet var icke det äldsta spåret af kultur på denna plats. Den metersbreda grafven (D) utsträcktes tre meter söderut och sänktes ända till alfven. Kulturlagret sträckte sig mer än en half meter under det äldre golfvet; marken hade här

genom påfyllning höjt sig under den tid bebyggelsen varat mer än en meter. Alfven, röd sand, träffades på ett djup af 1,5 meter. Närmast deröfver var hvit sand, men det lager, i hvilket inga kulturrester träffades, var icke tjockt.

Flere intressanta fynd gjordes i kulturlagret i denna graf: 1:o djurben, 2:o lerkärlsfragment, 3:o sänkestenar, 4:o ett nätbord af ben, 5:o en bennål, 6:o ett litet otillskuret stycke bernsten, 7:o en liten perla af bernsten, slutligen 8:o några stora jernspikar.

Nätbordet — med hvilken benämning man betecknar ett redskap att knyta nät öfver — synes oss vara af speciellt intresse. Enligt uppgift af den ene af mina gräfvare, som var väl förfaren i fiskarens yrke, skulle maskorna i sillnäten enligt en gammal bestämmelse hafva en vidd af «två fingrar och ett byggkorn», och detta slår in på det funna benstycket. Längden är 7 cm (afbildad sid. 84, fig. 1, i full storlek).

Bennålen har enligt nyss nämnda sakkunniges utsago varit använd vid lagning af nät (sid. 84, fig. 2). Äfven nätbordet har troligen användts endast vid nätlagning.

Af de talrika sänkestenarna, som hittades under gräfningen, är en en med två hål genomborrad kalksten; alla de andra äro flintstenar, som antingen hafva ett naturligt hål, som kunnat genomdragas med ett band, eller äro smalast på midten, så att de kunnat ombindas. Några, som i sin naturliga form varit för tunga, hafva minskats genom skärfvors frånskiljande. Vikten är omkring 4 hektogram.

Bernstensstycket är helt obetydligt. Perlan (sid. 84, fig. 3) har röd färg och oval form samt är helt liten. Jag förmodar att den tillhört ett radband.

Lerkärlsfragmenten voro till största delen af simpla kokkärl, antagligen tillverkade i norden. Några skärfvor af fina utländska kärl hittades dock äfven.

Djurbenen härrörde, enligt min bestämmelse, af oxe, får, svin och gås.

Jag tror att åtskilliga af de anträffade fynden: sänkestenarna, nätbordet och bennålen, tala tillräckligt tydligt om deras handtering, som här haft sitt tillhåll.

Äfvenledes torde man på grund af lergolfven kunna antaga som visst, att bostaden utgjorts af en träbod, som troligen kunnat söndertagas. När fisket varit slut, har bostadens egare nedtagit sin bod och fört den med sig till sitt hem. Sina sänkestenar har han icke ansett det vara mödan värdt att föra med sig, utan dem har han gömt på platsen, för att upptaga och begagna dem vid återkomsten ett följande år. (Forts.)

Lund i Januari 1901. *Sven Söderberg.*

Till Landskrona äldre historia.

Landskrona är en af Skånes yngsta städer: den grundades omkring 1410 af Erik af Pommern. Sägnen berättar, att det skedde på den ort, som af Saxo kallas Landora. Det sades om den, att den bringade ofärd öfver den konung, som där landsteg, ty han lefde aldrig längre än ett år därefter [1].

Någon del af trakten kring det senare Landskrona innehades på 1200-talet af konungen och bar namnet Säby [2]. Andra delar däraf voro redan tidigt i enskild ego, och 1410 tillbytte sig konung Erik mot en gård i Härslöf och en öde gård i Karup af prosten Folkvin i Lund en gård i Södra Säby [3]. Möjligen var det just den plats, på hvilken Landskrona kort därefter grundlades.

Stadens uppkomst synes sammanhänga med Karmeliterordens införande i Danmark. Redan 1410 skall Erik af Pommern hafva inbjudit medlemmar af denna orden att öfverflytta till Skåne. I Landskrona fingo de sitt första kloster. Det uppfördes till Guds och jungfru Marias ära. Konungen for själf de fromma bröderna till mötes i Glumslöf och förde dem i procession in i staden [4].

---

[1]) *Saxo*, utg. af Holder, 449.

[2]) Liber census Daniæ, udg. af O. Nielsen, 48.

[3]) Svenskt Diplomatarium, utg. af C. Silfverstolpe, II, 268.

[4]) *Huitfeld*, Danmarckis Rigis Krønicke, foliouppl., I, 635. — Klostrets äldste kände prior är Johannes Conradi, som den 27 september 1427 i Lund utfärdade ett delaktighetsbref för Arnold Madsen (Quitzov) till Häckeberga

Landskrona äldsta privilegier äro utfärdade från Stockholm den 14 mars 1413. Konung Erik förklarar däri, att han »stiftat och af nyo upptagit» staden; han gifver borgarne samma friheter och privilegier som Lund, Malmö och några andra köpstäder i Skåne förut äga och bestämmer borgmästarnes antal till två, rådmännens till tolf. De redan i tjenst varande har han sjelf insatt; alla följande skola väljas af borgerskapet. Och hvarje år skall en större marknad hållas i Landskrona under åtta dagars tid med början på Johannes döparens afton [1].

Tvenne år senare erhöll Landskrona utvidgade privilegier. De öfverensstämma på det närmaste med dem, som samtidigt utfärdades för Malmö, och innehålla en följd af bestämmelser, afsedda att närmare ordna de inre kommunala förhållandena och stadens ställning till konungen [2]. Christopher af Bayern stadfäste 1440 Landskrona privilegier, men förbehöll sig rätten att sjelf till- och afsätta borgmästare [3], och Christiern I bestämde, att den staden af Erik af Pommern beviljade tullfriheten i Danmark icke skulle gälla under höstmarknadstiden [4]. Den stadsrätt, som Malmö 1487 erhöll af konung Hans, utfärdades tvenne år senare för Landskrona [5]. Samme konung visade för öfrigt staden sin synnerliga bevågenhet. Sedan han 1484 dömt i en tvist mellan Landskrona och några dess borgare [6], förunnade han 1493 byfogde, borgmästare och magistrat de kronan tillkommande inkomsterna af stadsvågen [7]; han förbjöd Lunds och Helsingborgs borgare att vid andra tillfällen än under marknadstid

---

och hans hustru Ingeborg (Hak). Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. af Lauritz Weibull, III, 73—74.

[1]) Se nedan Handlingen 1.

[2]) Samling af gamle danske Love, udg. af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, V, 84—91.

[3]) Se nedan Handlingen 2.

[4]) Se nedan Handlingen 3.

[5]) Finnes införd i Landskrona privilegiebok från 1600-talet, s. 2 v—12. Stadsrätten är daterad »in castro nostro Haffniæ die profesto annunciationis Mariæ».

[6]) Se nedan Handlingen 4.

[7]) Se nedan Handlingen 5.

köpslå med främlingar i staden [1], och 1505 skänkte han till Landskrona Erikstorp och en gård i Örja, hvilka redan af hans fader blifvit pantsatta till borgerskapet [2].

De privilegier, med hvilka konungarne under medeltiden begåfvade Landskrona, utgjorde en välbehöflig motvikt mot de förödelser, för hvilka staden under denna tid var utsatt. Kort efter dess grundläggning plundrades och brändes den 1428 af Hanseaterna, och då Karl Knutsson 1452 på sitt röfvaretåg i Skåne drog vägen förbi, blef Landskrona ånyo förstördt. Att det efter dessa härjningar så hastigt repade sig ånyo som det gjorde, hade väl emellertid framför allt sin grund i dess utmärkta läge vid den af naturen bildade hamnen mellan fastlandet och ön Gråen.

Den förra hälften af 1500-talet brakte nya olyckor öfver Landskrona. Men samtidigt höjde borgarnes vaknande sjelfkänsla staden till större betydelse än förut.

När år 1525 Sören Norrby kämpade sin kamp för den landsflyktige Christiern II och med sina bondeskaror öfversvämmade Skåne, förlade han till Landskrona sitt befästa läger. Men snart samlades utanför stadens vallar den danska hären under Johan Rantzau. Och efter ett tappert försvar måste slutligen Sören Norrby dagtinga. Af de fördelar han själf därmed vann kommo inga Landskrona till del. Borgerskapet hade under belägringen lidit oerhördt. Nu måste de, män som kvinnor, vandra ut i segrarens läger för att knäfallande göra afbön och lämna en betydande brandskatt.

Den krigslåga, som kväfdes 1525, blossade ånyo upp i Grefvefejden, och 1534 tog grefve Christopher af Oldenburg i Christiern II:s namn ed af borgarne i Landskrona. Jemte Malmö blef det nu den fasta utgångspunkten i kampen för borgerligt och religiöst oberoende gentemot adelns och hierarkiens tryckande välde. Det var den tid, då borgerskapet i den lilla staden vid Sundet icke skydde uppoffringar för en stor sak och ryktet om dess kamp gick vida och nådde ända till det aflägsna

---

[1]) Se nedan Handlingen 7.
[2]) Se nedan Handlingen 6.

Spanien. Från Barcelona, där kejsar Carl V höll hof, skickade han furstbiskopen af Brixen och grefven af Breda till borgmästare och råd i Landskrona. Ännu förvarar stadens arkiv det bref de medförde. Det gaf dem i uppdrag att framställa för borgerskapet kejsarens vilja med afseende på pfaltzgrefven Friedrichs giftermål med Christiern II:s dotter Dorothea och hans begäran om medverkan till grefvens uppsättande på den danska konungatronen [1].

Något mera än ett år uthärdade Landskrona i den ojämna kampen. Men ju mera hoppet om bistånd utifrån försvann, desto mera begynte borgarnes mod att vackla, och i oktober 1535 gaf sig staden åt Christian III, som nu blifvit vald till konung. Tvenne bref af honom, daterade den 11 i samma månad, utlofva menigheten glömska af det förflutna, tillförsäkra staden dess privilegier och ställa den omedelbart under konungen. Landskrona får behålla sina fästningsverk; i händelse af behof skall konungen hafva rätt att låna deras »sköt» [2].

De sista krigen hade visat Landskrona betydelse, och Christian III insåg också vikten af, att han tryggades i besittningen af detsamma. Omkring 1543 begynte han uppförandet af Landskrona slott. Det skedde på den plats, där karmeliterklostret legat, hvilket vid reformationens genomförande öfvergått i stadens ego [3]. För att vinna tillräckligt utrymme för befästningsverken inköptes eller förvärfvades mot årligt vederlag delar af den kringliggande marken [4]. I de danska arkivregistraturen kan man följa det arbete och de kostnader slottets uppförande drog med sig. Häraderna rundt om i Skåne fingo gifva sina bidrag i körslor, och stadens skatter lemnades gång på gång för att användas till slottsbyggnaden. Då denna ändtligen stod färdig, visade den en komplex af sengotiska, trappgafvelprydda stenhus

[1]) Se nedan Handlingen 9.

[2]) Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udg. ved Kr. Erslev og W. Mollerup, 9—10.

[3]) Se nedan Handlingen 8. — Reformationen i Landskrona genomfördes under ledning af den forne karmelitermunken Anders Ljung, död såsom kyrkoherde i Malmö 1555.

[4]) Se nedan Handlingarne 10 och 11.

inom grafvar och massiva murar med rundlar. I detta skick framstår slottet å Hogenbergs stick från 1500-talet. Under Christian IV:s tid förändrade det emellertid i någon mån utseende, och den medeltida utstyrseln aflöstes flerestädes af renaissancens. Sålunda erhöll slottets hufvudbyggnad i öster en imposant praktgafvel med sandstensornamenter, ännu synlig å den teckning, som Erik Dahlberg i Carl XI:s tid utförde af fästningen [1].

I skygd af slottet och de fästningsverk, med hvilka Landskrona på 1500-talet omgafs, upplefde staden under senare delen af den danska tiden en period af lugnt framåtskridande. I välmåga och storlek intog den nu bland de skånska städerna platsen näst efter Malmö.

Särskildt blomstrade handeln. Till den stora årsmarknaden, som S:t Bodels dag [2]) hölls i Landskrona, strömmade folk från när och fjärran, och ett lifligt varuutbyte egde då rum. Ett äldre privilegium, förnyadt under hela den danska tiden, gaf samtidigt Landskrona rätt att drifva handel vid Mandalselfvens mynning i Norge. Där infunno sig årligen stadens borgare, och den fisk, som inköptes, sålde de sedan till Lübeck och Amsterdam. Vid midten af 1500-talet började de emellertid att lida intrång i sitt handelsprivilegium på Mandal [3]. Men kort förut hade de förvärfvat en ny fördel. Liksom senare Christian IV till Malmö förmån beröfvade Trelleborg dess privilegier, befallde Christian III 1547 Engelholms borgare att öfverflytta till Lands-

---

[1]) I kopparstick af Swidde hos *Pufendorff*, De rebus a Carolo Gustavo gestis.

[2]) Genom ett konungabref af d. 6/6 1581 förlades den till tre konungars dag, men inom kort klagade många »at vere dennum til stoer skade och brøst paa deris nering, at samme markit, som sanctæ Bodels dags tid pleide at holdis udi Landskrone i saa maade skal vere afskaffit, efterdi dend siøfarne mand, som det besøgte och brugte met nyttige vare bode at selge och kiøbe, til dend dag, som der nu forordnit er at holdis, om vintertid icke kunde trøgelig hid segle och samme markit besøge». Till följe däraf blef marknaden redan den 14 april 1585 åter förlagd till S:t Bodels dag. Efter 1624 förflyttades den till S:t Dionysii. Corpus constitutionum Daniæ, utg. af V. A. Secher, II, 13, 213, 385.

[3]) *L. Daae*, Mandal og Landskrone. Historisk Tidskrift, udg. af den norske historiske Forening, III, 5, 427—429.

krona [1]). Därigenom drogs denna stads icke obetydliga handel dit.

Det välstånd, hvilket Landskrona under tidernas lopp uppnått, fick genom kriget 1644—1645 ett hastigt slut. I april förstnämnda år intog Gustaf Horn staden. Betydande delar af densamma blefvo raserade och befolkningen utarmades. De försök, som sedan gjordes till Landskrona återupprättande, misslyckades. Det hjälpte lika litet, att tullfrihet beviljades borgarne som att skatten till kronan för längre tid efterskänktes.

Med det svenska väldet skulle en ny tid komma för Landskrona — de stora fästningsplanernas tid. Staden med den utmärkta hamnen vid Sundet skulle göras till det södra Sveriges starkaste gränsfäste och i kanonernas skygd handel och industri blomstra. Helst skulle Kjöbenhavn fördunklas. Men planerna stannade till stor del på papperet, och de som utfördes voro tillräckliga för att bringa befolkningen till tiggarstafven.

Endast få äro de topografiska skildringar af Skånes städer, som lämnats oss från äldre tid. Men bland dessa finnes en rörande Landskrona. Den har till författare superintendenten Mogens Madsen i Lund, hvilken 1546—1550 var rektor vid Landskrona skola. I det stora topografiska verket »Theatrum urbium», som 1572 började utgifvas i Köln af kaniken Georg Braun, blef den jemte hans upplysande skildringar af Helsingborg, Lund och Malmö för första gången tryckt. Författarens namn saknas, men detta har i senare tid uppdagats, på samma gång som den af Braun starkt förkortade urtexten återfunnits [2]).

Braunii verk är åtföljdt af ett kopparstick öfver Landskrona, utfördt af den bekante tyske kopparstickaren Hogenberg. Det gifver icke någon fullt exakt bild af staden sådan denna tedde sig vid 1500-talets slut, men det saknar icke sitt värde och är i flera punkter en intressant illustration till Mogens Madsens text.

[1]) Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udg. ved Kr. Erslev og W. Mollerup, 356.

[2]) Historiske Kildeskrifter, udg. af H. Rørdam, II, 2, 349—254, 261—265.

Öfverflyttad till svenska från latin lyder denna:

Landskrona.

Landskrona är en sjöstad, som ligger två och en half tyska mil söder om Helsingborg. Dess namn betyder landets eller landskapets krona.

Staden grundlades af den danske konungen Erik af Pommern år 1413 e. K. Förut låg på samma ställe en by med namnet Sæby søndre, efter hvilken en gata i den nuvarande staden ännu benämnes Säbygatan.

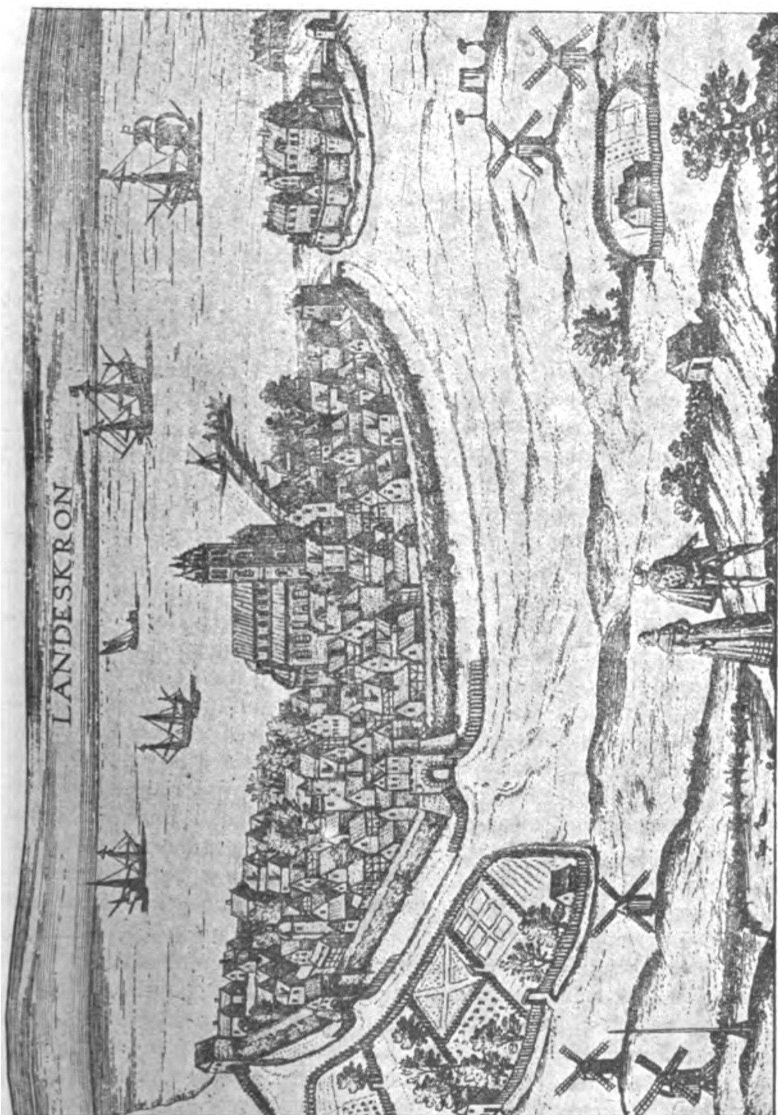
Hvad Saxo i fjortonde boken, där han talar om Erik IV och Waldemar I samt deras bragder, kallar Landora, är ej det nuvarande Landskrona, utan en ganska långsträckt och, som han själf säger, sandig landtunga, hvilken från fasta landet löper ut i hafvet. Ty ungefär detta uttryck begagnar Saxo. Men det är icke lätt att säga, hvar å Skånes kust denna legat, om där, hvarest Landskrona nu ligger, eller annorstädes.

I stadens närhet, på en half mils afstånd från denna, flyter i söder en å, som under sitt lopp mot hafvet ej obetydligt ändrar riktning mot norr och vid Landskrona bildar en hamn, hvilken rymmer äfven de största skepp. I Danmark finnes ingen bättre eller mera välbelägen. Det är också detta, som synes hafva gifvit anledning till, att en stad här blifvit anlagd.

Landskrona är omgifvet af vall och grafvar och har i nära förbindelse därmed ett slott, hvartill grundvalarne lades af den danske konungen Christian III omkring 1543 och hvars byggning fulländades få år senare. Dess tillkomst står i samband därmed, att Landskrona hamn ej obetydligt bidrog till Christian III:s seger, då han efter faderns död kämpade om kronan med de upproriske och grefven af Oldenborg. Ty efter stadens eröfring hade hans skepp här en trygg tillflyktsort under den återstående delen af kriget. Och detta synes hos segraren hafva väckt en så hög föreställning om hamnens och stadens betydelse, att han sedan beslöt, att här anlägga en fästning.

Där denna nu ligger låg fordom ett kloster af Karmeliterorden, hvilken just af stadens grundläggare Erik af Pommern fördes till Danmark och i Landskrona bereddes sitt första hem.

Stadens portar mot söder och mot hafvet äro tre och mot landsidan lika många. Af de senare ligger en i öster och en annan i norr; den tredje, som är belägen i nordvest, har sitt namn af den i närheten liggande Säbygatan. Dagligen införas genom dessa portar en mängd torgvaror, till största delen landets och

LANDESKRON

traktens produkter. Men genom portarna vid hafssidan komma också varor, som sjöledes föras till hamnen från olika trakter af Europa: Livland, Preussen, Pommern och de tyska hansestäderna, Holland, England och Skottland, det aflägsnaste Norge och annorstädes ifrån. Aldrig är emellertid mängden af varor och människor större i staden än vid sommarsolståndet, då den största köpenskapen där bedrifves.

* *

*

Det fans för icke längesedan också en stad på gränsen mot Götaland och Halland med namnet Engelholm. Den var grundad genom Christiern II:s försorg omkring 1516, men är nu blott en by. Den ligger på ett afstånd af fyra tyska mil norr om Landskrona; afståndet från Helsingborg är endast tre.

Från en ringa början växte denna stad på ganska kort tid genom sina borgares handel och idoghet till den betydelse, att den tycktes skola bringa en icke ringa skada öfver de andra städerna i Skåne. Ty den var belägen på en gynnsam punkt vid den bekanta Rönneå, ej långt från dess utlopp i hafvet, och sjöfarten, som af Engelholms innevånare drefs med ifver och outtröttligt nit, var lika lätt norrut som till Holland och andra trakter i vester. Dessutom måste halländingarne i likhet med befolkningen i Götaland och Sverige, då de med sina varor drogo till Helsingborg och Landskrona, taga vägen genom Engelholm, där ännu en synnerligen hög bro leder öfver ån, och Engelholmsboarne passade då på och köpte nästan allt hvad de hade att sälja. Det blef af dem liksom i förväg uppsnappadt. Snart strömmade äfven dit de som bodde söderut och förr plägat fara till Helsingborg, Landskrona eller andra närgränsande städer för att handla. Ty i Engelholm fingo de sina varor bättre betalda, och skulle de köpa något, köpte de det där merendels till billigare pris. Men så länge staden ännu stod i välmakt, hölls där utom den dagliga torghandeln också en gång om året en mycket besökt marknad. Det var ungefär midt i juni, då den helige Botulphs fäst plägade firas, åt hvilket helgon Engelholms kyrka var vigd.

Från flera håll, både från Landskrona, Malmö och Helsingborg, klagades det emellertid snart, att varorna i förväg uppsnappades för dem, deras fördelar kringskuros och att det syntes skola leda till dessa städers undergång, om Engelholmsboarne längre finge idka en handel, som af gammalt tillhörde dem. Christian III ansåg sig då böra hämma det smygande onda och

befallde alla Engelholms innevånare att flytta till Landskrona. Han förvandlade deras stad till en by och den årliga, vidt omkring bekanta marknaden öfverflyttade han till Landskrona. Det skedde 1547.

* * *

Icke långt från den östra porten mot sjön ligger Landskrona stora torg och vid detta det praktfulla rådhuset [1]. I öfrigt har staden både kring torget och annorstädes, men mest mot de norra och östra portarne nog ståtliga, enskilda tillhöriga hus.

Strax norr om torget ligger kyrkan, som är en vidsträckt byggnad med ett högt torn. Den är helt och hållet med undantag af grundvalarne uppförd af tegel. I stora skaror strömma nästan hvarje dag borgarne dit för att höra predikan och deltaga i andaktsöfningarne [2]. Annat ställe för gudstjenst finnes numera icke i staden, om man frånser hospitalet, som är beläget vid den gata, hvilken leder till Österport. Där liksom i dess kyrka firas offentlig gudstjenst, och på det senare stället hålles hvarje söndag och fredag predikan, till hvars åhörande hela menigheten, men i synnerhet de som bo i grannskapet, kommer samman.

I hospitalet underhållas många sjuke och fattige till största delen på det frikostiga och välgörande borgerskapets bekostnad. Detta hospital har nämligen icke såsom andra i Danmark, hvilka af gångna släkten rikt doterats, någon bestämd årlig inkomst [3].

---

[1]) Landskrona gamla rådhus, som vid det nyas uppförande nedrefs, var uppfördt af tegel i sengotisk stil. Det hade två våningar och visade åt öster och vester en stämningsfull gafvelarkitektur. Under Frederik II:s tid restaurerades det, och öfver hufvudingången sattes i jernsiffror årtalet 1579 samt däröfver det danska riksvapnet och Landskrona stads vapen. Dessa senare äro nu insatta i uppgången till det nya rådhuset.

[2]) Landskrona åt Johannes döparen helgade kyrka var jämte Malmö S:t Petri det yppersta byggnadsminnesmärket från den danska gotikens tid. Med sitt höga, tinnade torn, sina trappgaflar och sina af långa gotiska fönster genombrutna väggytor, till hvilka å norra och södra sidan slöto sig tvenne kapeller, har den gjort ett mäktigt intryck. Inuti visade den en luftig hvalfkonstruktion och pryddes under 15- och 1600-talen med talrika alster af renaissancens konst. Kyrkan stod, väl bibehållen, kvar ännu 1753; detta år blef den skoningslöst raserad för att lämna rum åt fästningsverk, som aldrig fulländades och numera äfven de försvunnit.

[3]) Hospitalet i Landskrona uppgifves af Mogens Madsen i hans Series episcoporum Lundensium vara upprättadt af Åge och Poul Laxmand under

Jemte stadskyrkan, hospitalet och det förut omtalade Karmeliterklostret fans fordomdags i Landskrona också ett S:t Gertruds kapell vid den mellersta porten mot sjön. Där plägade före kyrkoreformationen i Danmark gudstjenst hållas och böner uppsändas till den heliga Gertrud eller under hennes bemedling till Gud om att en lycklig färd och ett gynnsamt mottagande i främmande land måtte blifva de sjöfarande beskärd. Fordom ansågs nemligen detta helgon råda för goda herbergen åt färdemän, och utan allt tvifvel har detta kapell blifvit i gamla dagar uppfördt, på det att de sjöfarande, som lyckligen inseglat i Landskrona hamn eller stodo i begrepp att lemna den, där skulle förrätta sina böner. Ty själfva infarten i hamnen är ganska svår på grund af den smala under vattnet dolda inloppsrännan, som endast af få är känd [1].

Numera synas icke ens ruinerna af S:t Gertruds kapell och icke heller af Antoniternas kloster, som fordom låg vid stadens tredje och vestligaste port mot sjön, eller af S:t Nicolai kapell, beläget norr därom och inne i själfva staden. Ej en gång af S:t Olofs eller S:t Georgs, som lågo i norr utanför Landskrona. Alla dessa äro jämnade med jorden.

I staden hölls en tid det ting, vid hvilket rätt skipades af landsdomaren öfver allt Skåneland. Det flyttades sedermera åter till Lund, Skånes metropol, där det förr liksom nu plägade hållas.

Till ofvanstående foga vi här nedan en samling hittills otryckta handlingar, tjänande att upplysa Landskrona äldre historia. De äro hemtade dels ur Rigsarkivet i Kjöbenhavn, dels ur Landskrona rådhusarkiv.

---

tiden för deras broders archiepiscopat 1436—1443. I en beskrifning öfver Landskrona, författad af landtmätare Espman under senare delen af 1700-talet, omtalas med stöd af nu förlorade bref, att Christiern I till hospitalet anslog 46 dlr smt af de tomtören stadsboarne förut erlagt till Karmeliterklostret och att han till detsamma skänkte 92 tunnor säd af kronotionden från kring Landskrona liggande härad.

[1]) S:t Gertruds kapell är endast sällan omtaladt i medeltidshandlingar: så 1469 och 1474 (Sv. Riksark.). Det var rifvet 1560. Den 8 juli detta år gaf Frederik II borgerskapet i Landskrona »thill theris byes behoff enn wor oc kronens jorde oc eyendom ther samestedz, som sancte Gertruds kircke paastod». Register over alle Lande 1559—1561, s. 440. Danska Rigsarkivet.

1.

Wy Erich, med gudtz naade Danmarkis, Sweriges, Wendis och Gottes konning och hertug udj Pommeren, giöre witterligt med dette wort obne breff, at wi med vort raad jnderlig offuertencht haffuer om wore kiöbsteder (!), som Landskrone heeder, i Skaane liggendis, huilchen wi sielffuer haffuer stifftet och aff nye uptaget, gud till heeder och oss, wore epterkommere och vort rige Dannemarch till gaffn och bistannd, i huilche[n] oss haabes, at oss megen almue med gudz hielp maa boende worde, och er detz meere, at de med naade och kierlighed aff gud och oss och wore effterkommere befinnde, och uden sönderlig naade och preuilegier da pröffue wi well, at almuen ey kand roeligere och gaffnligere till sammen boe heller der end i andre kiöbsteder, da for disze forschr:ne sager schyld, och saa fordj at wi haabende och wentende ere til oss och wore epterkommere ald ydmyghed, kierlighed och thieniste epter wor willie aff for:ne wor kiöbsted Lanndscronne och aff alle borgerne, som der nu borger ehre och borgere her epter worde kunde euindelige, haffuer wi med beraadt raad thaget for:ne wor kiöbsted Lanndscronne och til alle borgerne, som der nu ere borgere, och alle dj borgerne der epter borgere worde i wor sönderlig naade, weren och heigen och vndt och giffuidt dennem dend rettighed at haffue, niude och bruge euindelig, som Birche rett heeder, och alle andre frieheeder och preuileger i alle puncter och artickeler, som wore kiöbsteder Lund, Malmöe eller nogle andre wore kiöbsteder i Skaane friet aff wore forfedere, konger i Dannemarch, haffue, niude och bruge. Jtemb wnder wi dennem at haffue thoe borgemestere och tolff raadmend, som wi dennem nu satt haffuer, och frembdeelis keisse aff meennigheeden, mannd i mands sted, de som beskeedene och wberöegtede dannemend ehre och oss och wore epterkommere och wort rige Dannemarch och for:ne wor kiöbsted throe och gaffnlig ere, saa offte som det kand thorffuis eller for döeds eller andre falds schyld. Jtemb wnder wij, at der i for:ne Landzcrone maa were huert aar it sinnds jaaremarkind, och at det böries upaa sanctj Johannis Baptiste afften och stannde otte dage sambfelde, och at der maa kiöbes och selges epterdj som pleyer at werre der som i andre jaarmarckind ehr. Jtemb forbiuder wi alle wore foegder, embidzmend och alle andre, huor de helst ere, jmod dete wort breff at giöre wnder wor kongelig heffn, och til behuaring alle disse for:ne stöcher da lade wij med willie och widschab wort jndsegle

henges for dete breff. Datum Stockhollm anno dominj millesimo qvadringentesimo tredecimo feria secunda proxima ante festum annunciationis beatæ Mariæ virginis gloriosæ.

Landskrona privilegiebok, 2—2 v. Landskrona rådhusarkiv. I afskrift från 1648 finnes privilegiet i danska Rigsarkivet, från 1652 och 1662 i det svenska.

2.

Wy Christoffer, med guds naade Danmarches, Vendis och Gottes koning, paldsgreffue paa Reynn och hertug vdj Beyerenn, giöre viterligtt alle mennd, at wj vdaff wor sönnderlige gunst och naade haffue thagett och vnndfannget och thage och wnndfannge met dette vortt aabnne breff worre elschelige borgemestere, raadmend och borgere och ald menigheed, som bygge och boe i wor köbsteed Lantzcronne, vdj wor sönnderlige wernn, hegn och kongelige beschiehrminge, och stadfeste wj och vnnde dennem at nydee och bruge alle priuilegia, frihed och naade, som koning Erich dennem for osz vnndt och giffuett haffuer, i alle maadeer och met alle artichlle, som hanns aabne breff lydeer, som hannd dennem der paa giffuett haffuer met sit henngennde inndseylle. Dog ville vi selff haffue magtt borgemesterre att sette i och aff, naar osz thöcheer och behouff giörris. Item wille vj och magt haffue leyde at giffue, och saa schall och vore fougett haffue i for:ne vor köbsteed. Worder der nogenn leyder, som er mod nogenn vor borgerre, da schall det beretis vor fougett, och hannd schall da sige hannem hanns leyde op vden arg. Thj forbiude wj alle, huor de heldst erre, och serdelis vorre fougder och embedsmennd, for:ne vorre borgemestere, raadmennd, borgere och menigheed eller nogen aff dennem mod denne vor gunst och naade i nogenn maadeer at hindre, möede, thöffue eller wforrette vnder vor kongelige heuffnn och vrede. Datum castro nostro Helsingborg anno domini millesimo [quadringentesimo] quadragesimo.

Efter afskrift från 1648 i det danska Rigsarkivet.

3.

Wy Christiern, med guds naade Dannemarkis, Norgis, Wendis och Gottes konning, greffue i Oldenborig och Deelmenhorst, giörer witterligt alle mend, at for throeschabff oc willige thienniste,

som worre elschel. borgemestere, raadmend, borgere och meenigheed i Landscrone oss och wort rige Dannemarch hertil giort haffuer, oc vppa dhet at for:ne worres kiöbsted dess ydermehre byggis oc forbedres maa, da haffue wi vnt och giffuet och unde och giffue dennem med dete wort obne breff toldfrie at werre, i huor de helst kommendis worder i wort rige Dannemarch, saalenge vor naade tilsiger, wnndertagennde wore Schaane marcheder om hösten, thj forbiude wi alle vorre foegder och embidzmend, tholdere och alle andre, ihoe de heldst erre, for:ne wor borgemestere, raadmend, borgere och meenigheed i Landscrone eller noegen aff dennem her udj noegen maader vppa gods ehler person at hinndre lade, möthe eller vforrette. Wnder wor hyllest och wreede. Datum castro nostro Haffnensi 1450.

Christiern.

Landskrona privilegiebok, 12 v. Brefvet finnes också i tvenne afskrifter från 1600-talet i svenska Riksarkivet.

4.

Wii Hans, meth guts nathe Danmarks, Norgis, Wendis oc Gotis konungh, vtwald konungh till Swerigis righe, hertugh i Sleswigh oc j Holsten, Stormern oc j Ditmarsken hertugh, greffue j Ollenborgh oc Dellmenhorst, gøre thet alle widerlicht, at aar effter guts byrth mcdlxxxquarto vigilia sancti Mathei appostoli pa rathwset j Landeskrune, tha effter thi som wii haffthe tillskicket oc befallet wor ælskelige hoffmester her Strange Nielssøn meth flere wore ælskelige rath och gothe men, som ære her Johan Oxe, her Knut Thrvgetssøn, her Henric Meghenstrop, wor landzdomere j Sieland, her Jens Oghessøn, riddere, Pether Nielssøn aff Lindholm oc Thorbern aff Skarolt etc., at forhandle oc afflægge twedracht oc owilghe, som wor j mellem wore borghemestere, byffoghet oc rath, rathemestere oc mene almuge j Landeskrune pa then ene sithe oc Niels Jonsson, Herman Grabo, Jacob Guldsmeth, Jens Olssøn, Hans Witzow meth flere, som meth them hulde, pa then annen sithe, som thet breff haffthe besegeld, som nw maghtløst wor dömpd, oc alle andre flere skylninger, twedrecht oc sagher, som them pa alle sither j mellem wæret haffuer till thenne dagh, hwad heller thet giælder pa bys wegna, bys inbyggere eller theris eghne personer eller theris thienere, oc wii meth for:ne wore ælskelige rath oc gothe men nw till rette hørt haffue, thet wor afftalet mellem them oc forlicht till en

fulkommeligh ænde j alle made, swa at the scule wære theris borghemestere oc rath horughe oc lythuge, oc borghemestere oc rath sculde holle them wet logh, ret oc skiel effter loghen, bys ret oc priuilegium oc ængen vffœrrette och scal aldrigh aff them pa noger sithe vpræppe the skylninger oc sagher her effter, huilke som nw afftalide ære vnder et fult orbodemall. Oc haffue wii nw nathelige benathet alle them, som thet falske breff haffthe besegeld pa her Johan Oxe, swa at wii wile, at ængen scal tale pa theris ære oc rætheligbet her effter. Ware thet swa, at nogre thet gøre wilde eller oc vpræppe nogra aff the sagher, som nw afftalide ære, tha wille wii rette ther offuer som ower them, ther wore buth jcke holde wille. Thi forbiuthe wii alle, e hwo the hælst ære eller wære kunne j for:ne Landeskrune, nogre vplup, vpresningh eller noger forbinnelse ydermere at gøre e modh for:ne borghemestere oc rath her effter thenne dagh vnder wor heffnd oc wrethe. Jn cuius rei testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus est appensum. Datum et actum anno, die et loco supradictis teste justiciario nostro dilecto Effrardo Grubbe.

Perg. med snitt för rättartingssigillet. Landskrona rådhusarkiv.

5.

Wij Hans, med guds naade Dannemarchis, Norges, Wenndis och Goettes konning, udwaldt konning udj Swerige, hertug udj Sleszuig, Holsten, Stormahren och Ditmerschen, greffue udj Oldenborig och Dellmenhorst, giöerer alle witterligt, at wj aff wor synderlig gunst och naade haffue unt och forlehent och med dette wort obnne breff vnnder och forlehener wor byefoegedt, borgmestere och raad i Landscroene wegtenn dersammesteds at niude och beholde uden noegen affgifft, saa lenge vor naade till siger, doeg med saa skiell at falder dennd som wegten haffuer for noegen bröede, da schall hand böde med oss derfore som det sig böer och schulle de holde wegtenn lige epter dend i Malmöe ehr. Forbiudendis alle, e hoe de heldst ere eller werre kunde och sehrdeelis vore foegder och embitsmend, dennem herimoed at hinndre, hindre lade eller i noegen maader wforrette. Datum castro nostro Haffenn anno domini 1493. Vnnder vort zignete.

Landskrona privilegiebok, 13 v.

6.

Wij Hanss, med guds naade Dannemarchis, Sweriges, Norgis, Wendes oc Gottes konning, hertug udj Slessuig, Holsten, Stormahren, Ditmerschen, greffue udj Oldenborig oc Dellmenhorst, gior alle witterligt, at wi aff wor synderlige gunst och naade oc i det at wore kiere undersaater, borgemestere, raadmend oc meeninghed udj vor kiøbsted Landscrone nue schulle oc kunde herepter dess ydermehre holde deris bye wid macht med plancher, graffuer oc anden byggningh hinde med at forbedre, tha haffue wi nu vnt oc giffuit oc med dete wort obne breff vnnde oc giffue dhem at haffue, niude, bruge oc beholde til deris bye til euig tid disse eptersch:ne worre oc cronens toe gaarde steder Erixstrop oc det andet, som ligger udj Orie, med alle deris rette tilliggelser, agger, engh, schouff, march, fiskewand oc fægang i huad det helst were kand, efftersom de nu i währ haffuer oc som det pantbreff indeholder wor kiere hr fader, huis siell gud haffwer, dhem der paa giffuit haffuer, doeg saa at de ere vbewarende med strandwrag der fallendis worde, oc dissligeste findes der noegen deell eller retigheed i for:ne gaardestede eller noegen deris tilligelse, som sanctj Jörgens hospitahl till höer oc ret till haffuer, da det hermed wforsommet oc wforkrencht i alle maade. Forbiudendis alle, i hoe de helst ere eller were kunde oc særdeelis vore fougder oc embidsmend, for:ne wore kiere vndersaater, borgmestere, raad oc meeninghed, i Landzcrone herimoed at hindere, hinndre lade eller udj nogen maader at forvrete vnder vor kongl. heffn oc wrede. Giffuit paa vort sloet Kiöbenhaffn de elluffe thusinde jomfruers dag aar epter guds biurd 1505. Vnnder vort zigenete.

Landskrona privilegiebok, 33 v—34 v.

7.

Wy Hanns, med guds naade Dannemarchis, Suerigs, Norgis, Wendis oc Gottes konning, hertug udj Sleswig, Holsten, Stormahren och Ditmerschen, greffue i Oldenborig och Dellmenhorst, giörre alle witterligt, at worre kiere vnndersaater och borgere udj woer kiöbsted Lanndscroene haffuer beret och kiert for oss, at wore undersaater i Lund och Helsingborig schulle haffue kiöbslaat med wdlensche kiøbmend, som stedze ligennde ere i Landscroene,

och dessligeste at de söege och bruge deris thorffue udj Landscrone imod deris privil. i forsch:ne wor kiöbsted Landzcrone, och wore undersaater her sammesteds storligen til schade och forfang. Da haffuer woer synderlige gunst och naade for:ne wor kiöbsted och undersaater till goede och bistannd naadeligen unt och giffuit dennem saadane naader och preuilegi[e]r, at ingen for:ne wore undersaater schall besoege eller bruge dend andens thorff, och der til schulle och Lunde borgere eller Helsingborg borgere [ey] kiöbslaae udj Landzcrone med udlensche kiöbmend, som de[r] stedze gieste och liggere ere, uden i ret stanndendis marchet. Wil och noegen saadane udlensche kiøbmend haffue kiøbslag och handling med dennem i for:ne Lund och Helsingborig, da fare sig indt i byen til dennem och blifue der liggere och giest. Dierffuis noegen herimod at giore paa anden, da schall hand haffue forbrut till oss huis hand haffuer med at fahre. Giffuit paa wort slot Kiöbenhaffn onsdagen nest epter hellig korss dag aar domini md sexto. Wnnder vort zignet.

Landskrona privilegiebok, 12 v—13.

8.

Burgimestter och raadmendt vdi Landtzkrone ffinge stadfestelsse paa een stadfestelsse, som lector Pouell Hellissenn haffde stadtfestt paa en handell och contractt, prior vdi Carmelite claastter ther sammestedtzs haffde giordt burgimestter och raadt ther sammestedtzs met menige conuentzs sambtycke, szaa att the schulle haffue thet Carmelite claastter och woer ffrues till theris byes behowff, ther ssom thet icke wedt magt bliffuer, dog saa att burgimestter och raadt schulle göre theris geenbreeff fulldlest, som the wor ffrue brödtre och menige conuentt giffuit haffue paa samme contractt, och schulle och for:ne burgimesttere besörge the fattige menndt, som wille vdi for:ne claastter tillstede bliffue och erlig leffue, liiffs brödt met erlig klede och föde. Cum inhibitione et clausulis consuetis. Datum Köpnehaffn tiisdagenn nest epther diuisionis apostolorum dag anno 1530.

Relator dominus Magnus Göye, magister curie.

Register paa alle Landene 1523—1533, 368 v. Danska Rigsarkivet.

9.

Carolvs diuina fauente clementia Romanorum imperator augustissimus etc.

Honorabiles syncere dilecti. Mittimus in presentiarum ad istius regni et status ordines venerabilem Georgium episcopum Brixinensem, principem nostrum deuotum, dilectum ac nobilem, fidelem, nobis dilectum Carolum, dominum de Bredam, militem ordinis nostri aurei velleris, consiliarios et oratores nostros, eisque in mandatis dedimus, vt vobis seorsim quoque nonnulla non modo vestrum, verum etiam totius regni commodum, pacem et tranquillitatem concernentia nostro nomine exponant ac inter alia mentem nostram circa matrimonium inter illustres principes Fridericum, comitem Palatinum Rheni, Bauariæ ducem, consanguineum et affinem nostrum charissimum, ac Dorotheam, serenissimi domini Christierni, Daciæ, Norwegiæ, Swetiæ regis etc., filiam primogenitam, neptem nostram charissimam, nostra auctoritate et opera contractum, necnon predicti illustris ducis Friderici in regem vestrum electionem declarent, quemadmodum ab eisdem principe, consiliarijs et oratoribus nostris aut altero eorum latius intelligetis. Hortamur vos studiose, vt eisdem oratoribus nostris, eorum alteri, in his, quæ verbis nostris referent, indubiam fidem adhibere vosque ita gerere velitis, prout pro vestro erga publicam pacem et tranquillitatem studio et officio uos facturos omnino confidimus, et in eo nobis rem plurimum gratam omni beneuolentia et gratiam erga uos cognoscendam facietis. Datum in ciuitate nostra Barcinona die x⁰ mensis aprilis anno d:nj mdxxxv imperij nostri xv et regnorum nostrorum xx.

Carolus.

Ad mandatum Cæsareæ et catholicæ maiestatis proprium

V:t Held. J. F. Bernburger.

Papper med Carl V:s sekret. — Å baksidan: Honorabilibus syncere nobis dilectis N. burgimagistris et consulibus ciuitatis Landscrone. Landskrona rådhusarkiv.

10.

Jeg Torbern Biille, forstander tiill Booszije closther, kiendiis och giör wiitterliigtt for alle mett thette mitt obne breff, att ieg haffuer solltt, skiött oc affhentt oc mett thette mitt obne breff

sellier, skiöder och affhender fra meg oc mine arffwingge och indtiill högborne förstthe koniing Chriistiann Frederiickszen, min allernadesthe herre, och hans nadis arffwingge, eptherkomere, koninger y Danmarck, for sivff hundrede marck dannske peninge, szom nu wdj riigedt giille och geffwe erre, en mind gaard och grund liigendis wdj Landskronne paa Westhre gade nest westhen wor frove closther och paa szamme gaard och sted, nu slotthedt funderett er, huilcken gaard ieg siellff kiöbthe aff Prestheöö closther, att nydde, brugge oc beholle mett szin leng oc bredt, szom hand nu forffvnden er, tiill ewerliigge eye eij[e] skullendis, och kiendis ieg meg eller mine arffwinge ingen dell eller retthiighett tiill for:ne gaardt epther thenne dag, men haffwer anamitt oc oppeboritt siwff hvndrede marck for szame gard epther min egen wiilliig och szamtöcke. Tij beplecther ieg meg och mine arffwinge att frij, hemle oc tiillstaa koning Chriisthian Ffrederiicksen och hans nadis eptherkomer, koninger y Danmarck, for:ne gaard for hwer mands tiill tall, szom paa szame gaard talle kand mett rette wdj noger made. Item skede thed sziig szaa, thed gud forbiwde, att for:ne gaard bleffwe nogen thiid koniing Chriisthian eller hans nadis epterkomer affwonden mett nogen retthergang wdj nogen maade, ta beplecther ieg meg eller mine arffwinge igen att giiffwe koning Chriisthian eller hans nadis eptherkomere, koninger j Danmarck, szaa goedt en gaard ther wdj byen aff rentthe oc leyliighett eller och siwff hwndrede marck danske peninge, lige som ieg szelff for:ne gard anammitt haffwer, inden szex wgger, ther nest epther-komendis worder, oc hans node oc eptherkomer, koninger wdj Danmarck, her wdj skadislösth att holle. Tiill iidermere wiidnesbiird oc bedre bewiiszniing henger ieg mitt jndtzegle neden thette mitt obne breff, kierliiggen tiilbendis thiisze eeptherschriiffne gode mendt att beszegle mett meg, som er her Eske Biille tiill Swanholm, rigens hoffmesther, Jehan Ffriis tiill Hesleager, canceler, och miin kiere broder her Claus Biille tiill Allene. Giiffuitt och schriffuitt paa Eriicksholm torsdagen nest epter pindis dag anno mdxlix⁰.

Perg. med 4 hängande sigill. Danska Rigsarkivet.

11.

Breff som hospitallett vdj Lanndzkronne fich, datum Haffnie sancti Jacobi apostoli dag anno etc. 1553.

Vij Christiann etc. giöre alle witterligtt, att efftterthij nogenn thiidt siidenn forledenn haffue ladett tage· nogenn aff wortt

almynndelig hospitals gaarde och iorde vdj wor kiöbsted Lanndzkronne och wnnderlagtt wortt slott ther sammestedz, sammeledis ladett nogett ther aff vdlagtt the Ennggelholms borgere for theris gaarde och iorde, the miste vdj for:ne Enggellholm, och belöeber segh vdj penndinge till aarlige skyldt lxxxviiij marc vj penndinge, tha haffue wij ther emodt aff wor synnderligh gunst och naade wnntt och tilladett och nu mett thette vortt obnne breff wnnde och tillade, att forschreffne wortt almynndelige hospitall vdj Lanndzkrone maa och skall heer effter aarligenn lade vppebere aff wor och kronnens aarlige renntte, som wij haffue aff Ennggelholms bye, lxxxviiij marc dannsche och vj penndninge. Thij bede wij och byude wor lennsmanndt, thenn som nu er eller heer effter kommenndis worder, som haffuer forschreffuenne Ennggelholms bye aff oss och kronenn vdj befallingh, att j aarligen till goede reede vbehindrett lader for:ne hospitals vdj Lanndzkronne fölge lxxxviiij marc dansche och vj penndniinge aff samme Ennggelholms aarliige renrte, ey tillstedenndis forschreffuene hospitall paa samme renntte att ske nogenn hiinder eller forfanngh vdj nogenn maade. Ladenndis thett inngennlunde. Datum vt supra.

Dominus rex manu propria subscripsit.

Register over alle Lande 1553—1558, 484 v. Danska Rigsarkivet.

Lauritz Weibull.

Simris' kyrka.

Mellan Simrishamn och den forna staden Tomarp, i en bygd rik på minnen från gångna tider, reser sig Simris' åldriga kyrka. Den är ganska stor och dess mägtiga torn anlades troligen till skydd mot fiendtliga angrepp. Hvad tidens tand skonat, skall nu menniskohand förstöra, sedan församlingen fått tillstånd att ändra och utvidga den gamla byggnaden.

Med anledning häraf gjorde förf. ett besök på platsen i fjol vår. Den knappt tillmätta tiden medgaf ej några noggranna undersökningar eller mätningar, men det var ej svårt att konstatera, att byggnadens grundplan är i sitt slag synnerligen intressant.

Kyrkans omgifningsmurar äro uppförda af tuktad, i hörn och omfattningar finhuggen kalksten och rundt omkring löper en skråkantig sockel. Samma enkla profil finna vi å vederlagen till triumfbågen och till den öppning, som förbinder torn med långhus. Kyrkan består af ett bredt vesttorn, långhus, kor och rundsluten absid, alla från samma tid. Mot medeltidens slut har ett vapenhus tillkommit åt söder och korshvalf af tegel inbyggts, två i långhus och ett i kor. Det märkligaste är emellertid sjelfva tornet, som otvifvelaktigt varit ett s. k. tvillingtorn. Sådana finnas, såsom bekant, både i Danmark och Skåne (Vä och Färlöf), men det för Simris egendomliga är, att de sinsemellan förbundna tornhälfterna haft en åttasidig grundplan. Detta framträder numera endast å nedre partiet af norra tornhalfvan och i norra delen af södra. Men vid närmare undersökning af den del af sockeln, som ännu ligger qvar å södra sidan af tornet, befanns det, att denna var mera ojemnt sammanfogad liksom sjelfva tornmuren och inneslöt två, ursprungligen för hörn tillhuggna sockelstenar. Detta förhållande visar, att grundplanen

ursprungligen varit symmetrisk för båda halfvorna, fastän den södra blifvit ändrad och utflyttad. Ändringen synes ha förorsakats af en förstörelse, som måste drabbat tornet redan under en tidig period, och det är troligt, att uppgången till detta först derefter förlagts till östra. yttre sidan genom södra muren, som då ansenligt förtjockats, ty på insidan af denna synas delar af omfattningen till en dörr, som väl ursprungligen ledt in till torntrappan. Närmare undersökningar omöjliggjordes, enär vapenhuset sluter sig tätt till tornets östra sida. Tornets nedre våning täckes af ett stort tunnhvalf i midten och tvenne mindre vid sidorna, det förra med vederlag i vester och öster, de senare i norr och söder och skiljda åt af kraftiga, på pilastrar hvilande rundbågar.. De äro ej sammanbyggda med tornmurarne och ha antagligen delvis ombyggts efter ofvannämnda förstörelse.

Mellan långhus och kor fanns förr en stor rundbågig öppning. Denna blef troligtvis vid samma tidpunkt igenmurad, för att stärka långhusets försvagade vestmur, och bland de stenar, som härtill användts, märkas tvenne långa hällar, af hvilka den ena ännu visar hälften af en skulpterad mansfigur, antagligen bilden af en prelat, och den andra, som ligger längre in, resterna af en korsliknande inristning. Den förra kan möjligen ha tjenstgjort som karmsten, men troligare är väl, att båda äro grafstenar, som, för att rädda vestmuren, blifvit insatta i bågöppningen. Numera är en dörr uppbruten i vester (något spår af en ursprunglig öppning här kunde i alla fall ej upptäckas), som leder in till den afstängda nedre våningen. Denna användes praktiskt nog som upplagsplats för kol och ved och hyser derjemte en jernbeslagen romansk dörr, som antagligen tillhört södra hufvudingången.

Att ombyggnaden sträckt sig till någon betydligare del af skeppets vestra gafvelmur är knappt troligt. Andra våningen har, liksom i Vä m. fl. skånska kyrkor, utgjort ett slags kapell och är derför på östra väggens midt försedd med en rundsluten och rundbetäckt nisch emellan tvenne af midtkolonner tvådelade ljusöppningar. Visserligen har det inre af nischen ombyggts, men detta kan mycket väl ha skett i samband med hvalfslagningen. Den öfre delen af tornet har förlorat hvarje spår af sitt ursprungliga utseende och täckes nu af ett sadeltak med rösten i norr och söder.

Sjelfva kyrkan är ganska stor med höga, af väldiga stenblock hopfogade murar. Af ingångarne äro två igensatta, liksom de ursprungliga fönstren, den tredje, som har tresprångiga anslagsmurar, reliefprydt tympanon och rätvinklig, af en enkel skråkant krönt omfattning utåt, användes ännu, fast dess prydliga yttre döljes af det sedermera tillbyggda vapenhuset.

I dessa dagar, då förstöringsraseriet mot våra kyrkliga minnesmärken pågår som bäst, har församlingen, enligt k. mjt:s nådiga beslut, erhållit tillåtelse att förändra denna intressanta kyrka.

Beslutets förhistoria är följande.

År 1898 fastställde k. mj:t ritningar till en ny kyrka i Simris och tillstånd lemnades att rifva den gamla. K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien skulle emellertid höras och dess utsände tjensteman hemställde, om församlingen ville bibehålla kyrkan oförändrad eller åtminstone antaga ett förslag till ändring af densamma, med fasthållande af dess ursprungliga utseende så mycket som möjligt. Församlingen befanns villig till detta senare och Öfverintendentsembetet uppgjorde tvenne olika förslag. Det första, som tillstyrktes af Akademien, innehöll i hufvudsak, att ett tvärskepp skulle tillbyggas långhuset, det andra, att norra väggen skulle utflyttas och en betydlig utvidgning ega rum åt detta håll. Men församlingen ville ha en kyrka, der inga skymmande hvalf eller pelare kunde hindra åhörarne att se predikanten och yrkade derför, att båda långväggarne skulle utflyttas, fastän den ursprungliga grundplanen då skulle gå alldeles förlorad och det ståtliga templet få denna typ af missions- eller methodistsal, som numera allmänt tages till förebild vid våra kyrkliga restaurationer.

För att rädda den gamla byggnaden och så mycket som möjligt foga sig efter församlingens önskan, framlade arkitekten Wåhlin ett annat förslag till restaurering. Enligt detta skulle kyrkan erhålla platt trätak, som väl utgjort dess ursprungliga betäckning och tvenne breda tvärarmar tillbyggas, flattäckta äfven dessa, så att inga hvalf eller pelare här skulle störa andakten. De gamla fönstren skulle om möjligt upptagas liksom dörröppningarne och det vanprydande vapenhuset nedrifvas, så att portalen blefve fri. Bågen mellan torn och långhus skulle åter öppnas och det hela behandlas så pietetsfullt som möjligt.

Men intet hjelpte. Trots Akademiens protester fastställdes den 19 Januari 1901 ett af Öfverintendentsembetet uppgjordt alternativ III enligt hvilket långhusets båda väggar skulle utflyttas, såsom församlingen önskade.

Det är visserligen sannt, att i allmänhet hvar och en eger rätt att med sin egendom så förfara, som honom för godt synes, men önskvärdt vore, att staten stundom trädde skyddande emellan, åtminstone då det gäller offentliga byggnader. Desslikes att Anqvitets-Akademien finge något mer att säga gentemot Öfverintendentsembetet, som antagligen känner vår kyrkliga medeltidsarkitektur för litet, för

att kunna tillräckligt intressera sig för denna. Eller att presterskapet, som närmast har vården om församlingens angelägenheter, ville skydda det gamla, i st. f. att skatta åt den förvända smak, som i slättens mjuka skönhet inblandar banala gotiska dussinkyrkor. Ty dessa växa upp som ogräs i spåren af grusade romanska tempel, som gladde sinnet, då man på afstånd såg deras hvitmenade, åldriga murar med enkla linier teckna sig mot de hägnande trädens grönska eller sökte det skyddande lugnet under hvalf, som lyssnat till kärlekens ord från årtusendets början. De gåfvo för intet den flägt af andakt, som de nyas grannlåt bortjagar.

O. Rydbeck.

Underrättelser.

Maj 1901.

— *Eva Wigström* †. Författarinnan, fru Eva Wigström (Ave) afled i början af innevarande år. Hon var född i Råga Hörstad 1832 och tillhörde en gammal skånsk bondesläkt. Begåfning, studier och intresse förde henne att blifva det skånska folklifvets skildrare framför andra af hennes samtida. De döende allmogetraditionerna på den skånska bygden samlades af henne med outtröttligt nit under de snart sagdt otaliga vandringar, som hon särskildt i yngre år företog från ort till ort. Hon förstod folket och folket henne. Och så kunde år 1870 hennes »Taflor ur skånska folklifvet» utkomma. De Skånska landskapens historiska förening utgaf 1880 hennes »Skånska visor, sagor och sägner»; därefter följde 1880—1882 »Folkdiktning», 1884 »Sagor och äfventyr, upptecknade i Skåne», 1899—1900 »Från herresäten och bondgårdar. Sägner och berättelser.» En sund, kärnfrisk natur och ett godt lynne — fäderneärfda och för skåningen karakteristiska — återspeglades i allt hvad hon skref.

— *Sven Söderberg* †. Plötsligen, utan föregående sjukdom, afled i Lund den 24 april d. å. föreståndaren för Lunds universitets historiska museum och myntkabinett, professor Sven Söderberg. Född i Lund 1849, student därstädes 1870, hade han efter aflagda prof 1879 utnämts till docent i nordisk språk- och fornforskning; universitetets historiska samlingar hade han förestått sedan 1888 och i december 1900 erhållit professors namn, heder och värdighet. Kort därefter kallades han till ledamot af Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien.

Med Sven Söderberg bortgick en trägen och oegennyttig forskare i vetenskapens tjenst. Med stilla glädje omfattade han de ämnen han gjorde till sina, och denna glädje, som han sjelf fann i arbetet, fortplantade sig äfven till andra. Hans vetenskapliga produktion blef väl ej så stor som man kunnat vänta, men bär en pregel af gedigenhet. Hans mest betydande arbeten äro: »Ölands runinskrifter», »Forngutnisk ljudlära» och »Om djurornamentiken under folkvandringstiden».

Lunds universitets historiska museum liksom dess myntkabinett har af Söderberg till största delen nyordnats. Öfver begge dessa samlingar har han upplagt nya förteckningar.

I De Skånska landskapens historiska förening var Söderberg under någon tid biträdande sekreterare.

Det sista arbete, som flöt ur hans penna, behandlade de arkeologiska undersökningar han utförde i Falsterbo 1899—1900 och läses här ofvan. Döden beröfvade honom glädjen att se det i dess helhet färdigtryckt.

— Såväl i sista häftet af Hans Hildebrands »Sveriges medeltid» som i Hjalmar Öhmans afhandling »Medeltidens korstolar il Tyskland, Skandinavien och Finland» äro Lunds domkyrkas korstolar beskrifna och afbildade. De hänföras i det sistnämda arbetet till slutet af 1300-talet, men utan tvifvel riktigare af Hildebrand tile förra delen af det femtonde århundradet. Troligt synes vara, att d. tillkommit under ärkebiskop Peder Lycke Billes tid (1418—1436)

— Förslag till restaurering af Västra Tomarps kyrka har af K. M:t faststälts. En äldre öppning i korabsidens fond skall ånyo upptagas och det väl bibehållna korshvalfvet öfver koret nedbrytas — bådadera tvärt emot Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademiens yrkande.

— Nöbbelöfs gamla, af huggen sandsten uppförda kyrka har 1900 rifvits. En modern tornprydd dussinsbyggnad af tegel har trädt i stället.

— Af det för Skånelands historia så betydande arbetet: »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen» har tredje bandets andra häfte, omfattande tiden 1420—1437, utkommit. Då verket icke är afsedt att upptaga brefven efter 1450, torde det med nästa häfte komma att föreligga färdigt.

— Professor Kristian Erslev har utgifvit andra delen af sin »Danmarks Historie under Dronning Margrethe og Erik af Pommern» under titeln: »Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Oplösning.» Af särskildt intresse för Skånelands historia är den liffulla skildringen af köpstadsväsendet och handeln under Eriks tid och framställningen af den betydande roll, som ärkebiskop Hans Laxmand spelade vid tiden för konungens afsättning.

— Någon stort anlagd dansk allmän stadshistoria har hitintills icke funnits, och för Skånelands vidkommande saknas, såsom bekant, äfven tillfredsställande monografier öfver de enskilda städerna. I ett betydande arbete: »Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV», utgifvet 1900, har doktor M. Mackeprang sökt afhjelpa den förstnämda bristen så till vida, att han däri gifvit en

framställning af den kommunala administrationens historia intill 1619. Hufvudvikten är lagd på skildringen af förhållandena vid slutet af det sextonde och början af det sjuttonde århundradet. Undersökningen omfattar allt land i det medeltida Danmark och berör i väsentlig mån de skånska städerna. Såsom naturligt spelar därvid Malmö en hufvudroll, och dess i rikedom enastående, väl bevarade arkiv har af författaren begagnats. Man kan emellertid med skäl beklaga, att det icke skett så fullständigt som det varit önskvärdt.

— Af Lunds ärkestifts urkundsbok, utgifven af Lauritz Weibull, har tredje bandets första häfte, omfattande tiden 1421—1443, utkommit. Det afses, att i detta verk inrymma icke blott alla de medeltida handlingar, som belysa de kyrkliga institutionernas öden, utan äfven alla sådana, som ega intresse för enskilda andliges historia. Af tidigare utgifna diplom komma dock för tiden före 1351 endast de viktigare att inflyta i sin helhet; de öfriga lemnas i regestform. Handlingarnes flertal härrör från riksarkiven i Stockholm och Köbenhavn samt det påfliga arkivet i Vatikanen. Arbetet är beräknadt att utkomma i fem band under en tidrymd af omkring sju år. Det utgör en afdelning af urkundsverket: Monumenta Scaniæ historica.

— Af »Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold» är ett nytt band, omfattande tiden 1576—1579, utkommet. I detta intressanta verk, som redigeras af arkivarien L. Laursen, meddelas, såsom bekant, i modern, förkortad form alla i det danska kansliets kopieböcker införda bref. En mycket betydande del af dessa rör Skånelands historia. De äro för sista delens vidkommande hemtade ur de s. k. Skaanske Tegnelser och Skånske Registre.

— Öfverste N. P. Jensen har i slutet af 1900 utgifvit ett stort krigshistoriskt verk: »Den Skaanske Krig 1675—1679.» Det grundar sig helt och hållet på arkivaliskt material. Dess betydelse ligger framför allt i skildringen af kriget till lands. För dettas utgång skjuter författaren skulden öfver på Kristian V och krigssekreteraren Herman Meijer, men rentvår flere af generalerna. Arbetet är icke utan brister. Det är emellertid den första stora rent vetenskapliga skildring af det skånska kriget.

— Ungefär samtidigt med utgifvandet af öfverste Jensens verk har docenten Arthur Stille i första häftet af Historisk tidskrift för 1901 gifvit en kortfattad populärt hållen skildring af »Fälttågen i Skåne 1676—1679.»

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE OCH BORNHOLM)

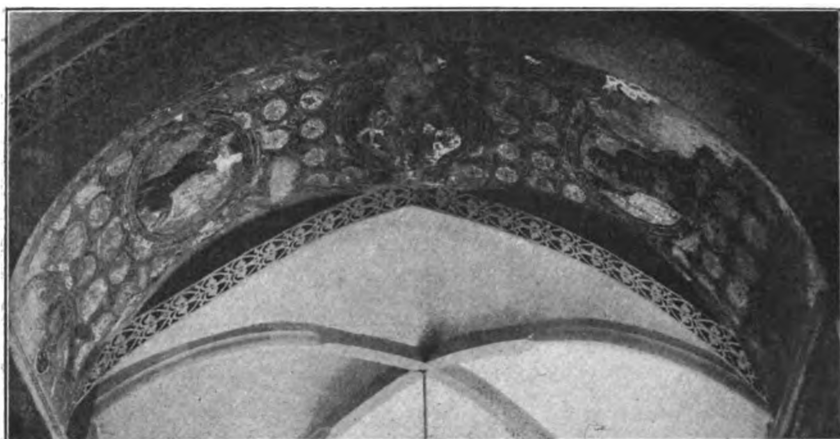
UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

BAND 1. HÄFTE 3.

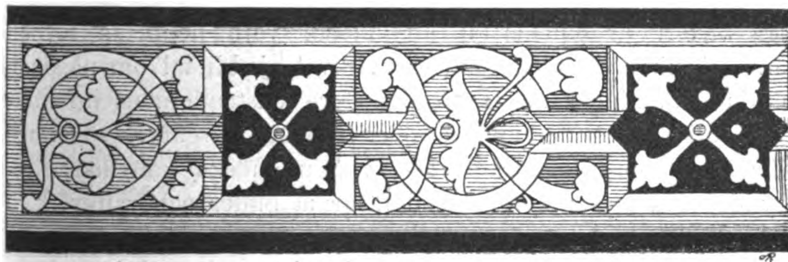
LUND 1901
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

VINSLÖFS KYRKA, TRIUMFBÅGEN.

MARIAKYRKAN I VÄ, ABSIDHVALFVET.

Romanska målningar i Skånes kyrkor.

Få äro spåren af den konst, som utöfvades i Norden vid tiden för kristendomens införande. Dock förtälja sagorna, att de gamle smyckade hem och tempel med snidverk och bonader och stafkyrkornas sirliga slingor visa tydligt hän på fäderneärfd konstflit. Från denna tid härrör också en mängd af våra runstenar och att dessa stundom haft färglagda inskrifter visa stenarne från Ardre (Gotland), som numera finnas i Statens Hist. Museum. I runornas fördjupningar synas här tydliga spår af rödaktig färg (mönja). Sinne för färgen visade också de gamle, då de i smyckena infällde olika slag af metaller eller i det mörka ylletyget inväfde ljusare mellanslag. Att äfven träet förhöjts genom vexling af färger, visar bl. a. fyndet från drottning Thyras grafhög i Jellinge (Danmark).

Det är väl reminiscenser af denna hedniska konst, som möter oss i den skulpterade och bemålade plankan från Hørning kyrka i Danmark, hvilken antagligen tjenstgjort som staflegja och hvartill en viss motsvarighet finnes i de på samma sätt prydda bjelkar, som klädt murkrönet i flera svenska stenkyrkor i Småland (Vrigstad, Dref), Vestergötland (Vårvik), Östergötland (Väfversunda, Nässja) m. fl. ställen. Detta användande af färg till förhöjande af snidade arbeten återfinna vi också i färgläggningen af vår äldsta, kristna stenskulptur t. ex. å domkyrkan i Lund och Heligkorskyrkan i Dalby.

Säkert är emellertid, att, fastän våra hedniska förfäder kände bruket af färg, kan det likväl ej bli tal om någon utvecklad målningskonst i Norden före kristendomens införande. Fullt utbildad kom konsten söderifrån och förgäfves söker man efter rent nordiska drag. Det var utländska konstnärer, som prydde våra första kyrkor med färgrika bilder och rankverk.

Smaken för kyrkornas smyckande med målningar följde munkarne hit. De första klosterbröderna kommo från England, men om dessas betydelse för måleriet i Skåne veta vi intet. Frankrike, och äfven Tyskland, kan uppvisa ett bildmaterial, som erbjuder största likhet med Skånes, och de munkordnar, som slogo sig ned hos oss, underhöllo en jemn förbindelse med hemorten. Det är visserligen sagdt om cistercienserna, att de motarbetade färgkonsten, och så var säkerligen fallet i Frankrike, åtminstone på 1100-talet. Men här uppe i Norden kringgick man den helige Bernhards förbud. Ett tydligt bevis härpå lemnar Øm cistercienserklosters historia (Danmark). Biskop Sven i Aarhus skaffade detta kloster kostliga böcker, i det han själf ställde om både pergament, skrifvare och målare. Och heter det: «*inde est, quod in libris nostris sunt litteræ aureæ et depictæ, quod ordo nobis facere non concedit sed factas ab aliis et in elemosinam datas licet accipere*». *(Script. Rer. Danic. V, 255).* Samma klosters 16:de abbot Boëtius omtalas (år 1263) såsom en duglig målare och ännu längre fram heter det om abboten Peder Pape, att han var «*bonus scriptor, dictator et illuminator*».

Att domkyrkan i Lund redan från början vid sig fästat män, kunniga i pränt och målning, visa de sirligt illuminerade begynnelsebokstäfverna i de från 1100-talet härstammande handskrifterna, som kallas *Necrologium Lundense* och *Liber daticus*, hvilken senare antagligen blef till begagnande färdig vid kyrkans invigning. Upphofsmannen till en af dessa är kanske den *Marcus scriptor*, som enligt uppgift i sistnämda gåfvobok dog i slutet af 1100-talet *V Idus Marcii.*

Denne *Marcus* har möjligen också målat i kyrkan, ty ända från äldsta tid ha bok- och väggmåleriet varit beroende af hvarandra och man vet, att illustrerade andaktsböcker ofta af målaren

tagits till förebilder för den monumentala konsten. Liksom domkyrkan under byggnadstiden haft sin egen byggmästare *Donatus* och stensnidare *Regnarus* (enligt *Necrologium Lundense Regnerus*) så har hon säkerligen också haft sin egen målare, som med brödernas tillhjelp smyckat tak och skulpturer med färg. Det lilla, som är kändt om dessa äldsta målningar, finnes beskrifvet längre fram. Men omsorgen om kyrkans utsmyckning afstannade ej efter invigningen: detta bevisas af de vid restaurationen förstörda målningsresterna. Att äfven väfnadskonsten fick bidraga till färgprakten intyga åtskilliga donationer. Så skänkte enkan Katerina på 1200-talet «*ad ornatum ecclesiæ unam cortinam valentem XX marcas denariorum et II marcas*» etc. (*Liber Daticus VI Kal. Febr.*) Utom denna dyrbara bonad omtalas i samma urkund flera liknande gåfvor från olika tider (se p. 145).

Om målare och deras verk i Skåne under romansk tid känna vi för öfrigt intet ur skrifna källor. Det var till Guds och kyrkans ära de fromma klosterbröderna, våra äldsta kristna konstnärer, utförde sina mästerverk. Derför satte de nästan aldrig ut sitt namn. De få minnesmärken, som ännu äro kvar, få ensamt vittna om målarens skicklighet under den tid, då färgkonsten väcktes till lif i Norden.

Den teknik, som användes i de skånska kyrkorna, var en förenkling af den gammalkristna freskotekniken. Den verkliga fresken kännes igen på de fogar, som uppkomma vid ökningarne, och på de i putsytan inristade konturerna, men dessa kännemärken saknas hos målningarne i Skåne. Under tidernas lopp hade man glömt det ursprungliga förfaringssättet och den fullt genomförda fresken blef mera sällsynt. I Danmark omtalar Magnus-Petersen några exempel på denna, men i allmänhet var förfaringssättet enklare liksom i Skåne.

Här pålades putsen samtidigt å hela väggytan och i allmänhet i endast två lag (inom gammalkristna måleriet vanligen fem), det undre gröfre och stundom bemängdt med mindre stenar såsom i Flädie, det öfre, som vanligen blandades med fin sand, glättades med särskilda verktyg, till dess ytan blef fullkomligt slät och jemn. Ej blott af råhuggen sten byggda kyrkor blefvo öfver-

rappade, äfven den välarbetade kalk- eller sandstenen täcktes ofta af putsen. Så finna vi fallet vara i Vinslöf, Vä m. fl. ställen. Stundom nöjde man sig med det öfre putslagret såsom i tornkammaren i Vä, der det, till en tjocklek af några få millimeter, täcker den jemna sandstensytan. Samma förhållande eger rum med Danmarks äldsta målningar, de i Jellinge. Måhända fruktade man, att ett tjockare lager lätt skulle falla af den släthuggna stenen.

Då putsen var färdig, synes man först ha uppdragit konturerna med en rödbrun färg, som bitit sig djupt in i den färska kalken. Sedan anlades bottentonen och lokalfärgerna, som på samma gång gjorde tjenst som mellantoner, på den ännu fuktiga murytan. Framskjutande partier modellerades ut, så godt sig göra lät, men vanligen fingo ytorna stå hela och plana, ljusdagrarne isattes med hvitt och skuggorna markerades med mörkare linier, på hvitt vanligen med blått, eljest mer eller mindre i brunt och svart. Emellertid hade putsen så småningom hunnit torka och därför måste de sista anstrykningarne göras med tempera. Möjligt är ju också, att detta förfaringssätt var fullt afsiktligt, då man aldrig i fresken kan erhålla den djupa, mättade färgton, som temperatekniken erbjuder, och att man derför använde denna till de sista finesserna. Häraf följde emellertid, att de färger, som först pålades, blefvo mera hållbara, medan de öfriga helt kunde borttvättas. Och ej hjelpte det, om man, såsom Theophilus i sin målarebok (från 1100-talet) lärde, så snart väggen blifvit torr, fuktade den på nytt, på det att färgerna skulle tränga bättre in. Ofvanpå alltsamman uppdrogos stundom konturerna ånyo med en brunaktig ton och förgyllning anbragtes, der sådan behöfdes. Nimber, kronor, smycken kring hals och handled, skodon m. m. förgylldes ofta och gjordes stundom i relief, för att ännu mera framhäfva guldets glans. Detta åstadkoms vanligen med kalk eller såsom i Bjeresjö med påfästade träbitar. Om vi jemföra detta målningssätt med det, som på 900-talet användes i S:t Georg i Oberzell, frapperas vi af likheten. Borrmann *(Aufnahmen mittelalt. Wandmalereien)* säger om detta, att det ej med säkerhet kan afgöras, huruvida det är fresko eller tempera. Målningen har glatt rifven puts till un-

derlag och utgöres af bruna konturer, med ytorna utfyllda af täckfärger, utan lasurer eller halftoner. Modelleringen består dels af pålagda ljusare dagrar dels af mörkare linier, å hudpartierna af umbra (i följd af kemisk förändring svart), å drägterna i dessas lokalfärger.

Mandelgren har undersökt målningarne i Bjeresjö och Lackalänge kyrkor (Sv. Fornminnesför. tidskrift 1873), särskildt med afseende på bindeämnet. Vid kemisk undersökning befunnos färgerna hålla ett fettämne, som M. antog vara vax. Så har säkerligen icke varit fallet; lika otroligt är, att olja användts, ty detta komplicerade förfaringssätt sparades för mera kostbara och sirliga framställningar å smärre pannåer o. d. För öfrigt talar Mandelgrens egen beskrifning deremot, i det han omnämner, att konturerna uppdragits med en brunröd färg (todtenkopf), som trängt djupare in i den färska murytan än lokalfärgerna. Troligen är det samma förfaringssätt här som i de öfriga kyrkorna och en kommande undersökning kan nog konstatera detta.

I sättet att harmoniskt sammanställa färgerna nådde medeltidens konstnärer, i Skåne som annorstädes, en hög grad af fulländning, liksom i den ornamentela utsmyckningen. Fonden hålles i regeln blå, stundom svartgrå, drägterna mest i rödbrunt, hvitt eller gult. Grönt, svart och rödt fullända färgskalan. I bilderna framhäfves ingenting öfverflödigt, accessoirerna återges endast antydningsvis; ett träd betecknar landsbygden, en portik ett hus eller en hel stad o. s. v. Dess mera koncentreras också uppmärksamheten på det för munken-konstnären enda viktiga, figurscenerna. Teckningen tillfredsställer föga den nutida smaken, som ofta allt för lätt låter bedraga sig af virtuosmessig teknik och finesser i detaljväg, utan att tillfullo betänka, att det är totalintrycket, den medryckande stämningen, som ensamt karakteriserar ett konstverk. Dock visa de sirliga ornamenten, att lineal och passare ofta användts. Bilderna framstå klart och tydligt mot den lugna blå bakgrunden och deras enkla, naiva karakter fängslar genast ögat. Med mjuka, väl afvägda färgtoner och stora, värdiga linier stämde de nordbons sträfva sinne lätt till andakt; härtill bidrogo också de trånga fönstren, som höljde

kyrkans inre i mystisk skymning. Framställningens rena, allvarliga hållning tilltalar ännu mäktigt betraktaren.

De romanska målningarne smyckade väggar, tak och hvalf, stundom också fönster. De äldsta kyrkorna i Skåne hade troligen platt trätak och säkert är, att äfven detta varit måladt. Också skildrar Theophilus i prologen till tredje kapitlet det rutade takets färgprakt i den romanska kyrkan. I Tyskland och Frankrike finnas sådana tak ännu i behåll och att de varit målade äfven i Skandinavien se vi exempel på i Jannerup och Skovby kyrkor (Danmark) och i Östergötland, der fil. lic. Otto Janse funnit målning i Herrestads kyrka å de liggande takbjelkarne ofvan hvalfkuporna (här dock möjligen tillhörande en öppen takstol). Från Skåne finnes emellertid inga uppgifter om sådana, hvalfslagningen synes här ha tillintetgjort allt.

Redan tidigt hade tunnhvalfvet vunnit insteg i Frankrike. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att de munkar, som på 1100-talet från Frankrike kommit till Skåne, Cluniacenser, Prémonstratenser och Cistercienser, fört denna hvalfform med sig hit. Ty tunnhvalf täcker koret till flera af våra kyrkor i Skåne och på Bornholm, som den tiden lydde under erkebiskopen i Lund. Detta antagande styrkes derutaf, att Mariakyrkan i Vä, som har ett sådant, antagligen byggts af franska munkar. Dock är det kanske riktigare, att söka förebilden i Lunds domkyrka, hvars kor täckts af tunnhvalf att döma af de vederlag, som ännu sitta qvar. Detta är ej enastående i den rhenska byggnadsstilen, ty sådan hvälfning öfver koret finna vi redan på 1000-talet i Köln och sedan i dômen i Speyer m. fl. kyrkor. Tunnhvalfvet i Vä har varit prydt med figurframställningar, som nu tyvärr äro öfverkalkade. Å det tunnhvalf, som täcker koret i Bjeresjö kyrka, äro en mängd målerier ännu bevarade. I midten «Jesse rot» och på ömse sidor derom scener ur Gamla och Nya Testamentet.

I absidens hjelmhvalf framställes alltid «ärones konung», *Rex gloriæ,* hvilande på regnbågen, stundom omsluten af en mandorla. Rundt omkring sväfva evangelistsymbolerna och på sidorna afmålas ofta Maria och Johannes jemte bilder af englar och apostlar. Under detta, på absidens vägg, afbildas vanligen de

12 apostlarne, stundom stående i hvar sin målade rundbågsnisch med skriftband i händerna. Det hela begränsas nedtill af en bård. På korväggarne vidtaga åter figurframställningarne, som afslutas i långhuset. Tätt under trätaket går en bred list, ofta en något förvanskad meander eller dylikt och derunder fortlöpa bildserierna i en eller två rader, i senare fallet skilda af en enkel eller dubbel linie. De omfatta scener ur Gamla och Nya Testamentet, särskildt betonande Kristi återlösningsverk, och dessutom bilder ur helgonens lif, hvilka senare dock oftast inskränkas till långhuset. Nederst afslutas framställningarne i både absid, kor och långhus af en smakfull bård och under denna hängdes vid högtidliga tillfällen väfda eller stickade bonader. Stundom ersatte målade draperier de dyrbara bonaderna. Dessa intogo eljest en vigtig plats i de rikare kyrkornas inventarier. De prydde kyrkans väggar vid högtidliga tillfällen, hängdes för dörrar, på altaren, korstolar och säten och skilde stundom kor från långhus.

I Skandinavien var väfnadskonsten inhemsk från hedenhös, men på grund af sin dyrbarhet torde väfnaderna, såsom ofvan omnämts, ofta ersatts af målade draperier. I Norge har man mellan ett par golf i en kyrka funnit en tapet från romansk tid och bland prydnader tillhöriga en kyrka i Sogn under förra hälften af 1300-talet omtalas «tæpper», som skulle klädt koret och långsidorna i denna. I Uppsala funnos sådana bevarade ända till den ödesdigra branden år 1702. Att de ej heller varit sällsynta i Skåne, är temligen säkert. Så skänkte målaren Bertolds enka en dyrbar bonad till Lunds domkyrka i senare hälften af 1200-talet och domprosten Andreas likaså i sitt testamente år 1306.

Sjelfva det dekorativa elementet är af rent antikt ursprung och användes på ett synnerligen smakfullt sätt. Triumf- och tribunbågen omramas vanligen af sirliga ornament, medan den förres undersida prydes af figurframställningar, ofta inom medaljonger, med *agnus dei* eller Kristus i midten. Fönsternischer och omfattningar fyllas af prydliga bårder i rik omvexling.

Beundransvärdt är, huru väl målningen sluter sig till byggnadens linier. På många ställen ersätter den också den tidsödande skulpturen och detta så mycket lättare, som den senare i regel var bemålad. Säkert är, att ej blott skulpturen inomhus

bemålades, äfven utvändigt har så varit fallet (se nedan Lunds domkyrka). I ännu större utsträckning skedde detta i Tyskland (*Frantz, Geschichte d. christl. Malerei I p. 464*) och särskildt i Frankrike (*Viollet le Duc, Dict. rais. du l'arch. franc. T. VII. Peinture*).

I allmänhet öfverensstämma de skånska, romanska målningarna med dem i Sjælland och på Jylland, liksom med de småländska i Vrigstad och det strax bredvid liggande Hjelmseryd. Ornamentsmotiven äro vanligen de samma, såsom det för Skandinavien typiska ornament, som afbildas hos Magnus-Petersen i hans lilla bok om «*Gamle kalkmalerier*», fig. 10, ett slags à la grècque, omslutande rundlar med bestämda mellanrum. Ett ornament, som förf. ej återfunnit i något danskt eller utländskt arbete är det som förekommer i Bjeresjö, der det i absiden begränsar figurframställningarne nedåt, och på 1300talet i St. Köpinge (äfvensom i Råda) och hvilket lämpligen kan kallas «hjulornament» (se afbildning hos Mandelgren i «*Monuments scandinaves*»). Det synes ha uppkommit genom fördubbling af en bård, som återfinnes hos Magnus-Petersen, fig. 10, antagligen en förvanskning af serien palmett-lotusblomma, som är mycket vanlig inom den romanska konsten. Ett annat egendomligt drag, som Skåne delar med Småland, är den tidiga förekomsten af Treenigheten afbildad såsom «Nådastolen». Denna finnes nemligen såsom absidmålning i Bjeresjö och ungefär liktidigt i Hjelmseryd (afb. i Mandelgrens Saml. till Sv. konst- och odlingshist.). Gud Fader framställes sittande på en tron, i sitt knä håller han en bild af den korsfäste, som ännu har fullt romansk hållning, med fötterna fastspikade hvar för sig. Dufvan afbildas ej af Mandelgren, men har tvifvelsutan funnits.

Längre fram, under gotiken, blir denna framställning mycket allmän, ej minst i Skåne, men Borrman omtalar intet exempel på densamma i Tyskland förrän efter midten af 1300-talet, i stiftskyrkan i Landau. I det nuvarande Danmark, hvarifrån Magnus-Petersen påvisar ett 50-tal romanska målerier, förekommer denna bild först i slutet af samma århundrade, i St. Peters kyrka i Næstved, medan den i Skåne upprepas i St. Köpinge, hvars målningar kunna sättas till 1300-talets förra hälft. I Värmland finna vi från år 1323 ett nytt exempel på dess förekomst i Råda kyrka.

Det vore af synnerligen stort intresse, om man kunde kontrollera, ej blott hvilka kyrkor, som ha romanska målningar, utan äfven antalet af dem, som saknat sådana. I så fall skulle man äfven kunna med säkerhet afgöra, om utländingar användts öfverallt, eller om en skånsk målareskola verkligen funnits. De ofvan antydda förhållandena tyda på detta senare. Om verkligen flertalet skånska kyrkor fått bemålning inom samma period, måste man antaga en sådan, låt vara att denna rörde sig med lånade former, utan verkligt nationella drag.

Det är naturligtvis vanskligt att exakt bestämma, från hvilken tid de olika kyrkornas utsmyckning härrör. Af målningarna i Danmark sättas de äldsta, de i Jellinge, af Magnus-Petersen till tiden o. 1100; eljest torde de ej gå längre tillbaka än senare hälften af 1100-talet. De romanska målningarne i Skåne kunna hänföras till tiden från o. 1150 och hundra eller högst hundrafemtio år fram. Materialet i våra äldsta stenkyrkor utgjordes vanligen af finhuggen sten. Sedan ledsnade man vid det ständiga byggandet och uppförde dem af klufven gråsten, med endast omfattningar, hörn och lister af ädlare material. Domkyrkan i Lund, kyrkorna i Hör, N. Strö, Vä, Vinslöf äro uppförda af välarbetad sandsten, i Löderup och Bjeresjö af kalk- och kritsten. I alla ha vi romanska målningar, hvilka kunna anses hafva tillkommit strax efter sjelfva kyrkans fullbordande. Som de äldsta här blottade målningarna får man, att döma af det lilla, som fins qvar, utan tvifvel sätta dem i Vinslöf, hvilka synas härröra från 1100-talets senare hälft. Det är redan omtaladt, huru Prémonstratenserna i Vä år 1178 fått sig tilldeladt Mariakyrkan derstädes, som då skulle stått färdig. Alltså kan man antaga, att dervarande målningar blifvit utförda i slutet af 1100-talet, och detta motsäges ej heller af deras karakter. De öfriga torde man i allmänhet kunna datera till o. 1200 och tiden framåt.

Vi vilja i det följande i korthet redogöra för de rester af vår äldsta målningskonst, som vi känna från Skåne.

Vinslöf.

På sommaren 1898 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademien att undersöka i Vins-

löfs kyrka nyfunna målningar. Kyrkan ligger vid pass en och en half mil nordvest om Kristianstad och är till den äldsta delen byggd af välhuggen sandsten.

Af den ursprungliga byggnaden finnes föga mer än kor och absid qvar. Målningarne befunnos inskränka sig till triumfbågens undersida (se vidfogade bild) och några få linier å norra korväggen. Vid undersökning af omgifningsmurarne ofvan hvalfven upptäcktes spår af otydbara figurframställningar å vestra sidan af den mur, som omfattar triumfbågen. Dennas undre sida var helt och hållet målad. Kanterna begränsades af två breda linier, den yttre i rödbrunt, den inre i en mörkt grönaktig ton, skilda sins emellan af en hvit linie. En sådan afslutade äfven bården inåt. Midtpartiet bestod af tre hela och två halfva medaljonger mot en rödbrun bakgrund, medan mellanrummet upptogs af hvita rosetter, målade på gulaktig botten och fyllda af rödt och blått. Rosetterna voro inramade i cirklar af hvitt, grönt och rödt och den rödbruna bakgrunden mellan dessa lifvades af symmetriskt anordnade hvita prickar Medaljongernas ramar utgjordes af mörkt rödbrunt, mörkt grågrönt och rödbrunt med hvita mellanslag, medan cirklarnes förträffliga form visade att de uppdragits med tillhjelp af passare.

I de hela rundlarne framställdes mot en klart blå bakgrund: i midten den nästan utplånade bilden af *agnus dei*, å södra sidan Kain, å den norra Abel, båda frambärande sina offer och mycket ålderdomligt tecknade. Abel lyfter frimodigt hufvudet mot Kristussymbolen, det heter ju också, att Herren såg med välbehag till Abel och hans offer, Kain deremot vågar ej vända hufvudet uppåt. För att ännu mera betona sin vördnad bära de ej offret direkt i handen utan omslutet af en duk, såsom bruket var från äldsta tid. Till vederlagslisten sluta sig de halfva medaljongerna med liknande ramar. Hvar och en af dessa infattar bröstbilden af en figur med ett spöklikt utseende (möjligen föreställande kristliga dygder e. d.), som omgifves af en helgongloria, kantad med en hvit linie. Figurerna äro klädda i korta, mörkt rödbruna rockar, af hvilka Abels släpper vid knät, i halsen något urringade och med antydan till gördel. Skuggorna äro hållna i en mörkare ton och ljusdagrarne pålagda med kraftiga penseldrag i

hvitt, nästan utan spår af modellering. Rocken kantas af en hvit linie, en sådan anger äfven gördelns läge. Ansigtena äro hållna i samma rödbruna färgton med runda, svartvordna fläckar å kinderna, skuggor och dagrar tecknas af mörkare och ljusare linier. Lammet är alldeles hvitt, liksom de dukar, hvari de offrande frambära sin gåfva, sädeskärfven är mörkt rödbrun. Några qvarsittande linier, som undgått den allmänna förstörelsen, å norra korväggen, liksom i det der befintliga fönstrets nisch, visade att konturerna först uppdragits med en rödbrun färg å den färska välglättade murytan. Denna färg hade så bitit sig in i putsen, att den endast med svårighet kunde borttvättas, de öfriga färgerna lågo mera ytligt, somliga i tjocka lag, som genast löstes af vatten. Konturerna voro sedan uppdragna ånyo.

Framställningen af Kain och Abel å triumfbågen, med en Kristusfigur eller *agnus dei* i midten, är synnerligen vanlig. Så finna vi den i Gurt i Kärnthen, likaså i de danska kyrkorna Ballerup, Tyvelse och möjligen Estvad. I Vrigstad (Småland) träffa vi samma scen på östra sidan af den mur, som omramar triumfbågen.

Om vi jemföra framställningen i Vinslöf med dem i Danmark och Vrigstad, frapperas vi af den förstnämdas arkaistiska pregel, hvilket ej heller motsäges af den åldriga profilen på triumfbågens vederlag eller hela den lilla, af välarbetad sandsten byggda kyrkan. Om de danska målningarne tillhöra tiden omkring 1200, kan man nog med säkerhet sätta dem i Vinslöf till 1100-talet, låt vara till dess senare hälft.

N. Strö.

I en uppsats om kalkmålningar i *Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868* omtalar Kornerup, att han funnit lemningar efter romanska målningar i Strö kyrka. Nu finnes det tre kyrkor med samma namn, men antagligen är det N. Strö, som K. åsyftar. I Ant. Top. Arkivet i Stockholm finnes intet nämdt om målningar här, men kyrkoherden J. Andersson i Färlöf har godhetsfullt meddelat, att triumfbågens undre sida varit försedd med medaljonger, innehållande bilder af helgon eller symboliska figurer

och att å absidens hjelmhvalf funnits en bild af *Rex gloriæ*. Den nimb som omgaf Kristus var utförd i relief och väl antagligen förgylld. Kyrkan i Strö är byggd af finhuggen sandsten och samma material har användts till hjelmhvalfvet. Typen är för öfrigt densamma som den knappast en mil derifrån belägna kyrkan i Vinslöf, utom att denna senare är mindre. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att målningarne i Strö påverkats af dem i den sistnämda kyrkan, hvilket anordningen å triumfbågen tyder på, om också de förra, af beskrifningen att döma, synas tillhöra en något yngre tid.

Knisslinge.

I den närbelägna Knisslinge kyrka finnas färgrester ofvan hvalfven i både långhus och kor. På grund af deras läge kan man med säkerhet antaga att de härröra från romansk tid. Någon undersökning på stället har förf. ej sjelf varit i tillfälle att företaga.

Vä.

Strax söder om Kristianstad ligger den forna staden Vä Här grundades år 1170 ett Prémonstratenserkloster, hvars förste abbot hette Gilbert. Han var antagligen fransman och troligt är, att han varit med om att bygga den S:t Maria kyrka, som kort derefter, 1178, enligt erkebiskop Absalons bref förenades med klostret till ett abbedi, hvartill äfven lades Kiaby kyrka och ett kapell.

Det ligger också ganska nära tillhands att antaga, att franska munkar utfört de målningar, hvaraf rester ännu finnas qvar. Att detta skett strax efter kyrkans fullbordande, alltså i slutet af 1100-talet, få vi väl också antaga, så mycket mera som staden Vä's betydelse hastigt gick tillbaka, särskildt efter branden 1213, då klostret gick upp i lågor och bröderna afflyttade till Beckaskog. Ja, 1250 var staden så utarmad, att den befriades från ledung.

Ståtlig reste sig kyrkan, murad af finhuggen sandsten från golf till tak; ett tvillingtorn afslutade vestpartiet och korets rund-

del bröts af kolonner, som slöto sig till den längs taklisten gående dubbla rundbågsfrisen. Med bildhuggerier rikt prydda portaler ledde in i långhuset, som täcktes af trätak, medan den konstrikt uthuggna triumfbågen förde blicken hän till det af tunnhvalf täckta koret. Detta hvalf var byggdt af huggen sandsten, liksom hjelmhvalfvet. Redan 1854 blottades målningar i absiden i Vä. Dessa hafva visserligen restaurerats och det ganska illa, men de vittna ännu om kyrkans forna prakt (se vidfogade bild). Målningarne afslutas nedåt af den kraftiga rundstaf, som uppbär hjelmhvalfvet, men upptill finnes ingen ornamentel begränsning mot korväggen. En blå botten, strödd med gyllene stjernor, framhäfver värdigt bilden af *Rex gloriæ*, sittande på iris. På jordklotet hvila fötterna, med venstra handen håller han böckernas bok, medan den högra är uppåtsträckt, välsignande. Omkring midtfiguren se vi evangelistsymbolerna. Dessa äro hållna i brunt, gult och hvitt, med gula nimber. Det med ädelstenar prydda korset i Kristi gloria är förgylldt, liksom delvis boken, banden och de skarpt vinklade skorna. Kristus är klädd i hvitt, skuggadt med blåa linier, och röd mantel. Iris är rödbrun och gul till färgen och jordklotet bildas af en gul, röd och grågrön linie.

Intressant skulle vara att undersöka tunnhvalfvet, å hvilket man 1848 efter hvitlimningens afskrapande upptäckt figurmålningar. Tyvärr blefvo dessa samma år öfverkalkade och döljas numera af målade kasetter.

Ofvan ingångshallen, mellan de forna tvillingtornen, finnes en liten kammare med en altarnisch, flankerad af tvänne dubbla ljusöppningar in mot skeppet. Detta rum, i hvilket förr verldsliga eller andliga stormän förrättat sin andakt, täcktes då af ett korshvalf, som utan ribbor utgick från skulpterade kragstenar. Ett tunnt lager af fin puts, som delvis ännu sitter qvar, täckte till en tjocklek af några få millimeter den välhuggna sandstenen. Å den östra väggen finnes ännu spår af en englafigur (afb i *Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1869*) och der ofvan en bård af röda och gula band. På altarnischens hvalfbåge synes i midten hälften af en cirkelformig ram och derunder på södra sidan en figur. Bågen kantas af röda linier. Anordningen tyckes sålunda

ha varit densamma, som vi finna på många triumfbågar från den tiden, exempelvis i Bjeresjö. De färger, som ännu kunna urskiljas, äro rödt (mest), gult och blått. Målningarne i absiden bära spår af en fuskig restauration. Bakgrundens blå färg saknar sitt vanliga djup och särskildt verka de blånelseblå skugglinierna å Kristi drägt afskyvärdt. Denna misshandling har dock ej lyckats fråntaga framställningen dess ursprungliga majestätiska allvar.

Brösarp.

Om Brösarps kyrka, som nu är rifven, nämner Brunius (i sin Skånes Konsthistoria p. 611), att på omgifningsmurarne ofvan takhvalfven funnos å anputsen bjerta målningar, föreställande menniskor och afgrundsandar. Bland dessa figurer, som till största delen bortskymdes af takhvalfven, funnos jemväl några runor, «som icke gåfvo någon full mening».

Löderup.

Två mil öster om Ystad ligger Löderups kyrka, byggd af huggen kalksten. I absidens hjelmhvalf fann man år 1833, vid kalkanstrykningens afskalning, en bild af Gud Fader och evangelisterna, framställda i bjerta färger. Tyvärr instörtade en del af hvalfvet kort derefter, hvadan målningarna gingo förlorade. (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 611).

Vid Mandelgrens besök i kyrkan före ofvannämda tid voro de till största delen dolda af kalklagret, men färgerna skymtade dock igenom här och hvar. Hans teckning i «*Monuments scandinaves*» visar i midten en rikt stjernströdd mandorla, inom hvilken *Rex gloriæ* eller möjligen «Nådastolen» varit afbildad. Rundt omkring synes en mängd nimber och rökelsekärl i relief och under det hela en rad af nimber, äfven dessa förhöjda, utvisande att, som bruket var, apostlarne här varit återgifna.

Bjeresjö.

Strax invid Ystad och ungefär två mil från Löderup ligger Bjeresjö kyrka, helgad S. Laurentius. Den består af torn, byggdt

af huggen kalksten samt långhus och kor af kritsten. Samma material är användt till absidens hjelmhvalf och korets tunnhvalf. Dessa hvalf äro särskildt egendomliga genom deri radvis inmurade urnor af bränd lera med lock af ek, som Mandelgren i «*Monuments scandinaves*» omnämner och hvilka möjligen genom analogier kunna ge oss upplysning om kyrkan och dess målningar. Utvändigt brytes murytan af en välhuggen sockel och öfverst af en rundbågsgesims; derofvan löper en fris af lodräta refflor och slutligen en taklist, allt visande, att denna helgedom varit mera betydande till anlaget än landtkyrkor i allmänhet. Detta motsäges ej heller af de praktfulla målningar, som, låt vara restaurerade, ännu ge glans åt dess kor och absid.

Då det skulle bli allt för vidlyftigt att detaljeradt genomgå dessa, vilja vi endast omnämna dem i korthet och få för öfrigt hänvisa till afbildningarne i Mandelgrens ofvan omtalade verk. Vi börja med att beskrifva tunnhvalfvet. I midten se vi, i hvalfvets längdrigtning från vester till öster, framställningen af Kristi stamträd. Sitt vanliga namn «Jesse rot» har det fått efter Kristi stamfader Isai, som också bildar utgångspunkten för det stiliserade vinträd, som omfattar det hela. Ramarne i midten innesluta ett par af Isai ättlingar och den sista slutar med jungfru Maria. Slingorna dem emellan omgifva mindre figurer, antagligen profeter, alla med otydbara språkband. På ömse sidor om detta midtparti vidtaga figurframställningar, på norra sidan scener ur Nya Testamentet, på södra sidan ur Gamla. Å sjelfva tunnhvalfvet äro de ordnade i 2 rader på hvarje sida och nedanför vederlagslisten vidtager ytterligare en rad.

Å norra sidan framställes i följd från vester till öster utan skiljerum: Bebådelsen; Marias besök hos Elisabeth; Jesu födelse; Engeln förkunnar budskapet för herdarne. Tvenne breda linier skilja denna öfre rad från den nedre, som innehåller: Konungarnes tillbedjan; Kristus frambäres i templet; Kristi dop. Denna rad begränsas nedtill af tunnhvalfvets vederlag, som är dekoreradt med ett vågigt band, med en bred linie på hvarje sida. Härunder vidtager den nedersta raden, som afslutar cykeln; den är dock delvis skadad af ett uppbrutet fönster. Till venster synas tre kvinnor och till höger Kristi himmelsfärd. Det öfriga är

förstördt. Södra sidans framställningar utgöras af, i samma följd som förut: Herren förbjuder Adam och Eva att äta af kunskapens träd; Engeln utdrifver dem ur paradiset; Noaks ark. Andra raden: Abrahams offer; Herren visar sig för Moses i den brinnande busken; Öfvergången af Röda hafvet; och slutligen fyra figurer, den ena med ett språkband, hvars inskrift är utplånad. Under vederlagslisten är serien förstörd liksom på norra sidan. Kvar finnas: Moses mottager lagens taflor; några figurer, hvaraf en knäböjande, af restauratorn uttydt såsom tillbedjan af den gyllene kalfven, hvilket ju är möjligt. Resten är förstördt.

Ofvan triumfbågen, på korsidan, se vi Kristus med gloria, omgifven af två likaledes glorieprydda, adorerande figurer, den ena till utseendet bärande en nyckel, den andre en skriftrulle e. d. (Petrus och Paulus?), medan längre ned i hörnet 2 andra figurer, utan nimber, sträcka armarne upp mot midtgruppen. Enligt Mandelgren skulle de fyra bifigurerna betyda: tro och tvifvel, bön och ånger. Å triumfbågens undre sida se vi i midten inom en medaljong, Gud Fader med utsträckta händer och på hvarje sida en allegorisk figur med krona, gloria och ett långt spjut, förtrampande en liggande mensklig skepnad, det hela antagligen symboliserande dygdens seger öfver lasten. Ett motstycke till denna framställning finna vi t. ex. i kyrkan i Montoire (Frankrike), som i triumfbågens midt har en medaljong med Gud Fader i likadan ställning och på hvarje sida en bild af S. Michael, bredvid hvilken står skrifvet «*Castitas*», som stöter spjutet i ett odjur, «*Luxuria*» (*Gelis-Didot et Lafillé: La peinture decorative*). Å absidens hjelmhvalf afbildas treenigheten. Det är den så kallade «Nådastolen», hvilken framställning eljest är inskränkt till medeltidens senare del. Den korsfäste är ännu afbildad enligt fullt romansk åskådning, med fötterna fastspikade hvar för sig. En mandorla omsluter det hela och rundt omkring sväfva som vanligt evangelistsymbolerna. Längst till venster se vi en bild af jungfru Maria och till höger dess motsvarighet Johannes. Hvalfvet begränsas mot tribunbågen af en vacker romansk bård med deri inströdda, figurprydda medaljonger, medan afslutningen nedtill utgöres af en bård, liknande den vanliga med palmettmotiv, men med den skillnad att det af bågarne omslutna ornamentela elementet

ersatts af bröstbilder. Härunder framställas apostlarne med språkband i händerna. En i midten upptagen dörr har förstört de båda mellersta figurerna. Det hela begränsas nedtill af en bård af det karakteristiska hjulornamentet.

Då det ofvannämda endast utgör hufvuddragen af dessa intressanta målningar, få vi hänvisa till de ståtliga afbildningarna i Mandelgrens «*Monuments scandinaves*». Härvid vilja vi dock tillägga, att dessa böra användas med en viss försiktighet, så att man mera fäster sig vid totalintrycket än vid detaljerna. Ty figurerna äro ofta oigenkännliga, om man jemför dem med originalen och scenerna stundom betänkligt förändrade. Så t. ex. finna vi, om vi jemföra Mandelgrens afbildning af vandringen genom Röda hafvet med Bjeresjömålningens, att både menniskor och hästar äro i hög grad misstecknade och det hela förflyttadt alldeles för nära vederlagslisten, så nära, att den å målningen befintliga vagnen, som Mandelgren uteslutit, skulle komma utanför listen, om den insattes i afbildningen.

Målningarne restaurerades först af Mandelgren sjelf, men ha på senare tiden förbättrats af en yrkesmålare från Ystad, med den påföljd, att vi måste skatta oss lyckliga, att ännu ha kvar teckningarne i «*Monuments scandinaves*». Utom utfyllandet af figurscenerna på fönstrens forna ställe har härvid tillkommit gruppen ofvan triumfbågen in emot långhuset och flera af figurerna ofvan tribunbågen, der Kristus framställes tronande mellan örnen och engeln, Johannes' och Matthei symboler, medan längre ned två glorieprydda figurer på hvarje sida utfylla svicklarne. I Mandelgrens arbete afslutas bildserierna i koret nedtill af en rad ofullständiga rundbågar, med mellanrummen utfyllda af ornament; detta har den senare restauratorn ersatt med en bred tapetmålning, af ett mönster, som visserligen ej är ovanligt hvarken i Frankrikes eller Tysklands romanska målningar, men som ännu ej uppdagats i Skandinavien.

Då bilderna blottades, hade de på flera ställen samma friskhet, som om de varit nya. Murytan var glatt polerad, något rödgul i tonen. Utkastet hade verkställts med en röd färg, hvilken så trängt in i rappningen, att den syntes vara uppdragen på färsk puts. Vid verkställd kemisk undersökning af färgerna

uppdagades ett fettämne, hvilket Mandelgren ansåg vara som bindemedel användt vax. Att vi här skulle ha prof på vaxmåleri är knappast troligt, det är väl temligen säkert, att samma förfaringssätt användts här som i Skånes öfriga kyrkor. Glorior, kronor, prydnader kring hals och handled, skodon, värj- och stolknappar samt trädets frukter voro i relief, för att förhöja effekten, nimberna till på köpet refflade. De färger, som användts, äro enligt Mandelgren brunrödt (jernoxid, todtenkopf), bergblått (lapis lazuli), berggrönt (malakit), gult (ljusockra), hvitt (krita eller kalk) och svart (kimrök).

I framställningarne finnes mycket, som tyder på en tidig period, dock kunna målningarne troligen icke vara gjorda före år 1200. Om man betraktar Jungfru Marias och särskildt Jesusbarnets liffulla, vilkorliga hållning, der de vise männen frambära sina gåfvor, eller den ene af herdarne, vid engelens budskap, finner man deri i fläkt af den kommande gotiken, som talar emot en högre ålder.

V. Tomarp.

I Månadsbladet för 1892 (utg. af K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad.) lemnar L. Tynell en skildring af V. Tomarps kyrka, med deri befintliga lemningar af romanska målningar. Ofvan hvalfven sutto ännu qvar rester af dessa, utförda å glättad kalkgrund. De bestodo öfverst af en bård, 17 cm. från det ursprungliga trätaket och 62 cm. i höjd. Denna bård utgjordes ytterst af en gul och en röd rand och derinnanför af hufvudsakligen rombiska figurer, som bildade ett slags bandmotiv eller à la grècque, hvilket i sig inneslöt, med o. 40 cm. mellanrum, cirkelrunda fält, innehållande romanska bladornament. Konturerna voro uppdragna med en rödaktig färg och de sålunda uppkomna fälten ifyllda med andra färger. Den gula (gulockra) satt nästan öfverallt kvar, af en ljusgrön fanns på ett ställe spår och en blå (ultramarin) låg vid undersökningen nedfallen invid väggytan. Nedanför denna bård, som ännu fanns kvar å triumfbågens norra sida ofvan hvalfvet, syntes spår af figurmålning. Här tillkommo, utom de föregående färgerna, en brun och en, som nästan var svart.

I Juni 1901 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien att undersöka nyfunna målningar, som upptäckts under pågående restaurering af V. Tomarps kyrka.

Målningarne tillhöra visserligen en tidig period, men äro dock något yngre än sjelfva kyrkan. Denna är uppförd af flinta, med hörn och omfattningar af huggen sandsten, jemte något kritsten. Långhuset har som vanligt haft en ingång i söder och en i norr samt ett fönster i söder och ett i norr liksom koret. Då kyrkan stod färdig, blefvo väggarne öfverrappade och derpå hvitlimmade, hvilket visar, att man då ej tänkte på utsmyckning i färg. I stället försågs långhuset med en i putsen inristad rundbågsfris. Denna utfördes med tillhjelp af ett slags passare, på så sätt, att konturerna af rundbågarne inristades, hvarpå de konsoler, som stödde dessa, jemte de af bågarne inneslutna, halfcirkelformiga fälten, befriades från hvitlimningen, då den brungrå putsytan stack af emot de hvita bågarne. Denna fris fanns endast i långhuset och spår af densamma synes ännu i nordöstra hörnet och på östra väggen. (Se Månadsbladet 1892).

Länge dröjde det dock icke, förrän kyrkan blef smyckad äfven med målning.

Denna inskränktes till absid, kor, triumfbåge och långhusets östra vägg. I den gamla hvitlimmade putsen gjordes täta insnitt med ett skarpt verktyg, för att fästpunkter skulle erhållas för freskoputsen. Den häri förfarne målaren tillredde denna och glättade omsorgsfullt ytan. Att målningen ej sträckt sig till långhusets öfriga väggar, göres tydligt deraf, att den ursprungliga, hvitlimmade putsen med dess rundbågsfris här sitter kvar, utan de ofvannämda karakteristiska insnitten och utan spår af färgrester.

Å den hårda, färska putsen uppdrogos som vanligt först konturerna i rödbrunt och derefter pålades de öfriga färgerna på den inom kort torra murytan. Att åtminstone gult och hvitt samt troligen bottenfärgen försatts med ett kraftigt bindemedel, synes af färglagrets tjocklek. Utkastet utfördes direkt på putsen utan föregående kalkering, såsom synes af de ofta återkommande felteckningarne. Alla cirklar slogos med passare, om man så får säga. I midten

af hvarje cirkel synes nemligen ett ganska djupt hål i putsen, medan sjelfva cirkeln ej visar spår af något hvasst instrument. Troligen har en liten jernten slagits in i midten och kring denna har penseln förts rundt, fästad vid ett afpassadt snöre.

Färgerna äro: svartblågrått, gult, hvitt, rödbrunt, blått, hvitgult, grönt och något rödt. Den svartgrå tonen användes till fonden, hvitgult till hudfärgen, gult till nimberna och dessutom till kläder och ornament liksom gult, hvitt, rödbrunt, blått, grönt och rödt. Bakgrundens svartblågrå, rödbrunt, gult och hvitt äro de förhärskande färgerna. Svårt är emellertid att få bottentonen riktigt fram. Efter hvad förf. kunnat utröna, är det en blandning af blått och svart, i det färgerna antingen pålagts hvar för sig, först den svarta och derefter den blå, eller också har blandningen försiggått innan, hvarvid den svarta färgen efter påstrykningen sjunkit till botten och den blå gått till ytan. Denna dämpadt indigoblå ton verkar behagligare än den ljusare blå, som förekommer oblandad på flera ställen såsom skuggning på hvitt. På ett och annat ställe synes också något grönt ha smugit sig in i bottentonen.

Såsom redan är omnämdt, syntes rester af målningar å långhusets östra vägg ofvan hvalfvet, å triumfbågen, koret och absiden. Målningarne ofvan hvalfvet äro redan beskrifna.

Å triumfbågens norra vederlag syntes ofvanpå rappningen spår af en bård målad på torr grund. Af de få färgresterna kunde intet bestämdt afgöras om tiden för dess tillkomst, dock var den troligen från sen medeltid. Å bågens ena kant skymtade spår af målningar, men, då denna del ej skulle af restaurationen beröras, kunde intet vidare deråt göras.

Under gotiken fick det trätak, som täckte kyrkan, ersättas af korshvalf. I koret dolde hvalfvet till stor del målningarne och det synliga bortknackades nästan fullständigt. I planen för restaurering ingick äfven borttagandet af detta korshvalf och dess ersättande med den ursprungliga betäckningen, trätaket. Vid rifningen befanns det, att korshvalfvet aldrig varit måladt, men bakom detsamma syntes ännu delar af den romanska målningen. Hela koret hade varit färgsmyckadt, men å södra sidan

och öfre delarne af de andra väggarne fanns föga qvar. Regn och fuktighet hade här utplånat nästan allt.

Freskoputsen hade pålagts från väggarnes öfre kant nedåt, till en höjd af c. 180 cm. öfver nuvarande golfytan. Men å östra väggen kring tribunbågen gick putsen ned till c. 130 cm. öfver golfvet d. v. s. samma höjd som i absiden. (Se nedan). Då den ornamentslist, som i koret afslutade figurframställningarne rundt om, endast gick till 180 cm. höjd öfver golfytan, d. v. s. så långt freskoputsen nådde å de öfriga väggarna, så hade det härigenom uppkomna tomrummet å östra sidan utfyllts af konsekrationskors, åtminstone å norra delen (å den södra voro målningarne förstörda), af hvilka fyra, temligen slarfvigt gjorda, ännu voro synliga. Rundt väggarne gick alldeles under takbjelkarne en bård af palmettliknande motiv inom halfcirklar, hvartill motstycke finnes i en mängd andra kyrkor i Norden.

Under denna bård vidtogo figurframställningarne, som skildrade scener ur Kristi lif och helgonlegenden. Dessa fortgingo i två rader, åtskilda af en enkel röd linie och började i nordvestra hörnet med en skildring af konungarnes tillbedjan. De kommo i rad frambärande sina gåfvor till den tronande Maria med barnet. Denna framställning nådde fram till ett ursprungligt fönster, som omramades af en enkel röd linie. Fönstret var beläget c. 65 cm. under den på murkrönet liggande taksyllen, ej midt på väggen, utan närmare östra hörnet och ett likadant fanns midt emot på södra väggen. På andra sidan fönstret framställdes «flykten till Egypten». Båda dessa bilder voro mycket skadade.

I undre raden, der endast obetydliga, men väl bevarade lemningar funnos kvar bakom de smala pilastrarne, syntes i vester ett torn med rundbågiga öppningar bredvid fyra manliga figurer; derefter var ett långt stycke alldeles förstördt. Så kom åter en grupp män, lyssnande till en gosse, som åtföljdes af en glorie- och stafprydd figur. (fig. 1). Denna nedre rad tycktes innehålla scener ur helgonlegenden. Den glorieprydda man, som afbildas i fig. 1, kan knappast vara Kristus, enär skägget saknas. Hvem det föreställer, är ej godt att säga, utom att det är en helig man, hvilket nimben utvisar. En egendomlighet är emellertid barnet,

som trots sin litenhet tycks vara en af hufvudpersonerna. Om man kände namnet på kyrkans skyddspatron, vore det kanske möjligt att utleta framställningens innebörd, eller om motsvarigheter skulle påträffas i traktens kyrkor. Som det nu förhåller sig, är det tyvärr omöjligt att tyda den undre radens bilder.

Å östra väggen, kring tribunbågen, utfylldes den norra sidan af ett par träd och ytan under bården af de ofvan omtalade konsekrationskorsen.

Fig. 1.

Å södra sidan fortsatte skildringarne, äfven här i två rader, men de voro så utplånade, att de ej kunde tydas.

Å vestra sidan, kring triumfbågen, fanns omedelbart öfver den nedre fortlöpande bården en egendomlig »marmorering» af korfliknande och runda kroppar. På södra sidan hade »marmoreringen» anbragts i två rader. Å den undre raden var bakgrunden först målad svartgrå, derefter voro korfvarne och rund-

larne insatta på så sätt, att mellanrummen målats rödbruna och korfvarne fått en inre hvit midtlinie. Den öfre raden var framställd på samma sätt, utom att bakgrunden målats gul. Öfver och intill denna «marmorering» hade inmurats en något skadad, skulpterad sten. Det var en kritsten, föreställande ett undre liggande djur, lejon eller möjligen lamm, hvars hufvud var afslaget och på hvars rygg sutto tvenne mindre djur, som troligen haft gemensamt hufvud. Åtminstone möttes de i en klump, som nu tyvärr var afslagen. Att denna skulptur alltid haft sin plats här, visades deraf, att målningen gick obruten ända fram liksom äfven den ursprungliga, med byggnaden samtidiga putsen. Att hufvudet var afslaget, då stenen inmurades, skönjdes deraf, att putsen omslöt det skadade stället. Alltså syntes det ha tillgått så, att stenen tillhuggits som prydnad för en af portalerna, triumfbågen e. d., då hufvudet gått af vid den sista retuscheringen, hvadan den ej ansetts kunna tjena sitt ursprungliga ändamål. Dock har man tyckt sig ej kunna kasta bort den nästan färdiga prydnaden, utan i stället inmurat den i koret.

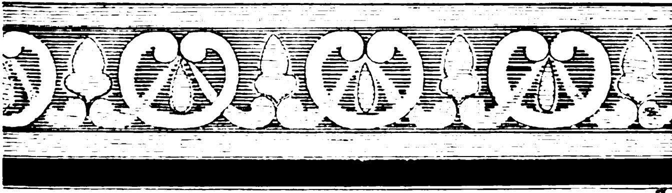

Fig. 2.

Å norra sidan återfanns endast den gula «marmoreringen» och ofvanför denna framställdes ett par hvita träd mot en blågrön bakgrund. I öfre raden afbildades ett hus, ganska illa medfaret.

Triumfbågen begränsades af en enkel linie, men kring tribunbågen gick en vacker list (fig. 2), hvars nedre kant skar den under bjelktaket löpande bården.

Det var lätt att se, att de på murkrönet liggande syllarne voro ursprungliga och att de tvärs öfver koret gående bjelkarne vid östra och vestra väggarne hade samma läge, som de ursprungliga haft.

Nedanför freskoputsen i koret var den gamla hvitlimningen svagt rödfärgad.

I absiden sträckte sig freskoputsen öfver sjelfva hjelmhvalfvet och nedåt till en höjd af c. 130 cm. öfver golfvet. Här begränsades den med en skarp fåra rundt om absiden. Nedanför denna fåra var på den gamla hvitlimningen uppdraget ett par enkla linier i rödt och gult.

Nederst voro apostlarne afbildade i rad c. 112 cm. höga, begränsade af dubbla, rödbruna och gula linier. Endast tvenne apostlar voro ännu i behåll. Innerst vid tribunbågen gick en smakfull bård (se öfverstycket å första sidan), som dock var väl bred i förhållande till figurerna (sjelfva ornamentslingan var c. 40 cm. inom bårdlinierna). I det halfcirkelformiga fältet mellan bården och apostelraden framställdes *Rex gloriæ* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna och tvenne figurer på hvarje sida. Af detta var endast en del af mandorlan med antydan till en sittande figur i behåll, jemte en harpspelande engel, Mattheus, och en bit af lejonet, Markus' symbol. Dessutom voro figurerna vid norra sidan, Maria jemte en engel, ännu qvar, medan dess motsvarigheter, säkerligen Johannes och en engel voro borta.

Från D:r Mats Weibull i Alnarp har, sedan ofvanstående skrifvits, inkommit intyg om färgernas och bindeämnets beskaffenhet. Färgerna voro: brunrödt = vanlig rödfärg (caput mortuum); hvitt = krita, kalk; gult = ockra; ljusgult = blandning af de båda föregående; ljusrödt = caput mortuum jemte krita; blågrönt = kimrök jemte flagor af bergblå d. v. s. kopparlazur eller kopparkarbonat; ljusblått = krita jemte nativ ultramarin (lapis lazuli); bottenfärgen innehöll endast kimrök (kol). Alltså vill det synas, som om bottnen först strukits med kimrök, hvarpå det svarta öfverdragits med bergblått (kopparlazur), som sedan mestadels affallit.

Hvad bindeämnet beträffar, så pröfvades på honung, stärkelse, fett, vax och lim. Resultatet blef ej fullt tillfredsställande, beroende på det ringa materialet och möjligen på, att bindeämnet undergått någon förändring. Honung och stärkelse förekom icke. Deremot fanns något mindre än 1 % (tillsammans blott 3 mgr.) af ett fettämne, alltså en så ringa mängd, att olja

icke kunnat användas som bindeämne. Huruvida vax såsom öfverdrag kunnat begagnas, lemnar D:r Weibull oafgjordt, men anser för troligast, att den funna fetthalten härleder sig från smuts. Vid behandling med kokhett vatten erhölls ett extrakt, som med garfsyra gaf en fällning, hvilken troligen beror på limämne. (Skulle ju möjligen kunna vara ägghvita, hvilket dock ej är antagligt).

Intyget slutar med följande sammanfattning: «Troligt är alltså, att bindeämnet utgjort en blandning af kalk och lim; det förra ämnet synes i riklig mängd ingå i alla färgerna».

Flädie.

Det berättas, att Flädie by och kyrka förr legat närmare hafvet, men fått flytta till sitt nuvarande ställe för sjöröfvaresskull. Det är ej så många år, sedan äfven denna kyrka fick skatta åt förgängelsen, för att lemna plats åt en ny, i den, som det tyckes, numera obligatoriska, gotiska stilen. Då den gamla kyrkan refs, upptäcktes det, att den en gång varit fullständigt klädd med målningar inuti. De fotografier, som det lyckats förf. komma öfver, ge endast en antydan om deras ursprungliga utseende. Tätt under bjelktaket gick en förvanskad meander och härunder vidtogo figurframställningar. Då kyrkan var ganska liten, voro dessa i allmänhet anordnade i endast en rad, som nedåt begränsades af en bård, så pass högt upp, att bilderna upptogo något öfver hälften af väggen. I långhuset tycktes denna nedre bård ha saknats (utom å östra väggen), om man får döma af en väldig bild af den helige Kristoffer, som nästan nådde från golf till tak midt på norra väggen. Det är ju ej egendomligt, att denna församling, som till stor del bestod af fiskare, särskildt velat hedra detta helgon, ty Kristoffer var alla sjöfarandes hjelpare och skyddspatron. Endast å långhusets östra vägg voro framställningarne genom en enkel linie anordnade i två rader, men utrymmet var ej stort, enär triumfbågen med sin omgifningsbård nästan nådde upp till taklisten. Den med breda linier kantade triumfbågens undre yta var prydd med bröstbilder af helgon inom runda medaljonger och äfven nedom ve-

derlaget voro figurer målade. På korets norra vägg urskiljes på den trånga platsen kring ett, af utseendet att döma, ursprungligt fönster, några otydliga sväfvande figurer och bland dessa, tre ganska stora kors, förutom två vanliga konsekrationskors. Å södra korväggen kunde endast urskiljas nedre delen af en figur, eljest var allt förstördt.

Som vanligt tyckes *Rex Gloriæ* äfven här varit afbildad i absiden, ty fragment af ett lejon, evangelisten Marcus' symbol, fanns kvar i ena hörnet. I midten synes afslutningsbården ha omfattat en liten rund fönsteröppning, som alltså skulle varit

Fig. 3.

ursprunglig. Kornischen omramades af en smakfullt målad bård (fig. 3) och här och hvar syntes spår af senare målningar öfver de gamla. Att döma af de otydliga fotografierna, tyckas målningarna ha utförts ett stycke in på 1200-talet.

Fjelie.

Ej långt från Flädie ligger Fjelie kyrka, enligt Rönbeck [1]) helgad åt S:t Helena liksom den förra. Vid ett besök der år 1900 upptäckte förf., å nordvestra sidan af långhusets östra mur, spår af målningar i två lag. Det öfre tillhör antagligen medeltidens slut, liksom de bilder, som tidvis skymta igenom den täckande kalken å långhusets vestra hvalf; det undre laget åter visar svaga konturer på synnerligen fin puts och är säkerligen af romanskt ursprung, liksom i de närbelägna kyrkorna i Flädie, Lackalänge och Stäfvie.

---

[1]) Carl Sonnberg Rönbeck * i V. Ljungby (Skåne) 1765, prestvigd 1789, † som kontraktsprost i N. Åsum 1841. En stor del af sin lefnad egnade Rönbeck åt forskningar rörande Skånes äldre historia. Särskildt afskref och samlade han uppgifter om äldre kyrkliga förhållanden i Skåne under 1700- och början af 1800-talet, sockenbeskrifningar o. d. Hans samlingar, 21 folioband, förvaras i Lunds Universitets bibliotek.

Stäfvie.

»Då Stäfvie kyrka, som var enskeppig, 1848 gjordes treskeppig, måste det gamla långhusets båda korshvalf nedtagas och ombyggas. Vid detta tillfälle visade sig omkring triumfbågen 18 helgon i halfnaturlig storlek, målade på en tunn anputs. Af dessa figurer, som till största delen varit öfverbyggda med det gamla skeppets östra korshvalf, hade S:t Göran stridande med draken väl bibehållit sig; de öfriga voro mer eller mindre skadade» (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 610). Vid upptagandet af ett fönster å norra korväggen i samma kyrka upptäcktes på 70-talet flera figurframställningar. Öfverst under hvalfribban skildrades Jesu födelse och delvis doldt af hvalfvet, Maria och Elisabeth. Skildt från detta genom en vågformig bård afbildades nederst barnamordet i Betlehem; öfver mordscenen sväfvade tre englar, som tycktes förenade i samma kropp, antagligen de dödade barnens själar. Ett fönster, med nischen prydd af ett bredt ornament, begränsade denna lifliga scen och nedtill afslutades målningen af en enkel linie. (Afb. i Ant. Top. Arkivet, Stockholm).

Lackalänge.

Äfven Lackalänge kyrka har haft romanska målningar enligt uppgift af Mandelgren i Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1873 p. 58. Tyvärr medföljer ingen vare sig beskrifning eller afbildning.

Hör.

Kyrkan i Hör var i forna dagar prydd med romanska målningar. Kristus tronade i absiden såsom *Rex gloriæ* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna med Jungfru Maria på norra och Johannes döparen på södra sidan, medan triumfbågens undre yta utfylldes af en runddel i midten och en stående figur vid hvarje sida. På norra korväggen funnos på ömse sidor om det lilla romanska fönstret figurframställningar i två rader, öfverkalkade år 1609, såsom det under fönstret sittande årtalet vid afkalkningen visade. Öfver triumfbågen skymtade en

Kristusfigur inom en half mandorla. Måhända har samma scen framställts här som i Asmundtorp (se följande). De dåliga fotografierna förbjuda vidare slutledningar.

Asmundtorp.

Redan 1843, då ett tvärskepp tillbyggdes Asmundtorps kyrka, upptäckte Brunius spår af romanska målningar ofvan hvalfven i såväl långhus som kor. På 90-talet, då ny kyrka skulle byggas, kommo åter rester i dagen, bakom de under medeltidens senare skede inslagna hvalfven med dess väggpelare, liksom å triumfbågen. Tyvärr voro de mellanliggande partierna förstörda, så att endast fragment af bilderna återstodo, såsom synes af afbildningarne i Ant. Top. Ark. i Stockholm. Framställningarne, bland hvilka å bilderna ännu kunna urskiljas Kristi. födelse, de vise männens tillbedjan, Maria och Elisabeth, voro anordnade i två rader med vackra arkitektoniska omramningar. Ofvan triumfbågen syntes i midten inom en medaljong en bröstbild af Kristus med utsträckta händer, omgifven af basunblåsande englar och helgon, medan i nedre raden en bild af afgrunden tycktes motsvara de saligas tillflyktsort å den andra. Bildserierna omramades såväl upp- som nedtill af en à la grècquebård med inströdda rundlar. Tyvärr ha endast små och otydliga fotografier varit förf. tillgängliga, men af dessa vill det synas, att målningarne ej tillhöra någon sen tid, i alla fall ej senare än 1200-talets första del.

Välinge.

I Rönbecks Saml. finna vi i T. XIII p. 190 följande anteckningar: «Wehlinge kyrka är fordom invigd S:t Gertrud till ära. Grunden härtill har jag deruti, att, då jag 1694 fann mig föranlåten reparera kyrkotaket på norra sidan med. sparrverk, bräder och nytt bly, hvarvid jag fann att W. kyrka förut haft loft, sedan bygdes hvalfven inunder, så att de derför äro temligen låga. Väggarne ofvan hvalfvet fann jag målade med gammal målning af beläten och andra figurer af det slag, som man på sina ställen finner i somliga kyrkor såsom i Wäsby, Heslunda

etc. här i häradet. Bland dessa finner jag ett krönt qvinfolks beläte med denna öfverskrift af munkbokstäfver: St. Gertrudis. Deraf sluter jag, att då ingen af de andra belätenas hufvud var krönt, att hon varit denna kyrkas patron, hvilket jag ock på andra ställen observerat och särskildt för kort tid sedan i Väsby, då jag viste kyrkoherden, att S:t Olof var den kyrkans patron, emedan han ensamt var krönt». Denna berättelse har afgifvits 1729 af kyrkoherden Caspar Schönbeck.

Af ofvannämda kyrkor *Väsby* och *Hesslunda* tillhörde målningarne i den förstnämda medeltidens slut, såsom synes af den beskrifning, som samme Schönbeck på annat ställe bifogat öfver dessa. De i Hesslunda deremot voro möjligen romanska.

Brandstad.

I Brandstad ha, enligt uppgift af en sockenbo, målningar funnits å kyrkans väggar ofvan hvalfven, således säkerligen härstammande från romansk tid.

I det närbelägna *Östraby* påträffades vid en restaurering för ett tiotal år sedan målningar i hvalfven samt å väggar och tribunbåge, de senare enligt beskrifningen troligtvis romanska. Det hela öfverkalkades emellertid strax derefter, säkerligen utan Antiqvitetsakademiens hörande.

Lunds domkyrka.

Många år dröjde det, innan domkyrkan i Lund blef färdig, och förr än allt stod under tak, hade man knappast tid att konstrikt smycka henne invändigt. Då började ihärdiga klosterbröder sitt sena värf att med mejslade bilder förskyna den ståtliga helgedomen. Så växte sakta en mångfald af blommor och djur fram i sirligt bildverk, på bågar och pelarhufvud, och den konstförfarne munken förstod att med färgläggning ytterligare framhäfva liniernas lek.

I tvärskeppet finna vi ännu rester af denna färglagda skulptur och troligt är, att den tillhör kyrkans äldsta tid. Att målningar funnits före den ödesdigra brand, som i romansk tid öfvergick kyrkan är säkert, ty vid öppnandet af midtskeppets altarnisch i öster befunnos de efter denna eldsvåda öfver-

rappade ornamentstenarne försedda med svart bottenfärg och rödt snidverk.

Meningen har troligtvis ursprungligen varit att låta den af finhuggen sandsten byggda kyrkan förblifva orappad, men ofvannämda olycka omöjliggjorde detta. I annalerna omtalas först en eldsvåda 1172, men denna synes ha varit till mindre skada för kyrkan. År 1234 deremot hotades hon med total förstörelse. Härom vittna ej blott storartade donationer till hvalfslagning, predikstol, fönster m. m. utan äfven Brunius' beskrifning om den förbrända och sönderspruckna sandstenen i väggytor och pelare. Då blef kyrkan invändigt, åtminstone delvis, afputsad för att dölja eldskadorna, hvilket syntes vid restaurationen å de östligaste hufvudpelarne, på de ytor, mot hvilka de på 1250-talet uppförda skiljemurarna slutit sig. Samtidigt förságs ofvannämda altarnisch med en sex tum tjock beklädnad af tegelsten, som afputsades väl och pryddes med en gardinmålning i grått och gult och deröfver ett lätt draperi i rödt och blått. (Brunius, Lunds Domkyrka, Kap. 10). Dessa målningar måste tillkommit före tiden 1252—59, då de doldes af den tvärmur, som erkebiskop Jakob Erlandsson lät uppföra mellan de östligaste bipelarne, för att öka korets utsträckning. Kolonnerna å denna mur, som troligen fått färgläggning strax efter uppförandet, sirades å skaften med blåa och röda ränder samt å kapitälen med brokiga anstrykningar, och hufvudbågens bladprydda staf var blåmålad. I norra sidonischen syntes efter hvitlimningens afskrapande spår af målningar, som föreställde Kristi korsfästelse och derjemte två personer, båda med upphöjda och förgyllda glorior. Öfver södra sidonischen förmärktes liknande lemningar, som visade Kristi grafläggning och några helgon.

Under restaurationen upptäcktes likaledes å sidoskeppens takhvalf ornaments- och figurmålningar, om hvilkas ålder och utseende dock intet förmäles.

I domkyrkans ego, i den klosterbyggnad, som numera användes till hysande af värme- och ljusapparat, förvaras en del teckningar, som Brunius lät göra, innan restaurationen påbörjades. Bland dessa märkas äfven några dåliga afbildningar af de målade partierna. Med tillhjelp af dessa och Brunius' beskrifning relatera vi följande.

I högkorets södra kapell, å södra väggen, fanns en bred bårdmålning af ganska egendomlig art (hvartill motsvarighet finnes i St. Georg i Oberzell) och derunder en båt, hvarur två personer utkastade en tredje med en kvarnsten om halsen. Längre bort skildrades skärselden, hvari en syndare, omgifven af lågor, sönderslets af en orm, en varg och en örn, och hvaröfver Satan tycktes sväfva. Å hvalfkupan ofvanför stodo några helgon med glorior och knektar i romerska dräkter. Ett helgon framlutade sitt hufvud och en knekt höjde deröfver ett svärd. På södra sidan om kapellets bågöppning framställdes en man med ett språkband, hvarå stod med urgamla bokstäfver: Samson. Öfver sydöstra kordörren fanns en blå, röd och gul bårdmålning, hvaraf hufvudprydnaden bestod i några af hästskoformiga bågar omslutna bilder ur bibliska historien. Det norra kapellets bågar och bilder företedde rika utsirningar. Flere af dessa målningar voro anlagda å sjelfva sandstenen, de öfriga å en fin kalkputs. Ehuru samma målningar blifvit mycket skadade af ofta förnyad hvitlimning, hade de dock till stor del bibehållit sina klara färger.

Till domkyrkorådets protokoll af d. 27 Febr. 1864 har Brunius lemnat följande resumé af vid restaureringen funna målningar:

«Uti min beskrifning om domkyrkan har jag ådagalagt, att hon ursprungligen saknat all anstrykning och att hon i anseende till den lösa sandstenens svåra skador genom eldsvådan 1234 måst invändigt afputsas och fått en gråaktig affärgning med röda ränder i qvaderform och bjerta färganläggningar å några kapitäler och bågar samt några ej vidsträckta målningar nära vissa altaren. Vid hvitlimningens afskrapning förmärktes intet spår af verldsliga framställningar».

Redan förut har omnämts, att medeltidens böjelse för polykromi, visat sig äfven å den utvändiga skulpturen. Ett exempel härpå finna vi i Lunds domkyrka.

Seeselberg har i sitt arbete «*Die frueh-mittelalt. Kunst der german. Voelker*» visat, att kyrkan ursprungligen öppnat sig mot vester med trenne bågar mellan tornen. Efter allt att döma har denna ståtliga ingångshall vid den stora eldsolyckan 1234 blifvit förstörd och derför ersatts af en enda portal, hvilken qvarstod ända till

dess Zettervall genom sin ombyggnad visade, hur en kyrka icke bör restaureras. Ansvällningarne å kolonner och bågar tyda också på tiden omkr. midten af 1200-talet. Men det tympanon, som ursprungligen upptagit portalens halfrunda del, var borta långt före Z:s tid. Redan Brunius omtalar, att det åldriga, söndersprungna dörrfältet vid en reparation år 1768 blifvit borttaget, utan att något gjorts för dess bevarande eller ens afbildande.

I sin beskrifning om Lunds domkyrka omtalar Brunius (p. 102) ett bildverk, som satt inmuradt i mellanskeppet ofvan den sydöstligaste bipelaren. Det skulle enligt B. här ha sin ursprungliga plats och föreställa Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok. Vid restaurationen nedtogos dessa bilder och de förvaras nu i kryptan. Den större figuren består af två stenkvadrer, den nedre 57 cm. bred och 63,5 cm. hög, den öfre 62 cm. hög med samma bredd som den nedre. Af den bredvid stående mindre figuren finnes endast öfre delen kvar, som mäter c. 61 cm. i bredd och 62 i höjd. Om man tänker sig en liknande figur äfven på andra sidan om den större och de rätvinkliga urskärningarne vid sidorna utfyllda af släta stenkvadrer, så uppkommer ett halfrundt bildfält, hvars storlek svarar till det af Brunius uppgifna måttet på vestportalens bredd, 8 7/12 fot d. v. s. något öfver 2,5 meter.

Det kan betraktas som temligen säkert, att dessa bilder äro rester af det gamla tympanon, som prydt denna portal. Det är ej Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok, utan det är Kristus såsom *Rex gloriæ* med tvenne erkeenglar vid sidan, af hvilka dock endast Gabriel är i behåll, ett motiv, som inom romanska konsten ej var ovanligt på en sådan plats. Det egendomliga med dessa bilder är, att då smuts och kalk aflägsnas, spår af den ursprungliga bemålningen ännu framträder. Färgläggningen har skett direkt på sandstenen. Både bakgrunden och figurerna voro röda utom det undre af dräkten, som var grönt och nimberna, som hade en gulaktig färgton. Att bemålningen ej skett i senare tid, bevisa de upprepade öfverkalkningar, som på ett och annat ställe täcka färgresterna.

Då vestra portalens tympanon haft färganläggning, kan man väl taga för afgjordt, att så varit fallet äfven med den öfriga

yttre skulpturen, särskildt då analogier finnas i utlandet. Troligt är, att äfven dörrar och beslag varit målade [1]).

Huruvida kyrkans fönster smyckats med glasmålning, är okändt. I *Liber daticus* står, med en skrifstil från 1200-talets början, att borgaren Philippus prydt helgedomen med många fönster. Något närmare är ej angifvet om dessa, ej heller om dem, som erkebiskop Uffo donerade kyrkan. Dock tyder den ansenliga summan af 200 mark penningar, som denne prelat skänkte, på, att de varit synnerligen dyrbara.

Från sjelfva brytningstiden mellan öfvergångsstilen och den rent gotiska, stamma de dyrbara gåfvor, som domprosten Andreas i sitt testamente år 1306 öfverlemnade åt Lunds domkyrka. Bland dessa nämnas: *«unum tapetum et unam tabulam depictam pro reliquiis in summis festis apponendum»*. Om denna bonad och altartafla varit förfärdigade här i Lund är ju ej fullt säkert, men så var utan tvifvel förhållandet med den förut omnämda dyrbara tapet, som målaren Bertolds enka donerade kyrkan i senare hälften af 1200-talet.

Af rent gotisk härstamning voro deremot de skänker, som gåfvoboken förmäler, att Ywarus och hans maka Greta donerade kyrkan: ett kostbart hyende, putor och dyrbara, blå och röda antependier.

* * *

Af det föregående framgår, att kyrkorna, äfven under Nordens äldsta, kristna tid, träbyggnadens tid, varit smyckade med målning, af hvilket vi finna spår i Hørning (Danmark) liksom långt senare reminiscenser i Råda (Vermland), Edshult och Kalfsvik (Småland). Under denna första period är det troligt, att det engelska inflytandet varit öfvervägande. På 11- och 1200-talet ersattes träbyggnaderna af stenkyrkor. Här fann målaren fält för sin pensel, särskildt å de kyrkor, som ej byggdes af finhuggen

[1]) Åtminstone finnes exempel härpå äfven i vårt land. I den biskopslängd, som i förra delen af 1200-talet vidfogats Vestgötalagen, heter det om biskop Bengt (1100-talet), att han lät måla portarna till Skara domkyrka.

sten, utan invändigt måste öfverdragas med rappning. Huruvida alla helgedomar varit målade eller endast de förnämligare, återstår att afgöra; säkert är, att i flera af förf. undersökta kyrkor spår af målade bilder ej kunnat upptäckas, om också detta troligen beror på ett sorgfälligt aflägsnande af de gamla bilderna.

Denna fråga sammanhänger också nära med antagandet af inhemska målareskolor. Huru stor samhörigheten var mellan de nordiska länderna visas tydligt af likheten i såväl figurframställning som ornamentik. Den egendomliga, med bilder af helgon och foglar utsmyckade bården i Vrigstad (Småland) återfinnes sålunda i Hjørlunde kyrka på Seland, medan «Nådastolen» afbildas såväl i Bjeresjö som i Hjelmseryd. Mandelgren anser visserligen Hjelmserydsbilden tillhöra en senare tid, men den romanska framställningen af den korsfäste, äfvensom de typiskt romanska listverken kring hjelmhvalf och fönsternisch, visa tydligt absidmålningens samtidighet med den öfriga utsmyckningen. Dock måste erkännas, att sjelfva figurerna, behandlingen af marken och sammanställningen af apostlar och bilder ur Kristi lif i rundbågarne under sjelfva hufvudscenen tyda på, att målningen i hjelmhvalfvet blifvit upphjelpt under en senare tid.

Efter allt att döma efterträdde inflytande från Frankrike och Tyskland så småningom det engelska. Men det tyska blef snart öfvervägande, hvilket lätteligen förklaras af den gotiska stilens tidiga uppträdande i Frankrike, der väggytorna förträngdes af de väldiga fönstren, medan den tyska öfvergångstidens kyrkor ännu länge behöfde fullständigare dekorativ utsmyckning. Att af målningarne i ett och ett halft tiotal kyrkor, af hvilka till på köpet flera icke äro tillgängliga hvarken i original eller afbildningar, draga några fullt säkra slutsatser är naturligtvis omöjligt. Men vi ha allt skäl att hoppas, att den närmaste tiden skall tillföra rikare material.

Mot 1200-talets slut har den romanska stilen spelat ut sin rol och så småningom tager det gotiska elementet öfverhand. Endast få äro spåren af gotikens första uppträdande inom det nordiska måleriet. Nästan alla våra kyrkor voro byggda och utsmyckade, både konst och teknik försämrades, det var ingenting att göra för målaren.

Men en ny tid stundade.

De gamla murkna trätaken voro synnerligen eldfarliga och behöfde ofta förnyas. I hållbarhet öfverträffades de vida af de nymodiga hvalfven och dessa fingo så småningom ersätta de förra. Här fick konstnären plats för nya uppgifter. Men den gamla tekniken var bortglömd, man målade nu al secco på torr puts. Hvalfven och dess bärande knektar bortskymde delvis de gamla målningarna. Dessa öfverkalkades obarmhertigt, för att lemna plats för gotikens alster. Också finner man ofta två eller flere olika lag af målningar på hvarandra.

Den romanska konstens kärleksfulla ande hade flytt för den nya tiden. Kyrkans välde var tryggadt. Dess magt skulle nu förhärligas. Framställningssättet blir mindre ädelt. Kristus afbildas ej som den kärleksrike Guden utan som den stränge hämnaren, med blod droppande ur såren. *Rex gloriæ* lemnar plats för en bild af den yttersta domen. Scener ur helgonens lif och martyrier fyllde hvalfvens kappor och ju längre man kom i tiden, dess mera hårresande blefvo skildringarne. Formen vårdslösades till ytterlighet. Penseln lemnade munkarnes händer för att öfvergå i simpla bondmålares. Deras råa, plumpa framställningar förebåda den allmänna sammanstörtningen.

Tyvärr finnes ej mycket kvar af den forna prakten. Vi ha redan sett, huru de gamla romanska målningarne så småningom öfverkalkades under hvalfslagningens tid. Vid reformationen angrep man allt, som fanns af bilder i kyrkan. Den nya tiden satte likväl ej gränsen för kyrkans smyckande med bildverk. Kyrkvärdarne voro måna om dessa, de ville gerna ha helgedomarne prydda så, som deras fäder och förfäder haft dem. I Danmark målade man till midten af 16-, ja ända in på 1700-talet. Detta var dock undantag. Under nyssnämnda århundraden fick vanligen hvitningskvasten ersätta penseln liksom i vår egen tid.

Den storm bildverken, såsom kvarlefvor från den katolska tiden, uppväckt, gällde dock mest plastiska framställningar. Så tillät Peder Palladius, att bilder anbragtes, om de kunde tjena till uppbyggelse, och af Jacob Madsens «*Visitatsbog*» se vi, att mycket ännu var bevaradt; det var mest mot altartaflorna denne prelat vände sig. I «*Eleusinia sagra*» bekämpar Nicolaus Heldua-

derus vederdöparne och deras anhang. «*Denne ene vill haffue det saa bestillet. Den anden anderledes. Den enne staar Døbstenen eller Fonten ey ret till mag. Den anden staar Altaret oc Billeder udi veyen. En part tage Billeder aff Kircken (som giffue Allmuen der ey kand Lese en god Paamindelse oc andact) oc sætte deris egene Epithaphia eller ocsaa nogen forgyldede Bogstauer isteden huor paa Bonden sig lige saa megit forstaar, som kragen på Søndagen*» etc.

Af ofvanstående synes ju också, att bilderna haft en stor didaktisk betydelse för menigheten och detta förklarar, att de fingo sitta kvar så länge.

Men, frågar man, hvart ha alla de illuminerade andaktsböcker, målare- och skissböcker, som tjenat till förebilder, tagit vägen? En liten bråkdel har hamnat i våra bibliotek; men resten är förstörd. Att kyrkor och kloster varit rikt försedda med sådana, är säkert, men det mesta gick förloradt efter reformationen. På synoden i Köpenhamn 1540 och i Antvortskov 1546 beslöts, att allt, som påminde om katolicismen, skulle aflägsnas från kyrkorna. Visserligen påbjöd synoden i Odense 1577, att kyrkornas gamla böcker, missaler, gradualer, psalmböcker och biblar, vare sig på pergament eller papper, icke finge kastas bort eller användas till bokband (*Suhm, Saml. II. 147).* Men hvad detta beslut räddat undan förstördes på 1600-talet. Kristian den 4:de utsände befallning om utlemnandet af de gamla böckerna, ty de skulle användas till krigsbruk (såsom förladdning o. d.) och till fyrverkerier. Så bortfördes år 1608 sjuttio gamla munkböcker från Sorø kloster, för att användas till fyrverkeripjeser och vid sonens bröllop 1634 gingo likaledes en mängd gamla handskrifter upp i rök.

På sådana har visserligen vår tid lärt sig att taga vara, men så är långt ifrån fallet med våra andra minnen från medeltiden. Det ena gamla templet efter det andra jemnas med jorden, nästan alltid utan tillräcklig orsak. Af presterna, som i främsta rummet borde taga vård om arfvet från vår äldsta kristna tid, kan man sällan påräkna bistånd. Önskvärdt vore, att hvar och en i sin stad verkade för upphörandet af denna vandalism, som i gynsammaste fall yttrar sig i en så kallad restaurering d. v. s. fullständig förändring af det gamla.

Om man ser på de målningar, som ännu äro bevarade, kan man ej annat än beklaga, att i regeln vanliga yrkesmålare på ett ohyggligt sätt misshandlat både form och färg i sina restaurationsförsök. Här behöfves en verklig artist, helst specialist i facket, ty hvarje förändrad linie eller färgskiftning är ett brott mot gångna tider, som aldrig kan godtgöras.

Måtte omslaget till det bättre ej dröja för länge, ty vår på minnen från medeltiden förr så rika provins står snart alldeles utblottad.

Otto Rydbeck.

Malmö stads medeltida sigiller.

De medeltida städerna förde i regel icke sköldemärken. Deras sigiller pryddes med bilder, oftast återgifvande någon större byggnad på platsen, eller med symboliska framställningar. Så var fallet icke blott i utlandet utan äfven i Norden.

Malmö stads båda äldsta sigiller afvika icke från denna regel.

Det största af dessa förekommer tidigast bevaradt under en urkund af 1421 (Danska Rigsark.); sista gång det begagnas är jämt

hundra år senare (Väarkivet. Sv. Riksark.). Kring kanten bär det majuskelinskriften: S' VILLANORUM DE MALMØGHÆ — Malmö

stads sigill. I midtfältet synes en kyrka med torn och spiror. Stilen är ursprungligen romansk, och utan tvifvel har sigillstampens mästare afsett att här gifva bilden af en i Malmö förefintlig kyrka. Möjligen är det den äldsta, i det öfre Malmö belägna, som han afbildat. Ofvan det korsprydda taket, på ömse sidor om kyrktornet, synas å sigillet en sexuddig stjerna och en nymåne i första kvarteret. Nederst å bilden, utmed stranden, symbolisera några böljor det element, hvilket Malmö har att tacka för sin uppkomst och sin utveckling genom tiderna.

Från ungefär samma tidpunkt som sigillet med kyrkan finnes ännu ett bevaradt. Det förekom mer i ett enda exemplar, vidhängdt en urkund af 1417 (Danska Rigsark.). I midten har det den ytterst vanliga bilden af en segelprydd kogge, från hvars mast en vimpel svajar. Omskriften — karakteristiskt nog på latin och tyska — lyder: SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN. Bild och stil hänvisa till 1300-talets sista hälft.

Det sigill Malmö i den senare medeltiden vanligen brukade visar ett undantag från den allmänna regeln: det heraldiskt utbildade vapnet föres här i sköld.

När Erik af Pommern efter Kalmarmötet 1436, där hans unionspolitik led sitt stora nederlag, dragit sig tillbaka till Visborg på Gottland, sökte han därifrån på allt sätt att stärka sin ställning och värfva anhängare för sina planer. Malmö hade han alltid särskildt gynnat, och dess borgerskap kände sig också särskildt fästadt vid honom. Han knöt nu banden fastare. För den trohet borgarne visat och komme att visa honom och hans hus gaf han dem 1437 ett nytt vapen: det röda griphufvudet med röd hals och röda öron och ofvanpå hufvudet en förgyld krona i hvitt fält [1]). Det var ett vapen egnadt att väcka tacksamhetens känslor, hemtadt som det var ur konungens eget och de pommerske hertigarnes.

En samtida anteckning i Malmö äldsta stadsbok, Registrum ville Malmoyghe, berättar om det första sigill, som förde griphufvudet: »anno domini MCDXXX octauo die sanctorum Petri et Pauli tha besegledis først meth thet secret, som thet wapn staar vti, wor

---

[1]) Vapenbrefvet är återgifvet i Malmö stads urkundsbok I.

nathuge herre koning Erik gaff oss.» Af detta sigill är numera intet aftryck bevaradt. Det äldsta, i hvilket griphufvudet förekommer, är nära hundra år yngre. Tidigast finnes det under en urkund af 1524. En vildman står här till venster om vapnet, på den andra

sidan är ett språkband anbragdt. Inskriften, som är i nyare majuskelstil, visar, att signetet icke kan vara mycket äldre än den handling, under hvilken sigillet hänger.

Sigilltypen från 1524 är den enda med griphufvudet, som finnes bevarad från medeltiden. Men sjelfva sigillvapnet har sedan dess alltid förblifvit detsamma. Ståtligast framträder det törhända å sekretet från det sextonde århundradets förra del med sin stora fjäderbuske i midten och sina begge vildmän på ömse sidor därom. I det följande från 1613 har det konstnärliga utförandet nått sin höjdpunkt.

Lauritz Weibull.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE och BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1. HÄFTE 4.

LUND 1902
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Halmstads rådhusarkiv
1307—1645.

Halmstads rådhusarkiv är jemte Malmös och Väs det enda stadsarkiv af betydenhet inom det gamla Skåneland, hvars handlingar gå tillbaka till medeltiden. Det är i fråga om pergaments- och pappersbref från tiden före 1523 det utan gensägelse rikaste, men under det att Malmö eger en stadsbok från början af 1400-talet, och dess samling af sådana efter 1504 till närvarande tid på endast få undantag när är fullständig, saknar Halmstad i likhet med Vä alla medeltida stadsböcker. Endast »en liden bog in quarto», skrifven med »munchestyll», på hvilkens pergamentsblad stadens privilegier alltifrån 1300-talets början inskrifvits, fans vid midten af det sjuttonde århundradet i behåll. Men den var redan då illa faren, och stilen »noglesteds wlæselig» [1]. Numera är den förlorad.

Det var under medeltiden ofta bruket att förvara städernas handlingar i kyrkorna eller kyrkornas i rådhusen, närmast beroende af den säkerhet de olika byggnaderna erbjödo. En betydande del af Halmstads rådhusarkiv utgjordes och utgöres också ännu af S:t Nicolai kyrkas permebref, bland hvilka äfven äro att räkna Kalentegillets. Möjligen hafva dessa handlingar förvarats å rådhuset sedan början af 1460-talet, då kyrkan undergick en reparation af den genomgripande beskaffenhet, att gudstjensten där måste inställas [2]. Äfven tvenne pergamentsbref, som fordom

---

[1] Halmstads minnesbok af 1664, s. 7 och 16. Halmstads rådhusarkiv.

[2] Sammastädes, s. 574—575, där ärkebiskop Thues bref af d. ²³/₄ 1462 finnes infördt.

legat i Svartbrödraklostrets arkiv, finnas numera i stadens. Men för öfrigt äro klostrens och kapellens handskriftssamlingar förstörda. Det våldsamma sätt, på hvilket reformationen genomfördes i Halmstad, har tvifvelsutan varit orsaken därtill.

Antalet af de handlingar från medeltiden, som nu befinna sig i Halmstads rådhusarkiv, utgör 78, däraf 61 på pergament och 17 på papper. Af de förra är det äldsta hertig Christophers privilegiebref för staden af den 31 maj 1307 — en af de handlingar, i hvilka Halmstad tidigast omtalas. Af de senare är äldst en afskrift från Erik af Pommerns tid, innehållande stadens privilegier af den 29 oktober 1322. Konungabrefven äro till antalet 28. De öfriga handlingarne i arkivet bestå till största delen af köpe- och gåfvobref. De kunna vid ett flyktigt ögonkast synas af mindre intresse, men med deras tillhjelp — och endast med denna — blifver det möjligt att få en inblick i lifvet i Halmstad under medeltiden. Den bild de lemna utfylles i någon mån genom de afskrifter af nu förlorade bref, hvilka magistraten 1664 lät verkställa [1]).

Det historiska värde Halmstadsarkivets handlingar för åren 1523—1645 ega går icke upp emot det som tillkommer den föregående tidens. Lika litet som för medeltiden äro för dessa år några stadsböcker bevarade. De flesta handlingarne utgöras af konungabref. Ett ansenligt antal dylika är kvar, men ett med detta jemförligt synes förloradt. Somliga af dessa bref äro kända från det danska kansliets registraturer, men många hafva aldrig blifvit däri införda. Öfriga dokument äro färre till antalet, men då de alla endast egas i ett exemplar och lemna en inblick i stadens inre förhållanden, som annars skulle saknas, af ovedersägligt intresse.

Det sätt, på hvilket man under tiden före det sjuttonde århundradet förvarade Halmstadsarkivets handlingar, är icke närmare kändt. Men i början af sextonhundratalet — 1608 — då en ännu i fragment bevarad registratur öfver arkivet uppsattes, synes detta hafva varit i allt annat än tillfredställande ordning. Brefven lågo, såsom man af densamma finner, huller om buller, och det

[1]) Dessa i Halmstads minnesbok.

är väl också från denna och den följande tiden, som så månget af dem ännu bär märken efter ett vårdslöst förvaringssätt. Den stora eldsvåda, som 1619 öfvergick Halmstad och lade dess rådhus i aska, icke blott ökade oordningen, utan synes äfven hafva förstört alla domböcker, räkenskaper o. d. intill året 1562 [1]). Först sedan staden kommit under svensk spira och man af erfarenheten lärt sig inse de gamla handlingarnes värde, blef hvad som ännu förefans i arkivet nyordnadt. Borgmästaren Jacob Broddesson stälde sig i spetsen för detta arbete, och magistraten, till hvilken historiskt och juridiskt intresserade personer hörde, var honom en trogen hjelp. Alla arkivets lösa handlingar, »huilche hertill udj stoer confusion och wilderede er worden befundne», registrerades, och en minnesbok upplades, i hvilken infördes »alle dee privilegier, documenter, resolutioner, förordninger och andre breff, som Halmstad stad angaaer» [2]). I boken, som senare blifvit fortsatt, infördes också ett »tidsregister» med upplysningar om märkligare händelser, som timat i Halmstad.

Den olycka, hvilken 1619 öfvergick Halmstads rådhusarkiv, skulle tyvärr icke blifva enastående. Med stolthet kunde stadens innevånare ännu i början af 1880 peka på sitt arkiv såsom ett af de främsta stadsarkiv i Norden, men detta år, natten till den 5 april, lade en eldsvåda rådhuset i aska, och med undantag af de här nedan offentliggjorda handlingarne och några få från äldre svensk tid förstördes allt före det nittonde århundradet. Arkivet var inrymdt i tvenne rådhusets lokaler, af hvilka den ena utgjordes af en afskrankning å vinden. I högar lågo här protokoller, räkenskaper, kyrkans såväl som stadens, och massor af lösa handlingar [3]). På en kort stund var nära nog allt en askhög.

[1]) Magistratsprotokollerna för detta år omtalas 1818 af *S. P. Bexell*, Hallands historia och beskrifning, II, 425. De voro sammanbundna med det följande årets, hvilka också i samma arbete, II, 374, kallas »magistratens äldsta protokoller». Af uppgifter hos Bexell synes för öfrigt framgå, att på hans tid protokollen varit temligen fullständiga för den följande tiden, och likaså att det mesta af stadens och kyrkans räkenskaper efter 1562 funnits i behåll.

[2]) Halmstads minnesbok, 1.

[3]) Då det i Halmstads magistrats skrifvelse af d. 29/11 1869 till Konungens befallningshafvande i Hallands län heter om den »rymliga afskrankningen å rådhusvinden», att denna »innesluter äldre, rättsskipningen och administratio-

Århundradens historia gick i glömska. Numera begynner arkivet fullständigare först med 1820, men saknar luckor endast för tiden efter 1880.

Det var i sista stunden, som svenska riksdagen beslöt upprättandet af landsarkivet i Lund. Man må nu endast hoppas, att det också må kunna åläggas städerna att dit aflemna sina äldre handlingar. Och ju fortare det sker desto bättre, ty sådana förhållandena 1880 voro i Halmstad, äro de ännu mångenstädes. Mer än ett stadsarkiv i de Skånska landskapen är allvarligen hotadt.

Vid publicerandet af Halmstads rådhusarkivs handlingar för åren 1307—1645, hvilka under hösten 1899 på uppdrag af staden ordnats af undertecknad, hafva för olika tider olika principer blifvit följda [1]).

De medeltida handlingarne äro i hufvudsak offentliggjorda i enlighet med de grundsatser, som tillämpats i Kristian Erslevs Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis och för hvilka en redogörelse finnes i detta verks första del, s. XVI—XX. De upplösta förkortningarne i de på danska affattade brefven hafva likväl särskildt utmärkts, och originalens rättskrifning i allt blifvit följd utom i fråga om de stora begynnelsebokstäfverna, hvilka blott användas efter punkt och i egennamn. Interpunktionen är modern. Förkortningar af i originalen utskrifna ord har icke egt rum. För bref, som redan blifvit på ett tillfredställande sätt ut-

nen härstädes rörande handlingar, deribland dock ett ringa antal tillhöra tiden före 1736», torde den senare uppgiften icke böra tagas alltför noga.

[1]) Det bör här nämnas, att en förteckning öfver Halmstads rådhusarkivs pergamentsbref blifvit 1869 efter dåtida principer upprättad af arkivarien, hofmarskalken *Carl Silfverstolpe*. Den är utförd med sorgfällighet och omsorg, men är icke alldeles fullständig. Exemplar af denna förteckning finnas såväl i Riksarkivet i Stockholm som i rådhusarkivet i Halmstad.

I *Richardsons* Hallandia antiqua et hodierna, utgifven 1752, hafva delar af Halmstadsarkivet blifvit publicerade. Men det sätt, hvarpå detta skett, har gjort, att här nedan endast för nyare tid hänvisats till detta verk.

gifna eller komma att inflyta i Diplomatarium dioecesis Lundensis, har man nöjt sig med en enkel hänvisning.

Väsentligen olika principer hafva gjorts gällande vid publicerandet af handlingarne efter 1523. Dessa hafva endast förtecknats. Och de redan offentliggjordas eller registrerades innehåll har i största möjliga korthet angifvits. Om beseglingen är här ifråga om konungabrefven intet nämdt. Är en handling utfärdad på latin, är detta särskildt angifvet.

Det material, på hvilket ett bref skrifvits, är, om intet därom säges, papper; i annat fall användes beteckningen: perg. Likväl är om redan publicerade brefs material intet nämdt. De förkortningar, som gjorts i hänvisningar till tryckta arbeten, äro följande:

D. M. ɔ: Danske Magazin.

Diplom. dioec. Lund. ɔ: Diplomatarium dioecesis Lundensis ed. Lauritz Weibull.

Erslev ɔ: Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis ed. Kr. Erslev.

K. B. ɔ: Kancelliets Brevbøger.

Kolderup-Rosenvinge ɔ: Samling af gamle danske Love udg. af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Richardson ɔ: Richardson, Hallandia antiqua et hodierna.

Secher ɔ: Corpus constitutionum Daniæ ed. V. A. Secher.

Lauritz Weibull.

I.

Falkenberg 31 maj 1307. Hertig Christophers privilegium för Halmstad.

Erslev, I, 145.

Nykjöbing 29 okt. 1322. Befrielsebref för skatt, gifvet innevånarne i Broktorp.

Erslev, I, 222.

— Samma bref i dansk öfversättning.

Erslev, I, 222—223.

Halmstad 28 mars 1327. Knut Porses privilegium för Halmstad i dansk öfversättning från Erik af Pommerns tid.

Erslev, I, 238.

— Samma bref som föregående i yngre dansk medeltidsöfversättning.

Erslev, I, 238.

Halmstad 7 jan. 1361. Waldemar IV:s privilegier för Halmstad.

Införda i Halmstads minnesbok af 1664, s. 16—24, efter en 1591 verkstäld öfversättning. Den latinska texten fans afskrifven i Halmstads nu förlorade privilegiebok från medeltiden. Originalet till brefvet var möjligen ännu 1818 i arkivet. Se Bexell, Hallands historia och beskrifning, II, 445—446. Privilegierna, ehuru något olika och i annan öfversättning, tryckta hos Kolderup-Rosenvinge, V, 64—69.

— Utdrag ur samma privilegier, verkstäldt i Erik af Pommerns tid.

Laholm 9 dec. 1390. Wi Margaretæ kennessæs, at wi statfæste oc wnnæ wore bymen innæn Halmstædæ alle the prewilegia, efter thy som theræ bref ladhæ, som the af wore forældræ hafue, tel wi thættæ wort bref i gen kallæ. Datum crastino concepcionis Marie nostro sub secreto.

Perg. med drottningens sekret.

1 febr. 1414. Erik af Pommern stadfäster Halmstads privilegier.

Erslev, III, 184.

Helsingborg 7 mars 1417. Erik af Pommerns tillåtelse för Halmstads borgare att fiska i ån invid stranden.

Erslev, III, 228. I orig. oläsliga ställen kunna ifyllas efter afskriften i Halmstads minnesbok, 35. Datum: dominica reminiscere.

10 dec. 1430. Broder By aff vapn. Kwngør iak, ath jak wederkenna myk salth hawæ burgamestare ok rathmen i Halmstade vnder for:de bysens vernilse ok ewinnelik aielse j gardh i Mannarp i Harplinnga songn for x løduff mark stædaræ peningga til ewerdeligæ æyæ. Medbesegla: Jes Asserson, fogoth i Halmstade ok lanzdomare i Syndrahalland, Jes Henrickson aff Føllingæ, Syueth Barkæ, Clawus Ywanson. Dominica secunda aduentus.

Perg. med [5] sigill. 1 framsidan borta, 2 sköld med sparre, 3—4 remsor, 5 snitt. Alla sigillen enligt Halmstads minnesbok i behåll 1664.

25 jan. 1431. Skiftebref mellan Kalentegillet i Halmstad och ärkebiskop Pether Lucke.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 7 sept. 1440. Gunnild Mattissedotther. Kennis, at jach haffuer tilpantesat welboren man Arwidh Baat en myn ghardh j Halmstade nest westen widh rathusit oc norden widh bykirkeghardhen oc en ghard j Knæpilstorp, som Nis Swensøn j bodhe, for viij lødughe mark j guld oc j penninge oc thre tunner smør. Løsninghedaghen schal ware vm war frwæ dagh natiuitatis. Medbesegla: myn dotther Kathrinæ Swensdotther, her Lale, vicarius j Lundh, welborne mæn Torkildh Brade oc Sewidh Barke. Datum anno mcxl(!) in profesto natiuitatis Marie.

Perg. med [5] sigill. 1—4 remsor, 5 sköld med tre sjöblad, ställda 2×1, samt omskriften: S' Seviit Arwitsen.

Halmstad 3 juli 1444. Öfverenskommelse mellan Svartbrödraklostret och borgarne i Halmstad rörande ett länge omtvistadt jordområde i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 12 nov. 1444. Wij Christopher giøre witterligt, att borgemester och raadmend her i Halmstad haffue berett

for oss, at de och deres medborgere haffue aff alder hafft et leye paa Dragør norden ved fogedeboden, som meenlige kalles Halmstads leyet, huilchet de sige sig nu med wrette vere aff ganget och j nogen aar forhindret. Thij haffue wij dem naadelige igien wndt for:ne leye at nyde, som de det tilforn med rette aff alder hafft. Och forbyde wij. Datum jn crastino Martinj æpiscopj (!).

Efter afskrift i Minnesboken, s. 53—54. Om det nu förlorade originalet heter det där: »finnes her paa raadstuffuen jn originalj paa pergement schreffuet».

Halmstad 5 dec. 1444. Jes Tordss*øn*, Abiørn Tordss*øn* aff wapn. Kwngør*e* wj, at wj wedh*er*ke*n*nes oss saalt hafua pa wara modirs weg*na* hust*r*o Elin borgemæsta*ra* oc radhtt j Halmsted*e* til th*er*ras stadz brwgilsse en gardh ligend*es* nordast j Tydarpp før xx gyllene rynske til ewi*n*nelig æghe. Medbeseglar: Arwit Swan aff wapn. Datum in profesto Nic[olai] confessoris.

Perg., hvars venstra del är svårt skadad af fukt och delvis bortrifven, med [3] sigill. 2—3 remsor.

Halmstad 27 dec. 1444. Magistratens i Halmstad intyg om »horo til ær gaat om then gardh, som Biørn Skytta oc Metta Biørns gawo til sancti Nicolai kerke j Halmstade.»

Diplom. dioec. Lund.

Varberg 31 dec. 1445. Wy Cristoffer gøre widerlicht, at wy haue vnt oc forlent wore burgher*e* j Halmstædhe two wore oc krones ødhe toffter oc gardhe j Knæbelstorp vden for*e* Halmstædhe, swo lenge wor nadhe tilsigh*er*. Thy forbiuthe wy. Datum profesto circumcisionis dominj nostro sub secreto.

Perg. med snitt för konungens sekret.

Halmstad 20 dec. 1446. Rådmannen Jngemar Jngemardszon i Halmstad upplåter en fjerdedel af sin gård till jungfru Mariæ altare i stadens sockenkyrka.

Diplom. dioec. Lund.

28 nov. 1447. Väpnaren Boo Oelszen pantsätter till jungfru Mariæ altare i Halmstads sockenkyrka gården Dalsilth i Sletagre.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 15 okt. 1452. [Wij] Cristiern giøre widerljght, at naar her Clawes R*ø*nnow ridd*er*, wor [marsch, skildes ved] wort slot Laweholm, som han nw aff oss i wære haffuer, tha haffue wj vnt oc v*n*ne, at [borgemestere oc] menighet i Halmstathe mwe selffue taghe oc keese byfoghet j ther*es* by, thoc swo at thet skal standhe til oss oc wore effterko*m*mer*e* koni*n*ge \i Da*n*-

marck then keesning at stathfæste, tillade oc fulburthe, och then som the keese oc wij stathfæste oc fulburdhe i thet embeth, skal gøre oss oc kronen j wort faddebwr gothe rethe oc reghenskap aff wor told, saghefald oc annen rættighet, som oss oc kronen ther aff meth rætte tilfalle kan. Datum dominica proxima post festum Calixti pape nostro sub secreto.

Söndrigt och delvis utplånadt perg., försedt med remsa för konungens sekret. I Minnesboken, ur hvilken det inom [] satta hemtats, står antecknadt: »gandsche jlde medfaret och omkringkastadt, huaraff det er bleffuen jlde søndrigt, som videre for tijen sees kand.»

Halmstad s. d. 1454. Borgaren Mathias Simonssen i Halmstad gifver hälften af sin gård därstädes till S:t Nicolai kyrka och S:ta Catharinas kloster.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1455. Väpnaren Arwidh Bodh gifver till Kalentegillet i Halmstad en gård i staden och en i Knæbilstorp.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1455. Väpnaren Aruidh Bodh gifver till S:t Olafs altare i S:t Nicolai kyrka i Halmstad hufvudpenningar och ränta af vissa uppräknade, till honom pantsatta gårdar, jordar och bodar i staden.

Diplom. dioec. Lund.

3 febr. 1455. Pedh*er* Karls*ø*n, Jens Grope oc Andirs Laurens*o*n bymen oc borghara j Baghosu*n*dh. Gørom wit*er*likit, th*et* wy forsc*re*ffne laghlika till kalladhe aa hordho*m*, th*et* Hinric Maalar*e* fornøgdhe syno*m* son Pædh*er* Hinrics*o*n ena sæ*m*mio fore sit mødh*er*ne aff alt th*et* godzs, som the haffdho sa*m*man afflat, oc lop for:da sæ*m*mie vppa iiij lødhogh *marc*, oc ku*n*no wy for:de witnisme*n* ey a*n*nat forstaa æn th*et* Pedh*er* Hinrics*ø*n lot sik allaledes well at nøghia, swo th*et* for:da sæ*m*mia, som tha giordhis j ware nærwaro oc sidhan efft*er* lagh*e*n stadfestis pa ware radhstoffwo, skall stadhog standa. Thy bedhas wy wor stadzs jncigle. Scriptum jn crastino purificacionis Marie.

Perg. med staden Bogesunds sigill. Brefvet falskt. Jmfr nedan.

1457? Vy Cristiern helse eder alle, som boo j Halland. Wider, at the prydzske wtgøre ok redhe them ganszke starke til siøs ok sameledzs hertigh Erik j Pomern, ok befrøchte wy, at the wilie beskene ok røffue ware landh ok vndersate, som the fore ware wan ok fore haffue giorth j een feligh fendh. Thog stander th*et* i en dagh m*eth* oss ok them ok wide en engen feyde m*eth* them. Th*er* fore ære wy nw swa offu*er* eens wortne m*eth*

ware raadh aff ware try righe, at enge ware wndersate skule sigle meth noghor køpmanskap eller wore, ok haffue wy til skriffuet them i stæderne, om nokor aff them wilie sigle hær in i war eyge til ware køpstæder meth theris godz ok køpmanskap, tha haffue wi wnt ok til lateth, at the thet gøre mwe whindrade, swo at the gøre oss war rættighetth. Thy forbyude wy. Oc forbyude wy samaledis noghre heste ok øxn vndføre til landhz æpther paschedagh nestkomandis forleden ær vnder then plicht, som for ær rørdh, ok hwad køpmæn, som aff stæderne komande warde til ware køpstæder, mwe thetden wdføre hwes the ther køpe ok them sielffue til hører. Jn Christo valete.

Utan synligt märke efter sigill.

Kjöbenhavn 20 aug. 1458. Wij Cristiern gøre alle witerlicht, at wij aff ret widerligh geld wedherkennes oss skyldugh at ware Gericke Pløne, wor wærdh oc radhman i Halmstathe, oc Wineke, borghere sammestedz, hundrethe lubske mark, som wij haffue fult fore vpboret i gothe ware, hvilke hunndret mark wij haffue them befalet at aname aff wor byskat i Halmstathe, som wij nw i aar haffue skule. Thi bethie wij ether wore borghemestere, radhmen oc menighet i Halmstathe, at i redelige fornøye them hundrethe mark betiidhen om sancti Mortens dags tiidh aff ether byskat, som i oss paa kronens wegne plictoge ære. Oc naar i them forscr:ne C mark til godhe redhe fornøyet haffue oc theres quittantiam ther vpaa igen haffue, tha lade wij ether qwitte for alt tiltal om forscr:ne C mark. Datum dominica infra octauas assumpcionis Marie nostro sub secreto.

Konungens sekret, något skadadt, å baksidan.

Halmstad 18 maj 1459. Wy Christiern gøre witherlicht, at fredaghen nest fore the helghe threfaldughetz søndagh her i Halmstadhe wore skickedhe fore oss borghemestere oc borghere i Halmstadhe paa then ene sidhe oc noghre bønder aff Halmstædhe hærit oc Tyndersyø hærit paa then annen sidhe, som Halmstedhe bro pleye at bygghe, om trætte oc dele, som thom mellom war om forscr:ne bro. Tha befaledhe wii her Eric Ottsøn, wor hoffmester, her Oleff Mortenssøn, domprowest i Roskilde, her Aghe Axelssøn, her Torbern Bilde och Anders Jønssøn, landzdomere i Sieland, wore men oc radh, Anders Stigssøn, Karl Bæyentssøn oc Oleff Rwd, landzdomere i Halland, forscr:ne sagh mellom thøm at høre oc meth rette eller mynne at skilie. Oc wort ther swo aff sagt fore rette, at forscr:ne bønder skule forscr:ne bro bygghe oc ferdughe holdhe paa theres eghen kost, som sidhwane

warett haffuer aff aaldom, oc at forscr:ne borghere i Halmstædhe skule skicke thøm skib oc towgh til forscr:ne bro meth at bygghe, effter thii forscr:ne bønder haffue offte forscr:ne bro laght oc fløt effter borgbernes magh, eller oc skule forscr:ne bønder fuldmackt haffue forscr:ne bro at skicke oc legghe then stædz, som hwn til foren i langh tiidh leyet haffuer. Secretum nostrum Datum etc.

Perg. med snitt för konungens sekret.

Lund 23 april 1462. Ärkebiskop Thue i Lund tillåter, att messa och annan gudstjenst hålles på rådhuset i Halmstad under den tid kyrkan restaureras.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 26 febr. 1463. Wii Cristiern gøre witherlight, ath borgemesthere och radh i Halmstædhe haffue oss til godhe redhe fornøghet hwndredhe mark danske penninge aff theres byskat, hwelke som the skulde oss haffue giffuet ath sancti Mortens dagh nw nest till kommendes. Thi ladhe wij them quitte. Secretum nostrum dorsotenus. Datum sabbato proximo ante dominicam jnuocauit. Ad relacionem domini Nicolai Runnow.

Spår efter konungens sekret å baksidan.

Halmstad 9 april 1464. Borgaren Jöns Aruidsen i Halmstad gifver till S:t Nicolai kyrka såsom betalning för en skuld all sin rättighet i en gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 12 juli 1464. Karine, Suen Sturs dotter, gifver till Kalentealtaret i Halmstad sin gård, Strandegordh, belägen i Knebilstorp.

Diplom. dioec. Lund.

Geffninge 27 okt. 1464. Christiern I anmodar ärkebiskop Thue att utnämna subdiakonen i Lunds stift Gerekinus Johannis till kapellan i Öffwerby och dess annex Halmstad. Platsen har blifvit ledig till följd af presbytern Alexanders afsägelse.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad s. d. 1464. Gør iak Thore Andirsson wytherlikt mik haffua solth Bencth Gunnarssøn ok Anders Skreddhare myn deel j thera gardh, saa møkith som myn hustrw haffde efter

syn fadir och modhir ærfftb. Medbesegla: her Jons ok Pawel Pedhersson, radhman j Halmstadhe. Datum etc.

Perg. med 3 sigill. 1 och 3 bomärken, 2 andligt (helgonbild).

Halmstad 23 aug. 1465. Cecilia Tygis gifver till S:t Nicolai kyrka hälften af sin gård i Halmstad och förordnar, att efter hennes död allt hvad hon eger skall tillfalla kyrkan.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 21 mars 1466. Borgaren Tyke Tykessen gifver mot ett årsmot till S:ta Catharinas kloster hälften af sin gård i Halmstad jemte en tomt vid norra sidan af torget i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 22 jan. 1469. Botil, Magnus Torssens enka, gifver till S:t Nicolai kyrka halfva sin gård i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 10 aug. 1469. Wij Cristiern gøre witerlicht. at sancti Laurentij martiris dagh i Halmstade vdi Gerike Plones wor werdz gardh wore skickede fore oss Nis Ionsson, borgere i Halmstade, oc kerde pa borgemestere oc raadh sammestedz, at the haffde hanwm meth vrette i borghen. Ther vpa swarede borgemestere oc raadh, at wij haffde tilskicket her Wighen Laurentssøn, Eric Stwre, Claws Daa oc Eggert Rantzow at høre then sagh, som affsagde fore rette, at hanom enchte wold war skeed. som han kerdhe. Huilken sagh wij selffue nw meth wore raadh hørdhe, oc mæle then dom wedh fulle mackt oc finne borgemestere oc raadh i Halmstæde orsage- oc skylleløse i then sagh. Secretum nostrum regale dorsotenus. Datum etc. quibus supra. Ad relacionem dominorum Kanuti Trugoti et Nicolai Daa militum.

Konungens sekret å baksidan.

Halmstad 25 april 1474. Pæther Wiig i Syæffsebodhæ i Fargherodhs socken, Vestbo härad, Martin Claussen i Skedhedala och Bodhil, Aruid Wiigs enka, gifva till S:ta Barbaras altare i S:t Nicolai kyrka en jord i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 3 febr. 1475. Ärkebiskop Johannes i Lund utlofvar 40 dagars aflat åt dem, som besöka S:ta Barbaras altare i Halmstads sockenkyrka eller bidraga till dess underhåll.

Diplom. dioec. Lund.

Helsingborg 9 jan. 1476. Wij Christiern gøre witherlicht, at wij nw hiolde regenskab meth wore borgemestere oc radh j

Halmstade om swodann gield, som wij them oc theres metborgere skulduge wore effter theres breffs vtwiselse, som the aff oss ther vpa haffde. Tha bliffwe wij them æn nw skulluge aff alt regenskab ower alt theres vpbærelse, som the nw i syw aar vpborit haffwe aff theres byskatt, sywhundret oc fempten mark, hwilke for:ne vij^c oc xv marck wij haffwe vnt oc vnne, at for:ne wore borgemestere, r[adh] och menighet [j] Halmstade [m]we oc skule selffwe meth them jnneholde oc vpbære aff theres byskatt hwert aar, swolenge oc till thes the fullelige igen fangeth haffwe for:ne vij^c oc xv marck aff theres byskatt, vden wij selffwe them her fore jnnen for:ne swm penninge bethalende worde. Thij forbiwthe wij. Datum fferia tercia jnfra octauas Epiphanie domini nostro sub secreto.

Perg. med remsa för konungens sekret. I Halmstads minnesbok, 59—60, är anmärkt: »jndseglet borte formedelsz elach forvaring schuld, som vel paa breffuet synes.»

Kjöbenhavn 28 aug. 1477. Christiern I utfärdar åtskilliga stadgar till Halmstads, Laholms och Båstads förmån rörande handel och köpenskap.

Konungens sekret å baksidan. Aktstycket tryckt i Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, V, 73—74, där likväl några smärre skiljaktigheter finnas och datum icke såsom i Halmstadsoriginalet är feria quinta post festum Bartholomei apostoli.

Halmstad 21 aug. 1478. Jens Pædherssøn. Kwngør jack mick haffwe saalth beskedhen swen Swen Stenssøn, borgere i Halmstade, myn halffwe gaardh, liggendes nordhen næsth Niss Lassøns ock syndhen næsth Benct Abroomssøns oppe ock nedre foor ½x lode marck i gwldh, silff ock kaaryele, hwilkit han mik betalith haffwer til nøgiss. Medbesegla: myn fadher her Pædher i Harplynge, Per Westessøn, Niels Lassøn, Aryn Skredere, borgere i Halmstade, mæn jack ey selff haffwer. Datum fferia sexta jnfra octauas assumpcionis Marie.

Perg. med [4] sigill. 1 och 3 remsor, 2 och 4 bomärken.

Halmstad 26 dec. 1478. Lawrens Brorssøn. Bekennis jack mick, ath jack haffwer saalth Jep Staffynssøn, borgare i Landzkrone, myn deel i then gaardh, soom liggher westhen intil Twre Swenssøns gaardh ock østhen intil Torbørn Swenssons gaardh. Jtem eer længdhen aff then gaardhen vi½ aln ock xx østher ock wæsther vdh meth gadhen ock xvi½ aln ock xx loongh nordher ock syndher. Jtem wore thet saa, ath thenne eyedel affgynge Jep Staffynssøn, tilbyndher jack mick ath wedherlægge saa gaath gotz ighen, soom han aff mick køpth indhen vi vgher næsth effther. Medbesegla:

Aage Sandbæck aff wapn, Paawil Pædherssøn borgemesther ock Ghercke Pløne, raadman i Halmstade. Datum die Stephani prothomartiris.

Perg. med [4] sigill. 3 och 4 bomärken, 2 otydligt.

Halmstad 24 febr. 1480. Cecilie Tyges gifver sin tjenarinna Kirstine Clæmitzdotter 1/8 af sin gård. Dör Kirstine barnlös, tillfaller gåfvan S:t Nicolai kyrka i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Landskrona 1 maj 1480. Niels Hanssøn. Wederkennes jac mich, at jac hauer nv solt Jep Staffensøn, borgemester jnnen Landeskrone, myn swagher, all min eydom, som jac rætteliche ærft hauer effter myn faders dødh, Hans Olsøns, j then gardh j Halmstedhe, som myn modher vti boor, oc kennes jac mich vp at haue boryt for huss oc jordh fult oc alt. Medbesegla: Jens Thorkilsøn borghmester, Laurens Beyntsøn, Greers Jonssøn oc Hans Lauwesøn, radmen samme stadh. Datum die apostolorum Philippi et Jacobi.

Perg. med 5 sigill, alla bomärken.

Halmstad 16 jan. 1481. Borgaren Niels Mwrere i Halmstad gifver till S:ta Barbaras altare i stadens sockenkyrka sin östra gatubod.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 30 maj 1481. Rådmannen Henning Skomagere i Halmstad gifver mot en messa i veckan till S:t Eriks altare i stadens sockenkyrka en nyuppmurad källare.

Diplom. dioec. Lund.

Viborg 9 febr. 1482. Wij Hans. Vether, at fore mene almwges beste oc bestand oc pa thet at landene ey skulle besweres aff stoer swar dyr tiid, tha ære wij nw swa ower eenss wordne meth Danmarces riges rad, som nw i Wiborg hoss oss tilstede wore, at enghen skall vtføre eller vtføre lade nagher hande korn, malt, meel, bywg eller haffre oc ey heldhre øxen, koer, flesk, swin, kokod, smor, honwg eller noghre andre ædende ware oc ey heldhre øeg eller foell, ey heste yngre æn v aar oc bethre æn xv marces. Jtem om oxen vt at driffue, landkop oc forprang skall bliffue i alle mode, som wor her faders forbud ythermere vtwiser. Ffinnes noghre her emod at gøre, tha skulle the haffue forbrudhet hwes the haffue met at fare oc thet som the vdføre mod swodant forbud oc siden selffue stande till rette fore oss oc Danmarces rad. Oc skall thetta forbud nw strax pagange oc standandes bliffue jnd till poske nestkomendes ower eet aar. Thij bethe wij ether alle oc hwer serdelis, at i her po lade ware tage, at swo holdes, som forscr:uit staar, oc ey tilstedher nogher her emod at gøre.

swoframpt i wele ey ythermere haffue tiltall aff oss oc Danmarces rad. Jn Christo valete. Datum sabbato proximo post Dorotee virginis nostro sub signeto.

Konungens nära nog utplånade signet å baksidan.

Halmstad 7 febr. 1483. Rådstuguvittne angående äganderätten till en lada, byggd å ett stycke jord invid prestgården i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 11 aug. 1483. Priorn Beynt i Svartbrödraklostret i Halmstad erkänner sig hafva å klostrets vägnar mottagit af kyrkovärdarne i S:t Nicolai vissa kvantiter mursten m. m.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 4 okt. 1483. Johannes Nigelsson rotman j Halmstade. Kwngør jak mick gäl skyllogh ath were Erlandh Jensson j Bywsielth j stikke grønth . . . myndet oc ij lødho mark, for hwlke peninge oc klædhe jak hanom j panth sætter til forwari mith stegerhus oc eth næste hws ther næsth liugendhe meth hws oc jordh, oc welkare jak mik hannom til lego ath giwe xij skelinghe arlige ars, swo længe hannom for:de peninge oc kledhe til nøge betalæth wardher. Medbesegla: Paal Pedhersson borgomæstare oc Swen Skomakare, radman wthj Halmstade. Die Francisci confessoris.

Perg. med [3] sigill. Remsorna kvar.

Halmstad 13 april 1486. Swen Laurensson i Vyelstade. Gør jagh viderlicht, at Pæther Hiort och Jens Fynne, kirkewerge i Halmstade, haffue giort myc noghe aff thet arffuegotz oc gord, som mygh war tilfaldet effter Tore Pæther Gudmundssons, myn ffadhersøster. Gud hennis syell nathe. Medbesegla: her Gereke Hansson, sygneprest i Halmstade, Byrge Ionsson, radman i Halmstade, oc Lass Iensson i Offreby. Datum in profesto Tiburcij et Valeriani martirum.

Perg med [4] sigill. 1 och 3 bomärken, 2 andligt (Kristushufvud), 4 remsa.

Kjöbenhavn 13 sept. 1486. Konung Hans stadfäster Svartbrödraklostrets i Halmstad privilegier.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 27 april 1488. Wij Hans haffue wndt och tilladet, at wore borgere och jndbyggere vdj Halmstad maa kiobe saa meget korn, som dennem behoff giores, vdj wor kiobstad Aalborg oc fore det deden frijt aff Aalborg och till Halmstad och jngen anden

sted. Forbiudendes alle. Datum dominica jubilate nostro sub signeto.

Orig. nu förloradt, men bevaradt i afskrift uti Halmstads minnesbok af 1664, s. 99. Var på papper med signetet tryckt under texten.

Halmstad 1 aug. 1488. Presten Powel Jacobssen i Skiibsholm gifver till Kalentealtaret i Halmstads sockenkyrka sin iboende gård å Klingeberget i södra delen af staden.

Diplom. dioec. Lund.

Nestved 16 sept. 1488. Wii Hans giore alle wiitherligt, at wij ære nw saa offuer ens wordne meth wore radh her i righit, at thesse efftersereffne stocke oc artickle skulle holdes offuer alt wort righe Danmarck. Fforst at nar nogher færdes her aff righit, skal han ey vtføre meth segh danske penninge flere æn sæx marck j dansk mynt, oc vppa thet at ey skal worde swor dyr tiid pa haffre, skal ey noger vtføre nogher haffre her aff righit, oc sammeledes, at nar tyst øll fores her ind vtj righit, tha skal hwer tonne tyst købes oc sælyes fore xx danske sk. oc ey mere. Oc aff hwer læst tyst øll hiid vtj righit kommer, ehwor thet ær, skal then som øleth sælgher giffue oss til wort behoff eth lod sølff til zise, inghen vndentaghen j nogher made, oc skal thette forbudh nw strax vppa gonge oc stondendes bliffue, swolenge wij thet effther wore riges radz radh igen opgiffue. Thi forbywthe wij. Ffinnde i nogher, som gør imodh thesse for:ne artickle, tha skal han haffue forbrudt hwes han haffuer met at fare, oc ther til wele wij lade rette vtoffuer hannum, som bør at rettes offuer then wore breff oc budh ey holde wele. Oc tilskycke oc befale wij wor byfoget oc bode wore borgemestere j Halmstæde, at j ware thaghe, at wij rædelige fonge saadan sølff told aff hwer lest tyst øll, som saa indkommer fore ether by. Oc j skulle stande oss selffue til regenschab ther fore. Datum die Eufemie nostro sub signeto.

Fragment af det kungliga signetet å baksidan.

Halmstad 1 dec. 1488. Presten i Sedele Niels Olssen och hans syster Ermegord gifva till Kalentealtaret den gård de ärft efter sin broder, herr Pæder Symonssen i Tordrarp.

Diplom. dioec. Lund.

Laholm 1 febr. 1489. Wij Hans gøre wiitherligt, at wij haffue vnt oc vnne, at wore borgemestere, radh oc menighet i wor oc kronens købstædh Halmstade mwe holde arligæ eth friit market i theres by, som skal vppa gongæ sancti Dionisii affthen oc bliffue standendes two daghe vtoffuer. Sammeledes forbywthe wij nogre prester, ehwo the helzt ære, noghit at købslæ i for:ne Halmstæde eller ther om kring for:ne wore borgere oc almwe til forfang oc

skade i nogre made ythermere æn hwes the haffue til theres eghen gardz oc bordz behoff. Fforbywtindes. Datum in profesto purificacionis.

Konungens signet å baksidan.

Halmstad 3 febr. 1489. Elne Knudzdotter, enka efter Anders Screddere, gifver till Kalentealtaret i Halmstads sockenkyrka sin rättighet i en gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 2 febr. 1490. Jens Olssøn aff vapn i Smørlarp. Giør jag vitherlith, ath jag solt haffuer Erik Swenssøn, burgere j Halmstade, en gord ligendes sønder i bien, som tiil hørde Erik Judes barn, hvilketh barn jag er verghe oc maalsman tiil, oc kennes jag meg ath haffue oppeboret fult verdh oc penninge for for:de gord tiil gode nøge, oc er han lachlige opbuden met things vithne. Jtem wore thet swo, at for:ne gord bleffue Erik Swenssøn affuwnnen, tha tiilbindher Erik Judes barn Erik Swenssøn ath fornøge xiiij lødemark i penninge oc mweligh betalning for bigningh effter dandementz sielsse. Medbesegla: Kørningh Pætherssøn aff vapn i Dymmestorp, Andhers Nielssøn oc Jens Bole, borgemestere i Halmstade. Datum Halmstade die purificacionis virginis.

Perg. med 4 sigill. 1 hjelmkrönt sköld med tjurhufvud, 2 och 4 remsor, 3 bomärke. Enligt Silfverstolpes förteckning öfver Halmstads rådhusarkivs pergamentsbref fanns 1869 ännu ett bomärke i behåll.

Landskrona 1 sept. 1490. Borgmästaren Pædher Hyorth i Landskrona säljer till presten Hans Wyllæ sin gård i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1493. Sockenpresten Gereke Hanssen i Halmstad gifver sin gård till S:t Nicolai altare i stadens kyrka och bestämmer, att den skall »ware ræt prestegord».

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 4 dec. 1494. Presten Hans Wille i Halmstad gifver till S:ta Barbaras altare sin gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 20 jan. 1495. Lawrens Swenssøn, borghere i Halmstadhe. Gørendes wittherlicht, ath jak soldh haffwer Neils Erickssøn, borghere i samme stadh, all then deel, som myn hosfrve ock alle hennes syskene haffde i Porssegordh, som theres fadher och modher i bodhe, hwes sielle gwdh nadhe, ligendes nest syndhen fore Jon Byricssens gord, som Jons fadher fik aff Per Tollssøn, ffore hwilken for:ne gordh jak kiennes mik ath haffwe wppboret

fyllesthe fore i fwldh werdh och penninghe. Medbesegla: Jens Bole, borghmestere i Halmstade, Per Anderssen oc Hans Neilssøn, radmen ibidem. Giffwet sanctorum Fabiani et Sebastiani dag.

Perg. med 4 sigill, alla bomärken.

Halmstad 3 maj 1495. Borgaren Jep Mwrere i Halmstad gifver sin iboende gård och allt det rörliga gods, som kan finnas efter hans och hans hustrus död, till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 3 mars 1497. Per Staffenssøn aff wabn, lantztingssaghører j Søndre Halland. Gør jagh widherlicth, ath j(ac) sseeth och hørth eth goth well besegeld perkmens breff met hengindes inceyle, lwdendes paa en gard, liggindes wthi Wognø soghen wthi en by Thyerwp aller nordesth i ffor:ne by, h[uilken] gard myne næerskylte ffrender Jens Tordssøn, Andbiørn Tordssøn wepnere sold hawe met [sin] moders hosfrv Elines gode mynne och samtycke ffra them till borgemestere och raadh i Halmstede paa theres byes wegne till ewindelig eyendom. Jtem hwilken for:ne gard borgemestere och radh i Halmstede met ofwer eens ere om skøde och jagh met them. Thy affhender jagh och skøder for:ne gardh ffraa migh och jn till borgemestere och raadh i Halmstede till ewindeligh eyedom wden all genløselse. Medbesegla: her Peder Perssøn, dægind i Søndre Hallind, och Cristiern Nielssøn, foget paa Wallen. Datum feria sexta proxima ante dominicam, in qua cantatur officium misse letare.

Perg. med 3 sigill, förstördt af fukt i högra öfre kanten. 1—3 remsor.

Halmstad 16 febr. 1498. Konung Hans stadsrätt för Halmstad. Datum tisdagen efter vår frus dag purificationis.

Orig. nu förloradt, men fans, »skreffuet paa et stort pergamentzbreff», å Halmstads rådhus 1664, då det infördes i stadens minnesbok, 105—125. Texten öfverensstämmer närmast med samme konungs stadsrätt för Malmö af 1487. L. Weibull, Malmö stads urkundsbok, I, 43—57.

Halmstad 8 april 1499. Borgmästares och råds i Halmstad intyg, att Karine Byrges gifvit vissa hus och jordar till Kalentegillet och Gråbrödraklostret i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Bowesund 2 juli 14.. Andirs Laurinsøn, borghemestare j Bowesundh, Erigh Verkmestare, byfouidh j samme stadz, Olaff Skomagare borgare j samma stadz, Jens Grobe. Huilkyth vi viljom vorth førskriffne breff til stoo før, ty vi vore alle boandes j Bouesundh then tidh Per Hynriksøns brodher bleff dødh, och aldrigh var os thet viderlikth, adh hans fadher gyordhe smie met Per

Hynriksøn før sith mødirne. Jtem eer ther nogitth breff vdgiuedh poo nogre semmie ellir vor naffn j stoo eller vor bys insigle, thoo er thet kommith oos vuedirlikth. Skreuidh vor froghe dagh visitacionis.

Perg. med Bogesunds sigill.

S. l. et d. 14.. . . . Claws Hanssøn, prester och scolamestere j Skæninge, kennis met mith . . . som kallas wisitacionis, war iac for rætt i Halmstadh, oc a . . . wer i radhet met Lala, oc nw laghstandin er, oc engin kom . . . tte met swa dana skæl oc forordh, at komber Olaff Axilssøn . . . til herra Michels oc Lala oc til the godhe oc beskæ . . . som byggia oc boo j for:da Halmstadh, oc kan winna them . . . mic til oc mina arfwa, tho then skadhen opræetta fwlt . . . ær at jac hawer giort min rætt oppa for:da book och . . . nar mic laghlica til sigx, ffor thy at iac hawer then . . . nt oc thy bæther enghastadhz forbrutit. Til mere . . . thetta breff. Oc bediis iac beskædhelica manna jncigle, som . . . onssøn, borgara ther samastadhz. Datum vt supra anno dominj m°cd° . . .

Perg. ofvan fullständigt aftryckt. Venstra delen borskuren. Numera snitt för 2 sigill.

S. l. et d. 14.. Synderbo, Osbo, Wærend. Wij Cristiern etc. helse ether alle, som boo i Wesbo. Wider, kere wener, at wore borghere i wore købstedher haffue kert fore oss, at friborne men, frelses men, clerkerij, preste, mwncke oc andre wore vndersate, bønder oc mene almoge gøre forkøb oc forprang paa landzbygden, købe oc sælie met øxen, fææ, smør oc annet, framdelis at sælie wore købstedher til stoor skathe oc forfang, hwilket wij ey tilstedhe mwe. Thi forbywthe wij ether alle forscr:ne oc hwer serdelis her efftir at gøre noghet forprang met øxen, fæ, smør eller annet vden til iders gardz oc bordz behoff, oc ey købe thet til framdelis at sælie. Men hwo som haffuer øxen, fæ eller annet aff sin eghen vpfødhe driffwe oc føre thet til neste købstedh at sælie. Oc bethe wij oc bywthe.

Handlingen utan spår af sigill. Samtida afskrift.

Halmstad 7 aug. 1500. Borgaren Pedher Kleynsmid i Halmstad säljer till S:ta Barbaras altare i S:t Nicolai kyrka sin del och rättighet i den gård han bebor.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 21 nov. 1500. Wij Hanss gøre vitherligt, at wij effther thij at en stoer part aff wore vndersathe ere vddøde oc bortte, som oss giffue oc gøre skulde skat oc anden thienneste paa kronen vegne aff Halmstadhe, tha haffue wij vnt oc vndune, at the wore vndersate, som nw bygge oc boo eller her effther

komend*es* worde i Halmstade, skulle giffue och gøre oss fore ther*es* aarligen byskat ith hundredht danske m*ar*c penni*n*ge, swalenge wor nade tillsiger. Thij forbywde wij. Giffuet sancte Katherine dag. Nostro sub signeto. Ad relacionem domini Pauli Laxma*n* militis.

Konungens signet å baksidan.

Halmstad 25 jan. 1501. Mawens Pætherssen, borgare i Halmstad, gifver sin jord och grund och all sin rättighet i Pæther Mawenssis gård till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka under vilkor, att han och hans hustru i deras lifstid mot en årlig ränta få behålla gården.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 11 nov. 1501. Swen Ericssen, prest i Snøstorp, gifver tvenne sina gårdar i Halmstad till jungfru Mariæ altare i S:t Nicolai kyrka i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 23 nov. 1504. Borgaren Olaff Pætherssøn gifver sin gård vid Vestergatan i Halmstad till stadens kyrka mot en messas hållande årligen framför S:t Eriks altare.

Diplom. dioec. Lund.

Lund 17 mars 1506. Konung Hans stadfäster herr Twræ Benctssens gåfvobref å en gård i Halmstad till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka. Dock göres undantag för den del däraf, som herr Gregerss Jepssen hafver.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 17 maj 1506. Wij Hanss giør*e* alle vitterliigth, ath wij haffuæ wnth oc vnde wor*e* borgere oc vndersatte vdi wor køpsteed Halmstede swadan nader oc privilegia, ath enghen wdlendiskee køpmand skall køpslaa paa landzbogden medh bøndernæ ther nær om kringh ther*es* by j Hallandh till farprangh eller them till forfangh. Dierffuis nogre ther emodh ath giør*e*, tha skall han haffwe forbruth ther med xl m*ar*k till oss oc xl m*ar*k till bye*n*n. Oc wille wij, ath engen h*er* efftyr skal besøøgæ nog*re* vlagliigæ haffner ther hoss ther*es* by ther ath køpslaa eller køpslaa laadæ for:næ wor*e* vndersatthe till skaada. Sammaled*es* wnde wij oc tilladæ, ath wor*e* vndersatte bønder ther om kring Halmstædæ mwæ indfar*e* ther j byen om loffwerdagen meth ther*es* war*e* oc køøbe oc selliæ met borgernæ paa torgeth oc paa gaden inden byess porthæ. Hwo som køøpææ vdhen byenss porthæ, nar bøndernæ søøgæ swa till byen meth ther*es* war*e*, thaa skulle thæ haffue forbruth trææ m*ar*ck till oss oc trææ till bye*n*n. Jtem mwæ oc borgernæ ther i byen køøbæ oc selligæ meth bøn-

dernæ, som kommæ tiid till byen thee andræ dagæ en om løffwerdagen meth theres ware, baade paa gaaden oc i borger garde, efftyr som her till aff gammæll siidwannæ waret haffwær. Jtem mwæ oc borgernæ ther j byen faare vd paa bygden om theres by j Hallandh ath køøbe och selgyæ met bøndernæ efftyr theres berning effter gamall siidwannæ. Ville wij oc, ath her efftyr skall enghen bygge eller boo j Halmstæde ther ath køpslaa vdhen han skatther skylder, yssir oc tilhielppær ath vpholdhæ byens tyngæ. Thij forbiudæ wij. Gyffuit dominica Vocem iocunditatis vnder worth signet.

Perg. med remsa för konungens signet.

Halmstad 28 jan. 1513. Andord Morthenssøn, borger i Salsborch. Gør vidherlicth, ath jagh met myn kere swagher Gwdmind Skreders samtycke hawer sold ind thil Beint Swenssøn, borger i Halmstede, myn fædernis gard, liggindes i Halmstede sønden nest op thil Cristiern borgemesters gord, och kendes jagh mygh fyllest ath hawe opborit for:ne gord. Jtem skede thet saa, ath for:ne gard bleffwe Beint affwndin, tha tilbinder jagh mygh hanum saa godh beleyligh gard jghen ath vedherlegge jnnen vj vgher ther nest. Medbesegla: Pedher Andherssøn, Cristiern Nielssøn, borgemestere i Halmstede, Peder Jonssøn och Hans Nielssøn, radhmend i samme sted. Giffwith fredagind nest effther sancte Pawels dagh conuersionis.

Perg. med 4 sigill. 1 bomärke, 2—5 framsidorna borta.

Malmö 7 maj 1516. Christiern II:s privilegium för Halmstad. Torsdagen näst efter den söndag Letare.

Perg. med remsa. Suhms Nye Samlinger, II, 155—159.

Kjöbenhavn 12 april 1518. Christiern II öfverlåter S:t Jörgens gård och kapell i Halmstad till borgaren Peder Andersen därstädes. Måndagen efter Quasimodogeniti söndag. Ad mandatum regis proprium.

Signetet å baksidan. Suhms Nye Samlinger, II, 140.

— Samma bref i samtida afskrift.

Kjöbenhavn 29 nov. 1519. Christiernn. Wiider, at wy nu sende tiill ether lxxx wore skytter ther at haffue theres borgerleye hoes ether nogen føige stund. Thij bethe wy ether och veele, at j thennom annamme och giffue thennom mad och øøll. Wij wele snarligen skilie ether wiidt them ighen. Thij lader thet jngelunde. Schriffuit sanctj Andree apostoli affthen under wort signet.

Fragm. af signetet å baksidan.

Kjöbenhavn 10 febr. 1521. Konung Christiern II:s förordning om handel m. m. Söndagen Esto michi.

Orig. förloradt. Brefvet fans å Halmstads rådhus i af Malmö magistrat vidimerad kopia, »schreffuen paa et stort pergamentzsbreff», 1663, då det infördes i stadens minnesbok, 136—148. Texten tryckt i D. M. III, 295—303.

Halmstad 24 mars 1521. Wy Christiernn giør*e* wittherligt, at wij nu haffue anseet thenne stor*e* beswaring, som borgemesther*e*, raadme*nn* och menige borger*e* vdj wor kiøpstad Halmstade her tiil hafft haffue met ægt och førssell at fordre och fre*m*me wort folck met fra*nn* theris by, thaa haffue wij vndt och vndtne thenno*m* frij for*e* sleg æcke och fordelsse, saa at the her effther ey skulle wær*e* plictege at for*e* och fre*m*me wort folck eller noge*nn* met heste eller wogne vdhe*nn* for*e* ther*es* rede penni*n*ge. Dog skede thet swaa, at nogre wor*e* eigne hastige bud, riidesmaswe*nn*e eller breffdrager*e* hendne for*e* th*e*m at ko*m*me eller tiill theris by, thaa schulle the thenno*m* holle ee*nn* natleve tiill mad och øøll oc hestefoder for*e* two schillinge danske och icke mer*e* och thenno*m* skynde strax fra*nn* seg igh*e*n. Thij forbiude wij. Giffuit otth*e*nsdage*nn* næst effth*er* søndage*n* Reminiscere. Ad relacionem Sigbritte.

Konungens signet å baksidan.

Efter Roskilde fred.

De skrifvelser, af hvilka här nedan en samling utdrag meddelas, härröra dels från den kungliga kommission, åt hvilken omedelbart efter freden i Roskilde 1658 det första ordnandet af förhållandena i Skåneland uppdrogs, dels från sekreteraren Gustaf Hansson Taubenfelt, en af de svenska tjenstemän, som verksammast ingrepo i arbetet för de skånska landskapens införlifvande med Sverige. Skrifvelserna äro ställda till Kongl. Maj:t. De lemna i målande drag en inblick i tillståndet i Skåne under tiden närmast efter fredsslutet. Man följer i dem steg för steg den begynnande upplösningen af ett urgammalt samhälle och en egenartad, i viss mån storslagen kultur. Ingenting är gjordt för att skyla det hänsynslösa och frånstötande hos dem, som innehafva makten; mera än en gång erbjuda sig osökt jemförelsepunkter med våra dagars Finland och Östersjöprovinserna.

Den skånska kommission, från hvilken de första här meddelade skrifvelserna utgått, erhöll sin instruktion [1]) den 15 mars 1658 och var ursprungligen afsedd att bestå af Corfitz Ulfelt, numera Carl X Gustafs hemliga råd och grefve till Sölvesborg, generalguvernören Gustaf Otto Stenbock och riksrådet Johan Gyllenstierna. I den sistnämdes ställe inträdde emellertid senare presidenten Erik Sparre, medan Gustaf Hansson Taubenfelt och Magnus Dureel beordrades att biträda generalguvernören. Hufvudintresset i kommissionens skrifvelser till Kongl. Maj:t concentrerar sig kring de skånska ständernas hyllning af Carl X Gustaf och deras afläggande af trohetseden. Endast ett ringa antal af adeln inställde sig för ändamålet å utsatt dag i Malmö, men för de öfriga ständerna infunno sig representanter: blott innevånarne på Hven uteblefvo helt och hållet [2]). Ceremo-

---

[1]) Tryckt af *Martin Weibull* i Samlingar utg. för de Skånska landskapens hist. förening 1874, s. 18—21. Resolutionen på deras förslag till statens inrättande i Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm sammastädes, 21—34.

[2]) Att Hvens innevånare dröjde att hylla Carl X Gustaf, var helt förklarligt, då underhandling ännu pågick mellan den svenska och danska kro-

nierna vid hyllningen beskrifvas: på stora salen å rådhuset framför konungens stol, öfver hvilken en röd sammetshimmel hvälfde sig, aflade befolkningen knäböjande eden, medan Kongl. Maj:ts och rikets lösen gafs från torget och muskötsalfvor dånade. Lifligt och målande skildras på ett annat ställe de, såsom det snart skulle visa sig, bedrägliga framtidsförhoppningar, åt hvilka medlemmarne af den skånska adeln i dessa dagar hängåfvo sig. Vid en sammankomst med kommissarierna berörde de frågan om en särställning för sig och sitt land inom den svenska monarkien; de hördes tala om Cataloniens frihet och dess sjelfständighet gentemot Castilien. Men det blef dem genast svarat, att deras små provinser icke det ringaste kunde komma «i den consideration» som Catalonien; de vore väl icke med svärd tagna, men de hade afträdts såsom vederlag för mångfaldigt större land, hvilka konungen af Sverige jure belli hade occuperat.

Den skånska kommissionen upplöstes under sommaren 1658, och sedan generalguvernören Gustaf Otto Stenbock tagits i anspråk för det på nytt upplågande kriget mellan Sverige och Danmark, blef Gustaf Hansson Taubenfelt Carl X Gustafs närmaste man inom den skånska förvaltningen. Den 27 augusti utskrefs för honom ett memorial, som på samma gång det visar konungens förtroende till Taubenfelt, också ger tillkänna hans uppbrusande sinnesstämning gentemot de tredskande skånska stormännen. Taubenfelt fick ordre att med sekvester belägga alla obeedigade adelsmäns fasta och lösa egendom; all boskap och alla förråd i spanumål och lifsmedel skulle användas för garnisonerna. Sjelfva skulle dessa adelsmän inspärras i fästningarne, och deras underhåll bestås dem af egna medel. Hvad öfrigt som i generalguvernörens frånvaro kunde förefalla hade Taubenfelt att efter inhemtad ordre och efter samråd med vissa högre embetsmän «cooperera uti», eftersom Kongl. Maj:t — såsom det heter — tilltror sekreteraren dexteritet och åhåga detta allt med bästa fog att lämpa och effektuera [1]).

Den ställning Taubenfelt sålunda innehade satte honom i tillfälle att bättre än någon annan lära känna förhållanden och personer inom det nya generalguvernementet. Hans verksamhet sträckte sig till alla områden, från alla håll mottog han underrättelser om hvad som försiggick, och detta allt förlänar också hans skrifvelser ett mer än vanligt intresse. De uppdrag Carl X Gustaf gifvit honom gentemot adeln utförde han punktligt, i

---

nan, om hvem ön rätteligen borde tillhöra. Sedan 1634 lydde Hven under Skånes landsting, men hörde i öfrigt till Sjælland. I fredsfördraget i Roskilde var den ej uttryckligen nämd.

[1]) Riksreg. d. $^{27}/_{8}$ 1658.

de flesta fall hänsynslöst ingripande i enskilda förhållanden, och i samband med de åtgärder han vidtog gick nu också en egendomsförändring i stor skala: de svenska stormän, på hvilka Carl X Gustafs ynnest föll, ryckte in såsom herrar på de gods, från hvilka de inhemska egarne förjagats [1]. Äfven den lösa konfiskerade egendomen försmåddes icke; hvad som ratades af staten och de store gick till embetsmännen i kansliet och vid domstolarne. Samtidigt verkställdes ständigt nya utskrifningar till kriget och indrefvos ständigt nya skatter, medan den svenska soldatesken for fram såsom i fiendeland, och åker och äng landet rundt begynte ligga obrukade. Men återslaget kom. Det visar sig ur Taubenfelts skrifvelser, huru i jembredd med alla dessa åtgärder den till en början föga märkbara misstämningen växer och växer i styrka. Snapphanerörelsen sprider sig; i slutet af 1658 sägas 2,100 man stå redo — «alla bevärade och det snällaste sällskap, som kan vara i landet». Adeln förbinder sig med de lösa allmogeskarorna; borgerskapet i städerna begynner att röra sig. Slutligen samlar sig allt detta missnöje som i en brännpunkt: sammansvärjningen i Malmö. Den upptäckes, innan den ännu kommit till utbrott, och allt som processen mot de sammansvurna skrider framåt, desto flera finner man indragna i densamma. Den 19 april 1659 skrifver Taubenfelt: «det tör hända, att man får en stor monsieur i spelet med». Dagarne efter hör Corfitz Ulfelt, som framför andra beredt vägen för hvad som skedde i Roskilde, till de starkast misstänkte. Han beskylles att hafva stått i förbindelse med Bartholomæus Michelsen på Limhamn, sammansvärjningens främste man; det säges, att han till fienden förrådt Carl X Gustafs plan, då denne i februari 1659 gjorde stormen på Kjöbenhavn.

Sammansvärjningen i Malmö blef kväfd i blod. Två kommissioner, den ena tillsatt i april, den andra i september 1659, utredde förhållandena. Öfver Corfitz Ulfelt dömde en tredje särskildt förordnad domstol: han förklarades af denna i december 1659 saker till majestätsbrott. Den svenska regeringen benådade honom, men redan dessförinnan hade han genom flykt befriat sig ur fängelset. Han skulle snart som en fågelfri flykting, hetsad af Frederik III:s agenter, med ett pris utsatt på sitt hufvud, irra Europa rundt [2].

---

[1]) Jmfr *Martin Weibull,* Om Skånes adel under öfvergångstiden. Samlingar till Skånes historia, 1868—68, s. 75—104.

[2]) För sammansvärjningen i Malmö och Corfitz Ulfelts process jmfr *Cronholm,* Skånes politiska historia, II, *Birket Smith,* Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie, I och *Molbech,* Et Bidrag til Corfitz Ulfeldts Levnetshistorie (Nyt hist. Tidskrift, IV).

I.

Skånska kommissionen 1658 till Kongl. M:t.

Malmö d. 24 mars 1658.

Såssom Eders Kongl. Maij:t allernådigst hafwer behagat att anförtro oss statens inrättande uthj desse provincier, så äre wij och i Herrans nampn i går trädde therom tillsamman att öfwerläggia, huru denne wår commission fogligast wore till att fortsättia och effectuera. Och efter wij wäll befinne, att icke alt lärer ther widh kunna gå tillijka och så snart för sig, som ämnat är och man gärna åstundade, hafwer man tykt rådeligast wara att först läggia det förnämste fundament till säkerheeten och provinciernes manutention och göra begynnelsen med att reducera guarnisonerne in ordinem och them wäll försee, skaffandes för them nödtorfftigt vnderhåld. Wij hafwe och icke funnit à propos att tala till ständerne om någon hielp, för än wij hade fåt sammanskrifwa adelen att af them förnimma, hwilka af them, som inclinerade till att blifwa qwar i landet vnder Eders Kongl. Maij:t devotion eller eij, och wij ther hoos med hade kunnat få the öfrige ständerne tillhopa att taga aff hwar och een som wederbör homagium. Äfwen så betänkeligit hafwer thet och warit att resoluera till landttrouppernes opbodande och samblande, för än man med thetta förberörde är blefwen färdig och redan är blefwen giordt, då man icke häller, förän sedan ijsen är gången bort och man hafwer fått öppen watn, så att skeppen kunna wara wid handen, skulle finna tempo att låtha sig något förmärkia om samma trouppar, på thet folket dessemellan icke måtte förlöpa, och Eders Kongl. M:t altså icke kunna erhålla sin intention och willia med them. Doch kan lickwäll thermed inthet blifwa tilbakars satt, dy innan then tijden, när alt hwad som till uthfarten elliest requireras kan wara tillredz, kunna compagnierne wäll formeras och landtmilitien sättias uthj sitt rätta skick. Om hwilkens närwarande beskaffenheet så och hwad landzens intrader förslå Eders Kongl. Maij:t

wij så mycken vnderrättelsse här hoos nu öfwerskicka, som wij uthi een hast hafwa kunnat erhålla. Wij äre altså till wärka till den 14 nästkommande aprilis, efter som icke någon kortare termin ther till kan sättias för the något wijda aflägne ohrters skuld, att hijt förskrifwa af desse 3 provincierne Halland, Blecking och Skåne all adelen och prästerskapet, men af the andere ständerne borgmästare och råd medh 4 eller 6 af borgerskapet och aff hwar sochn fyra aff the förnämste bönder med fullmachter af the hemma blefne, så wäll som och theras befallningsmän, af hwad nampn the vara kunne. Och wella förmoda, att h. Johan Gyllenstierna, af hwilkens ankombst wij ännu inthet något hafwa förnummit, skall och jemwäll till berörde tijd, hwar icke förr, kunna wara här . . .

Malmö d. 31 mars 1658.

Sedan wår allervnderdånigste sidste skrifwelsse för otta dagar afgick, hafwe wij låtit expediera wåre bref till ständerne om Eders Kongl. Maij:t hyldning. Ther wid detta allenast är förändrat, att man icke mehr än een af allmogen uhr hwar sochn förskrifwit hafwer, efter myckenheet är fallen oss något betänkelig . . . Huru medh militien egenteligen förewetter, hafwer man alt här till inthet rätteligen fåt erfahra. Fuller äre oss åtskillige rullor om footfolket j händer fallne, men alle så different, att man icke wäll kan finna sig theruthj, och om rytteriet är ganska lijtet ännu hoos oss inkommit. Wij hafwa altså måst gripa till thet medell, att wij nu, sedan ijsen mehrendels är af siön gången och passagen uhr landet altså görs något swårare, låtha ställa een inquisition an om the gamble knechterne och ämna att göra een begynnelsse thermed här j Malmö, Helsingborg och Landzcrona lähn genom öfwersten Blom. Så skall och j Christianstadz lähn och på andre ohrter fleere theruthinnan icke häller något blifwa försumat. Men wij befinna wäll, att manskapet af Eders Kongl. Mayt:z och geistligheetens godz allena inthet lär mycket förslå, om icke adelens kommer ther till, hwilket på theras särskildte bewillning bero måste. Och icke häller will thet wäll skicka sig, att man anmodar adelen om något, för än eeden af them är aflagd . . .

Malmö d. 8 april 1658.

Wid thet tillfället, att een stoor dehl af den skåneske adelen i desse dagar har warit här på een begrafning[1]), hafwer man vnder handen sökt till att sondera af them, hwilka the wore, som inclinerade att blifwa qwar ij landet vnder Eders Kongl. M:ts deuotion, och således gifwet them anledning till att talas widh om tillstundande Eders Kongl. Maij:t hyllning och theras edz afläggelsse. Ther opå altså tiugu några perssoner af them komme till mig, Corfwitz Vlefält, j förledne söndags och iblant annat framstälte, huruledes the hade fåt wåre bref om hyldningen, som war ansatt på dhen 14 af denne månaden, men såssom the nu temblig många wore här tillstädes, och torde hända, thet framdeles något hinder måtte för een eller annan komma j wägen, att icke alle så mehra skulle kunna sigh infinna, önskade the, wij welle anticipera tijden och nu göra them någon proposition om thet, som uthj bem:te bref icke så egenteligen war exprimerat, och wij lijkwähl ämnade them att föredraga. Wij resoluerade för then skull att deferera them ther uthj, doch att the lijkwäll till föresatte tydh stälte sig här in igen, och låthe således then fölliande dagen them komma för oss tillsamman, då wij them optäkte wår commission om eedens afhändande och ther hoos them heemsköte att declarera, hwem af them som måtte wara sinnat samma eedh att giöra och præstera. Ther till swarade the genom herr Nills Krabbe, som förde ordet för them, att thet war een sak af högwichtigh importance och betänkiande, ty thet wore somblige af them, som ännu bijplichtade Kongl. Maij:t j Danmark medh huldskap och tienst, hwilka icke uthan blasme och förwijtelse kunde medh någon troheets band sig Eders Kongl. Maij:t vndergifwa, för än the wore ifrå thet förre löös blefne. Sedan bore the och till Eders Kongl. Maij:t then aller vnderdånigste tillförsicht, att the medh någon handfästning till theras priuilegiers, immuniteters och rättigheeters conseruation kunde blifwa accomoderade. Bode wij wille icke illa optaga, att the, förbehållandes then aller vnderdånigste respect, som the billigt bära på Eders Kongl. Maij:t, måste oss till sinnes föra, huruledes the alt här till hade warit Dannemarcks rijke uthj itt

[1]) Tage Ottesen Thotts, den «skånske kungens», begrafning 1658 ³/₄.

fritt wahl associerade, och att theras förfäder, än emedan the j konung Magnus Ericssons tijd wore under Sweriges crono, uthj samma wilkor lefwat hade. The berörde dhetta icke till then ända, att the skulle wella göra sigh några tankar här om mehra, ehuru wäll man kunde hafwa exempel af Catalonien, som fuller hörde under konungens i Spanien regemente, men war doch itt folk, som bestod af sin ägen frijheet, vthan the förmodade, att Eders Kongl. Maij:t j allernådigst regard af then märkelige förandring, som the nu j dhenna måtto vndergåfwes, worde theres stånd med så mycket större nåder anseendes, hälst efter the och så godwilligt hade samtyckt till cessionen af thetta härlige och med månge sköne fästningar wäll förwarade landet, som the hade theras bästa förmågo uthj, och E. K. M:t wapn lickwäll wid then tyden ingen footzman ij wunnit hade, at the altså ther igenom kunde blifwa obligerade till att bewijsa Eders Kongl. Maij:t theras allerunderdånigste deuotion och troheet, och icke angräntzande nationer, the ther äfwen alle hade ögat opå, huru them gå wille, måtte få orsak till att föra någon theras olägenheet på tungan. Offererade oss ther hoos in originali Kongl. Maij:ts af Danmark them gifne handfästning, hwaruthaff een copia här bijlagd finnes, med anmodan, att wij wille then genom see och theras nödtorfft i denne måtto Eders Kongl. Maij:t till thet bästa recommendera, och tesmoignerade för thet öfrige sig wara försäkrat, att såssom the hafwa mist een mildh och nådig konung, the och nu lära hafwa att glädia sig öfwer Eders Kongl. Maij:t milde och nådige regemente. Wij regererade oss icke hafwa eenkannerlig fördt wårt thall till dhem som ännu kunde stå uthj någon obligation emot Kongl. Maij:t af Danmarch, hwilka man heller skulle see måtte sigh till belägligare tyd ifrå thetta samqwämet absentera, och icke heller war E. K. M:t intention att nödga någon till sin hyldning, som icke sielf hade hug och willia att submittera sigh E. K. M:t regemente. Men om the, som medh Kongl. Maij:t af Danmark således icke wore interesserade, achtade sättia sig qwar j landet, då wille icke annars skicka sig än att the på forbe:te tijdh skulle medh the andre ständerne comparera till att göra Eders Kongl. M:t then allerunderdånigste försäkring, som wederböhr. Wore doch någon af

the andre, som kunde löss komma ifrå Kongl. Maij:t af Danmark och wille giffua sig under E. K. M:t, så skulle thet icke dess mindre jemwäll wara honom framdeles öppet. Hwad elliest theras förrige wilkohr anlangade, som the oss repræsenterade, wore the oss tillförende nogsampt kunnige. Wij funne then saaken så beskaffat, att wij uthan læsion af E. K. M. högheet inthet kunde admittera någon deduction therom. Vthj hwad konungarijket Swerige i förre tyder har warit och huruledes thet widh alles inbyggiares största åthnöye är kommit uthj närwarande tillstånd, thet behöfdes här icke att ihug komma. Desse små prouincier komo icke thet ringaste j then consideration som Catalonien, hwilket een så stoor myckenheet af folk och så månge tunnor guld åhrligen kunde fournera sin herre, konungen af Spanien. Man wille ogärna här vpreepa, huruledes the wore komne E. K. M. j händer. Om the än skönt inthet hafwa warit genom swerd inkräcktade, så wore the doch till wederlag cederade för så mångfalligt större land, som E. K. M:t iure belli hade occuperat. Handfästningen wille man wäll taga emoth och them sedan åter igen lefwerera, men bägge desse konungarijken emillan sidst oprättade pacter wore denne gången j stället för handfästningen, hälst emedan E. K. M:t ther uthj lofwar och tillsäger att handhafwa them widh theras priuilegier, så wijda the till Sweriges lag och stadga lämpas kunna. Doch wille man E. K. M. dhenne theras allerunderdånigste åstundan behörligen referera och kunde them försäkra, att E. K. M:t af een synnerlig ynnest och nådig benägenheet inthet warde underlåtandes alt hwad som till theras ståndss conseruation, heeder och ytermehra opkomst lända kan, enär the sig till theras plicht emot Eders Kongl. Maij:t som trogne vndersåtare beqwäma och ther om meriterade göra. Dagen näst ther efter komo the på wår anmodan åter till oss igen, och såsom wij dessemellan förmärkte, thet the begynte tembligen accomodera sig, att wij icke mehra behöfde twifla på theras willigheet, gafwe wij them tå till förstå, thet E. K. M:t allernådigst hade befalt, att man till landsens förswar och säkerheet måtte sättia thes wahnlige militie uthj något skick igen, för hwar skulld wij wore förorsakade af them att begära, thet them och behagade efter nästförrige giorde be-

willing consentera till thet manskap, som aff theras godz præsteras borde. De beklagade fuller j förstone, att godssen igenom förledne krigzpressurer wore råkade j temligit abnehme. Men ändtelig lofwade the sig willia bära åhuga före, thet E. K. M. skulle till hwad tijd, som påbiudas kunde, blifwa handgångit med then militie, som the wore wahn att hålla. Allenast betingade the sig, att i fall the icke komma åth j hastigheet att försee them medh gewähr, E. K. M:t tå wille allernådigst tillstädia, att af them så månge penningar måtte emottagas, som till gewährs inköp kunde nödige wara. Bode dessföruthan, wij wille hoos Eders K. M:t för medelss wår vnderdånigste recommendation thet begå, att Eders Kongl. Maij:t allernådigst täcktes någon af theras medell hoos detta folket employera. Några tijmar sedan detta war passerat, beskickade the oss medh her Nils Krabbe och förre landzdommaren Kehl Krage och låto oss communicera några puncter, som deels aff rijkssens rådh och adelen j Köpenhampn, the ther här j landet interesserade äre, hade them tillsändt och så på theras ägen som the andre interessenternes wägnar af oss hade begärat E. K. M:t allervnderdånigst att insinuera, medh förmodan, det E. K. M. warder itt nådigt öga therpå hafwandes. Dhesse vthskickade giorde och j thet samme hoos oss påminelsse om annat mehr. Hwilket medh sampt bem:te punchter här näst skole E. K. M:t aller vnderdånigst öfwersändas, emedan the ännu icke äre oss öfwerlefwererade och thet lickwäll oförtöfwat lär skee. Doch är ther uthj föga annat än hwad handfästningen innehåller, allenast att then puncten om wahlet ther uthj är uthlåten. Wij begynna eliest nu först att efter handen få in efterrättelsser om landzens lägenheet och skola, så snart möyeligit är, ther efter formera wåre aller vnderdånigste oförgriplige förslag om statens inrättande. Men j medlertijd måste E. K. M:t wij allervnderdånigst heemställa, om icke E. K. M:t allernådigst behagade att göra någon förderlig förordning om justiciens ersättiande medh något capabelt subiecto, emedan een och annan högeligen ther om tränger och ther opå förwänter . . . .

Malmö d. 14 april 1658.

Dee punchter, som dels af r:r. j Danmarck med adelen hafwa oss tillställa låtit, så och hwad desse hoos oss dessföruthan

hafwa påmint sände wij nu j vnderdånigheet här hoos[1]). Jämwäll med een specification på theras nampn, som för denne gång äre resoluerade att hylla Ed. Kongl. Maij:t och göra theras eedh[2]). Dem andre, som än äre medh Kongl. Maij:t af Danmarckss tienst eller beneficier engagerade, ämna wij sättia een wiss tijdh, innan hwilken the och skola sig declarera till lijka plicht emot Eders Kongl. Maij:t eller med allom att blifwa thär ifrå. Ständerne, eenkannerlig adelen, borgerskapet och bönderne, hafwa allaredo mehrendels stält sig här in till möthet, och äre the som wederbör beskäfftige att inlefwerera theras fullmachter. Prästerskapet hafwe wij, så snart iag, Gustaff Otto Stenbock, fick Eders Kongl. Maij:t allernådigste ordre om tacksäijelsen, för än Ed. Kongl. Maij:t skrifwelsse af den 5 hujus oss tillkom, gifwit dag till then 20 dito här att comparera. Wij hoppas altså med nästa post att kunna berätta Eders Kongl. Maij:t, huru förbe:te hyldning är afluppen . . .

Malmö d. 22 april 1658.

Förleden den 16 hujus låthe wij komma adelen medh borgerskapet och almogen in för oss här på rådhuset till att göra theras eed, sedan wij hade anordnat, att rådhuss sahlen blef bezijrat medh een röd sammetshimmel, så och een af samme slag öfwerdragen stool, om hwilken på bägge sijdor stode några öfwer officerare med bardisaner, och framför stolen wore giorde några radar med pallar, ther på the, som eeden aflade, hwar efter annan sutte å theras knä. Och wardt eeden them af secreteraren förestafwat. Men när thet war passerat, gafz Eders Kongl. Maijt:z och rijkssens lössn af twenne ther till opå torget bestälte stycker, så och twenne salver af musqueter genom fyra compagnie knechter, som emedan the andre ceremonierne påstodo hölle uthj parade iemwäll på torget. Therpå hade iag, Gustaff Otto Stenbock, sedan bem:te af adell, som eeden præsterade, uthj mit logemente till gäst medh sampt the förnämste af

[1]) Handlingen tryckt i Samlingar till Skånes historia, utg. af *Martin Weibull,* 1868—69, 82—84.

[2]) Dessa voro Jockum Beck på Knut Gabrielsen (Akeleyes) vägnar, Christopher Walkendorff, Claus Sparre, Erik Hardenberg Gyldenstierne, Christian Barnekow och Peder Bille.

borgmästare och råd ifrå städerne. Och den 20 dito blef eeden på samma rum och sätt af bispen och prästerskapet j lijka måtto afhändt, doch uthan några ceremonier af skiutande, och lät iag Gustaff Otto Stenbock strax ther efter bispen medh några af prosterne äfwen så hoos migh tractera. Formularet af eederne sände wij altså Eders Kongl. Maij:t här bijfogat uthj vnderdånigheet tillhanda. Och welle förmoda, att icke allenast the skola wara affattade, uthan och thet öfrige alt, som förbem:t är, förrättat till Eders Kongl. Maij:t allernådigste behag. Önskandes, att thet må wara skedt uthj een lycksalig stund och till Eders Kongl. Maij:ts regementes styrkio och fromma. En af adell, Johann Vrne widh nampn, läthe wij äfwen förbe:de den 20:de på hans anmodan j mitt Corfwitz Vlefeldtz herberge privatim göra eed, emedan han icke kom fram till then bestämde dagen. Det skedde och med några bönder, som icke häller för stält sigh in, och j går medh några präster uhr Halland, the ther och så komo seent. Deels uthaff the hallandske präster hafwa och icke häller änn sig infunnit. Dee af desse provinciers adell, som Kongl. Maij:t af Danmark medh tienst förbundne äre, hafwe wij nu så skrifft- som mundteligen föresatt een termin, nembl. den 15:de maij, innan hwilken them skall stå fritt att äntlediga sigh denne theras obligation och sigh till Eders Kongl. Maij:t devotion medh eed att declarera. Hafwe och i thet öfrige the danske richz råd, som här godz äga, tillskrifwit, att the icke mindre till samma tijd wille wara betänkte på, huruledes theras här quarlembnade tienare och godz förwaltare måge ochså kuna gifwa Eders Kongl. Maij:t någon försäkring om theras plicht och troheet. Tijden lär förthenskuld uthwijsa, huru desse bägge momenta welle aflöpa. Wij hafwe och förehållit the här wahrande af adell, lijka såssom af oss sielfwe och uthan ordre, thet the wille sigh något uthlåta emot oss, huru the förmeente, att the skulle fogligast här efter kunna concurera medh then swenske adelen, anteen särskildt uthj itt corpore, eller att the meslerades ibland them; förtröstandes them, att the på thetta sidste fallet skulle hafwa att förwänta sådane honorable rum, som theras gamble ätter kunde meritera. Men efter största parten af them allaredo wore bortreeste, toge desse thet op till communication

och betänkande. Wij finge och här af orsak att påminna them, det sig thet icke wäll skickade, att man så skulle reesa ifrå möthet uthan wår wetskap, som them hade förskrifwit, förandes them till sinnes, hwad uthj slijke sammankompster tillförende således är wordet obseruerat. Huru wijda denne adelen sig, sedan wår nästförre skrifwelsse, hafwa bequämat till theras knechtars öfwerlefwererande, thet seer Eders Königl. Maij:t allernådigst af bijlagon. Så finnes och ther hoos een sådan specification på theras rostiensts ränta uthj hårdh korn anslagen, som man denne gången hafwer kunnat af them bekomma. När wij framdeles få therass jordböker in, lärer thetta än yttermehra sig med mehra wissheet förklara. Men sielfwa rosstiensten lämpas efter denne ränta således, att för hwarie 300 tunnor hård korn een ryttare medh häst, tygg och wapn hålles måste . . .

Malmö d. 6 maj 1658.

Ändoch wij hafwe godh effterrättelsse, att wårt förste bref till Hweenboerne äre wäll framkomne, hafwe wij lickwäll, efter the inthet stälte sig här in till den 1 hujus, skrifwit them på nyt till och förmant them att komma hijt till then 9 dito. Och på thet wij måtte få någon förklaring af them ther på, hafwa wij sändt een officerare medh thenne sidste skrifwelssen tijt öfwer, som och har ordre, ehwarest thet så kommer till pass, mundtligen att föra them theras skyllighet j denne måtto till sinnes. Wij måste altså förwänta, hwad ther opå will föllia. Jmedlertijd förnimma wij doch af bispen j Lund, att orsaken till theras vtheblifwande skall wara, thet the hafwa förskickat wår förre skrifwelsse till hofwet och inthet äntå fåt thädan någon förklaring ther opå . . .

Malmö d. 10 maj 1658.

Emedan then till Hween uthskickade officeraren brachte oss the skriftlige swar tillbakars så aff prästen som bönderne thersammestädes, att the wille sig till den 9 hujus, som af oss begärat war, här inställa och Eders Kongl. Maij:t sig med hyldning och homagio behörligen vndergifwa, thet Eders Kongl. Maij:t ytermehra af bijlagorne sig allernådigst täkes föredraga låtha, hwaruthj och bönderne j synnerheet theras förre utheblifwande wella äntskylla med thet, att wår förste skrifwelse them af fog.

den war förhållen, och prästen lickwäll ther hoos gifwer till förstå, att han för detta altid har sorterat vnder Selandz stifft, så hade wij och wäll förmodat, att the theras lofwen j så måtto skulle hafwa efferkommet. Men oss är sedan een sådan inhibition, af Kongl. Maij:t uthj Danmark till bem:te ööss inbyggiare afgången, j händer kommen, som Eders Kongl. Maij:t thet jemwäll af hoos fogade copia behagade förnimma. Thermed the altså äre blifne här ifrå och icke hafwa comparerat....

Malmö d. 27 maj 1658.

Borneholms boerne komo hijt den 24 hujus uthj thet anthal, som bijfogade specification uthwijsar [1]), och blefwe dagen efter strax admitterade till att göra eedh, thermed the och sidermehra hafwa fåt theras afsked att reesa heem igen....

Efter Eders Kongl. Maij:t ytermehra allernådigste ordre af den 17 hujus, hafwe wij nu åter tredie gången hijt citerat jnwånerne på Hween och wår skrifwelsse till them med een expresse öfwersändt. Men skulle the lickwäll icke wella ställa sig in, achte wij tå med een protestation att betyga then rätt Eders Kongl. Maij:t ther till hafuer och att Edcrs Kongl. Maijt will wara äntskyllat för then olägenhet, som af theras olydno föllia kan....

II.

Gustaf Hansson Taubenfelt till Kongl. M:t.

Malmö d. 3 sept. 1658.

... J går om morgon hade iag borgemäster och råd här tillsamman, görandes mig först ährende att mana på the båtzmän, som ännu hooss them åtherstår, och effter iag förnam, att alle the båtzmän the hade bewilliat wore owahne widh siön, begick iag hooss them så wijda, att the lofwade sig willia förbytha några ther af emot deels af them som the hade på theras skuthor

[1]) Specifikationen upptager 85 personer: adelsmän, frimän, landsdomaren, representanter för presterskapet, städerna, socknarne och officerarne för landsfolket.

och farkoster; hoppass altså, att E. K. M:t skall och få här ifrå några, som wetta tillförende med seglationen något så när omgås. J thet öfrige sökte iag theras assistence till förmå borgerskapet att oppenbara thet danske förråd och skuldposter, som här i staden kunde finnas, och wäntar nu j dag een specification af them theropå, då iag sedan wijdare effter E. K. M:tz allernådigste ordre ther uti förfara skall. Och så snart iag tillijka med cammereraren Forssman här har accommoderat öfwersten Mörner med sine ryttare, ämnar iag j morgon, will Gud, att göra j detta Malmöhuusslähn een begynnellsse med inquisitionen på adelens sätegårdar. J medler tidh har man låtit kalla them af adell, som wederbör, här in att således med lämpa någorledes förekomma therass oppositioner wid föregående inquisition.... Den nyligen här wid Söderport reparerade bastionen har lijtet sänkt sigh på then eene sijdan, men är doch med ringa möda at bätra igen. På bastionen wid Östreport arbeetass med flijt, och är han een treediedeels allaredo af fundamentet med torf opdragen. Blir widh dess fullbordan itt wackert och defensabelt wärk; kan man och snart få then nya porten och broen ther sammestädes effter desseinen färdigh, wore thet mycket wäll. Borgerskapet hielpa och till iempte soldaterne att arbeta på wallen....

Malmö d. 5 sept. 1658.

... Interim låter jegh inventera the danske mobilier, som mig äre anwiste, och skall medh näste Eders Kongl. Maij:t ett register ther öfwer i vnderdånigheet tillskicka... De mobilier här finnes höra mehrendeles Måns Rosencrantz, Nilss Krabbe, Nilss Trolle, Knut Gedde, Kield Krage och Palle Vrne till... Kield Krage har sine barn och hussfolk här j staden, men är sielf på Seeland och har heelt abandonerat sig ifrå Eders Kongl. Maij:t devotion. Palle Vrne är här medh sin familie j staden och har hafft före näst före kriget att flytta heelt öfwer till Seeland, effter som han här inge jordegodz äger, men är för gäldskuld här arresterat worden...

Adelen begynna nu ställa sig här in, men äre öfwermåttan perplexe, undantagandes Totten, som tröstar sigh wid Eders Kongl. Maij:tz nådhe och förmodar, att hans endtskyllan lär finna rum. Gemütherne i gemen yttra sig här elliest något mehr än

förr. Dee mäste see intet gärna, att kongen j Danmark fhar illa. Och äre här een tijdh bort åth temblige wederwertige tijender spargerade om Eders Kongl. Maij:tz werk på andre sijdan, hwar med een part sig mechta ting hafwa delecterat. D:r Christian Foss har iag anmodat om thet brefwet iag j vnderdånigheet talte om för Eders Kongl. Maij:t; han förebär sig hafwa förlagt thet, men lofwar lijkwäl att leetat op och senda miget. Dett är dessföruthan, allernådigste konungh, mig förekommit, att somblige af adelens godz skole wara medh danske prætensioner beswärade, och att man förmenar, thet ther vthj skall itt tembligit capital sticka, om hwilket iagh så myket görligit är skall sökia rätta grunden att vthleeta. Wore altså någre godz der ibland, som anten för wildbahnen eller andre commoditeter skuld stodo Eders Kongl. Maij:t an och Eders Kongl. Maij:t icke elliest medh fog kunde sig them tilläggia låtha, så kunde oförgripligen samma prætensioner, hwilka Eders Kongl. Maij:t nu optimo iure tillfalla, wara itt argument att förmå godsens innehafvare till att öfwerlåta Eders Kongl. Maij:t them genom yttermehra afhandling. I dett öfrige befinna sig någre Eders Kongl. Maij:tz vndersåtare, som hafwa skuldfordringar hoos the af adel, hwilka kongen j Danmark anhängia och likwäl godz här j landet hafwa, som nu j sequestro sättias skole. Dett vndergifwes altså Eders Kongl. Maij:tz allernådigste behag, om theras prætensioner wid förefallande be:de godz abalienation skole salveras....

Malmö d. 6 sept. 1658.

...Eders Kongl. M:t öfwersänder iag elliest j vnderdånigheet härhoos inventariumet på thet danske här beträdde godset. Jag har låtit thet förségla j the rum, ther thet tillförende har ståt insatt, till dess E. K. M:t täckes något wijdare therom förordna. Greff Vlefeldt har iag förebracht thet E. K. M:t allernådigst befalte migh at säija honom. Summan af thet han gaf mig therpå till swars war store contestationer och förplichtellser, att han ingen annan intention hade än att lefwa under E. K. M:tz devotion in j sin dödh såsom een trogen tienare och vndersåtare. Han hade förthenskuld satt sitt boo här och hämptat alla sine barn hijt. Och önskade intet mehra än att han, om E. K. M:t så allernådigst behagar, nu mehra måtte kunna få wara j eenss-

ligheet, effter han begynte blifwa något gammall och wore trödt wid wärlden. Doch vnderkastade han sig likwäll gärna E. K. M:tz allernådigste disposition, ehuru wäll han intet gärna wille wara någon annan j wägen. Det han hade expectorerat sigh emoot een eller annan aff E. K. M:tz ministrer och tienare om dett som har förkommit, war icke annars skedt än af een god mening. Han hade som een tienare genom discours med them, emedan han sielf icke har kunnat wara hoos E. K. M:t, gärna welat göra påminnelse om thet som han trodde lända E. K. M:t till gangn och godo, beklagade sin olycka, att någon hans missgynnare till äfwentyrs har funnitz, som hade thet hoos E. K. M:t illa vthtydt, och att han, som måtte j Danmark heeta een förrädare, nu och skall wara råkat j något E. K. M:tz misshag, badh E. K. M:t täktes vnna honom then nåden, att han, om så wore, finge förklara sig emoot E. K. M:t, då han hoppades E. K. M:t skulle theraf taga itt nådigt nöije. Fast han och hade låtit sig något vth emoot Eders K. M:tz betiente, så betygade han doch Gudh wara sitt witne, att han aldrig hade nämpt sådant emot någon annan. Han discurerade elliest något om wärket på andre sijdan och gaf så mycket till förstå, att om han hade tortz j förstone säija något ther till, skulle han förmodelig hafwa kunnat gifwa några förslag vid handen, som thet icke litet hade kunnat facilitera. Wid detta tillfället fordrade jag opå, thet han wille så laga, att the resterande knechtar af hanss grefskap måtte utan längre drögzmåhl anförskaffas. Han äntskyllade sig, att han intet wiste annat än att the wore alle vthlefwererade och gaf mig förthenskuld strax med een skrifwellsse therom till sin amptman, med befallning, att han skulle sökia commendantens j Christianopell assistence till att få knechterne i hoop, om han annorledes intet kunde komma ther med till rätta. Sidst tillstälte han mig bijfogade skrifft, förmedels hwilken han j vnderdånigheet beder om E. K. M:tz salvaguardie för några sine anförwanter på Fühnen, och skulle fuller jämwäll gärna see, att hans egne godss thersammestädes måtte blifwa salvaguardierade, om E. K. M:t täcktes benåda honom thermed.

J thet öfrige, allernådigste konung, kan E. K. M:t iag aller vnderdånigst icke förhålla, att till Fallsterboo är kommen een

stadens Lübeckz fogde eller vthskickade med sin skuta, lastat af salt, öhl och några cramwahror, them han prætenderar sig effter sine principalers uhråldrige rättigheet ther willia in på theras compagnie eller packhuuss utskepa och theremot af landtmannen inköpa hwad honom kan anstå, erbiudandes sig lijkwäll att clarera tullen therföre här. Men iag har hafft betänkiande att låta thet tillstädia, för än E. K. M:t allernådigst sig theröfwer förklarar. Och j medler tidh har iag heemstält honom anten att blifwa ther på redden liggiandes eller och at förfoga sig hijt och sin last här at lossa. Med denne saken är thet elliest så beskaffat. Hanse städerne Dantzick, Strållsund, Rostock och Wissmar hafwa så wäll som Lybeck j gamble dagar förwärfwat sigh then frijheet, att the emellan Bartholomæj och Dionisij tijd med een stor myckenheet hafwa obehindrat måt besökia fiskelägen wid denne skånesche stranden till at förbyta sigh till sill emoot sallt och andre wahrur. Men effter sillfänget har j längden förswunnit, hafwa och the andre alle låtit falla detta willkor, vndantagandes Lübeck, som åhr ifrå åhr har hängt therwidh, och när fischen icke har weelat tillräckia, hafwa the ophandlat spannemåhl, smör och annat j thet stället. Hwaropå, som berättass, the fuller som tijdz icke skola hafwa någon synnerlig fördeel, men så skall thet mehra wara ansedt till att conservera een sådan rättigheet, j hopp att fiskeriet åter een gång skall tillwäxa igen, och the altså kunna hafwa någon större nytta theraff. . . .

Bälteberga d. 9 sept. 1658.

Emedan iag i Malmö förnam, att magazinet uti Landzcrona war fast uthtömbt och att then guarnisonen ofördröyeligen behöfde med vnderhåld att subleverat blifwa, är iag förorsakat worden till att taga ransakningen först ther närmast omkring före, på thet det förråd, som wid adelens gårdar måtte finnass, ther till employeras kunne, och såsom j Landzcrona lähn ganska fåå gårdar och the äntå något aflägna äre, som effter E. K. M:tz allernådigste förordning nu strax kunne caduceras, så har iag måst för mehra commoditet skuld förordna några vhr Hellsingborgz lähn till att providera Landzcrona utaf, hälst the som närmast äre ther wid handen belägne. Widh thet iag nu till

then ända reeste Borreby gård förbij, som ligger twå mijhl ifrå Malmö uth med allmänne wägen emillan ther och Landzcrona och hörer Otto Lindenou till, hwilken intet har swurit, men lijkwäll haf:r sin boning och heemwijst ther, tog iag tillfälle en passant at besee, huru be:te gård war belägen, och befann, att han är bygd på högden och att een stor åå flyter honom förbij ned i grunden på then eena sijdan, som har sitt uthlopp icke långt therifrå in j salt siöhn. På tree sijder har huuset een watngraf omkring sigh, doch ligger grafwen så högt ofwan åån, att the intet kunna fogas tillhopa, men är een torr passage emellan åån och bägge änderne af grafven. Huuset har een windbryggia och wall omkring och innan wallen på then eene sijdan een trägård. Synes elliest utan till wara een wäll bygd gård. Vppå Knudstrop, Sten Brahes gård, giorde iag altså först een begynnelse med ransakningen. Denne Brahe har j näst förre feigde tient kongen j Dannemark för maior till häst, och weet man icke annars, än at han ännu är j tiensten och uti Kiöpenhafn stad. Han har af itt synnerligit misshag till den swenske nationen, hwilcket han j een och annan måtto skall hafwa declarerat, desererat sin boning här och ämnat flyttia till sin fader herr Hendrich Brahe på Fyhnen, een Dannemarkz rijkes rådh. Men skall intet hafwa hindt längre än till Kiöpenhafn, för än thetta krigett angick. All sin bästa förmögenheet, eenkannerlig clenodier, guld och sölf (penningar skall han intet hafwa kunnat lijda många i pungen), haf:r han här lastat in j itt coffardie skep, ther och andre fleere här af landet hafwa, som berättass, hafft sköna saker opå med, så att then skepzlasten skattass till itt tembligit stort wärde, och skall samma skep hafwa legat för Kiöpenhambn, när E. K. M:tz flotta först komm therföre, men man weet icke, om thet har salverat sig ther in i hampnen heller om thet elliest har vndsluppit. Be:te gård ligger 4 ½ myhl från Malmö och 2 små mihl ifrå Landzcrona uti Lugude häradt och Kågeröd sochn i Hellsingborgz lähn, har doch halfparten godzen strax hooss sig j Landzcrona lähn och Onsehäradt, effter som lähns skilnaden löper fram emillan hufwudgården och ladugården. Är heelt wäll bygd med twenne medellmåtige steenhuuss geent emot hwart annat och twenne nidrigare, som sluter gaflarna emot

hwart annan tillsamman, så att thet haf:r innan een lyten borgård och ligger på een rundh holme, theromkring een bred watngraf är och på tree sijdor en morassig äng. Fram för huuset är grafwen på then eene sijdan så mycket bredare, att hon och insluther en liten fyrkantig holme, therpå een kryddgård är giord. Ladegården, som och är bygd af steen med korsswärck, ligger för sig sielf och har en trägård hoos sig, som doch är af intet wärde. Humblegården kan gifwa åhrligen vngefähr 20 skepp:r humbla. Emellan ladugården och hufwudgården är een något lång bryggia med twenne windbroer. Sahl. fälltherren har i förre feigde hafft ther en capiteen med några knechtar opå liggiandes, som i några månader har hållit sig ther oppe. Åkeren ligger på then eene sijdan om gården itt gott stycke wägz ther ifrå, och är en skön skogh alt rundt omkring gården uti then myckenheet, att ingen gård j Skåne skall öfwergå denne med skog, som är mäst böök, doch och temblig hoop eek och ther ibland hassell, biörck, ahl, asp och annan löfskogh. Ther uti skall wara skiön högdiurs jacht af hiortar och råer. Otta fiskedamar är till denne gården förutan grafwen. Twå ther af äre heelt uthstuckne, och i the andre icke mycken fisk, vtan allenast gäddor j then eene. Vthj grafwen är gäddor, abbor, mört och sutare. Widh gården flyter elliest een lijten åå förbij, som kräfwetor och elleritzer finnes uthj. Och äre twenne watnqwarnar i samma ström icke långt ifrå gården belägne. Eng är ther god, men åkeren doger icke mycket, effter thet är skogziord och stenig, och måste alle åhr tridie parten af åkeren ömsom läggias öde, så frampt han skall blifwa wid macht. J detta åhr är ther sådt råg 15 tunner, korn 67 t:r och hafra 30 tunner. Jorden gifwer ther icke offta mehr än hwart annat korn effter uthsädet och högst hwart tridie, när heelt goda åhr äre. Jag har låtit tröska een trafwa råg till prof och har knapt fott een struken skeppa ther effter. Be:te jord bär elliest icke gärna rug. Höö är ther denna gången inbärgat vngefehr 600 lass. Till gården hafwa härtilss legat twå kyrkietiender nembl. af Kågered och Konga sochn, som specificationen wijdare förmäler. När iag reeste ther ifrå, passerade ieg förbij Knut Vrnes gårdh Axelwåld, som ligger een lijten fierdeels mijhl therifrå, är bygd medh korsswärk och mycket för-

fallen, men elliest temblig wäll belägen och har sin egen skogh, ther ibland annat och årr hönss skall wanka, som på the ohrter är något rart. Och har denne gård en watnqwarn strax hooss sigh och åthskillige fiskedammar, är doch en heelt ringa lägenheet. Denne Knut Vrne har för detta warit maior till häst hoos kongen j Dannemark, har likwäll sedan swurit E. K. M:t och will nu engagera sigh j E. K. M:ts tienst vnder öfwersten Frölich. Han skall och hafwa tient vnder den swenska arméen j Teutschland. Itt stycke wägs ifrå förberörde gård ligger Duege, hwarest een enkie fru boor, som har hafft een tysk öfwerste von Cratz. Hofgården är bygd helt änkt mit utj itt moraass och haf:r watn omkring sig. Och effter grundwahlen icke är synnerlig fast, har huuset satt sig på then eene sijdan, som elliest och är heelt baufälligt. Och är ther icke mycket skog till. Bem:te fru skall wara j temblig widlyfftigheet. Hennes framlidne mans arfwingar boo j Tysklandt, och skole hennes mobilier stå opå gården förseglade creditorerne tillhanda och them, om något öfrigit blif:r, sedan skulden är betalt. Der skall och wara danska creditorer ibland, hwilkas prætension E. K. M:t nu tillfaller, men iag har än icke kommit vnder rätta grunden thermed. Widh generalens Axell Vrupz gård Hwideröd, j Otterup sochn och Lugudehärat belägen, fan iag husen mehrendels ruinerade och illa medfarne. En trägård är thär hooss, som icke heller mycket duger. Skog är ther mächta litet till. Fyra fiskedammar har samme gård, hwaruti ruder finnes och j then eene carpar. Vthsädet ther till är 10 t:r råg, 14 t:r korn och 5 t:r hafra och vngefähr 150 lass ängebohl. Jfrå denne gården wid pass en fierdedels mijhl ligger uti samma sochn och härad een lijten mijl ifrå Landzcrona then andre Axel Vrups gård Bälteberg, hwarest huusen ochså äre heelt förfallne. Denne gård har och een trägård, doch af ringa wärde, en lijten ekeskog strax wid husen, så och een miöl- och wäderqwarn och fäm fiskedammar, ther utj geddor, ruder och carper. Till denne gård hörer ibland andre en bondegård, Skromberg benembd, som har temblig stoor ek och böökskogh, hwaruti rådiur och stundom hiortar sig oppehålla. Så är och een gård j Göingehäradt wid nampn Agerup, som iemwäll har een skön skog, hwilken med jacht och elliest vnder mehrbe:te Bälteberg

äfwen så nyttiass. Wid gården ligger een tegellada, och een mijl therifrå på wägen åth Helssingborg uth med stranden är et annat tegelbruuk, Rybeck kallat, uti hwilkens bygningar halfparten kommer en Kiöpenhafns bo, Arent Berentsson till, som nu E. K. M:t och tillfallit är. Widh desse tegellader så wäll som opå sielfwa gården är een stor quantitet muhr och taakstehn, så och huggen gråsteen och ståtelige furubielkar för handen. Vthsädet wid denne gården är 16 t:r råg, 26 t:r korn och 32 t:r hafra. Åkermarken är temblig god, så att efter prob een trafwa råg gif:r twå skepper. Hööbohl är ther till 200 lass och något theröfwer. Till gården höra twenne kyrckietiender nembl. af Otterup och Norrewidinge sochn. Oppå gården fan iagh ibland annat några treflige sköna hästar, såsom een stor grå appellkastat, än een swetfux wallak, något större, iemwäll lijtet apellkastat, tiock af kroppen och slätt af behnen, som kongen j Dannemark har förährat Axell Vrup, den tridie een mörk sweet fux, öf:r måtton wäll artat, men effter han har fått een något inbögd rygg theraf, att han för bittida är rijden worden, har Vrup låtit honom een gång eller twå adhiberas till stoen, och icke mycket welat låta bruka honom till rida. Denne är fuller 13 åhr gammal, men the andre 7 åhr hwartera, den fierde een stor swartbrun skiuthäst, som icke heller seer illa uth, men af thet han een gång oförwarandes är skuten genom hallssen, är han blefwen något skiug, att han icke mehr är så beqwäm till skytteriet; han berömmes doch för att wara een god löpare. Desse fyra har iag sändt till Dahlby med een gammal stalmästare och en dansk stalldräng, som war wahn att handtera then grå hästen, effter han är något modig, och iag icke torde förtro honom j någon min drängz eller ryttares händer. Jag lätt lijkwäll 6 ryttare föllia med att hielpa föra them fram. Ther wore och 2 små brune wagnhästar, som bägge äre något ofärdige j ett been; dem skickade iag till Malmö, emedan strax therhoos boor een man, som säijes wäll kunna botha hästar, och får altså see, om the kunna bringas till rätta igen. Hwad förråd j thet öfrige är funnit af mobilier, hästar och fänat på desse ofwan benembde tree gårdar täckes E. K. M:t af bijlagorne sig j vnderdånighet föredraga låta, såsom och huru många hemman vnder gårderne

sortera, hwartera effter sitt willkohr. Doch faller härwid före att observera, thet iag har låtit antekna hemmanethalet, effter som the giöra dagzwärken till och tienster wid gårdarne, hwarutaf kommer, att the mycket högre sig belöpa än effter thet förslag Forssman har öfwersändt. Wid gårdarne är rågen mäst inbärgatt, men ingen vnderrättelsse kan iag få hwad then till trafwetalet förslår, emedan fogdarne äntskylla sig ther med. att the intet äre wahne at räkna thet. Kornet, menar iag, blir j morgon alt inbergat, då iag har förmant folket strax at göra med tryskningen een begynnellse. För fogden på Bältebärg och Hwideröd hafwa twenne borgare j Landzcrona, Christen Andersson och Olof Matzon, och för fogden på Knudstrop har kyrkioherden j Kågeröd sochn gått j löffte. På hwartera gården har iag lembnat een ryttare till salvaguardie, som och skall drifwa på arbetet, och E. Kongl. M:tz fogdar här j lähnet har iag deelt gårdarnes opsicht emillan, så att Nilss Jönsson skall taga wara på Knudstrop och Per Persson på Bälteberg och Hwideröd. Dem har iag inbundit, att the skola effter handen, som säden kan uthtröskass låta föra henne in j magazinet till Landzcrona och lembna allenast på gårdarne så mycket ther af, som till uthsäde och folkets förtäring behöfwes. Höet af Knudstrop måste iag, sedan een trediedel för boskapen är aftaget, twå dellarne låta föra till Malmö, effter iag ingen närmare gård haf:r ther wid handen, tädan iag kan providera then ohrten medh höö. Men twå deelarne af höet widh Bälteberg och Hwideröd låter iag föra till Landzcrona. Af gårdzfogdarne har iag ingen richtigheet kunnat erhålla på theras opbörd och hwad the hafwa hafft vnder händer. Bägge föregifwa sig mehra hafwa lefwererat än opburit. Derföre har iag opdragit E. K. M:tz fogdar at clarera med them och att the af detta adelens godz vtlagerne, effter som the förefalla, opkräfwia och beräkna skola. Till hwilken ända iag och har them tillstält alle the räkenskaper, iag haf:r funnit på gårderne med sampt jordböckerne öf:r godsset. Det är på gårderne mächta tompt af huusgeråd [1]). Och fast iag än har lockats eller

[1]) Att dömma af de inventarieförteckningar, som äro bifogade brefvet, måste man gifva Taubenfelt rätt härutinnan. Det synes, som om man i allmänhet lyckats föra bohaget i säkerhet till Danmark.

trugats med fogdarne, har iag dock intet kunnat få spaning af them om mehra än inventarierne innehålla. Men iag tror wist the göma och något vndan, effter som iag fann i Otterup prästegård fäm kister fördolde, som doch intet annat war uti än fogdens och folkets kläder på Bälteberg, dem iag lätt them restituera. Victualie har iag intet mehr kunnat på desse gårdar anträffa än iag har måst lembna qwar till folkets vnderhåld. Doch har iag bestält, att smöret, som tillwärkes, skall föres j magazinet. Huru mycket folk iag oförgripelig har tänkt låta blifwa på gårdarne, är af bijlagan att see, jämwäll och hwad folk, som iag menas kunna afskaffass. Behagar thet E. K. M:t allernådigst, så kunde the afdankade karlar antagas till soldater j E. K. M:ts tienst, och kan skee man skulle få således itt lijtet compagnie ihoop. Men med god willia lära the intet gå ther till. E. K. M:ts allernådigste befalning will iag och afwänta, om iag skall afwettra någon boskap af thet, som widh gårdarne finnes, till lefwerera in j fästningarne att slachtas och insaltas för soldatescan. Jtem om E. K. M:t icke allernådigst är tillfridz, att iag anskaffar till Malmö eller hwarest thet kan behöfwas för E. K. M:ts hofhåldning något enkannerlig af hönss, kalkoner och giäss, som wid gårdarne är. Huru E. K. M:t will allernådigst hafwa hållit med gårdzfolkets aflöning för detta åhret, vndergif:r iag och i vnderdånighet E. K. M:tz allernådigste resolution, om then skall tagass af godsens medell eller eij. Jag beder elliest, allernådigste konung, på thet allervnderdånigste E. K. M:t icke wille med onåder förmärkia, att thet går så långsampt till med thenne förrätningen. Gud weet, iag försumar lijkwäll ingen tydh, men thet will än tå intet fortare....

Gundestrup d. 13 sept. 1658.

E. K. M:t hafwer förmodelig af tree mine uhr Malmö och ett ifrå Bälteberg afgångne allerunderdånigste skrifwelser med nåder förnummit hwad iag in till then 9 huius utj the mig aller nådigst anbefalte ährender har förrätta kunnat. Emedan iag nu och äfwen är till wärka att föra mine sidermehra förrättningar på papperet, får iag innelychte bref uhr Christianstadz lähn och Bleking, them iagh har tykt min allerunderdånigste skylligheet wara strax härmed att fortsända, på thet E. K. M:t så mycket

tijdigare theraf måtte kunna see, huruledes några snaphaner uhr Christianopels lähn vnder een för detta dansk ryttares anförande hafwe opwiglat andre j Medellsted och Brechne härader med sig till at förhindra dhe resterande knechtars opbodande, med hwilka, som capiteenen Påhl Kuhne berättar, allmogen skall spela vnder itt täcke, att the således må vndslippa till att skaffa knechterne fram, efftersom the och nogsampt wijsa therass tredska och moot-willigheet, när the till thenne ända blifwa ihoopstämbde, så att be:te capiteen förthenskuld icke har kunnat få mehr än 9 knechtar tillsamman, sedan maior Stakelberg skildes ifrå honom. J Christianopels lähn hafwa the illa fahrit med några bönder, som icke hafwa welat hålla med them. Vthj skiutzfogdens gård Netterby j Meddellstedt häradt hafwa dee öfwerfallit een officerare och siu soldater. Halftredie mijhl ifrå Christianstad hafwa och twå bönder ihielskutet een af öfwersten herr Erik Leyonhufwudz corneter med hanss tienare uti theras assignerade qwarteer. Landzhöfdingen Håkon Nillsson förmenar be:te oproor j Bleking icke med någon ringa execution wara att afhielpa, effter hwarken hoet eller lockande mehr kan förmå något hooss them, än tå the eij ännu skole wara öfwer 100 man starke och kan skee icke heller så månge. Jag twiflar doch intet han lär ju göra sitt bästa att skingra them, för än the mehra få taga till. Dee förslag iag och nu har fåt ifrå honom på folket, stycken och ammunition, fogar iag iemwäll j vnderdånigheet härhoos. Skuffkärror, sköflar och spader låter han hoos bönderne förfärdiga. Thet wore wäll det ginge något fort ther med. Dessemellan will iag icke annars förmoda, än att öfwersten Essen har öfversändt sådane saker ifrå the små siöstäderne j lähnet, som wid min afresa ifrå Malmö lofwade skaffa thet tillhanda. På adelens sätesgårdar j Christianstadz lähn har fuller landzhöfdingen skickat mig en specification, men then är intet, som den bör wara, utan iag wäntar af honom een annan, som är omständeligare, och ther till vnderrättelse så wäll om the godz ther vnder höra som E. K. M:ts. Den 8 huius äre östgötheryttarne ankomna till Christianstad, men intet förslag har iag än erhållit opå them, ehuruwäll iag ther om tijdigt nog skrifwit hafwer. Den 10 huius war iag i Landzcrona, effter iag fick weta, att E. K. M:t tå skulle

komma tijt, lätt och på h:r öfwersten Philipz anmodan hämpta något ifrå Bälteberg, som wid E. K. M:ts tijtkompst skulle till dess behof förbrukas. J, thet iag ther war, kom och öfwersten Frölich tijt med sine ryttare att fordra them till skepz. Huru stark the sig befunne, är förmodelig E. K. M:t therifrå berättat, emedan öfwersten Philip them ther öfwersågh. Det hålla nu både präster och bönder här j landet opå att uthrusta the som restera. Med borgemästare och råd j Landzcrona talte iag wid samme tillfälle om båtzmännen så wäll som thet danske hoos them sig befinnande godsset och skuldfordringar. På thette sidste lofwade the sända mig een förtekning till morgons, men till thet första märkte iag, att the än tå intet synnerligit hade giordt, vthan the föreboro omögeligheeten att komma några månge båtzmän åstadh för thet ringa borgerskap ther war. Lijkwäll offererade the sigh omsijder till att ställa fram alt borgerskapet j gewähr vnder prætext, som skulle the munstras, då the wille så heemgifwa commendanten att wällia theraf dee beqwämligaste och så många the någon sin kunde vnbära. Huru thet sedan thermäd är aflupit, har iag än icke fått weeta. Dee beklagade sigh mycket öfwer then swåre inqwarteringen the måtte uthstå. Önskade the måtte förskonas med 2 compag:r af ryttarne, emedan guarnisonen war dessförutan stark nogh. Elliest tychte the illa wara, att the skulle betala lille tullen af then säd, som the bärgade och förde i huuss ifrå therass egne åkrar, såsom och att the af borgerskapet, som hade fäst sig kyrkiotiender, måste äfwenwäll erläggia be:te tull therföre, oansedt then fördes in j kärfworne, och ingen taxa war satt på outhtröskat säd eller huru mycket man skulle gifwa j tull för trafwan. . . .

Helsingborg d. 15 sept. 1658.

Widh min hijtkompst fick iag Forssmanss skrifwellsse, ther uti han af migh begärar, iag wille hielpa till, att någon mehra provision måtte blifwa anförskaffat för E. K. M:tz skepzflotta. Nu hoppas iag wäll, att säden som wid adelens gårdar finnes, skall itt märkeligit förslå så till guarnisonernes vnderhåld som andre nödtorffter, och att deels af boskapen thersammestädes, om E. K. M:t så allernådigst behagar, skall kunna komma ther

utj något till pass med. Men emedan thet lär blifwa seent till mats, j dy een tijdh ännu will anlöpa, innan säden blir uthtröskat, framförd och till miöl eller malt förwandlat, härwid och att observera kommer, thet, så frampt icke rågen något blir golflegat, är miölet, som theraf görss, intet synnerlig beqwämligit till bröd, så har iag här provisionaliter hoos borgerskapet anhållit om förskott aff öll, bröd och feetwahrer, warandes j the tankar att kunna framdeeles betala them igen med thet förråd, som opå be:te adelens gårdar finnes. . . . Elliest, allernådigste konnung, måste iag mig allerunderdånigst hafwa förfrågat, huru E. K. M:t will hafwa hållit med the hospital, som finnas somligstädes wid adelens kyrkiesochnar. Vthj be:de hospital äre några fattige, som hwar weeka hafwa theras wissa oppehälle och deputat af adelens gårdar och thet utaff een gammal fundation, ther deels hafwa afwettrat ther till een summa penningar, deels och een anpart af sielfwa landgodsen. Nu fordra be:te fattiges föreståndare af mig thet samma, men uthan E. K. M:ts allernådigste förordning dristar iag mig intet at göra något theruthj; så prætendera och prästerne een rocognition af adelens sätesgårdar för then tijende the theraf borde hafwa, och hafwa een part af adell förskrifwit sig till prästen at gifwa honom än tå åhrlig een genant för thet the hafwa lagt några bondehemman vnder theras sätesgårdars bruuk och thermed vndandraget honom then tijende han af samma hemman tillförende har hafft, hwilka onera altså nu föllia sätesgårdarne effter och fuller icke gärna lär wara att affskaffa. Några af adell hafwa förarrenderat theras gårdar. Om nu E. K. M:t allernådigst täckes, att thet skall blifwa therwid, och att arendatorerne skole behålla theras mobilier och boskap orörde, thet heemställer E. K. M:tz allernådigste resolution iag och j underdånigheet, och om E. K. M:t will hålla thet gott, att the arendatorer, som hafwa betalt arendet föruth, skola slippa ther med. Der kunna wäll finnas the arendatorer ibland, som intet hafwa vndergifwit sigh E. K. M:ts devotion med någon eed, hwilka iag oförgripelig skulle hålla före fuller icke borde så aldeles blifwa otilltalte. Men iag skall mig rätta effter thet, som E. K. M:t allernådigst kan behaga härutj att befalla.

Rijkz ammiralen, herr Owe Gedde har här hafft bud effter mig och mig anmodat, iag wille något dröija med visitationen på hans gårdar, till thes han finge sin uthskickade ifrå E. K. M:t tillbakars. Men såsom iag intet bör gå ifrå then ordre iag har vnfåt af E. K. M:t, hwilken ingen limitation för honom admitterar, så har iag och allaredo sändt ryttare tijt för uth och ämnar j morgon föllia effter, har doch så höfligen swarat honom therpå, som iag har kunnat. Jcke dess mindre, allernådigste konungh, önskade iag j vnderdånigheet, att iag wiste, huruwijda iag skulle tillstädja honom hans oppehälle af hans gård och godss, emedan han logerar här med sin familie och hussholdning, men har intet till bästa annat än hwad han hämptar ther ifrå j maatwahrur, höö och hafra, och låter han jemwäll till sitt behoff uthfiskia grafwarne. Han förmente och att få öfwersten Hårdz tillstånd till att på parole reesa uth till sina gårdar och disponera något om sine saker ther. Här j staden har han och itt stort huuss, men iag weet icke, om E. K. M:t allernådigst will, att iag skall låta inventera ther, emedan han thet sielf beboer. Wälb:te h:r rijkzammiral discurrerade och något om detta kriget och betygade wid Gud, att han intet wiste, thet några widrige consilia hade warit wid hans herres hoff på bahnen emoot E. K. M:t, som han hörde nu talas om, och E. K. M:t skole kunna hafwa till thetta kriget förorsakat. Han för sin persohn hade altid arbeetat opå, att itt gott, fast förtroende emellan E. K. M:t och hans herre måtte blifwa stifftat, och wäll j tijo åhr mediterat opå, huru thet bäst skulle kunna gå till, hade och funnit sådane medell ther till, som han wore försäkrat intet skulle slå feelt, men andre tillfällen hade thet alt här till förhindrat. Han önskade, att thet måtte åter een gång komma till een wänlig förlijkning emellan E. K. M:t och hans herre, så skulle thet wäll sedan blifwa gott. Holländaren stympade han mycket opå och trodde intet, att Dannemark skulle få någon stor hielp therifrå, emedan the behöfde sielfwa att hafwa ögonen på thet Brabantske wäsendet och fuller icke så lätt skulle engagera sig j itt annat krig, för än the sågo, huru thet will aflöpa. Tahlet går här starkt om then hollendske flottans ankompst j Sundet. Så snart man lär blifwa henne här warse,

tror iag, att maior Axellsson retirerar sig med sine knechtar på slottet, och på thet fallet behöfde han wäll hafwa ordre, huru han skall bära sigh åth med mehrwälbe:te herr rijkz ammiral och the andre af adell, som här äre j arrest, om han skall taga them med in på slottet, hwarest fuller skall blifwa temblig trångt för them. . . .

P. S.

Jagh förnimmer, att utj landkistan hoos capitlet j Lundh skall finnas gamble lotter på all adelens sätesgårdar och godz här j Skåne, hwilka kunna gifwa stoor oplyssning om theras willkohr och valeur, och hållass desse lotter såsom itt secretum, hwilka och lijkformige hoos adelen skole wara j förwahring, them the ibland theras bästa clenodier skatta, som the icke gärna wella någon uthom theras familie skall få händer emillan. Om E. K. M:t altså behagade att låta afgå till bispen een ordre, thet han skall communicera mig them, så måste han fuller beqwäma sigh ther till, dy iag märker elliest, att man intet skall kunna hämpta den rätteste information ther om af the iordböcker, som adelens tienare producera. Tächtes E. K. M:t och med thet samma allernådigst anbefahla bispen at öfwerlefwerera mig een specification oppå, huru bona ecclesiastica communia äre inter singulos fördeelte, skulle och thet lända E. K. M:t till ingen ringa tienst. Jag har offta anhållit att få thet, men man har intet welat förstått ther till. Och lijkwäll är nödigt, att man hade thet, emedan åthskillige, som sortera vnder kongen j Dannemark och tillförende hafwa nuttit desse godz billigt, borde them quitera och godsen indrages, hwilket intet kan skee, för än man får weeta, hwem som hafver dhem om händer. Prästerne på landet neka sig allrig hafwa förnummit af bispen, att man å E. K. M:ts wägnar skall hafwa prætenderat af them ryttare på hästarne för än nu j desse dagar, och therföre begära the att äntskyllass. En part offerera penningar för kararne, men iag har remonstrerat them, att E. K. M:t j desse tijder mehra wore tient medh detta manskap än penningar. Tijden lär uthwijsa, huru thet will blifwa thermed. Bispen will gärna, som iag seer af öfwerste Frölichs bref, hafwa skrifwellsse ifrå E. K. M:t sielf om dess allernådigste willia härutinnan. Jcke dess mindre har han lijk-

wäll på min skrifftelige anmodan låtit proponera prästerskapet, att the skole skaffa ryttare på hästarne, än tå han mig intet ther på swarat hafwer. Dett hafwa sigh elliest åthskillige af E. K. M:tz vndersåtare här j provincien hoos mig angifwit och begära, iag wille j vnderdånigheet E. K. M:t insinuera, thet the hafwa stora prætensioner och skuldfordringar hoos kongen j Dannemarkz vndersåtare, så innan som utan Kiöpenhafn, hwilka the befahra måtte, som här med danskt godz och prætentioner skeer, för them blifwa confiscerat, och förthenschuld allervnderdånigst till E. K. M:t bönfalla, att E. K. M:t wid förefallande accord med Dannemark wille allernådigst låta komma them ihug, så att be:te prætentioner må blifwa för them salverade, förutan hwilka the föregifwa sig råka j största olägenheet.

Jag har här confiscerat, som man kan gissa till, 30 skippund fläsk, hwilket hörer Hendrich Müller j Kiöpenhafn till och borgmästaren Ellers här har ståt med honom i handell om, thet man ogiärna hade seet, att iag hade fått spaning opå. Det anammes nu af profwiantmästaren här och opwäges, då E. K. M:t sedan någon wissare berättellsse om, hurudant och huru mycket thet är, j vnderdånighet görass kan. Jfrå Gundestrup sände iag åter 4 reedhästar, 4 wagnhästar och 3 stoer till Dahlby. Och har iag fåt spaning opå, att wid Nilss Krabbes gård Schellinge skall finnas någre öfvermåttan sköna hästar, them iag på E. K. M:tz allernådigste behag och lärer packa an och till Dallby öfwerskicka. Här komma åthskillige, som föregifwa sig wara uthskickade uti E. K. M:tz ährender, pocka och färdass illa fram och taga skiutzning effter therass egen willia, ther the likwäll icke willia eller kan skee kunna något pass framwijsa, så att både borgerskapet och allmogen sig högeligen ther öfver beswära. . . .

Engeltofta d. 19 sept. 1658.

. . . Krusen, som äger thenna gården och är kongens af Dannemarks reesesecreterare, men sitter uthj arrest j Hellsingborgh, har, så snart han förnam, att iag war passerat Hellssinghborg, sändt sin tienare therifrå hijt, låtit här afhämpta 4 stoer, 3 fiolgambla fohlar, 2 föll, 3 påfoglar och 6 ostindiske änder och them till sin styfmoder fru Karin Lycke, som boer 5 mijhl här

ifrå på Snelleröd, bort föra, oachtat att thet allaredo war E. K. M:t tillhanda inventerat. Rästen af thet, som han hafwer här qwarlembnat, är ganska ringa, hwilket iag fuller lijkwäll måste låta j bätre förwaring taga, att han thet icke och kan få afföra låtha. Ifrå herr Nilss Krabbes gård Schellinge sände iag åter till Dalby 3 hästar, 14 sköne stoer, mehrendels alle drettige, 2 fiorgamble häste och twenne stooföll med 6 stoeföll af detta åhret. Så fick iag ther och 57 stycken ståtelige stalloxar, them iag för sine orsaker skuld lätt till Knudstrop förflyttia, att wara ther så mycket närmare Malmö widh handen. . . .

Rögla d. 21 sept. 1658.

. . . Vthj Bådstad har man omsijder fåt 8 båtzmän tillsamman, hwilka med gewalt har måst optagas och j dag fortsändes till flottan. Ther kunna wäll wara någre och 30 personer af båtzfolk, men the hålla sig vndan. Aff denne bondeby med sampt Toreko hafwa the vnder then danske regering icke lefwererat mehr än 4 båtzmän, som thet föregifwes, till kongens tienst, men nu tyckia the thet går alt för hårdt på, hälst effter the och skole anförskaffa både ryttare och knechtar, och än tå knechtehållet tillförende har warit hoos them itt ordinarie, så hafwa the lijkwäll alldrig förr än j fiol och thet eene åhret allenast hållit ryttare ther till. Vthj Engellholm jemra the sig mycket öfwer ryttare hållet. Ther äre allenast 9 huuss, som äga tillsamman 18 iordeparter, hwilka skola een ryttare uthrusta. Ther af äre 5 förbrände och således utharmade, att the icke hafwa förmåt häfda therass andeel af åkeren j åhr, och them fyra allena will thet falla för swårt att komma ryttaren tillwäga. Flere borgare äre ther wäll, men the hafwa ingen iord att bruka och ringa handtering, hwarföre the och j the danska tijder hafwa warit frije för ryttare hållet. Vth med åsen hafwa twenne sochnar fogat sig i hoop om een ryttare, men iag har sagt E. K. M:tz fogde ther sammestädes, att thet icke kan gå an, uthan hwar sochn måste nu så wäll lefwerera sin, som the tillförende hafwa giordt, emedan the wore vnder Dannemark. Nu må iag fuller likwäll bekänna, att fattigdomen är stoor hoos them, och finnes ther mången, som icke har kunnat såå een tunna säd j förledet åhr, emedan the både aff E. K. M:tz armée, så wäll som

the danske då blefwe mehrendeels uthplundrade, att iag fruchtar E. K. M:t lär j detta åhret icke få räntan af några sochnar j then gegend, och ther till blifwa the caducerade adelens godss på samma ohrt af then månadtlige 10 r:rs contributionen för ryttarne så medtagne, att the snart sagt intet hafwa till bästa mehr. Jag har tillförende j vnderdånigheet gifwit E. K. M:t ibland annat tillkänna, att här funnes några arendatorer på dhe caducerade adelens gårdar. Nu weet iag icke, huru iag wäll skall med them förfara, om E. K. M:t behagar allernådigst, att the skola blifwa wid arendet, och fast the än kunna bewijsa sigh hafwa betalt theras principaler thet föruth, om the lijkwäll skole tillhållas att görat E. K. M:t gott och taga theras regress till principalerne igen, eller om iag skall aldeles skillia them wid gårdarne och låta höö och säd till guarnisonernes förnödenheet anwändas, och huru iag på thet fallet skall med arrendatorernes boskap och lössörer förfara. Vndergifwer förthenskuld detta E. K. M:ts allernådigste förklaring, then iag med ödmiuk hörsamheet at afwänta hafwer. Med rijkz ammiralen herr Owe Gedde är iag illa ther an; han plågar mig med åthskillige beskickningar, att iag wille låta afföllia honom något till oppehälle af hans gård och godss, beklagandes sig, att han elliest intet har att lefwa af, och föreslår, att han må få behålla rästen af landgillet, effter som han föregifwer sigh allaredo hafwa opburit een deel theraf. Han har sändt mig hijt 6 stycken fåhlar, 2 af annat och 4 aff tredie åhr, doch af lijten art, men vngefehr alle af itt hår, them han mig förähnar, och beder, iag wille hoos E. K. M:t j vnderdånigheet denne hanss åstundan andraga. Jag hafwer fuller hafft betänkiande att taga them emoot och eenkannerlig, emedan thet numebra icke är hanss, som han gifwer, men effter the äntå förblifwa vnder E. K. M:ts allernådigste disposition, har iag låtit thet så skee, på thet han af mit förwägrande icke måtte förhånas. . . .

Landskrona d. 22 sept. 1658.

Jfrå öfwerstleutnant Bonde fick iag rätt nu bref med regementzqwartermästaren, hwaraf såssom iag seer, att han min skrifwelsse icke annorledes förstår, än att E. K. M. allenast 300 halfwa och heela gårdar j Christianstadz lähn och Bleking till

ryttare wärfningen skall allernådigst hafwa deputerat, altså har iag än wijdare måst informera honom ther om, att nembl. E. K. M. allernådigste intention är, thet alle hehle hemman j Bleking och halfwe j Christianstadz lähn skole ther till employeras, efter som han och af herr feldtmarsk. och gen.gouv. skrifwelsse de dato den 29 aug. thet uthtryckeligare iu kan förnimme. Han förmeenar elliest, att thet skall göra böndrene studssige uthj wärfningen, om man nu strax skulle låtha them förstå, thet the och skole wara theras wahnlige knechtehåld vndergifne, men att man thet bequämare sedan skulle kunna them iniungera. Jag har oförgripeligen rådt honom thet så att menagera, som han pröfwade lända till E. K. M. tiensts bäste befordran, och så att E. K. M. allernådigste willia uthj thet eene så wäll som thet andre kunde hafwa sin fortgång. . . .

Kronborg d. 9 nov. 1658.

. . . Bispen tror och inthet Jfwar Krabbe med hans swärson Kiehl Krage wäll, ehwad indicia han och ther till hafwer. Förmeenar thet tiena till att försäkra sig them så mycket mehra, om the blifwa tilhållne att afläggia theras corporlige eedh. Han heemställer E. K. M. elliest allervnderdånigst, om E. K. M. behagade att låtha afgå till honom itt breef, thet han må påminna sine präster om theras trohets plicht emot E. K. M:t, och at the wid E. K. Maij:ts onåde och theras åhras och kals förlust skola honom tijdigt optäckia, om några fogdar eller andre af fremmande hålla sig oppe j theras församblingar till att instigera allmogen till rebellion, då han på thet sättet troor sigh så mycket bätre kunna häruthinnan sanningen af them uthleeta. Eders Kong. Maij:t och hennes Maij:ts, min allernådigste drottningz, conterfaict bad han iag wille allervnderdånigst procurera honom, och märker iag fuller, att han gärna såge, det han måtte benådas med thet förre uthj een lijthen medalie. Han tesmoignerar stor devotion och trooheet emot E. K. Maij:t. Har och lofwat att bewärfwa sig om penningar för mig hoos sine probster, them han weet medel hafwa, såssom och att sielf göra E. K. M. itt allervnderdånigst förskott af penningar, så snart han kan få them in af them han them har opsagt. Han berättade mig och för wisso, att the danska skole hafwa före till att läggia theras prå-

mar för inloppet till Landzcrona och med them så när att avancera, thet the ther uhr kunna beskiutha och incommodera E. K. M. skeep uthj hampnen, hwilket iag har gifwit herr Bielkenstierna tilkänna, och han förthenskuld mig sagt, att han wille låtha taga Phoenix itt stycke uth till att läggiat twert uthj hampnen och således sökia, till att förhindra thet pråmarne icke nu kunne så lätt komma ther an. . . .

Malmö d. 23 nov. 1658.

Hwad skepzleutnanten, som war uthsändt att recognoscera om Schepter, bringar äfwen med ifrå bookhållaren på Bornholm täckes E. K. Maij:t af bijlagan sigh allervnderdånigst föredraga låtha [1]. Landzhöfdingen Printzensköld wistas ther, som b:te leutenant dessföruthan weet berätta uthj store extremiteter. Meenigheeten hafwer trachtat honom och the andre E. K. M. betiente effter lijfwet, förehålla E. K. M. räntor och wänta allenast opå till att blifwa till een universal revolte secunderade. Med räntorne af allmogen på landet omtrent Ystedt och så längre bort j skogzbygden går, som fogdarne klaga, äfwen så till. Vthan skarp militarisk execution äre the numehre icke att erhålla. Vthj Färss härad j Landzcrona lähn, ther bispen j Lund meente then eene snaphanehopen wara förborgat, will allmogen icke heller thet ringeste af theras uthlagor betala, men hafwa, som berättas, sigh förliuda låtit, att the ännu först wella anstå ther med tree wekur, innan hwilka the hoppas hafwa een förandring j regeringen. Stakelbergs förrymbde lära nu stärkia thet illwilliande partijet, så wäll som the seelandske ryttare och knechter, hwilka och hafwa till een deel rytat uth. Och berättar mig Stakelberg, att bem:te seelandske ryttare hafwa unsagt till att caputere theras officerare, om man will forcera them till skepz. . . . .

. . . Henrich Lindenou har sändt till mit qwarteer uthj Christianstadz lähn fyra styken hästar och skrifwer mig till begärandes, iag wille hoos E. K. Maij:t j vnderdånigheet sollicitera, thet honom måtte förlofwas till att få komma och opwarta E. K. Maij:t. Jfrå herr Schering Rosenhane har iag fåt breef, hwar-

---

[1]) Det medsända bestod i penningar och proviant.

uthj han begärar iag wille j vnderdånigheet föredraga E. K. M:t hans ödmiukeste bön om till att få några fleere godz vnder Marchiegård, som med skog och fiskiewatn wore försedde, efter till gården inthet sådant är, och han gärna såge, att någon af hans barn lickwäll framdeles kunde sättia sitt boo ther. Herr Knut Posse, herr Pär Ribbing, gref Ludwich Leijonhufwud och general leutenant Möller sökia och E. K. M. j vnderdånigheet att blifwa med godz här j landet benådade, såssom the mig ther om tillskrifwit hafwa. Så månge af officerare enkiorne, som sig hoos mig hafwa infunnit, hafwer efter E. K. M:tz allernådigste förordning iag medh hemman accommoderat. Och efter the andre qwetzte officerare iemwäll hafwa fåt hemman, så sollicitерar maior Axelsson, som och uthj sidste siöfächtande är worden blesserat, att blifwa med kongl. nåd ihugkommen. Nu är han fuller opsatt med på specificationen, men efter för honom inga gårdar äre påskrefne, dristar iag mig uthan E. K. Maij:t allernådigste befallning inthet att assignera honom något. Tottens arfwingars gård [1]), som E. K. M. allernådigst har befalt mig göra breef på för herr Christer Bonde, fruchtar iag inthet är så god, som E. K. M. allernådigst fuller unnar honom. Marswijnsholms godz äre så få, att the neplig skola kunna hålla gården wid bruk; täcktes E. K. M. j nåder någorlunda förbätrat med andre strögodz, då bewijsar E. K. M. herr feldtmarsk. gref Stenbok een stoor nåd. . . .

Malmö d. 29 nov. 1658.

. . . Det är nu siette dagen, sedan bönderne här j Oxie härad een à twå mjhl ifrå staden blefwe instämbde till att föra proviant, men the hafwa gifwit öfwerste Essens uthskickade till swar, som iag omsijder har fåt förnimma, det dee icke mehra wille eller wore plichtige att fahra öfwer een wäg, emedan the betala skiutzfärdzpenningarne och uthgifwa ther till theras andra skatter och uthlagor. Jag hafwer therföre måst sända några ryttare uth till att hämpta länssmannen och the förnämpste af några bönder ther uthj häradet hijt in att ställa them ther om till tals, dy skulle thet oresenterat så passera, då skulle heela landet lijka

[1]) Eriksholm, nuvarande Trolleholm.

så göra sigh opstudssigt, och wore sedan wärre att remedierat. J thet öfrige iemrar sig then arresterade danske adeleu myket ther öfwer, att theras mobilier och boskap blifwer af donatarierne them aldeles afhändt, och eenkannerlig klagar Arild Schwab, att hans hustru, nu wed thet hon skulle öfwergifwa gården Nässbyholm och reesa hijt in, icke allenast är worden med ord illa trachterat af herr Sewed Båths tienare uthan och med hugg och slag vnsagt, ja, och att henne är wordet ifrån tagit hennes kläder. them hon hafwer haft på sin krop och uthj kölden achtat betäckia sig med, så och några victualie partzeler, them hon har wellat föra hijt till sitt och dee sines vnderhåld. Jag skall låtha ransaka ther om och see till, att sådane procedurer må blifwa instälte. Allenast önskade iag, att iagh wiste, om E. K. M. allernådigst wille, att donatarierne skole hafwa alle mobilier, som på the caducerade gårdar finnas, eller om E. K. M. allernådigst täckes vnna thet adelen till theras bärning. Christian Vrnes syster har och warit hoos mig och prætenderar att hafwa med andre sine omyndige syskon, som äre på Seeland, een arfwelott uthj Marswinsholm gård och godz, som E. K. M. allernådigst har donerat herr feldtmarsk. och general gouverneuren. Så beder hon och, att hennes swägerska, Christian Vrnes frw, som är på Marswijnsholm, måtte slippa öfwer till sin man uthj Köpenhafn, efter hon icke weet, hwart hon annorstädes skall taga wägen, nu sedan gård och godz blifwer henne afhändt. . . .

Malmö d. 29 nov. 1658.

. . . Bispen j Lund berättade mig, att een präst, herr Nilss benembd, uthj Frellestad sochn, Medelstad härad och Seljssborgs lähn, skall denne förwekne tijden bort åth hafwa colluderat med snaphanerne och administrerat them sacramenten j skogen, men att han inthet törs göra ther åth, emedan gref Vlefeldt tager sig iurisdictionen öfwer grefskapet an. Jag skall oförmärkt föra mig på thal ther om med grefwen till att uthleeta, huru han är sinnat ther med att förfahra låtha. Men j medlertijd skrifwer iag till landzhöfdingen Håkan Nilsson, att han sänder åstad, och om icke gref Vlefeldts tienare på then ohrten will tagan och lefwe-

reran ifrå sigh, att han tå läther antasta honom till förhör och sigh j medler tijd om hans person försäkrar[1]. . . .

Malmö d. 30 nov. 1658.

. . . Här är iag elliest rätt illa ther an, ty hwad efter giordt afsked med een eller annan blifwer uthlofwat, studssar då först, när thet skall komma till execution, så att man måste hwart ögneblek see them på händerne, om man will hafwa något uthrättat, och när man wänder ryggen till thet eene, försumas thet, så länge man arbetar på thet andre. . . . Det hafwa sombligstädes heela sochnarne samsatt sig till thenne motwillia, och få the icke nu någon näpst therföre, då blifwa the een annan gång wärre att handtera, ingifwa med theras exempell andre anledelsse att görat lijka så. Somblige af rådet och the förnämpste af borgerskapet här hafwa hijt in till flijtigt besökt herr Owe Gedde och Ofwe Tott, stundom 5, 6 à 7 tillsamman, och när någon oförwarandes är kommen in på them, hafwa the hastigt fåt kort j händerne, ther lickwäll een part af them säijes icke synnerlig pläga wara wahne thet att handtera. Jag har therföre gifwit till förstå, att sådane conventiculer icke kunde wara uthan suspicion, och hootat att låtha antasta them, som framdeles ther medh beträdas. Det wore önskeligit, man hade här then, som såge een och annan med mehra alfwarsamheet på händerne. Jag fruchtar elliest, thet går j längden illa . . . .

Matthias Wrangell på Dahlby solliciterar, att få Fliginde till hielp; elliest mägtar inthet Dalby, som han säger, vnderhålla the hästar och stoer han ther hafwer. Han beklagar sigh, att han icke har fåt itt creatur ifrå the caducerade adelens gårdar, sedan iag sände honom. Fuller har iag fåt spaning på, att ther har warit sköne hästar ibland, men ingen låtz wetta af, hwar the äre blefne, och ändoch iag breef öfwer breef har skrifwit E. K. M. fogdar till och förmant them att skicka the bästa hästar ifrå the caducerade gårdar till Dahlby och the sämste med

[1]) Carl X svarade Taubenfelt d. 4/12, att presten måste tagas «widh huffwudet. Och står dedt intet grefwe Vhlefeldt till sigh dher uthj något medh sin jurisdiction at immiscera, dy han moste dedt weeta, att huad crimen læse majestatis widhkommer, så kan han ingelunda sigh theruthj blanda». Riksreg.

all annor boskap till Knutstorp, ia, och andre meubler in j fästningen, så är thet doch af een part inthet effterkommit, uthan the föregifwa, att the af andre här wed staten äre contramanderade. J thet öfrige har Wrangell förnummit, att een eller annan skulle wara sinnat till att uthbedia hoos E. K. M:t the caducerade hästar, som wed Dahlby finnes, och efter ther är een polnsk swetfux ibland, som han öfwer alla måtto berömer och högt æstimerar, är han myket bekymrat, att then och skall således komma sin koes. . . .

Helsingborg d. 21 dec. 1658.

. . . Frölichs ryttare äre allaredo hädan öfwersatte till Helssingör. På denne sijdan hafwa desse tembligh illa hållit huus. Om itt compagnie af them är allaredo ransakning hållin, hwilken iag inthet twiflar herr generalen Forbuss warder E. K. Maij:t j vnderdånigheet till sändandes. Det hafwer j några dagar haft ståndqwarteer här itt stycke från staden, och ändoch anordning war giordt, att hoos hwar bonde een eller twå ryttare skulle inlogera, hafwa officerarne lickwäll lagt 5 à 6 ryttare in uthj hwar gård, hwilke icke allenast bondens höö, men och hans korn till öfwerflöd hafwa opfordrat, sigh med stekt och sudit trachtera låtit, kördt bonden till att hämpta sig öhl och brennewijn, ther med the then eene dagen efter then andra genom susat hafwe, och till taksamheet hafwa the slagit bönderne all om kring. Men af the andre gårdarne, som the icke med inqwartering beträdt hafwa, hafwa the uthpressat 6, 10, 12, ia, 16 r:r, så att summan af denne beskattning, uth om thet eene compagniets mehr än öfwerflödige vnderhåld, löper icke långt ifrå halftredie hundrad daler s:rm:t. Och ändoch een deel af samma compagnie hafwer warit effter snaphanarne vthcommenderadt, ther the theras särskildte lijfzmedell hafwa nuttit, har lickwäll thesse theras förrige qwarteer een wäg som annan måst till them på förberörde sätt contribuera, hwarföre iag är förorsakat worden wid min hijtkompst att arrestera låtha rytmestaren af samme compagnie, och efter cornetten, qwartermästaren och een corporal, som och höra ther till, föregifwes wara ther till störste orsaken, hafwer iag låtit kalla them ifrå Helssingör hijt tillbakars till saksens uthförande. En annan corporal aff äfwen dette compagniet

har iag och här fast, emedan han illa hafwer huggit een E. K. M:ts länssman, oachtat att honom siw wagnar wore till ryttmästarens bagages framförande anförskaffade. Om the andre öfwersten Frölichs vnderhafwande compagnier är och samma klagemåhl, men så är thet än inthet ransakat. Det compagniet allenast, som öfwersten sielf hafwer haft hoos sigh, hörer man inthet sig något otilbörligit stält hafwa. Jag har fåt berättelsse, att b:te ryttare äfwen så hafwa farit fram uthj Malmöhus och Landzcrona lähn, ther the någon tijd hafwa ståt, och läther nu inquirera till att erfahra sanningen ther om. Om frw Carin Lyke på Snelleröd, som iag sidst j vnderdånigheet förmälte wara suspect att hafwa interesserat uthj snaphanernes förehafwande, hafwer man ännu icke kunnat få någon wissheet. Fuller hafwa några och the förnämbste af hennes bönder warit med och uthplundrat Heritzwad clöster, och berättar een af them, som man har fåt wid hufwudet, att snaphanerne hafwa, sedan the efter förrättat denne gärning wore komne tilbakars, offererat henne een förgylt sölfkanna af rofwet, på thet hon skulle hielpa förswara them, som the säija, men hon skall inthet hafwa wellat samma kanna emottaga. Interim har hon likwäll, om thet så förewetter, döldt med them, och är thet wist, att snaphanerne på hennes godz hafwa haft theras tilhåld, hwilkes capiteen och anförare skall hafwa warit een wid nampn Cutathun, Nilss Krabbes stallmästare, Staets stalbroder, som bispen berättade om. Man har och funnit på hennes godz fyra förrymbde smålandzknechtar, som hon beskylles j några åhr hafwa förhållit, än tå och något för förledne Michelssmessa några skola hafwa warit till henne skickade them att afhämpta. Af Henrich Bielkes saker har hon något j sine gömmor, eenkannerlig twå kistor med böcker, och här ifrå staden hafwa en part iemwäll haft hoos henne något j förwaring. En mijhl ifrå hennes gård har iag fåt tree mine hästar igen, som snaphanerne togo bort på wägen åth Christianstad. Fem stycken hafwa the än borta. Och säijes mine förrymbde drengiar iemwäll woro ibland them synte. Men när the hafwa märkt, att man lät slå effter snaphanerne, skole the med then störste hopen hafwa tagit flychten op åth Göinge häradh. . . .

Landskrona d. 28 dec. 1658.

Rätt nu vnfår jag med camarherrens Gustaff Lilliecronas skrifwelsse af den 20 huius E. K. M. allernådigste ordre af d. 5 dito, att iag skall låtha honom bekomma herr Nilss Krabbes uthj Malmö sigh befinnande meubler. Nu weet iag af inge andre än the, som hafwa warit j förwaring hoos hustro Agneta Erhattes thersamestädes, hwilka E. K. M. tillförende allernådigst har gifwit och mig bebrefwat, när E. K. M. sidst war här j Landzcrona. Men ändoch iag ther på allaredo har tagit mig them an, vndantagandes een hoop cijriser och andre lätt ryttare harnesk, pistoler, bössor och footanglar, som iag ther af till tygskrifwaren j Malmö har låtit lefwerera och med hans qwitenz beläggia kan, så och några få böcker, them iag har låtit registrera och E. K. M. j vnderdånigheet ämnar framtee, om ther tilläfwentyrs wore några ibland, som E. K. M. anstodo, att the då efter E. K. M. mig gifne allernådigste befallning må blifwa vnder E. K. M. wijdare disposition, så skall iag lickwäll med allervnderdånigst lydno efterkomma förb:te E. K. M. allernådigste ordre för Lilliecronan, allenast iag wore förwissat, om E. K. M. har behagat till att förandra denna dess allernådigste resolution för mig och gåfwan in på Lilliecrona transportera . . .

Landskrona d. 31 dec. 1658.

Fuller har här warit itt löst thal, att Bornholm skulle anteen hafwa revolterat eller och wara af holländarne intaget, men thet uthan något grund och så myket mehra otroligare, emedan man hwarken j Ystedt eller Cimbrisshampn har haft någon wissheet ther om. Ja, och att man sedermehra har uthsprengt, thet the fahrkostar, som nyligen berättas wara uthgångne uhr Köpenhafn, skole hafwa haft anslag ther på. Så äre och den 27 huius några af Smålandz ryttarne tijt öfwer sände, hwilket man näplig hade giort, om man j Ysted hade haft tijender om någon sådan beskaffenheet med Bornholm. Doch har iag nu till föllie af E. K. Maij:t allernådigste ordre, som j går daterat är och nu först in på aftonen bijtkom, strax skrifwit till gref Gustaff Baneer, commissarien Knut Andersson, captenen på Schwanen och byfogden uthj Ystedt, thet eenthere, j fall the andre wore borta, måtte oförsumat affärda een fahrkost åth Bornholm till att in-

hämpta wiss kundskap om dess tillstånd och thet citò sedan tilbakar rapportera . . .

Odat. [dec. 1658.]

Aff kongen j Dannemark äre trenne personer hijt in j landet förskickade. Den eene herr Gerssdorfs eenspännare, Staets widh nampn, något gammall och till åhren kommen, som stundom skall hålla sigh oppe uti Willandz häradt och stundom utj Färss häradt och ställer sig mächta flychtig och warsamb, icke dristandes sig att wistas länge på itt ställe. Den andre herr Nils Krabbes stallmästare, som reeser emillan Skåne och Kiöpenhambn hwar weku, kommer öfwer och stiger till båtz widh Höllen icke långt ifrå Skanör och är anten nu j Kiöpenhambn at hämpta nye ordres eller och måskee åter nyligen thädan tillbaka kommen. Den tridie Corfwitz Trolles' stallmästare, som för någre få dagar sedan har warit på Bolerup gårdh hoos fru Jda Scheel, sahl. Fredrich Rantzous och Owe Totts swermoder. Desse tree gifwa sig nampn af generaler och hafwa tagit till sig then fierde, som är een frij skomakare, heeter Simon Böss, och har bodt j Bleking, men nu jemnwäll här j Skåne skall wara att finna. Sexton andre officerare hafwa the vnder sigh, hwars nampn man än icke weet, men the liggia här och ther j landet, ther the hafwa therass trouppar, på thet the j een hast kunna draga them tillsamman. Och skole the reedo hafwa 2100 man på behnen, som alle äre bewärade och thet snällaste sällskap, som kan wara j landet, bestående till een deel af skyttar och annat löst partij, hwilka mehrendels äre inlogerade hoos allmogen uthj Färss häradt här vnder Landzcrona lähn och Albo, Willandz och Bierssháradt j Christianstadz lähn, ther the på kongen j Dannemarkz bekostnat blifwa vnderhåldne. Och pläga förbe:te rädelssförare correspondence med Blekingzboerne på then eene och Göingarne på then andre sijdan, them the och allaredo största parten skole hafwa wunnit till theras willia. Elliest är sielfwe anslaget sådant, att då then ther till destinerade danske flottan af 14 skepp kommer så när, det han kan låta landsättia folket deels widh Barsabäck och deels widh Skanör och Trälleborg, skole desse medh allmogens tillhielp, som the förmoda tå ofehlbart warda sig tillfallandes, bryta löst, engagera sig med Kongl. M:tz troup-

per här på landet och therigenom divertera them ifrå att förhindra landsättningen. Och hafwa desse elliest hafft före at först öfwerrumpla Kongl. M:tz ryttare, som uti Lundh och Ystedt wore inqwarterade. Owe Tott förmeenes wist wara j speelet medh, efftersom han ther om skall wara solliciterat genom bref af Vlrich Christian, och skall fuller hafwa lofwat at willia hielpa till, men icke att taga på sig alleena itt så högt wärk.

Helsingborg d. 4 febr. 1659.

. . . Jag har här ämnat taga op saken om frw Carin Lycke på Snelleröd och snaphanarne, men fogden på Heritzwad clöster skrifwer och beder om lijten dilation ther med, in till han kan komma något mehra till krafter, och dessemellan förmodar han att komma närmare vnder grunden j saken, efter som han har fåt spaning, att några förnäme skola hafwa giordt sig theruthj interesserat. Kuthathuen har än inthet stält sigh in, hwilken fogden har suspect och bär fahra före, att han än skall rätta honom itt spell an. Bönderne, som äre anklagare opå öfwerstens Frölichs ryttmästare och dee andre hans officerare här sithia j arrest, har iag låtit instämma till att fullföllia saken, men the äre lickwäll utheblefne, af hwad orsak kan iag än icke erfahra. J medler tijdh lijda b:te officerare här nöd och hafwa inthet att vnderhålla sigh med. Det gifwes skulden på leutenanten vnder denne rytmästares Henrichs Ottos compagnie, som nu är j Seeland, att han, emedan rytmestaren war uthe på execution efter snaphanarne, har begåt denne excess hoos almogen och stuckit mäste penningarne ther af hoos sig. Kunde han mistas ifrå compagniet, så behöfdes han fuller och här wid ransakningen . . .

Malmö d. 17 febr. 1659.

Gref Gustaf Baneer har sändt mig hijt een Ystadts borgare, som therifrå sidst styrde boijorthen Spes med the uthcommenderade ryttare till Bornholm och nyligen med een af bem:te ryttare och knecht af guarnisonen på slottet hafwer rymbdt ther ifrån och nu näst förledhen fastelags söndagh äre komne tillbakers. Desse låther iag gå här med öfwer till Eders Kongl. Maij:tt, att Eders Kongl. Maij:tt af them uthförligare kan förnimma, huru med itt och annat ther på landet är tillgånget. Doch är elliest korteligen deres berättelse dätta, att wedh pass

tree wekur för juhl har landzhöfdingen Printzensköld, uthan twifwel på min skriftlige anmodhan till att desto förr bekomma bem:te ryttare öfwer till sig, låtit uthj stadhen Röne, som är twå mijhl ifrån slottet, uthläggia een skuta, then han hadhe achtat sända till Ystedt efter rytterne, och om sijdher har han rijdit tijt siellf att skynda på skutans förderligare affärdning. Men när han ther är kommen uthi borgmestaren Per Larssons huus och hade niuggast fått sättia sig nedher i hans stugu, lembnandes sin häst än sadlat utan för porten, hafwa twenne frijmän, Jöns och Matz Cofot, med borgmestaren Claes Kamb, som och är capten för borgerskapet, een capiten öfwer bönderne, Nills Gummelöse i Hasslö och Wellem Classon, borgare, sampt flere andre följt honom på foten efter, trängt sig in i stugun och ter öfwerfallit honom, williandes slå honom strax ihiel, men borgmestaren Per Larsson och hans broer Dawidh hade kommit emällom och bedit them unna honom lijfwet, hwaröfwer borgmästaren är blefwen stödt för bröstet medh een bössa, och hans broer så illa slagen, at han medh lijtet lijf har most krypa undan them uhr stugun. Printzenskolldh hade the tå lijkwähl först tillsagt qwarter, men när the hade fåt honom uth på gatun, hade Wellem Classon först skuttit honom med een pistol genom hufwudet, och sedhan Jöns Cofot och Nills Gamlösa gifwit honom hwar sitt skott och i lijka måtto förfolgt Printzensköldz landzskrifware med inspectoren öfwer tullen och een fenrich af slotts guarnisonen, görandes någre skott efter them, hwilka doch hadhe kommit undhan, men på sidstone måst råka i theres händer och med mödo fåt behålla lijfwet. Ther opå hadhe desse rädelsföhrare strax opbodat allmogen ther näst om kring, rycht fram till slottet, ther tå borgmestaren Claes Kamb har præsenterat sig med Printzensklölds häst och tygh, och i landshöfdingens nampn thet opfordrat af lytnanten Per Lagman, som ther än innelåg med 60 knechter. Artollerie leutnanten hade warit i ett annat ärende uthe ett stycke wägs ther ifrån på landet. J förstone hade denne Per Lagman förwägrat att öfwerlefwerera them slottet, män när the hadhe hotat att sända in landshöfdingens hufwud, hade han med guarnisonen marcherat ther uth, föruthan att lossa itt skott emot them, ther doch honom hwarken krut, lodh eller lijfzmedell

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1. HÄFTE 5—6.

LUND 1903
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

har manglat, och har han haft siw stycker ther inne medh. Honom hade the med Printzenskölds hustru och familie tagit till fånga och knechterne fördelt iblandh bönderne till att arbeta hoos them, hwillcke the efter handen, när thet så them lyster, taga af daga och drifwa ther med theres kurtzwill. När tätta war skedt, hade Claes Kamb giordt sig till landshöfdinge och Jöns Cofot till commendant på slottet, affärdandes alltså förbe:te skuta med desse tijender till Kiöpenhafn. J medler tijdh ankom galliothen Spes med ryttarne, och när han skött Eders Kongl. Maij:tz lösen, hade the och swarat med tw skott af slottet och ther opå strax sendt twänne fährmän uth till boijorten, fordrandes på Prinzenskölds wegnar till sig i landh ryttmästaren med capten Holm. som war i samma föllie, och the bref dee hade hoos sig. Men efter äfwen een stark storm opwäxte, måste galliothen gå till siös igen och åter om andre morgonen sättia på förre ort, ther tå iämwähl thän förrige båten är kommen uth och hade hämptat tee öfrige officerer med skieparen och styremannen i landh och på sidlychten all båtzfolcket, löpandes med boijorthen och hästerne till Röne, ther och samma boijort än är beliggiandes. Officererne medh skepparen och styremannen hade the fängslat och the gemene ryttarne indrifwit uthj rådhuuskällaren i Röne, ställandes twenne stycken ther utan före, laddade med skroot, till att ther med skiuta them ihiel. Men Jöns Kofot har warit så bijgott, at han hade sändt efter probsten her Jöns i Röne att meddela them först sacramentet, och ändoch denne hade warit med i samme wärk såsom landshöfdingen owän för thet han hade tallt honom något hårdt till, derföre att han lijtet tillförende hade offentlig på predikstolen bedit för kongen i Danmarck, har han lijkwähl låtit öfwertala sig till att fälla förbön och erhålla desse gemene wed lijfwet. Fem wekur ungefär sedan landet war således eröfrat, och 14 dagar efter ryttarnes ankomst, hade then till Kiöpenhambn affärdade skuta kommit tillbakers och bracht med 3 hollandske skep, twå boijorter och twänne caprer, som hafwa tijt fördt den danske landshöfdingen öfwerst. Ekstein, 60 tyske och Selands ryttare med 100 gemene knechter, theribland och någre swenske sig befinna skole. Den eene capren med ungefär 10 eller 12 stycker har wädret slagit

sönder moot stranden. Med the andre fahrkoster hade thee affördt till Kiöpenhambn ryttmestaren, leutenampten och inspectoren öfwer tullen sampt ungefär 40 gemene fängslige och een temblig quantitet smör, kött, mallt och allahanda slags fänat. Och sedan har ingen mehr warit ther ifrå Kiöpenhambn. Printzensköldz lijk är i een dubbelt kista inswept och indsatt uthj ett särskildt huus wed kyrckian i Röne. Hans hustru och familia sittia ther i stadhen fångne och lijda stoor nöd. Landsskrifwaren med captenen och fendrichen hålles fängzlige i Åkyrckieby på landet. Alle landzens inwånare hafwa i denne revolte interesserat, vndantagandes Näxe häradsboerne, som när thet danske krigzfolcket äre komne in på landet, hafwa först blifwet twungne att träda till deres partij. Omsijdher är af predikstolen publicerat wordet, att om någon attaque skulle skee på landet, då skulle fångerne gifwas gewähr och drifwas till att göra mootståndh med, och then som icke tät göra wille skulle strax nedskiutas....

Allernådigste konung, denne förb:te Ystedz borgare kan icke nogsampt beklaga sigh, huru illa han är fägnat worden af dee andre Ystedzboerne, eenkannerlig borgmestaren thersammastädes, Siwert Cofot, för thet han icke allenast nu har förrådt Bornholmsboernes procedurer, men och tillförende, när han kom ifrå sin arrest i Köpenhafn, skall hafwa giordt E. K. M. een vnderdånig berättelse om thet tillstånd ther tå war. Elliest berättar och denne ryttare mig hembligen, att han hade hördt refereras af the hollandske och danske officerare, när the till Bornholm ankomme, det borgmestare och råd här i staden skulle hafwa skrifwit kongen i Danmark till och gifwit honom wid handen, att han måtte landsättia något folk här wid kalkungen och göra attacquen wid Wästre Watuport, den the icke allenast wille hielpa för honom öpna, men och slå på guarnisonen i staden, och att kongen i Danmark altså hade twenne gånger haft sitt folk med några fahrkostar till wägs, dee ther förste gången wore lupne på grund, hwarföre och styrmannen wid sin tillbakarkompst skall wara hängd blefwen, och then andre gången hade the fåt återbod på wägen. Hwarföre the och än wore sinnade wid första occasion at försökiat igen. Här mumblas och något om itt breef, som ifrå kongen i Danmark till borgmestare och råd skall wara

ankommet. Jag har fuller mine spaningar uthe så efter thet som annat mehr; önskade iag kunde komma rätt under grunden ther med.

J det iag detta skrifwer, vnfår E. K. M. allernådigste ordre af den 14 huius iag äfwen nu wid middagztijd och skall den till hörsampst, skylligst, underdånigst föllie göra min flijt att anförskaffa penningarne till fångarnes uthlösen med thet allrasnareste.

Landskrona d. 7 mars 1659.

Widh E. Kongl. Maij:tz afreesa j dag brachte mig secreteraren Ehrenstein Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallning, det iag skulle låtha taga een skrifware wid hufwudet, som war ifrå Helssingör bortdragen och hemligen hölle sigh här på landet oppe, hafwandes med Steen Holk, trenne prester och een borgare uthj Helssingborg något emot E. K. M:t och dess estat för handen, som inthet dugde. Nu, såsom iag sidermera af secret. Skunk är worden något egenteligare om denne saken informerat, och befinner oförgripelig den wara af een sådan beskaffenhet, att om man denne eene skrifwaren allenast skulle låtha antasta, torde the andra complices ther af blifwa förorsakade anteen att vndansticka breef och hwad mehra the kunde hafwa om händer, som them detta förehafwande måtte öfwertyga, eller sökia till att escapera, eller och om saken wore så mogen skrijda till executionen ther med, enär the således märkte, att theras anslag genom skrifwaren blefwe optäckt och the hwad heller är j någon extremitet therigenom råka måste. Hwarföre iag fuller är kommen på the tankar, att genom een troup uthcommenderade ryttare och knechtar låtha på een tijd och tillijka hämpta them alle hijt in och thet doch på thet sättet, att b:te troup skulle gifwas ordre till att hålla sigh förtäckt j skogen och beränna både adelssmannens sampt prästernes gårdar, då itt par karlar skulle gifwa sigh fram till husen med mit breef eenkannerlig till adelssmannen, hwarutj iag wille gifwa honom att förstå, thet han wore kommen j rychte för een sådan sak, anmodandes honom att föllia med hijt in, then till att förklara. Wille han tå med godo förstå sig ther till, skulle then vthskickade gifwa honom wid handen, thet han, till att desto mehra purgera sigh, wille öpna sine

huus och rum och låtha see hwad skrifter, gewähr och hwad för folk han hade hoos sigh. Men skulle han förwägra thet eene eller andre att göra, låthandes see någon widrig mine ther wid, skulle på thet fallet then uthskickade gifwa een winck åth sitt hinderhåld, bestijga huset och inquirera, om hwad ther fördächtigt finnas kunde, tagandes honom altså iempte skrifwaren och prästerne hijt med sigh. Hwilket alt iag fuller förmodar med lagen kunna förswaras, efter then, som j vppenbara rychte kommer, fogeligen kan dragas till ransakning, fast mehra för thet, som crimen læsæ angår. Och är denne saken numehra icke tyst, uthan man weet nästan allmänt att tahla ther om. Så hafwa och ammiral Wrangels bönder allaredo sändt honom bod och låtha warna honom här före. Jcke desto mindre lickwäl har iag tyckt een nödtorft wara att först j vnderdånigheet mig hoos E. K. Maij:t förfråga, om E. K. M. allernådigst behagar, att saken på förberörde sätt angrijpas skall, och lär doch inthet vnderlåtha j medler tijd och in till dess iag kan få E. K. Maij:tz allernådigste förklaring här på tilbakars att opspana, hwarest b:te skrifware nu hafwa sitt tilhåld. Skulle E. K. Maij.t sig detta allervnderdånigste förslag j nåder låtha behaga, så hemställer E. K. M. iag j vnderdånigheet, om commendanten j Helssingborg icke måtte få ordre på mit advertissement, när man här war färdig till att ställat i wärket, att och låtha grijpa honom j Helssingborg och j hans huus om breef och skrifter att inquirera. Jag hörer denne Steen Holk skall för någon tijdh sedan hafwa låtit förföllia och slå effter twenne ryttare, som hafwa passerat hans huus förbij, och att twenne af hans huus skole hafwa warit efter posten, williandes then på wägen opfånga, med mehra annat, som man här talar om honom och thet brefwäxlande, som genom borgeren j Helsingborg emellan honom och Köpenhafn esomoftast skall skee . . .

Malmö d. 22 mars 1659.

. . . Elliest allernådigste konung kan iag inthet vndgå E. K. Maij:t allervnderdånigst att föredraga, det hennes furstl. nådes fogde på Söfde här anhåller, att dee 34 heela, 16 halfwa och 2 fierdedels hemman af Söfde och Tostrup godz, som Totten för giordh försträkning har fåt j betallning af Danmarkz chrona och

nu äre revocerade, måtte för gårdssens bruk skuld få blifwa ther vnder, emedan och hennes furstelige nåde uthan them icke kan blifwa så månge godz mächtigh, som förslaget och E. K. Maij:tz donations bref innehåller. Men skulle och thet inthet kunna skee, då begärer han, att desse hemman må tillåthas j wåhr allenast till att hielpa bruka åkern wid gårdarne. Så har och grefwinnan frw Ebba Sparre skrifwit mig till, och herr feldtmarskalken grefwe Steenbock j lijka måtto för hennes skuld, thet iag måtte E. K. Maij:t allervnderdånigst insinuera hennes supplication, 1. Om att få the häster igen, som ifrå den henne här j landet donerade gård Nääs äre transfererade till Dahlby. 2. Att hon nu må behålla tijenden och E. K. M:tz halfdeel af höö och säd wid samma gård. 3. Att hon må niutha godssen ther vnder frij för ryttare qwarteer. Och 4. att then assignation hon har fåt till krigz cammar præsidenten herr Flemming må genom E. K. Maij:tz ytermehra allernådigste ordre blifwa god giord, emedan hon icke weet andre medell att få lijket fort med till Swerige. J thet öfrige solliciterar och öfwersten herr Pär Sparre, att emedan then gården E. K. Maij:t har benådat honom med här j Skåne är temblig illa medfahren, E. K. Maij:t täcktes allernådigst tillstädia honom att låtha tijt transportera uhr Seland någon boskap och spanmåhl. Bispen j Lund låther säga mig, att E. K. Maij:t hafwer emot skolmästaren här j staden allernådigst resolverat, det twenne qwinnor, som han hafwer hoos sigh och är hustru Barbro magister Zuægas sampt hustru Anna doctor Per Resens, jtem tree mag. Wellam Langs barn, som äre j Ystedt, alle ifrå Köpenhafn, skole dimitteras tilbakar igen. Så äre här och twenne fattige enkior, hwilka iemwäll sökia om dimission, men efter iag ingen befallning ther om hafwer ifrå E. K. Maij:t, kan iag inthet göra ther till. Det wore önskeligit, att sal. Printzenssköldz hustro och barn på Bornholm kunde blifwa uthwäxlade för Christian Vrnes frw och syster, som äre j Ystedt, dy hon skall lijda stoort älende, som berättas, hoos the bornholmiske. Det lijder nu tijden, att åkeren skall brukas, och wore altså nödigt, att man wiste, om E. K. Maij:t allernådigst behagade, thet Böringe och Lindholm skall blifwa längre vnder arendatorens förpachtning. Fuller tycker mig oförgripelig, det

Dahlby och Fliginde gårdh, om the blifwa tillsamman, skole kunna wara nog till stalstaten, och att Eders Kongl. Maij:t skulle wäxa någon mehra nytta ther af till, om arendatoren finge än j detta åhret behålla Böringe, hwilket än tå altid, när E. K. Maij:t så allernådigst gottfinner, kan läggias till stallstaten, doch måste iag desse mine vnderdånigste tankar suspendera, efter iag icke egentelig weet, hwad E. K. Maij:t om detta må hafwa resolverat . . .

Malmö d. 24 mars 1659.

. . . Jagh hafwer anträffat een förnäm och temblig förmögen enkia här j staden, Agneta Erhattes widh nampn, hoos hwilken den danske general krigzcommissarius herr Nilss Krabbe för detta logerat hafwer, som tillijka med Krabbens pijga, then hon har haft j sitt huus, hafwer icke allenast sielf vndandölt några Krabbens saker, men och förledt sin gamble moder till att göra thet samma, oachtadt att hon icke allenast offentelig på rådhuset wid confiscation af all hennes propre ägendom är åthwarnat till att oppenbara be:te saker, men och sidermehra några gånger ther om beskickat Eders Kongl. Maij:t publicerade placat och uthtryckeligen förbiuden all gemenskap med fienden, dess betiente, vndersåtare och anhang. Det, som allaredo funnit är, består j något sölf, Krabbens frus gångekläder, sängetyg och några borddukar. Men iag har kommit öfwer itt inventarium, som uthwijsar månge dyrbare saker; allenast måste iag twijka, om alt ther af är här eller och sompt till Köpenhafn öfwerfördt, efter som thet will berättas, att han något skall hafwa tagit tijt öfwer med sig sielf och sidermehra iemwäll hafwa låtit een gång hämpta något. Jcke dess mindre går här tahlet, att några iuveler, guld och penningar skall än wara här fördolde, och finnes här twenne, som säija sigh hafwa icke längesedan sedt något ther af, men the wella icke offentelig uth ther med af rädhoga för the danske. Pijgan har iag låtit fast sättia, och än doch iag både med godo och hotande hafwer warit till wärke med henne och förb:te hustro att få mehra fram, så kan iag doch inthet få them till att bekänna något. Dee hafwa och här till warit så malitieuxe, att the icke thet ringeste hafwa wellat lefwerere ifrå sigh, om icke mine uthskickade hade itt och annat sielfwe opleetat och fåt thet

trugmant fram. Och hafwer alt warit meslerat ibland enkians saker, dy han och pijgan hafwa haft nyklarne till alle Krabbens kistor, tagit ther uth hwad the hafwa wellat och thet här och ther för parterat. Det äre och fundne några och 50 rosenobler och någre portugaleser sampt annat guld, som hafwa legat j enkians crambod, här och ther instuckne ibland åthskillige krydder. Hwilket fuller enkian föregifwer höra sigh till. Hoos een af hennes döttrar säges wara itt med rött atlask öfwerdragit skrijn, som skall wara med förgylte beslag, hwar uthj någre iuveler skole wara förslutne. Men iag kan inthet få thet fram, med mindre iag brukar skarpa alfware ther till. Dee skole hafwa förswurit sigh att inthet willa gifwa fram något mehr, om the än skulle lijda döden ther öfwer. Förthenskuld nödgas hoos Eder Kongl. Maj:t iag mig j underdånighet förfråga, om iag icke må låtha försegla bem:te hustros hus, henne in för borgmestare och råd anklaga och låta gå doom öfwer saken, och om iag må låtha beängstiga pijgan med hootande af tortur. De äre mächta sturtska och mootsträfwige, lijka som hade the något ryghåld. Om nu enkian drifwer på sitt anförwantskap ibland borgmestare och råd eller huru thet förewetter, kan iag icke wetta. Går man alfwarsampt om med thenne saken, då hoppas iag wist man lär få oppenbarelsse om myket annat godz, kan skee och thet, som hennes furstl. nåde prætenderar opå. Men ther hoos skulle icke wara otienligit, om man än låthe kalle borgerskapet op på rådhuset, hölle them thetta före, förmanandes them att inthet längre fördöllia hwad the kunde hafwa om händer af the danske, och tillsade them nåd, som thet wille oppenbara, men them dubbelt straf, som yterligare wille förtijgat och framdeles lickwäll ther med beträdas kunde....

Malmö d. 29 mars 1659.

Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallning af den 26 huius till ödmiuk hörsampt föllie, har iag j dag låtit anklaga hustro Agneta Ehrhattes för de vndandolde Krabbens saker och begärat, att borgmestare och råd wille här ransaka ther om och tilhålla henne att bära fram hwad som af hans inventario än felas. Vthj godo kan iag hwarken med henne eller Krabbens pijga wijdare komma. Fuller bekänner be:te hustro, att här skall hafwa warit

itt kostbart skrijn, som pijgan har beklagat sig wara förkommit, men pijgan nekar ther till. Doch föregifwer hustren, att Krabbens stallmestare Nilss Persson, som j wintras rymbde här ifrå. skall hafwa bracht thet uhr wägen. Dee wille och nu i thet öfrige gifwa all skulden på honom. Wist är fuller thet, att han har gömdt vndan här j staden alle Krabbens bästa sadlar, pistoler, bössor och annat gewähr, men dee låtz inthet wetta af, hwarest thet är blifwet, icke häller är någon än framkommen, som will oppenbarat. Rät nu skall een poike hafwa warit hoos denne hustros gamble moder och hafwa ther inkastat eett örnegåtzwahr, hwaruti låg ibland andre små saker och twenne bord dukar, een lijten guldring med 5 rubiner och itt halsseband beslaget med sölfwer, ther opå Krabbens wapn står. Wachten, som iag har satt wid hennes huus, har försummat att taga be:te poike fast. Alle rum j huset har iag elliest låtit försegla, dem vndantagandes, som secret. Gilius innehafwer. Jag wäntar alle stunder att få hijt then mannen ifrå Christianstad, som har för gen. audit. Chronenburg oppenbarat frw Dorthee Rosencrantz saker, och skall sedan anwända all flijt till att få them om händer. Om Böringe clöster och Lindholmen måste iag än j vnderdånigheet påminna. Skall man låtha bruka åkern thersamstädes wäll, då måste ther anskaffas 5 eller 6 plog, hwar till 10 eller 12 par oxar behöfwes, men om E. K. M. allernådigst gott finner, det arrendatoren skall blifwa ther qwar, så kan han försee thet eene med thet andre. Elliest har iag här talt med borgmestare och råd om den döde borgmestarens ställes ersättiande och befinner fuller af itt kong Fredrichs privilegio, åhr 1526 uthgifwit, det borgerskapet hafwa fåt tillstånd att keesa borgemestare, när någon förandring med them förefaller, doch så, att then ther keest blifwer skall göra konungen sin eed, efter som och konungz Waldemars privilegium de anno 1360 och konung Erichs af anno 1415 tillåter rådet att wällia sig andre rådmän igen uthj de afgångnes rum. Men ändoch detta sidsta practiceras, skall lickwäll här till wara observerat, att konungen sielf eller hans lähnsman har satt borgmestare till, hälst een aff rådmännen, och äre som tijdz genom rijkzhofmestarens och andres recommendationer rådmän tillkomne föruthan något wahl. Förstberörde

privilegium förordnar och här j staden 4 borgmestare och 12 rådmän, men the hafwa lickwäll icke haft här mehr än 7 rådmän och stundom otta. Altså kan iag icke annat see än att vnder Eders Kongl. Maj:tz allernådigste disposition beror till att sättia them borgmestare före, och therföre har iag borgemestare och råd nu ansagt, att the skole thet j vnderdånigheet afbijda....

Malmö d. 31 mars 1659.

Twenne Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallningz breef af den 29 huius har iag med vnderdånig devotion äfwen vnfångit och skall wetta them hörsambligen att efterlefwa, såssom iag och allaredo med öfwersten Hård har afthalt om Beringij arresterande och för thet öfrige skrifwit till Landzchrona om Vrups tienares eliberation. Af inneslutne öfwerste Lübekers skrifwelsse täckes E. Kongl. Maij:t med mehra j nåder see, hwadh han berättar om någre snaphanar, som åter hafwa sammanroterat sigh j Göinge härad. Jag har rådt honom göra sin flijt, att han anteen kan fåå eller skingra them j tijdh, som han och sielf inclinerar till. Så snart skogen blir grön, rädz iag man lärer få höra mehra af sådant sälskap, emedan allmogen allaredo begynner här och ther till att gå ifrån theras hemman. Deels af landtmannen håller nu på att flyttia sitt godz hijt in j staden af rädhoga för främmande krigzmacht, ther om thalet går öfwer alt. En part erholla och dubitere än the skole såå theras åkrar. In summa här är hopp och skräck, glädie och rädhoga iblandh folket. Så kommer och borgemestare och rådz comportement här j staden mig något sälssampt före, j det iag någre gånger har haft somblige af them hoos mig och gifwit them anledning till att tahla om then resolution the finge j Landzcrona, men the eviterer med flijt att läggia sig j någon discours ther om, icke görandes heller then ringeste mine, som gingo thet them så högt till hiertat, att the nu med dess större alfware wille inquirera efter them, som b:te correspondence med fienden hafwa plägat. Öfwer den qwinnan, som för Krabbens vndandolde godz är j labyrinth kommen, äre the mächta ting perplexe. Det kommer fuller deels ther aff, att hon med skyldskap rörer the förnämpste, som äre här j staden. Dee hafwa haft åthskillige hoos mig till att intercedere för henne, men iag har icke dess

mindre een wäg som annan låtit fortfara med processen emot henne, och har hon nu twenne gånger warit för rätten. Gärna skulle the fuller wella hielpa henne, om the kunde. Men factum är så oppenbart....

Post scriptum.

Emedan iag elliest förnimmer, att een hoop vnge drängiar skola hafwa samkat sigh tillhopa uthj Färss herad j Landzcrona lähn, ther skogzbygden är, som stöter in till Christianstadz lähn och Göinge härad, och att desse här och ther hafwa lagdt sigh in hoos bönderne thersammestädes, hwilka uthan twifwell läre wara the, som rychtet een tijd har gåt om, att kongen j Danmark hafwer låtit wärfwa sigh tilhanda, och man lickwäll uthj een owissheet icke kan wäll komma åth them, med mindre man skickar een troup ryttare åstad och ther hoos een wettig karll, som vnder prætext att inquirera om och optaga alla löösgängare eller driftekarlar måtte sökia till att få them om händer, att the sedan kunde här ifrå transporteras till hwad ohrt E. K. M. hälst behagar, så hemställer E. K. Maij:t iag i diupeste vnderdånigheet, om E. K. Maij:t allernådigst gott finner, att man på slijkt eller annat sätt må ränsa landet. Jag hörer och, att op j Bleking och uthj Christianstadz lähn skogzbygd skall myket öfwerflödigt vngt folk hålla sig oppe hoos bönderne, hwilka bätre tiente till knechtar än att liggia så fåfänge och ther af taga tillfälle att bedrifwa thet som inthet duger. Fuller är nu hwar stans här j landet månge ödesgårdar, men när ryttare wärfningen j Christianstadz lähn går för sig och bönderne ther måste wijka af gårdarne vndan ryttarne, kan thet wäll komma till pass, att samma bönder flyttia in på ödesgårdarne och bebyggia them igen, ther med tå landet wäll lär blifwa besatt till sin nödtorft....

Malmö d. 1 april 1659.

J aftons sände borgemestare och rådh mig ransakningen om then hustron, som har haft Krabbens saker j sin förwaring, hwilken iag nu j vnderdånigheet här hoos sänder. Mig tycker, the hafwa fahrit then saken så j hastiheet öfwer.... Rät nu wijsar mig öfwersten Mörner itt bref af een sin uthskickade till Christianstadz lähn, som thär är assignerat på någon contribution för hans ryttare, hwaruti han berättar, att bönderne i Gemse

sochn hafwa vnsagt till att betala honom med lod och krut, om han komme tijt op til them at inkräfwia contributionen, och att the snaphanar, som nyligen hafwa skutit een af Mörners corporaler och ryttare, hafwa warit the bönder sielfwe, som hade betalt them contributionen, hwilka uthj theras tilbakar reesa hafwa oppassat them wid itt waad, ther mordet är begånget. Mörner föreslår förthenskuld, om han icke måtte, wid thet att det eene af hans compagnier nu går hemåth, gifwat ordre till att med itt omak göra execution på samma sochn....

Malmö d. 4 april 1659.

Danske rijkzammiralen herr Owe Giedde beder i vnderdånigheet ännu om pass för sine söner, medan enkannerlig the han hafuer på sin gård j Seeland lijda nödh och få inthet oppehälle meer thärsammestädes. Vppå bispens i Lund gifne anledning lät iag i höstas ther arrestera iempte the twenne professorum hustror ifrå Kiöpenhafn, som E. K. M:t allareda hafuer låtet gifwa löös, än twenne andre, then eene wid nampn Dorthee, sahl. dr. Hans Rasmusons, och hennes dotter och then andra Jnger, sahl. her Baltzars, och hennes tienistepijga, desse hade bispen och giärna haft löös med the andre och anhåller iämwähl dr. Christian Vos ther om. Jag måste altså i vnderdånigheet afwänta hwad E. K. M:t allernådigst behagar thär oppå at förklara. Herr rijkzmarskalken grefwe Gabriel Oxenstiärna har låthet hoos mig anhålla, dät han måtte få the hästar och stoor igen, som ifrå Scharholdt tagne och till Dahlby, Fligende och Knudstrup transfererade äre, allareda för än han fick bem:te Scharholta gård i possession, emädan E. K. M:t thät så allernådigst bewilliat. Men såsom iag än icke har fåt någon ordre therom ifrå E. K. M:t, så står iag billigt an at efterkomma hans begiäran. Gen. maior Fabian Berendts har skrifwit mig till, dät E. K. M. iag aller vnderdånigst måtte andraga, at vnder then lilla gården Maglö, som E. K. M:t allernådigst har donerat honom, är een annan lijthen gård, Delperöd wid nampn, belägen med någre få tillhörige bönder, hwilken, emädan then icke står expresse nämpnd i hans donations bref, honom will disputeras. Nu såsom lijkwähl Maglö gård uthan denne icke kan bestå, och thät tillförende har varit itt corpus tillsamman, så bedher han

vnderdånigst, at E. K. M:t och täktes vnna honom then, och at brefwet till then ända må blifwa omskrifwit. . . .

Malmö d. 8 april 1659.

Hwad Eder Kongl. Maij:t uthj twenne dess allernådigste bref af den 5 och 6 huius, som äfwen tillijka inkommo, mig allernådigst befaller om penningarnes anförskaffande, om the resterande knechters opbringande, een ny uthskrifning och annat mehra, thet har iag med vnderdånigst hörsamheet allaredo begynt ställa j wärket, och hoppas lijtet frambätre kunna E. K. Maij:t aller vnderdånigst berätta, hwad uthj dett eene och andre blifwer uthrättat, efter som och iag inthet lär vnderlåtha att skynda med penningarne, hwad någonsin möijeligit är. Jtt allenast måste iag här wid j vnderdånig ödmiukheet påminna, det iag befahrar, att om man nu strax skulle låtha något förmärkia sigh om vthskrifningen, skulle een stoor deel af allmogen begifwa sigh af wägen och till skogs, efter som the allaredo här och ther begynna att förlöpa hemmanen med hustro och barn, låtandes husen öde, therigenom tå fast ringa aff landet skulle blifwa brukat och tillsådt j detta åhr. Men om man dilaterade lijtet med rychtet om uthskrifningen, in till dess wåhrbruket wore för öfwer, skulle thet, att the således hafwa lagdt theras arbete nid och theras säd j iorden uthströt, hålla them något fastare wid gårdarne. Jag beder doch j vnderdånigheet, att E. K. M. desse mine oförgripelige tankar icke med onåder förmärkia wille. Elliest kan Eder Kongl. Maij:t iag aller vnderdånigst icke förhålla, det greff Vlefeldt låther gå tahlet, att han will flyttia af med heela sin familie till Engeland. Det skall och j desse dagar hoos honom hafwa warit opå discurs, att dee engelske worde blifwandes E. K. Maij:t dryge nogh, och att the icke wore komne som Danmarks fiender, men tillijka med holländaren att obligera E. K. M. till att göra frid med Danmark. Och efter een och annan här weet thala om, hwilket uthan twifwell af honom må vara uthkommit, huru then engelske ambassadeuren med nästförledne Roskildts tractater hafwer sig comporterat och hwad protestationer han hafwer giordt emot cessionen af desse länder, så gör man sigh nu här thet hopp, att fridz conditionerne icke skole blifwa E. K. M. så tilldrägelige som the förrige. . . .

Malmö d. 18 april 1659.

Den mannen[1]), som boor på kalkbruket här uthan för staden, sitter nu fängslat på slottet. Han har allaredo bekändt, att tree borgare j denne staden, nembl. Fader Dawidsson, Jochim Brun och Hanss Jöransson, hafwa några gånger warit hoos honom wid bruket och begärat, han wille skaffa theras breef öfwer åth Köpenhampn och hämpta them ther ifrån bref och wahrur tilbakars igen, så och att gref Vlefeldts hofmästare har esomoftast warit ther uthe hoos honom, men j hwad ärende, thet har man icke än kunnat rättelig erfahra. Elliest har han budit g. auditeuren Beniamin 1000 rdr, om han wille medla saken, så att han kunde slippa, och försäkrat honom om betallningen ifrå sin swåger, then eene borgmestaren j Köpenhafn, hwarföre han och wille sättia honom här j staden twenne gode män till löfte. Förb:te Hans Jöransson gästar hoos gen. maior Essens wärd och är han med the andre twenne alleredo fast tagen till sakssens wijdare förhör. Jag fruchtar doch, man lär inthet komma rätt under grunden ther med, om E. K. M. icke täckes tillåtha, thet man må hafwa then eene på tortur, enär man kommer närmare uthj ransakningen och kan finna mehra skääl ther till. Dy här är itt sådant malitieuxt och förhärdat sälskap, att man hwarken med trug eller gode löfte kan få wetta sanningen af them mehra än the sielfwa willia, såssom iag thet nogsampt har pröfwat uthj denne actionen om the vndandolde herr Nils Krabbes saker. Ändoch hans förrige tienare twenne, som här äre med åthskillige fleere andre, kunna witna, att een stoor deel af samma saker, som än borta äre, hafwa warit utj den tillförende angifne qwinnans huus och j hennes sampt herr Nils Krabbes pijgas förwaring, hwilka saker b:te tienare tillstå än wara här j staden, kan man likwäll omöijeligen icke få them fram j dagzliuset, ehwad konster man och ther till brukar. Corfwitz Trolle har haft sitt tilhåld uthj b:te kalkbruk, när han j förledene wintras förde jungfru Rantzou här ifrå. Men een fohrman här j staden skall hafwa bracht henne tijt uth med sin wagn, hwilken fohrman för några dagar sedan genom döden är afgången. En stu-

[1]) Bartholomæus Mickelsen, egare af Limhamns kalkbruk.

dent, som har hållit sig på kalkbruket oppe och nu iemwäll är insatt, har detta först tilkiänna gifwit. J går fans här een half mijhl på andre sijdan kalkbruket wid een påhla itt tembligit stycke ifrå landet fastbunden een båth med össkar och åhror, med hwilken wisserlig någon åter nyligen måste wara ifrå Köpenhafn öfwerkommen. Här mumblas åter j staden, som skulle igen j desse dagar wara bref ifrån kongen i Danmark till b(orgmästare) och r(åd) ankommet med förtröstan, att the skole snart blifwa förlossade. Och när mannen på kalkbruket blef fasttagen, gick strax itt rychte uth, att och twenne af borgmestarne skulle wara j arrest, hwilket icke aldeles kan wara uthan appræhension....

Malmö d. 19 april 1659.

Man hafwer nu omsider i thät närmaste fåt uthi harfwetråden af then conspiration här i staden, sidstförledne juletijdh har warit vnder händer med the danske. Thäruthi hafwer man allareda ertappat them, som på bijfogade specification [1]) finnes nampngifne, af hwilka een part sig hafwa vndanstucket, strax mannen på kalckbruket blef tagen och förr än the rögde blefwe, som dogh icke kunna wara komne uhr staden, emädan porterne hafwa hållitz tillyckte. Be:te man på kalckbruket, så mycket man än har erfaret, har warit förnämste ophofwet till all then handell, hwilken således har warit anlagd, att om icke Gudh synnerlig hade thet förhindrat therigenom, att fiendens fahrkoster tå luppe på grund, hade thet efter all apparence ofehlbart gåt them an. Tankar hafwa the haft at bringa landet i wapn med, och eenkannerlig giordt sig hopp på någre här och thär bestälte snaphaner. Dät tör hända, att man får een stor monsieur i spelet med. Gud gifwe nåde thärtill, att man rättelig kunde uthleetat. Man måste och nu wäll gifua acht oppå them öfrige man hafwer hoos sig in om wallerne, at icke desperationen till äfwentyrs hoos them, som conscij äre och kan skee fleere äre än man troor thet, må få luft till någon mognare resolution. Dee nampngifnes huus låther man nu förseglass, och har man allenast efterlåtet någre theras egne victualie perseler till theras hustrur och barns oppe-

[1]) De flesta här upptagne närmare omtalade i Taubenfelts följande bref.

hälle, in till thes saken erörtrat blifwer. Dät har hållet mächta hårdt, innan man har kunnat komma så wijda vnder grunden, som förbe:tt är. Om tråtzande, eder, förplichtelser, ägne domar och annat sådant mehr, som till een innocenties besköniande tiänar, har kunnat hiälpa, så tror iag man hade snart hållet them för ährlige karlar och giordt sig conscientie här öfwer, att man hade något alfwarsampt antastat them. Herr Nils Krabbes stallmästare är wid kalckbruket och kommen i land, när han sedan här blef fasttagen. Och har tå hans ärende warit at recognoscera, om allting, som till anslaget på thenne ohrten tiente, war så beskaffat, som af desse i Kiöpenhambn war angifuit. Genom huars befordran han är kommen tijth tillbakars igien, lär man och nu få wetta. När Corfitz Trolle war här öfuer, har han och haft commission härom, och tå hafua the förnemste conspiranter warit med honom ihoop på kalckbruket. Sedan ryttare wachten kom dijth, hafwa the haft theras sammankompst hoos prästen i Bunkeflodh, och een bonde, Grels i Gyllinge, har esomoftast burit bref emillan them. Dätta wärket är begynt allareda Michaelis tijdh och har warat in till nu. Emädan man far fort med inquisitionen, hemställes Eders Kongl. Maij:t i vnderdånigheet at förordna någon commissorial rät öfwer them. Dät kom wäll till pass, at general auditeuren Beniamin äfwen war här; han har giort huadh han har kunnat till at extorquera then bekiännellse af them, som reeda är skeed. Men iag fruchtar, man lär doch inthet få wetta om alt beskeed, så frampt icke tortur blir brukat. Den andre ransakning, som Beniamin är befallat at hålla om fogdens sak j Heritzwad, har man måst så länge opskiuta. Kuthathuen, som blef löösgifwen, berättas hafua öfuer hundrade snaphaner på behnen och at hafua i desse dagar legat på een skog, ther Beniamin skulle passera igenom till tingzplatzen, at oppassa honom. Så får iag thärtill med rätt nu kundskap, at strax på andre sijdan Lund skola och hålla sig 40 snaphaner oppe. På tingzplatzen lär man inthet blifwa säcker uthan starkt convoij, och thät är wid denne tijden uhr fästningarne omistandes....

Tächtes E. K. M. gifwa Beniamin kalkbrännarens Bartholomæj meubler, så skedde honom een stoor nåd. Han befarar, att andre skulle förekomma honom och bedia uth thet, och der-

före har han bedit mig j vnderdånighet supplicera för honom ther om.

Malmö d. 19 april 1659.

... Eders Kongl. Maij:t har förmodeligh af min förre i dag afgångne aller vnderdånigste skrifwellse allaredo sig låthet föredraga, huru wijda man här war kommen med ransakningen om conspirations saken här i staden. Jnnan aftonen lär spörias, om fleere theruthi äre deelachtige, efter man än är i fult arbete thet till att examinera. Jagh har för min opassligheet inthet än kunnat komma uhr huuset, men iag måste lijkwähl förfoga mig oppå slottet med att assistera Beniamin theruthinnan för sine orsaker skuld. Folcket äre nu här mächta ting perplex öfwer ouverturen om thenne handell och sticka alleständes hufwuden tillsamman, ehwar the kunna komma åth. Gud lär lijkwähl betala them theras otroheet på theras egit hufwud, ehwad thet och thermed lijder. Hoos een borgare har iag funnidt här i staden vthi fyra kramfat inpackat 150 par skoor, 40 par strumpor och 37 par skinbyxor, som hörer kongen i Danmarks förrige commissarie skrifware till, them iag har låthet lefwera till prowiantmästaren här i förwaring, men deels theraf är något fördärfwat. Med herr Nils Krabbes saker kommer iag inthet wijdare till rätta, om icke borgmästare och rådh willia med mehra alfwar läggia handen ther wid, at then qwinna, som är beträd med til at hafwa vndandölt sompt ther af, må blifwa tillhållen at och skaffa fram thet öfrige, som jämwähl kan bewijsas hafwa warit i hennes huus och än är borta....

Malmö d. 22 april 1659.

Så mycket man af föregången ransakning kan erfahra, så hafwa conspiranterne här j staden twenne gångor haft före att bringa den uthj dee danskes händer. Först några wekur för juhl och sedan andre juhledag, efter som the och allaredo hade till then ända samkat uthj theras huus något manskap af the arresterade adelens tienare, borgare, drängar och annat löst partij. ther med the wille öfwerfalla wachten. Dee hafwa och gåt om med att förfärdiga några stegar, them dee hafwa achtat att kasta öfwer muren till the danske, och dessföruthan låtit föra några jernstänger ur staden, som the danske skulle sig betiena till att

bräckia mureu med, som E. Kongl. Maij:t alt omständeligare warder förnimmandes af sielfwa ransakningen, then man j morgon, will Gud, till E. Kongl. Maij:t ämnar j vnderdånigheet öfwersända. Doch har man näplig ännu kunnat komma vnder rätta grunden af thenne saken. Det lär och icke häller skee, för än man genom tortvr får uthleetat. Sedan min sidste aller vnderdånigste berättelsse om denne handell har man fåt nampn på några flere conspiranter och theribland förnämbligast Owe Tott och een, som för detta har warit wallmästare hoos the danske. Owe Totts tienare, som j detta spelet har warit brukat, har man bud efter uth på landet. Så har man icke häller fåt ännu fatt the af conspiranterne, som hafwa stuckit sigh af wägen. Den eenes tienare förmeenar, att möijelig halfwa staden har wettat af denne conspiration, men att så många skole hafwa warit j råd med thet, will han inthet bestå. Ehwem och thet är, så har man haft betänkiande att grubla mehra theruthj, för än E. Kongl. Maij:t wijdare allernådigst förordnar, huru man ther med skall förfara. Dessemellan håller man stadigt stark wacht, och wore önskandes man hade ännu itt par compagnie ryttare här ifrå Landzcrona, så länge man kan komma med thenne saken till ändskap....

Malmö d. 25 april 1659.

Af mine nästförrige trenne allervnderdånigste skrifwelsser har E. Kongl. Maij:t förmodelig allaredo med mehra förnummit, huru wijda man efter handen har avancerat uthj ransakningen om conspirationssaken här j staden. Sedan Claes Rålamb och secreteraren Skunck ankommo och man thet med them hade communicerat, har man tillijka med them åter j dag haft några af the arresterade conspiranter före och efter then ouverture, man har fåt, måst resolvera till att låtha taga gamble danske tollnären här j staden, Nilss Person af nampn, wid hufwudet med, mehrendels för then orsak skuld, att desse consilier till een deel äre smidde j hans huus, och att han skall hafwa wettat theraf, såssom och att danske adiutanten Schou skall hafwa warit hoos honom, förkläd j bondakläder, när han tog plantan (!) af stadzmurens beskaffenheet uth med strandsijdan. Hwilken adiutant och berättas samma gång hafwa warit inne hoos Owe

Tott. Af sielfwa ransakningen förnimmer E. Kongl. Maij:t elliest, hwad bekännelsse Bartholomæus på kalkbruket hafwer giordt om gref Vlefeldt. Och än tå ther af kan någorlunda aftagas, thet denne måtte hafwa wettat af, att någon correspondence war emellan b:te Bartholomæum och borgmestaren j Köpenhafn, genom hwilken gref Vlefeldt skall hafwa sökt sin reconciliation wid danska hofwet, emedan han ther war wäll ansedh, så har man lickwäll giordt sigh betänkiande att inquirera eller röra wijdare här om, för än E. Kongl. Maij:t thet allernådigst behagar att anbefalla...

Malmö d. 26 april 1659.

Hurudan bekännelsse den mannen på kalkbruket omsijder har giordt om grefwe Vlefeldt, det warder E. Kongl. Maij:t nu förnimmandes af den bijlago, som finnes hoos hofrådets Claes Rålambs skrifwelsse. Öfwersten la Voyet har, som iag märker, gifwit grefwen uthförlig ouverture om hwad som j lägret för Köpenhafn är passerat och eenkannerlig E. K. Maj:tz desseignerade attaque på b:te stad, hwilken denne här uthj sin cammar har dicterat ofwanbe:te man j pennan med sampt sine råd och förslag, huru fienden hade sigh ther emot att föresee, och bedit honom det till Köpenhafn avisera. Elliest har och mehrb:te man ofta warit hoos grefwen och efter all apparence med honom confererat iemwäll om thet, som här har warit vnder händerne. Men ännu har man inthet kunnat komma vnder sanningen ther medh. Gen. mai. Essen har j desse dagar temblig flijtigt opwartat grefwen och hwar gång några tijmar hoos honom tilbracht. Tahlet låter han gå, thet han är sinnat att danka af, och hans hustro förer tembligh frije discurser. Om een ärlig man wille iag inthet gärna något widrigit tänkia myket mindre skrifwa, men detta har mig lickwäl icke bort för E. Kongl. Maij:t förtijga. Gud gifwe, man hade E. K. Maij:tz ordre här, huru man j denne fast wichtige sak skall förfara, dy fruchtar här äre fleere uthj interesserade och kan skee förnämare personer, än man allaredo har fåt wid hufwudet. Der till med öppa sigh på alla sijdor här omkring snaphanerne, af hwilka Staetz skall anföra itt partij wid Ystad, som herr r. r. och gen. Forbuss berättar, och itt annat partij hafwer för några dagar sedan nedskutit inspectoren öfwer

strandrijdarne, som och hade fullmacht then halfwe säd till E. Kongl. Maij:tz skepzflottas provision af the caducerade gårdar att opfordra. Man har altså orsak att see sigh här desto bätre före, emedan conspiranterne tilförende och skola hafwa haft collusion med snaphanarne eller iu åthminstone tankar att draga them in sigh till bijstånd. Och måtte lätt hända, att the orögde conscij här j staden genom een så förnäm anförare torde resolvera till någon extremitet, om man skulle röra ännu för myket j saken eller och antasta fleere, eller och the på något sätt skulle kunna göra sig oumbrage ther af, att theras wärk icke skulle blifwa dölt, hwilket man förmeenar sig icke nogsampt här bastant vara att styra och förhindra, så frampt man icke af mehra rytterij blifwer förstärkt. Och derföre har man nu gott funnit till att uthlåta förrige danske tollnären på caution till att göra the andre ther med så myket säkrare, men icke dess mindre lickwäll här flijtigt acht på honom, att han icke skall vndkomma. Rätt nu blifwer mig berättat, att g. Vlefeldts grefwinna gör sigh färdig till att reesa uhr staden; må skee han gör sälskap med, och på thet fallet, om han icke med maneer kan oppehållas, lär man ändteligen ankundiga honom arresten, efter Essen och hans frw säijes och nu willia gifwa sigh här ifrå....

Malmö d. 29 april 1659.

Emedan af mine medcommitterade och mig aftalt blef, det iag till att nu afsee grefwe Ulefeldtz contenence måtte honom besökia, war iag och j går efter middagen hoos honom, då han begynte att beklaga, huru beswärligit honom fölle att subsistera på denne ohrten, efter thet han inthet kunde niutha något af sine godz, och att låtha wid desse tijder sine medell uhr främmande land hijt transportera, war både långsampt och misteligit. Hans godz j Danmark wore nu heelt ruinerade och godsset j Pommeren så medfarit, att thet j 20 åhr icke kunde oprättas igen. Hwilket lickwäll hade kostat honom stora penningar. Här i landet hade han ringa godz. Den eene hans gård war mehra till lust än fördeel. Och then andre importerade j god tijdh allenast 600 d:r om åhret. Clöstret, som han hade fått af E. K. Maj:t, war icke häller aldeles wäll tillrättat, och af grefskapet hade han ingen inkompst för åthskillige marcher, inqwarteringar

och contributioner, som dhet hade warit underkastat. Han kunde wäll besinna, att thet skulle komma för E. K. Maj:t bätre till pass än honom, efter dhet låge på gräntzen och wijd fronteren, och derföre såsom och att hans missgynnare icke måtte göra ord ther af, att han hade nuttit stoore beneficia och lickwäll sutte fåfäng och immeritus, hade han sändt donations brefwet ther opå till E. Kongl. Maj:tz cantzelij och offererat att afträdat E. K. Maj:t igen, heemställandes E. K. Maj:t att betänkia honom i framtijden med een summa penningar therföre eller något annat godz, som E. K. Maj:t bätre kunde mista. Men E. K. Maj:t hade inthet låtit sig thet behaga, uthan befalt skicka brefwet tillbakars. Jcke häller hade E. K. M. på hans ansökiande wellat unna honom itt pass att reesa af landet med och retirera sigh till någon ohrt, ther han sine återstående fåå åhr kunde tilbringa med studerande och skrifwande oppå thet wärk, som han hade under händer, dy han förmåtte till hofwe icke längre opwarta, effter han mehrendels war siuklig och han wäll wiste, att man ther icke gärna leed een dansk karll hoos sigh. Än tå om han hade mått blifwa betrod att få wetta af thetta stoora wärke, när thet resolverades, han möijelig hade kunnat gifwa E. K. M. theruthj den anledning, att E. K. M. hade kommit på een närmare wäg ther till. Han meente E. K. M af hiertat wäll, hade lagt j Danmark the fundamenta, som doch nu inthet kunde erkännas, att E. K. M. hade uttro blefwet inviterat till thet E. K. M. sedan med mödo hafwer sökt, emedan man ther icke tå war wäll till fridz med thenne regering. Men thet alt för stränge tractament man brukade på denne sijdan, j det man wille strax falla med dörren in j huset och tryckia landet genom tullar och excessive skatter, hade afskräkt them j Köpenhafn; det hade och elliest, som borgmestaren Christoffer Hansson, hwilken han hade hulpit till embetet, för honom hade berättat, med honom öfwer 40 the förnämpste thersamstädes willat flyttia hijt öfwer, om icke thet hade warit. Han hade wäll wettat förslag till att bringa E. K. Maij:t dubbelt så mycket in med bätre façon. När man kunde med godo obtinera något, hwarföre wille man tå fahra fram med hårdheet? Han märkte wäll, man wille med flijt iaga honom bort, derföre wille han, så snart E. K. M. komo

tillbakar, reesa till E. K. M. och ännu anhålla, att honom måtte tillåthas att retirera sigh uthi een lijten wråå, dy man ginge så om med honom, att han inthet längre kunde blifwa här. Det wore honom swårt nu på sine gamble dagar att lida tort och insolentier, som han på åthskilligt sätt här hade måst uthstå af ryttare och andre. Landzhöfdingen i Christianstad hade och opbrutit hans breef till hans tienare på Sölitzborg, allikwäll att therutij icke annat war skrifwet än thet som lände till E. K. M. tiensts befordran. Hiertelig ginge thet honom till sinnes, att han både af een part k. råd så wäll som andre måtte höra sig efterthalas, att E. K. M. uthj sidste tractat wäll hade kunnat obtinera bätre conditioner, om icke han hade warit. Hade tå och een j förleden sommar kastat honom thet j ögonen före, och thet som wärst wore måste nu heela wärlden kitla sig ther af, att Coyet hade uthj een conferentz j Köpenhafn, som thet danske manifestet uthwijste, offentelig sagt, att han hade öfwerträdt sin instruction och wore wärd man skulle therföre spela honom efter hufwudet. Gud ware hans witne, och wille han döö ther opå, att han hade doch så troget arbetat therutj för E. K. Maj:t, som een son för sin fader allrig kunde giörat bätre. Men at han sedan tractaten emellan commissarierne war adiusterat, icke hade kunnat obtinera thet uthan ruptur, som E. K. M. omsijder genom secret. Törnesköld och Ehrensten hade låtit begära, ther uthi hoppades, han wore äntskyllat. Tijden tillät tå icke någon långsam tractat. Eder Kongl. Maj:t stood på Seeland med een ringa macht, och thet war j det att ijsen skulle brytha. Hade the danske fattat then resolution och gåt på E. K. M. uhr Köpenhafn, måtte E. Kongl. Maij:t snart hafwa stådt uth stoor hazard, och än fast större, om E. Kongl. Maij:t hade blifwet spärrat på öyarne och Holländarne hade äfwen kommit dhe danske till hielp. Man hade alt bort åth handterat honom illa. E. K. M. nåd emot sig kunde han doch allrigh till fyllest berömma. Men dels E. K. Maj:ts ministri hafwa häller sedt honom annorstädes än wid hofwet och derföre tillfogat honom alt förtreet, och hwad wille man stoort achte then danske karlen. E. K. M. hade lofwat komma honom j nåder ihug med något employ, som wore ungefär proportionerat emot den charge han

tillförende hade beklädt, och att unna honom itt heederligit rum ibland dess swänske, men så snart E. K. M. kom till Göteborg, märkte han, att hans missgynnare hade warit honom j wägen, och war dhet hans olycka, at han för sin opassligheet skuld icke kunde föllia med till Giöteborg. Doch måtte han bekänna, att han wed hofwet hade måt wara stoort äfwentyr underkastat, dy han kunde inthe skrymta, uthan måste säija sin meening wäll uth, och möijelig thet hade icke behagat allom wäll. Icke dess mindre hade han förbyt till 40 m. rdr wärde af sine godz j Danmark och them hijt transporterat j acht och meening att tilbringa sin tijd hos E. K. M. Hade och åtskillige gånger, men eenkannerlig för någre wekur sedan genom en förnäm person anpresenterat sigh till att blifwa employerat igen af E. K. M. uthi een occasion, som då förmodelig icke skulle hafwa warit E. K. M. till skada. Dee som hade rådt E. K. M. till detta kriget hade icke giordt wäll. Man skulle hafwa satt the rådgifware, som för bythe skuld j Köpenhafn hade styrkt till storm, främpst j anloppet, att the hade fåt något späckia theras lust. Alrig hade han trodt, att E. K. M. skulle hafwa resolverat till samma storm, uthan allenast att E. K. M. skulle hafwa giordt ther med een mine till att nå therigenom någorlunda sin intention. Köpenhafn wore een öfwer alla måttan considerabel ohrt så af situation som manskap. Om E. K. M. hade haft 20 m. man therföre, hade han wäll wellat säija föruth, att dhe inthet skulle uthrätta. 30 m. bewärde karlar wore iu ther inne, och kongen hade sig så fast föresatt, thet han icke wille låtha taga sigh lefwandes uhr nästet. Hade han mått säija något theruthj, då wille han hafwa rådt, att E. K. M. skulle wäl hafwa dragit all sin force ther före tillsamman till att therigenom obligere them till tractat och göra sig uthj tractaten desto redutabler. Men han hade hördt, att E. K. M. har låtit föreslå them swåre conditioner både lijtet för stormen, så wäll som när the af danske r. råd nu denne gång mötte E. K. M. wed Ringsted, som Sehestedt hade honom berättat, så wäll som och åter nu genom den engelske residenten. Det wore icke indicia, att E. K. M. hade lust till någon tractat; hwad skulle det hindra om E. K. M. admitterade Danmarks allierade ther till? E. Kongl. Maij:t kunde

wäll finna medell att spijsa them af med. Danmark tillstadde iu både Holland och hansestäderne j Brömsebros tractaten, ändoch man wäll wiste, att dhe inthet undthe them gott eller worde annat sökiandes än theras ägit interesse, men the finge likwäl fahra af igen uthan någon synnerlig avantage. Detta wärket hade itt widt utseende. E. K. M. sutte wid rodret och kunde än styra skepet j een god hampn, men toge E. K. M. icke rodret wäll j acht, måtte lättelig hända, att E. K. M. leede ther öfwer någon afsaknat. Honom komme så före, att Seland torde blifwa omsijder then ottande provincien j Holland. Och att andre togo hwar sitt stycke af Danmark med. Jnnan kort worde Holland wäll sättiandes sin foot fast j Köpenhafn, efter och gemeene man dhersamstädes icke lijtet ther till inclinerar. Ehuru och thet ginge, så wore han försäkrat, att denne kongen j Danmark allrig dör een kong, och icke heller tror han, att E. K. M. får någonsin Danmark under sigh. Och hwad wille E. K. M. med itt land, som allrig annorledes än med macht och wälde kunde hållas under lydno? Han märkte wäll, att een part E. K. M. ministre inthet heller hölle af att winna undersåtarne genom affection, men att trykia och hålla them hårdt, och ther till hörde store krafter. Sannar man nu icke elliest hans ord, att Hålland allrig worde tillåtandes, det E. K. M. skall blifwa mästare af Danmark, det worde ännu wäll flere kommandes j spelet med. Hålland hade fuller icke behof att sökia några nye conquester. Men för commerciernes skuld giorde thet hwad som skedde. Tullen j Öresund har warit een orsak till all Danmarks olycka. Hade han blefwet längre j Danmark, då skulle han heelt hafva afskaffat samma tull och doch så lagat, att Danmark skulle hafwa fått dubbel inkompst igen, uthan någon ialousie och andres förtreet. Han tyckte heelt illa wara, att E. K. M. skulle så uthråka för the bedrägelige Engelländer. Hwad gott een kong kan hafwa sigh att förwänta af een republic, dhet hafwer icke allenast the denne gången, uthan och månge andre exempell wijst. Engelland wore mehra ialoux öfwer E. K. M. macht än Holländarens. Skulle desse tree nordiske rijken komma under een crono, då blefwe den för all wärlden formidabell. Danmark tiente bättre för E. Kongl. Maj:t att wara ett ringa corpus för

sig sielft, än att E. K. M. skulle få så månge mächtige grannar ther. Holland bär sigh här uthi åth som een, then ther med een siuk menniskia omgås, hwilken man gifwer så småningom dricka till att uppehålla allenast lijfwet något lijtet med. Med macht will Holland inthet grijpa saken an, uthan går ther med j sagta maak, och skickar tå then eene lilla succursen efter then andra, till att dher med j längden likwäll enervera Danmark och icke heller vnna E. K. M. stoor styrkia, in till thess bägge äre consummerade, och Hålland altså kan desto bätre nå sitt måhl. E. K. M. hade wäll een stoor krigzmacht på behnen, men när man skall employera dhen på åthskillige ohrter och emot så månge fiender, försloge thet inthet. Han hade sielf i sine dagar gouvernerat itt stoort wärk och wiste fuller, huru ther med tillginge. Och allegerade han Danmarks exempell j förra feigde, tå det fuller hade haft itt tembligit stort corpo tillsamman, men när the hade besatt öyarne och gaurnisonerne, hade the ringa kunnat bringa i fält. Han önskade af hiertat, att Gud wille hielpa E. K. M. uhr dhetta kriget. Detta war så j thet närmaste summan och thet förnämste af hans discurs. Men när iag wille taga mitt afträde, sade han, att han icke häller längre torde förtroo sigh här, ty man förwarade desse ohrter illa. Gud förbiude, att thet anslaget the danske j wintras hade haft här på staden hade gåt dhem an, då hade han länge warit styckiat. Drottningen j Danmark war honom mycket emot. Dee som commenderade thet anslaget hade hafft ordre att nederhugga heela hans familie, men att bringa honom och hans dame, om möijeligit wore, lefwandes till spectacell in j Köpenhafn. Drottningen regerade nu ther. Hon war wäll något hitzig och ijfrig, doch uthan raison. Hennes favoriter, the främmande, holla den stackars kongen för theras ägit interesse skuld under fötterne, doch worde thet sigh snart omgiutandes j een annan form.

Ransakningen här j thet öfrige belangande, så hafwe wij ännu icke kunnat få någon synnerlig wijdare kundskap om honom, gref Ulfeldt, än then eendeste, som den mannen på kalkbruket oss har gifwet. Han uthtyder elliest nu sin berättelse om la Voyet således, att gref Ulefeldt icke hade sagt, thet han äfwen hade communicerat honom desseinen af E. K. M. storm för

Köpenhafn, men att han, när then j pennan dicterades, hade berömbdt la Voyet, att denne war hans bäste wän, der af Bartholomæus præsumerade, att han hade fått denne desseinen ifrå la Voyet....

Malmö d. 6 maj 1659.

Vthj hwad terminis then ransakningh sigh befinner, som nu här vnder händer är om then föregångne conspiration, det har E. Kongl. Maij:t förmodelig af krigzrådets Claes Rålambs vnderdånigste mundtelige berättelsse allaredo j nåder förnummit. Efter all apparence skall man näplig kunna få wetta, huru then saken omständeligare till hoopa hänger och hwem som therutj alt interesserar, med mindre man brukar sielfwa extremiteten thertill. Och eenkannerlig lär thet falla swårt att erhålla nogsampt witnessbörd uthj thet eene. Dy att antasta och draga them för examen, som man tror skole kunna gifwa mehra vnderrättelsse ther om, kan icke skee uthan appræhension, hwilken sedan ofehlbart itt desperat consilium lär förorsaka. Och är än tå missligit, om man får erfahra något af them, emedan man förnimmer, att thet med temblig secretesse och varsamheet är handterat.... Aff bijfogade borgmestare och rådz doom förnimmer E. K. M., huruledes the hafwa sakfält then qwinnan, som herr Nils Krabbes godz har vndandölt, vnder E. Kongl. Maij:tz onåde, den the altså tacite lembna till E. K. M. att determinera, och j thet öfrige påläggie the b:te qwinna att swara till resten af Krabbens godz, som icke befinnes wara mig lefwererat. Jag har wäll ståt ther på, att iag måtte ändtelig få af them een definitiff sententz j saken, men thet har doch för ingen deel warit att erhålla. Hwarföre iag altså har måst protestando förbehålla mig att sökia högre rätt, om E. K. M. thet så worde gottfinnande....

Malmö d. 10 maj 1659.

Man har åter j dag haft tollnären Nilss Persson före och omsijder trugmant, sedan han af kalkbrännaren Bartholomæo och bonden Greels är worden öfwertygat, fåt honom till bekänna, att han har icke allenast vnfåt, men och talt med then danske auditeuren Schou uthj sitt huus j Bartholomæi närwaru, som tå äfwen och war ther, så och att han har wettat af thet föräderij här war för händer, men hwarken med råd eller dåd sig uthj

thet eene eller andre interesserat, uthan fast mehra med Bartholomæo expostulerat, att han hade fördt honom Schouen opå. Och tillstår han iemwäll, det Bartholomæus har wijst och refererat honom the punchter g. Vlefeldt har låtit opsättia om E. K. M:tz dessein uthj attacquen för Köpenhafn. Men wijdare nekar han sigh wetta af gref Vlefeldt j någon sådan måtto. Dee andre conspiranterne har man och dragit för examen igen, doch inthet af them något kunnat erfahra om g. Vlefeldt. Jcke häller är apparentlig, att han skall hafwa sitt wärk communicerat med någon annan än Bartholomæo, om icke thet är skedt med hans amanuensi Kiehl Frijs, som hoos honom skall wara j temblig credit, hwilken man utan ordre icke tårs låtha antasta. Alla stämma ännu elliest ther uthj öfwer eens, att g. Vlefeldt icke har haft någon kundskap om förräderijet här j staden, för än på sijdlychtone, sedan man sågh, att thet inthet kunde nå sin effect. Tullnären berättar j thet öfrige, att Bartholomæus hade förtrodt honom, det han hade ordre om till att låtha skona g. Vlefeldt och hans huus, ther anslaget på staden skulle hafwa gåt för sigh. Hwilket Bartholomæus fuller affirmerar wara skedt af borgmestaren j Köpenhafn, som hade skrifwit, att Bartholomæus måtte handla med honom, som han wille. Men sedan g. Vlefeldt icke hade efter kongen j Danmarks förslag wellat skrifwa honom sielf till om sin reconciliation, hade man resolverat att nedergöra heela hans familie och honom med henne allenast lefwandes till Köpenhafn att öfwerföra låtha....

Malmö d. 13 maj 1659.

Här öppa sigh dageligen snart mehr och mehr af conspiranterne, och ibland dem, sedan min sidste aller vnderdånigste berättelsse, förnämbligast arendatoren på Böringe Rassmuss Andersson, fogden öfwer Wemmingzhögs härad Jacob Owesson och pastor j Fosie, herr Söfrin, men huruwijda then eene eller andre kan hafwa sigh j saken interesserat, warder protocollet af ransakningen uthwijsandes. Den äldste borgmästaren här j staden Ewert Wilfank är fuller j raden med, men än har man icke wijdare om honom kunnat erfahra, uthan att han har haft weetskap här om. Kongen j Danmark hafwer genom sin öpne breef sökt att draga general maior Essen och magistraten här j staden

till sin devotion, försäkrandes then förre om penningar eller itt lähn och dem sidste att willia contentera 20 m. rdr för then försträckning theras medelssförwanter några hafwa giordt till E. K. Maij:tz guarnisoner här. Det förre brefwet föregifwer kalkbrännaren Bartholomæus sigh icke hafwa tordts oppenbara Essen, uthan att hafwa sändt thet tilbakars, men thet sidste brefs innehåld har han communicerat med b:te borgmestare, än tå thet icke directe till honom war skrifwit, uthan till then andre borgmestaren Hans Henrichsson, som Bartholomæus hölt wara god swensk, och therföre icke dristade sigh att wijsa honom brefwet, uthan har sidermehra förbrändt thet. Jtt annat kongens j Danmarks bref är och ankommit, förmedelss hwilket conspiranterne, ännu sedan anslaget icke gick an, förmanas till att blifwa beständige och försäkras lickwäll omsijder om secours. Hwilket bref presten j Fossie har haft uthj förwaring och säger sin hustro sedan hafwa förbrändt. Otto Lindenou har och giordt conspiranterne bijstånd med folk och gewähr. Och har her Jfwer Krabbe een gång genom arendatoren på Börringe sändt bref till Köpenhafn, ther af lätt är att märkia, att han har wettat af correspondencen här emellan, men annat har man än inthet kunnat om honom förnimma. På slottet har elliest fienden tillijka haft anslag som på staden. Doch håller iag oförgripelig före, att man hwarken med thet eene eller andre ännu har kommit vnder rätta grunden, och lär näplig eller skee, för än man adhiberar ther till torturen, dy mästeparten är itt extremt förhärdat sälskap at fås wijd. Det synes och lijkt, att thetta wärket lär sigh temblig wijda uthsträckia. Men med g. Vlefeldt kan man inthet finna någon sak mehra än then kalkbrännaren Bartholomæus honom allenast gifwer....

Malmö d. 21 maj 1659.

Såsom herr feldtmarskalken grefwe Steenbock mig j går adverterade om Eder Kongl. Maij:tz allernådigste willia angående frw Dorthee Rosencrantz och Måns Rosencrantzes godz, som gref Vlefeldt skall hafwa hoos sigh, altså har iag och j dag beskickat honom ther om, då han hafwer swarat, det herr Jfwar Krabbe hade j förleden wintras honom communicerat Eders Kongl. Maij:t allernådigste breef, förmedelst hwilket honom hans ägendom

här j landet är löösgifwen worden, och ther hoos begärat, att han måtte få skicka twenne sine skrijn till Torup ther j förwaring att blifwa, emedan han för hwariehanda tillfallande osäkerheet skuld inthet torde hafwa them på sin ägen gård. Hwilka skrijn han, gref Vlefeldt, sidermehra hade låtit hämpta ifrå Torup hijt in j staden, efter några ryttare hade hans folk ther öfwerfallit, och han altså icke häller torde förtroo them ther. Och wiste han icke, att ther äfwen war något uthj, som hörde frw Dorthee Rosencrantz till, uthan att herr Jfwar Krabbe hade theruthj sine ägne jordebreef, som han gärna wille hafwa förwarade. Hwad Måns Rosencrantzes godz anlangade, så war notorium, att b:te Rosencrantz hade gäst j thet huset, ther han, grefwen, nu bodde uthj, för än han thet köpte, och hade altså lembnat sine saker ther qwar efter sigh j een cammar förseglat. Men hwad thet war wijste han icke, jcke heller hafwer thet ståt honom an att oppenbara samma godz, emedan han lät kunde tänkia, att man än tå skulle få wetta ther af genom Rosencrantzes förrige pijga, som tiente hoos mig, och then tienaren han tillförende hade haft, som och war här. Wille man lickwäll nu wijsa honom E. K. Maij:t allernådigste ordre, att han skall låtha afföllia förb:te twenne Krabbens skrijn med desse Måns Rosencrantzes meubler, så kunde han desto bätre lämpa sigh ther effter, men förr kunde han inthet släppa något uth. Nu är thet wäll så, att några Måns Rosencrantzes meubler af ringe importance skole stå uthj een cammar hoos gref Vlefeldt inneslutline, men ther iempte skall han, som berättas, hafwa hoos sig uthj särskildt förwaring Rosencrantzes iuveler och förnämste saker. Hwilket likwäll lär blifwa swårt honom att öfwertyga....

Malmö d. 28 maj 1659.

Emedan Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallning genom herr feldtmarskalken grefwe Steenbock iag för vngefär otta dagar sedan behörligen har vnfåt, thet iag skulle låtha affordra aff grefwe Vlefeldt dee twenne jernslagne skrijn, som ifrå Jfwar Krabbes gård till Torup förde äre, såssom och Måns Rosencrantzes meubler, dee ther uthj hans huus sigh befinna, så hafwa och commissarien Gustaff Berg och camereraren Forssman strax ther opå warit uthj samma ärende hoos honom. Men efter dy han

sig tå förwägrade att släppa sådan skrijn och meubler ifrå sigh, uthan communication af E. K. M. skriftelige ordre ther om, har iag, förmodandes, att han annorledes skulle bequäma sigh, sedan han blef arresterat, åter haft them till honom igen, tå han med temblig otåligheet them vnfåt hafwer, som thet lickwäll något höfligare j bijfogade theras berättelse [1]) finnes beskrefwet, än iag

---

[1]) Denna lyder:

Anno 1659 den 21 maij wore wij vndertecknade effter secreteraren Taubenfeldtz begäran och information hoos grefwe Vhlfeldt och begiäradhe på Kongl. Maij:ts wegnar, det han wille befalla sin fougde på Torup uthlefwerera dhe twenne järnbeslagne skrijn, fru Dorde Rosenkrants eller Niels Krabbe tillhörige, som h. Ifwar Krabbe månde j wintras igenom sin wallmestare Marcus låta föra dijt till Torup. Iämwähl och j lijka måtto låta Måns Rosenkrantz meubler, som uthi grefwens huus här i Mallmö finnas förwarade, afföllia, effter som dhe samme äre Kongl. Maij:tts fisco jure belli tillfaldne. Hwar opå grefwe Vhlfeldt oss swarade, at han hafwer för een godh tijdh sedhan, då han förnam hwad insolentier på bem:te hans gård föröfwades, för mehra säkerheet skuldh låtit hämpta berörde twenne skrijn hijt in j sit huus, hwarest dhe nu stå uthi godh förwahring och skole gerna vthlefwereras, så snart han deropå får see Kongl. Maij:tts befallning, men wille icke troo, at samme skrijn skole wara någon annan än h. Ifwar Krabbe tillhörige, aldenstundh han haffwer dem som sine egne låtit på hans gårdh Torup uthj förwaring insättia för den osäkerheet skuldh, som den tijden war på landet. Måns Rosenkrantz saker sade grefwen sigh j lijka måtto gerna willia låta afföllia, när dheropå fordras, män ingalunda tillstå att hafwa tagit samma godz uthi sin förwahring, uthan berättade, at bem:te Måns Rosenkrantz hafwer bodt uthi huuset den tijden och för än han sigh det tillhandlade och kunde widh sitt vthflyttiande intet så hastigt få alle sine saker medh sigh här ifrån Mallmö, vthan hafwer således måst lempna een dhel af dhe som beswärligest wore at hädanbringa qwar effter sigh i huuset, som grefwe Vhlfeldt gierna wore qwitt, efftersom dhe stå honom dher till hinder. För hwilcken orsak skuldh han sadhe sigh offta hafwa bem:te Rosenkra[n]ts tillskrifwit och begärat, at han sine qwarlembnade saker wille låta afhämpta, hwilcken då omsider dertill förskaffade sigh een skuta i Helsingöhr. Men såsom kriget då äfwen å nyo igen inföll, blef skuthan af dhe swänske j Sundet borttagen och confiscerad. Altsedan hafwe sakerna stått uthj grefwens huus, och såsom ingen hafwer frågat effter dem, hafwer han icke heller kunnat giöra sigh till een beklickare helst emoot sin egen vetter, effter sådant intet wille honom anstå. Men hade någon förr frågat effter samme saker, skulle han dem icke hafwa necktat eller förtegat. Elliest effter Måns Rosenkrantzes egen tienare, som öfwer berörde saker hadhe hafft inspection, war numehra uthi dhe swenskes tienst och hadhe dertill medh befrijat sigh

märker sielfwa theras samtahl har warit, och declarerat sigh åuyo ingalunda att wella låtha något afföllia, med mindre han får E. K. M. befallning uhr cantzlijet....

---

medh secreteraren Taubenfeldts pijga, kunne grefwe Vhlfeldt icke giöra sigh andre tankar, än han ju skulle om samma Måns Rosenkrantzes qwarlembnadhe godz och meubler gifwa sine förmän tillkänna och fördenskuldh så mycket mindre tänckte dem at fördölia.

Den 28 maij wore wij vnderteсknadhe effter secreteraren Taubenfeldts begäran de novo hoos grefwe Vhlfeldt och begärade, att förberörde skrijn och saker, som aff h. Jfwar Krabbe wore hoos honom i förwahring satte och elliest af Måns Rosenkrants i hanss huus lempnade, måtte oppå Kongl. Maij:tts wår aldranådigste konungs wegnar oss öfwerlefwereras, efftersom wij hade befalning dem at emoottaga och qvittera. Hwaropå grefwen medh någon otoligheet swaradhe: det är intet sant, at Måns Rosenkrants hafwer lefwererat migh sine saker j förwaring, som j seijen (optagandes det ordet lempnade för lefwererade), men låtit dem stå qwar effter sigh j huuset den tijden han deraf vthflytte; iagh bedher edher, skyller migh intet för orätt och giörer migh intet förtreet, migh är äntå nock sådant wederfahret. War Herre lärer i sinom tijdh wähl straffa edher för den orätt j migh tillfogen. Deropå wij swarade oss intet hafwa witterligen giort honom förnär eller weeta något af hans wäsende, uthan ähre allenast till honom sände på Hans Maij:ts wägnar at affordra offtaberörde saker, som han sielf hafwer bekändt wara uthi sitt huus. Swarade grefwen, at wij intet må giöra oss så helige, ty wij ähre dhe samme, som hans nampn hoos Kongl. Maij:tt illa hafwa vthtydt. Han hör wähl, at wij som andra beropa oss på Kongl. Maij:ts befallning, men intet hafwe wij den samme skriffteligen at framwijsa, kan altså intet troo, at Kongl. Maij:tt sigh om sådane ringa saker widh denne tijden bekymrar, uthan snarare at wij af oss sielfwe löpa dermedh effter någon annans begäran, som är sinnat sådane saker af Kongl. Maij:t at vthbedia. Begärandes derhoos, at han måtte som een cavaller hanteras och wördas medh een befallning vthur cantzeliet, på det han eller hans arfwingar må sigh der medh framdheles kunna förswara emoot dem, som deres godz således mista, och icke effter dansk lagh, som wij swenske intet förstå, twingas sådant tijo, ia, hundradedubbelt at refundera och bethala. Förmodar fördenskuldh, at Hans Maij:tt honom sådant icke förwägrar. Så snart han får Kongl. Maij:ts befallning, är han skyldig den at obediera, men oss slätt intet, ty han hafwer tillförende gouvernerat ett heelt konungerijke, håller altså oskäligt att låta sigh af oss commendera. Sadhe och, at wij intet må tänckia, det han berörde saker vthan Kongl. Maij:ts skrifftelige befallning lefwererer, men wele wij taga dem medh gewaldt, det kan han intet förwägra, effter honom är uthan dess gewaldt nock skedt, beklagade sigh och wara med wacht så belagd, at hon icke är mechtig at see uth igenom sit fönster, mycket mindre at admitteras förklara sigh hoos Kongl. Maij:dt, oansedt han derom

Malmö d. 31 maj 1659.

Effter Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallning hafwa commissarien Berg och camereraren Forssman åter j dagh affordrat Måns Rosencrantz meubler hoos gref Vlefeldt, och har han, som the berätta, nu med något mehra foog them vnfåt än then förre gången, doch har han omsijder förwägrat att emottaga qwitenz ther opå. B:te saker äre altså af them afhämptade och några kistor allaredo öpnade, som lickwäll icke något af synnerlig wärde finnes uthj. J morgon skole och the öfrige kistor blifwa opbrutne och hwad j then eene eller andre wara kan granneligen optecknas, så att inventarium ther på med thet första må j vnderdånigheet kunna öfwersändas. Hwad herr Jfwar Krabbe skrifwer mig till om the twenne skrijn, som han hafwer sändt till Torup och grefwe Vlefeldt nu föregifwer sigh hafwa här j sitt huus, täckes E. K. Maij:t allernådigst af bijlagan sigh föredraga låtha [1]). Elliest kan E. K. Maij:t iag j vnderdånigheet icke förhålla, det gref Vlefeldts grefwinna hade j går sin fogde hoos mig och lät anmoda mig, iag wille meddela henne mit råd, huru hon bäst skulle kunna görat, att hennes herre måtte komma uhr thet labyrinth, som hans owänner hade bracht honom uthj, emedan E. K. Maij:t war blefwen honom ther öfwer mycket onådigh. Och j dag sände hon sielf mig innelychte breef [2]) till E. K. Maij:t med begäran, att iag thet j vnderdånigheet framskicka wille. Gud gifwe, iagh wiste E. K. M. allernådigste willia, om iag icke måtte förwägra mig till att taga een annan gång

mehra än för 8 dagar sedhan igenom högh hand hafwer låtit anhålla. Hwarpå war wårt swar, at det kunde tillefwentyrs och lätteligen hända, der bem:te caducerade saker intet godwilleligen lefwererades, at the lijkwähl blefwe afhämptadhe. Dertill swarade han: wäl, hela mit huus och all min egendomb står vthi Kongl. Maij:ts handh, men dock bedher iagh, at iagh något så nähr ährbart måtte handteras. Detta sålunda wara passerat, som wij oss i det nogaste kunna påminna, wittne wij medh wåre egne henders vnderskrifft. Datum Mallmö d. 28 maij 1659.

Gustaf Berg. Johan Forsman.

[1]) Ifvar Krabbe anhåller i detta bref af d. $^{28}/_{5}$ att återfå de tvenne halfva kistor, som han af fruktan för snapphanarne deponerat hos Corfitz Ulfelt.

[2]) Jmfr *Cronholm*, Skånes politiska historia, II, 18, not 18.

breef af honom emot, ther han fleere sådane till mig dressera skulle. . . .

Malmö d. 3 juni 1659.

. . . Nu tillstundar fuller tijden af vthskrifningen, och derföre achtar iag kalla Knut Andersson hijt igen ifrå Ysted, så snart han ther har inrättat then öfrige bakning och brygning för flottan, att informera honom om b:te vthskrifnings fortsättiande så här j lähnet som j Landzcrona och Helssingborg. Men om han skall bijwista uthskrifningen j Christianstadz lähn, så lär thet löpa något långt uth, innan han på desse ohrter hinner den förrätta. Och elliest emedan E. K. Maij:t godz j Christianstadz lähn och Bleking äre mehrendels anslagne till ryttare wärfningen, läre the näplig kunna läggias j knechte rotar eller lägger, som thet här kallas, uthan, om E. K. M. så allernådigst gottfinner, kunde man på them anställa en extraordinarie uthskrifning af alt öfwerflödigt dugeligit manskap, som ther finnes, och låtha icke dess mindre adelens och geistligheetens godz thersamstädes blifwa wid theras sedwanlige lägg, så att af hwarie fem hemman uthskrifwes een knecht. Men om säkerheeten för vthskrifnings commissarierne på the ohrter och huar man fogeligen skall kunna bringa allmogen till hörsamheet emot them j ärendet, det lär wara största konsten, och rädz iag, att saken icke lijtet skall studza theropå, om icke E. K. M. affärdar någon man af authoritet tijt, som behörligen kunde förehålla allmogen theras collusion med snaphanerne och altså præparera theras gemuther till skylligere comportement emot E. K. Maij:t. Dy och alle the assignationer och anordningar man hafwer gifwit tijt nu j några månader opå vnderhåldz medell för Smålandz ryttarne komma obetalt tilbakars för allmogens mootwillia skuld, som landzhöfdingen klagar öfwer, j thet the icke allenast haffwa skutit några ryttare ihiel, som hafwa warit uthskickade samma medell att opbära, men och hotat med krut och lod att vnfå them, som j sådane ärender wijdare skulle komma till them. Wid samma occasion kunde och hwad som till ryttare wärfningen hörer sättias j thet skick, som wederbör, eenkannerlig medh hemmanens uthdelande emellan compagnierne, som inthet längre drögzmåhl tåhl. Men wid vthskrifningen ther oppe wille och

wäll wara af nöden, att E. K. M. ordres afgingo till landzhöfdingen uthj Jönköpings, Croneborgs och Calmare lähn, thet the alfwarligen låtha förehålla almogen wid gambla grentzen, att ingen af them wid E. K. M. onåde måtte hysa eller döllia någon öfwerlöpare, som här uhr Skåne eller Bleking gofwe sig in till them vndan vthskrifningen, efter som föruthan annat fast dageligit omgänge grentzebönderne på ömse sijdor äre hwar andre med swåger- och skyldskap så bebundne, att the elliest gärna skulle göra hwar andre j thenna måtto all bijstånd....

Helsingör d. 22 juli 1659.

... Den 15 huius skall gref Vlefeldt hafwa warit mächta swag, som Forssman berättar, och altsedan inthet kunnat röra mehr än bahra tungan, men uthan något måhl....

Helsingör d. 27 aug. 1659.

... Engelske flottan går ännu för segell emellan Lappen och här. Elliest står här alt j wanlige terminis. Commendanten låther flijtigt arbeta på wärken uthan för slottet och Dahlberg på fortificationen emellan slottet och staden. Herr rijkzammiralens exc:z är mig myket träget an, att E. K. M. iag allerunderdånigst skall insinuera hans åstundan till att få behålla the ifrå chronan genom pant eller skifte komne godz vnder hans donerade gård j Skåne. 20 gårdar ther af har fuller E. K. M. allernådigst allaredo bewilliat honom, men 50 vngefär står än för honom tilbakars. Jag må wäll bekänna, om han mister them, så lär gårdssens bruk inthet wäll kunna blifwa wid macht....

Malmö d. 20 sept. 1659.

Aff Bartholomæo har man ännu ingen wijdare bekännelsse kunnat erhålla än then iag sidst allervnderdånigst berättade E. K. Maij:t om. Gref Vlefeldt gör han aldeles frij före anslaget här på Malmö och består ther opå, att han hwarken med weetskap eller rådh hafwer participerat theruthj, och att hwad han hafwer skrifwit till Köpenhafn om then höge personen, som uthj samma anslag interesserade, war allena *om Owe Tott* att förstå. Men ther wid blifwer han beständig, *att gref Vlefeldt genom honom har låtit advertera them j Köpenhafn* om E. K. M. dessein uthj stormben, suggererandes ther hoos sine förslag, huru then bäst kunde dilueras, såsom och att gref Vlefeldt har låtit genom

honom iemwäll optäckia them j Köpenhafn om E. K. M. skeepzflottas tillstånd wid Landzcrona, så och b:te stadz och slotz besättning, gifwandes them wid handen, huru the fogligen kunde komma till att sättia flottan j brand. Och sidst att han, gref Vlefeldt, har äfwen så genom honom låtit föreslå, att then holländske flottan måtte läggia sig j Sundet till att afskära correspondencen emellan Skåne och Seland och således märkeligen E. K. Maij:t incommodera, föruthan det att gref Vlefeldt skall hafwa budit 20 à 40 m. rdr till wärfwepenningar, om kongen af Danmark wille taga honom till nåder. Aff commissorialrättens allervnderdånigste skrifwelsse, som nu afgår, förnimmer E. K. Maij:t allernådigst ibland annat, hwad gref Vlefeldts grefwinna har j desse dagar anmodat r. r. herr Gustaff Soop om. Hon har fuller ther hoos berättat, att hennes herre hade så wijda förwunnjt slaget, att han fåt sin rörelsse igen uthj the andre lämmarne, men att måhlet war än borta för honom, och att han fast war ifrå sine sinnen. Doch är inthet twifwell, att then, som har subministrerat henne till att göra denne anmodan, iu har warit wettig nog, j dy then näplig till något annat lär wara ansed, än om then skulle winna sin fortgång att invertera processen, göra Bartholomæum, som nu för itt wittne brukas kan, till een part och altså på sidlychtone att sno sig uhr slingan, j thet stället att reconventions actionen, som hon prætenderar, då först kunde hafwa sin tijd, enär hennes herre för Bartholomæi angifwande blifwer frij erkänd....

Malmö d. 8 okt. 1659.

... Huru g. Vlefeldts grefwinna nu slår botn uhr tunnan och will inthet gärna till rättegång med E. K. Maij:t, förnimmer E. K. M. af skrifwelssen, som commissorialrätten nu låther j vnderdånigheet afgå. Det skulle myket wäll behöfwas, om E. K. Maij:t behagade att låtha befalla öfwersten de Wijck, thet han sätter skriftelig op, hwad han hördt om gref Vlefeldt berättas, när han satt fången j Gluckstad och thet med sine omständigheter... Om thet är, som Lagercrona refererar, hwilken sidst war med att besökia g. Vlefeldt, så lär man hafwa orsak att twifla, om han skall wara så siuk, som han sig ställer, och grefwinnan föregifwer. Det är doch beswärligit att erfara rätte

grunden ther med, efter ingen medicus blifwer brukat till honom, och icke heller kommer någon, som säijes, in j hans cammar, annan än grefwinnan och twenne pijgor, vndantagandes när desse beskickningar äre skedde eller när officerarne gå att besee honom. Om E. K. M. icke wore misshageligit och secreteraren Skunck kunde ifrå andre ärender dimitteras, wore förmodelig gott, att han finge befallning till att komma hijt igen, dy han har någon mehra kundskap än iag om thet, som j f. Carin Lykes sak är passerat och förekommit, hwilken meriterar myket wäll att skärskådas. Ju fleere man och wore j gref Vlefeldts sak, iu bätre kunde thet och wara för pluraliteten af votis. . . .

Malmö d. 29 okt. 1659.

Ändoch iag uthj min sidste allervnderdånigste skrifwelsse förmeente, att commissorial rätten här skulle tå hafwa j vnderdånigheet refererat E. Kongl. Maij:t hwad hoos gref Vlefeldt och hans grefwinna passerat war, så är ther med lickwäll in till nu fördrögt wordet af orsak, att grefwinnan hafwer omsijder sig annorledes förklarat än j förstone och nu helt declinerar ifrå alt thet, som nampn kan hafwa af een process emellan E. K. Maij:tz saak och sig, inwändandes, att man tillförende inthet rätt har optaget hennes meening, som E. K. Maij:t thet med mehra af bijfölliande allervnderdånigste relation täckes förnimma. Öfwersten Hård har fuller föruthan thet, att hans officerare, som hoos gref Vlefeldt wacht hafwer, som tijdz går in till att besee honom, om aftonen med steegar ifrå gatan op till fönstren så oförmärkt lätit gifwa acht på, om grefwen skulle någonsin röra sig op af sängen eller och hålla något samtahl med grefwinnan, men the skola inthet hafwa kunnat något sådant skönia, emedan fönstren äre med gardiner tembligen wäll förwarade. En af hans cammarpijgor skall lickwäll hafwa uthlåtit sigh så mycket emot leut. af wachten, att ingen kunde nu j grefwens swagheet förstå honom mehr än grefwinnan. Jag har förthenskuld låtit gifwa leut. wid handen, att han med maneer söker till att ännu erfara af samma pijga, om thet skeer af grefwens thal eller åthhäfwor, att grefwinnan förstår honom. Och ther han märker, att pijgan inthet skulle wella rätt uth ther med, att han då genom någon af thet andre folket, som han kan wara familiar med, göra sin

flijt till att uthleeta sanningen hoos henne, fast man än skall kosta ther på någre penningar. Ju kan thet inthet wara uthan suspicion, att grefwinnan j så lång tijd inthet admitterar någon medicum. Sedan, att hon håller j hans cammar fönstren så fast täpte, att om än gardinerne för twenne fönster öpnas, man lickwäl icke kan skönia hans ansichte j sängen. Moot commissorial rättens uthskickade har grefwinnan och sagt, att han seer wäll uthj ögonen, gör gode måltijder och kan sittia stundom oppe på bänken in moot elden. Så har han och, när b:te vthskickade först kommo in, mumblat något, lijka som wille han fråga på frantzöska, hwadh thet war, som kom, och sedan har han legat och lekt med een lijten hund han hade hoos sigh. Men när mehrb:te uthskickade hade talt honom till, hade han stält sigh aldeles obeweglig, doch wid theras afträde suckat. Grefwinnan gråter nu inthet mehra, som hon plägar göra, uthan talar med wreet mod, när någon kommer till henne ifrån rätten. Och detta är så både hans och hennes contenence j thet närmaste....

Malmö d. 27 dec. 1659.

Efter Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallningh har iagh gifwit fru Jda Scheel widh handen, det Eders Kongl. Maij:t wore j nåder till fridz, att hon måtte lösa sigh här uhr arresten och sine meubler med een summa penningar, men ther hon icke kunde komma så många penningar här till wäga, som ther till behöfdes, har iag föreslagit, thet hon wille genom sine wänner i Köpenhafn hoos konungen af Danmark begå, thet någre af Eders Kongl. Maij:tz swänske knechtar, som wore fångne, måtte för hennes och hennes meublers lösen blifwa stälte på frij foot igen. Doch har iag ännu inthet kunnat något hoos henne uthj detta ärendet uthrätta, emedan hon hwarken till thet eene eller andre will förstå, vthan protesterar ther på, att hon allaredo skall hafwa förmåt konungen af Danmark till att gifwa sal. Printzensköldz frue löös för henne, och efter hon lickwäll blifwer detinerat, will hon låthet ankomma på sine wänner j Köpenhafn, som lära fuller arbeta uthj hennes eliberation, om the wella hafwa henne till sigh. Elliest wore hon så wäll här som ther. *Hon hade inga meubler att binda lösen* före. Alt thet hon här ägde, vndan-

tagandes hennes fasta iordegotz, wore icke 200 d:r wärdt, dy hon hade alle sine bäste saker j Köpenhafn. . . .

Malmö d. 14 jan. 1660.

. . . Med delinquenternes böther här kommer man snart ingen weets. Alle deprecera them eller sökia åthminstone någon moderation ther uthj. Och än tå förebär een och annan omöijeligheeten till att erläggia them uthj penningar, men biuda hussgeråd och wahrur j betallningh. Hwilka nu äfwen swårt falla att förwandla uthj penningar. . . .

Af ofvanstående skrifvelser har den af den 17 febr. 1659 förut varit tryckt i Handlingar rör. Skandinaviens historia, XXXIX, 424—430; några af de öfriga hafva begagnats för arbeten af Abraham Cronholm och Martin Weibull.

J. H. Lidéns dagboksanteckningar om Blekinge och Skåne år 1768.

Dagbok öfver en utländsk Resa af Johan Hinric Lidén 1768 (handskrift X. 396—399 i Upsala universitetsbibliotek, 4 folioband) innehåller de anteckningar, den lärde litteraturforskaren, Gjörwells samtida och vän, nedskref under sin studieresa såsom Guthermuthsk stipendiat åren 1768—70 [1]). Hans väg till utlandet — Tyskland, Holland, England och Frankrike — förde honom äfven genom Blekinge och Skåne. Hans dagboksanteckningar, hvilka allt igenom röja den kunnige och fint bildade unge mannens syn på tingen, ha, ej blott ur »lärdomshistoriens», utan äfven ur kultur- och sedeskildringens synpunkt ett ej ringa intresse. Framställningen, här och där kryddad med uppfriskande humor är liflig och underhållande. Ett redan ganska moget sinne för lifvets allvar lyser ej så sällan fram. Af ett och annat uttryck synes framgå, att han själf tänkt sig sin Dagbok såsom

[1]) Johan Henrik Lidén, f. i Linköping 1741; mottog i Upsala lagerkransen 1764; blef följande år, efter att ha utgifvit tvänne latinska afhandlingar om svenska skalder, docent i lärdomshistorien (historiæ litterariæ docens) samt amanuens vid Upsala univ.-bibliotek; utnämndes 1770, efter återkomsten från sin utländska resa, till adjunkt i historia vid Lunds universitet, men kvarstannade, på Upsala universitets kanslers, kronprins Gustafs, föranstaltande, tills vidare därstädes; år 1771 ådrog han sig den sjukdom, som under större delen af hans återstående lif fängslade honom såsom en giktbruten man vid sjuklägret; dock fortfarande litterärt verksam, mecenat och en centralpunkt för Sveriges litterära värld; erhöll professors titel 1776 död i Norrköping d. 23 April 1793.

publicerad [1]). Har detta varit hans afsikt, så väntar den ännu på sitt förverkligande. Endast några utdrag ha hittills kommit till offentligheten.

Lidéns reseminnen från Blekinge och Skåne (i vol. I) omfatta ej mindre än pag. 68—102 samt 131—139. Lejonparten har Lund fått. Hans intresse för universitetsförhållandena, sammanträffandet med anförvanter [2]) äfvensom nyknutna vänskapsband kvarhöllo honom här ett par veckors tid. Efter ett besök i Malmö och Köpenhamn återkom han och bevistade den jubelfest, med hvilken Carolinska Akademien firade det första hundraårsminnet af sin stiftelse. Hans andra Lundabesök blef ej så synnerligen mycket kortare än det första. Den mellanliggande tiden ägnades till största delen åt Köpenhamn. Hans anteckningar rörande Langebek och Suhm m. fl. samt de intryck, han mottagit af Danmarks hufvudstad, innehålla åtskilligt, som utan tvifvel är värdt att offentliggöras. Här har jag emellertid, af lätt insedda skäl, inskränkt mig till att publicera hans reseintryck från Blekinge och Skåne, d. v. s. allt hvad Dagboken innehåller från nämnda landskap.

Otto Ahnfelt.

---

[1]) Se exempelvis i det följande s. 297 r. 17. Noterna, som utgöras af Lidéns egenhändiga marginalanteckningar, äro, åtminstone delvis, senare tillägg. Vid ett och annat har han dock ej lagt sista hand. Sålunda har han ej kommit att ifylla de felande uppgifterna s. 262 r. 1 n., s. 280 r. 24, 25, s. 285 r. 18 och s. 293 r. 1 n. Hvad studentantalet (s. 280) angår, finnes för år 1767 en uppgift i Inrikes Tidningar n:o 51. Antalet inskrifne var då 324, hvaraf för terminen närvarande 200.

[2]) Hans moder *Elisabeth Rydelia*, brordotter till *Andreas Rydelius*, var först gift med kyrkoherden *Erik Älf* i Qvillinge och hade med honom sonen *Samuel Älf* (J. H. Lidéns med innerlig kärlek omfattade halfbroder, berömd latinsk poet, död såsom domprost i Linköping 1799), sedan med teol. lektorn vid Linköpings gymnasium *Martin Lidén*. Den sistnämnde var son af frälsefogden på Svärtinge *Jacob Henricsson*, en fattig fiskareson från Pommern, som slutligen blef ägare af *Lida* säteri i Qvillinge socken, hvaraf sonen Martin tog namnet Lidén. Prof. Johan Henrik L. kunde ännu någon gång, sedan han såsom obotlig sjukling år 1776 bosatt sig i Norrköping, njuta landtlif på sitt fäderneärfda Lida.

D. 8 Maji. Söndag.

På *Schörje* gästgifvaregård såg jag först fönstret sittande på södra sidan af taket[1]), hvilket här öfver allt, så väl som sedan i Blekingen brukas[2]). Klädedräkten hos allmogen blef ock här olika mot den jag förut hela vägen igenom sett. Nu i morgonstunden hörde jag första gång i år göken. Jag hant till Rönneby, innan predikan var slutad. ***Rönneby,*** eller rättare Rotneby, är en köping under Carlscrona, snyggt och väl bygd. vackrare än månge af våre smärre städer. Socker-, pappers-, såp- och stärkelsebruk jämte goda garfverier m. m. göra inbyggarena förmögna. Knappt var gudstjänsten slutad, förr än alla bodar öppnades till tjänst för bonden, som då han farit in till kyrkan söndagen gör sin bästa handel[3]).

Mot aftonen anlände jag till *Carlscrona.* En olärd underofficer kunde ej begripa hvad mag. docens och aman. bibl. voro för folk, som stodo i mitt pass. Han ville hafva mig till högvakten, men som jag visste att namngifva några officerare jag kände, slapp jag därmed, att passet qvarlämnades tills morgondagen. Jag kunde nu så sent på aftonen ej få annat qvarter än hos en besökare, där jag uti en liten kammare, utan eldstad, på golfvet måste hålla till godo att hvila min trötta kropp. Jag sof godt, ty jag var genom trött.

D. 9 Maji.

Sedan jag skaffat mig ett nytt och beqvämligare logement. blef min första omsorg att uppsöka min förtrogne vän hr lector Alnander, i hvars angenäma sällskap jag sedermera besökte flere landsmän och bekanta, hr lector Zegollström, Busser, Wångborg m. fl., hvilka följde mig omkring staden.

---

1) At tu per præceps tecto delabere aperto,
Det quoque furtivas alta fenestra vias. *Ovid.*

2) Se *Linnæi* Skånska Resa p. 36.

3) Cfr *Harlemans* Dagbok p. 66. *Tuneld* p. 385.

Carlscrona, en vid Östersjön belägen stapelstad, som i anseende till sin makalösa belägenhet samt rikets här varande dyrbara skatt, flottan, ej annat kan än med känbar fägnad af en rätt medborgare besökas.

Staden är vidlöftig, såsom på klippor och berg från början anlagd; och ehuru gatorne ännu till större delen äro nog bergige och ojämne, hafva de dock tillförene varit långt värre. På Vitusgatan vistes mig en ännu qvarstående gafvel af det hus, som siste bonden bebott, innan Carlscrona blef stad; hans namn skall varit Vitus, hvaraf gatan ock fått sitt namn. Torget är väl det värsta man vill se, af klippor och berg så ojämnt, att man ej kan däröfver köra; de där opplagde dygnkastar tjänte ej eller till särdeles prydnad eller till bevis af den bästa politie. Stadsens kyrka, Friedrichskyrkan kallad, bygd i skapnad af ett latinskt kors, är alldeles präktig och vittnar om vår store architects, gref Nicod. Tessins åtgärd. Skada, att den ej ännu hunnit blifva alldeles färdig och att yttre anseendet ej svarar mot dess inre prakt. Man kan tänka, huru taket såg ut, då en del däraf var täckt med bräder, en del med spån, en del med järnbleck, en annan del med tegel. Kyrkan är eljest bygd af Ölands sten. Dess underjordiska byggnad, till grafvar, skall vara konstigt och väl inrättad [1]).

Tyska kyrkan är till skapnaden ett Pantheon, ligger straxt vid Stadskyrkan och skulle blifva förträffelig, om man ägde hopp, att den någonsin blir alldeles färdig; dock hålles däruti gudstjänst. Hart intill hade lect. Zegollström sitt observatorium, på en berghäll förloradt uppbygdt af bräder; golfvet var med tegelsten (ställd å kant) belagdt, sedan underlagd lera väl blifvit hoppackad, till vinnande af ett jämnt och stadigt planum.

Sedan jag spisat middag hos min käre Alnander, geck Zegollström och jag att göra hr præsid. Carl Sparre besök och utbedja oss lof att bese hamnen och flottan. (I Carlskrona går allt mycket omständeligen till.) Hamnen är förträffelig och lågo här nu 20 rangskepp samt lika många mindre, så att jag räknade 40 tillsamman. Det var en alltför präktig syn. Här tillagades nu ett fartyg att utgå för cadetternes öfning skull öfver sommaren.

Den gamla och världskunniga dockan, vår Polhems oförgäteliga minnesmärke, besågs; där hade nyss ett skepp influtit till att repareras; manskap var nu syslosatt med att utpumpa vattnet, som gick fort medelst Scheldons kädjepumpar.

Men om man förundrar sig öfver den gamla dockan, må man alldeles blifva häpen öfver den dristiga och vasta dessein,

---

[1]) Se härom *Hårlemans* Dagbok p. 59.

som vid den nya dockbyggnaden iakttages. Till stånd bragt, må det anses för ett verldenes underverk. Då den förra dockan endast bergar ett skepp, blir här rum för 40 stycken. Den som ej känner vår oförliknelige Thunberg, må bese detta arbetet. Dess pumpqvarn, som här står uppsatt, utpumpade vattnet ur den vik, öfver hvilken vi torrskodde nu gingo. Hufvuddammen (som utestänger hafvet från den innan före belägne torra viken, där själfva dockan blir) nedsänks mot vilda hafvets stormande böljor, kan ensamt intyga om en Thunbergs dristiga genie. Skada, att arbetet så lamt drifves; ty om dammen, hvilken redan på 7:de året stått, olyckligt vis skulle gå ut, är större delen af det redan nedlagda arbetet förloradt.

Man hade ock nu börjat fortsätta arbetet på den nya Amiralitetskyrkan (hvilket en lång tid hvilat), som blir ganska härlig, om den eljest hinner blifva färdig.

Det stora repslageriet samt tyghusen med ankarsmidjan (där usle fångar på nyttigt sätt syslosättas) m. m. beságs, hvarpå vi förfogade oss till casernerne för att hvila våra trötta ben, jämte det vi påhälsade den där boende lustige amiralitets medicus, hr doctor Kæhler [1]).

D. 10 Maji.

Besökte jag vår svenske Archimedes, hr directeur Thunberg, en osynlig, men genom artig och höflig man. Discoursen blef naturligt vis om dockan. Han berättade, att denna byggnad redan 1756 börjat påtänkas, men först 1761 med alfvar angripits. Den förr nämnde dammen sattes då; men af någon ojämnhet i botten, bröts den sönder; hvilket snart lagades och förekoms af en Thunberg. Han beklagade, att så många svårigheter mött detta så nyttiga arbetet vid förledne riksdag och att så otillräckeligt folk och pengar härtill blifvit anslaget. Nu voro hit commenderade några hundrade man, hvilka med sprängning sysselsattes. Herr directeuren sade sig vara sinnad att sätta en dam innanföre den stora, att i fall den (som i längden nödvändigt hända skall) går ut, ej allt arbetet ändå måtte vara förloradt. Dir. Thunbergs camerad vid detta arbetet är en lieuten. Fellers, hvars själfva utsigt var ganska mathematisk; han viste mig chartan öfver detta oförlikneliga arbete, hvars snara fullbordande alle rättsinte med mig önska.

Nu träffades den lärde och angenäme öfverstlieut. Ehrenbill, som jag förledit år i Upsala lärde känna. Superintendenten Muhrbeck sökte jag förgäfves; han hade rest ut på landet och

[1]) Han dog 1773.

där sjuknat. Han ägde allmänt beröm för en nitisk präst samt skall äga ett godt bibliothek.

Jag hade i dag fått löfte att bese cadettscholan, hvars inrättningar professor Bergström mig viste. Scholan är ännu uti ett hyrdt hus. Bibliotheket är i sin första början, och voro Engelske Transactionerne samt Histoire des Voyages de bäste böckerne jag här såg. Om denna vårt rike så hedrande och nyttiga inrättning kan, omständelig underrättelse hämtas ur riksdagstidningarne: 1756 n:o 96 och 107; 1761 n:o 40; 1762 n. 55 och 90; 1763 n. 124; 1766 n:o 82, 116, 117, 184.

Sjelfva instruction för corpsen är af d. 18 Aug. 1761. Den skall vara professor Strömers arbete.

Gamle amiralen Falkengren är den som aldraförst i Sverige insåg nyttan af en dylik schola: hvarom han vid 1737 års riksdag inlade ett memorial. Goda projecter hafva ej alltid framgang. Saken kom att hvila, tills general Ehrensvärd vid 1756 års riksdag råkade på Falkengrens memorial och lyckligt fullföljde ideen. Den första lection vid denna nyss inrättade schola hölls 1757 d. 11 Julii. Cadetternes antal var då 50, men utan urval antagne, af olika profecter och seder, kunde det ej länge bära sig. Man blef sedan betänkt på någon indelning, som stannade uti öfver- och underschola m. m. Prof. Strömer har af denna inrättning gjort sig oändeligen förtjänt, såsom den där först både plantat och vattnat denna plantering, som till rikets beständiga förmån lofvar en så härlig skörd, om den eljest försigtigt vårdas.

Amiralitets cadettecorpsen bestod nu af följande ledamöter och lärare:

Directeurer:

1. Hr grefve Ant. Joh. *Wrangel*, commendeur af kongl. örlogsflottan och r. af s. orden.
2. Hr Carl Gustaf *Bergström*, professor.

Officianter vid öfverskolan:

1. Cap. lieut. (vid amiralit.) Er. *Klint*, informerar i navigation.
2. Capit. (vid fortific.) Pet. *Brelin*, i fortificat. och ritkonsten.
3. Lieut. (vid amiral.) Carl Anders *Rääf*, i sjöartilleriet.
4. Lieut. (vid artill.) Carl Fr. *Pehrman*, i tactique och fäktkonsten.
5. Cap. lieut. (vid amir.) Ol. *Dahlman*, i skeppsbyggeriet.

Lectorer: efter åldren i tjänsten.

1. Hr Detlof *von Saldern*, i fransyska literaturen.
2. Hr mag. Joh. Gust. *Zegollström*, i mathematiken.
3. Hr mag. Hans *Bergeström*, i engelska literaturen.
4. Hr Matth. *Rydell*, i mathematiken.
5. Hr mag. Sam. Joh. *Alnander*, i theologien.
6. Hr mag. Hans B. *Buss* (såsom vicarius för hr assessor Sotberg) i histor., jure publico, moralen och svenska språket.

Informatorer vid underscholan:
1. Hr mag. Carl *Engeström.*
2. Hr Lars *Åkerman,* skrifmästare.
3. Hr mag. Nils Pet. *Isenberg.*

Med särdeles missnöje måste jag här anteckna den oenighet, som directeurerne och de fläste lectorer emellan förmärktes och hotar denna så förträffeliga inrättning med ett beklageligit förfall i framtiden. Början sades hafva kommit genom lector Rydells ovärdiga och lagstridiga befordran framför den förtjänte adjuncten mag. Melander i Linköping. Denne Rydell sades vara så alldeles klen, att han ej en gång kunde läsa arithmetiken, utan att prof. Bergström måste göra det mästa af sysslan. Missnöjet har ökats genom hr lector Buss' befordran till assess. Sotbergs vicarius, hvarigenom magistri Muhrbeck och Wångborg troddes blifvit förfördelade. Mag. Buss (som nyligen ändrat sitt namn till Busser) var favorit hos amiralitets herrarne, men ägde så mycken mindre vänskap af sine colleger, dem han ej särdeles försigtigt bemött m. m.

Eftermiddagen hade jag ett angenämt besök af den hederlige lector von Saldern, jämte flere vänner. Lector Saldern har ett så alldeles lyckligt minne, att han ihogkommer allt hvad han hälst läser eller hör. Häraf kommer, att han in historicis är ganska väl bevandrad.

Amiralitets consistorium består af följande ledamöter: superintendenten doct. L. Muhrbeck, tyske pastor: Wiebe, amiralitets pastorer: Santesson, Kock, Trägård, Ruda.

Carlscrona Weckoblad började 1755 att utgifvas af nu varande adjuncten i Lund, mag. Lemchen. Från 1757 till 1759 fortsatt af en student, genom en tysk öfversättning; men sedan 1759 har lect. von Saldern besörjt dess utgifvande, dock utan att få någon vedergäldning för sin möda därvid. Nu införes däruti öfversättning af Patrioten, som på tyska i Hamburg utgafs 1724.

Vid Stadskyrkan var klockaren präst och hette Kilander.

Folknumern i Carlscrona var 1766 ej mera än 10,018 personer, så att jag ej vet hvarifrån ass. Tuneld tagit de 19,000 människor han säger skola här finnas. Cfr Geograph. p. 381.

D. 11 Maji.

Hälsade på assess. Ferber, hvars apothek är det största, bästa och snyggesta i vårt rike. Han är en synnerlig god värd.

Uppvaktade ock, på befallning, hr amiralen gr. Eric Sparre, en mycket höflig herre, som för mig omtalte sin resa till Engeland. Han talte väl engelska. Dess dotter, fröken Fridrica

Sparre, behagade hedra mig med sitt namns antecknande i min stambok; hon är en täck fröken och skrifver en skön hand. Skulle i pingstveckan stå brud. Hos commendeurcapt. Tersmeden (som jag på Sveaborg 1762 lärde känna) samt detta läns förtjänte landshöfdinge [1]), baron Carl Harald Strömfelt, gjorde jag ock i dag min uppvaktning.

Lector von Saldern hade budit mig till middag, där jag ock träffade för mig alla corpsens lectorer, utom Busser och Rydell. Eftermiddagen gjorde jag visite hos fru Löfvenschöld samt dess artiga dotter, fru Lillja. Denne senare skrifver snyggt svensk vers, hvadan vi snart kommo i full discours om skaldekonsten samt de bäste poëter. Jag efterfrågade sal. amiralitets kammarrådets Löfvenschölds böcker och samlingar, hvilka i fullkomlig oordning voro hopvräkte i en kammare. Mig tilläts att dem genomse för att uppsöka någre af bror Älf begärde poëmata. Jag fant väl intet hvad egenteligen söktes, men träffade i stället på 7 eller 8 band hvarjehanda Collectanea poëtica af sal. Löfvenschölds egen hand, dem jag fick lof att min bror tillsända, jämte någre latinske poëter, dem jag åt honom feck utvälja, hvaribland Jolliveti Fulmen in aquilam var den raresta.

Hr assessoren doct. Hiortzberg samt skeppsbyggmästaren Fornell, min slägtinge, gjorde jag äfven i dag besök.

Boktryckeriet borde ej eller förbigås. Det lönte ock mödan, ty jag feck här underrättelse om ett nyligen utkommet arbete, som, ehuru det ingalunda hedrar författaren, likväl bör antecknas för sitt besynnerliga innehåll och förtjänta öde. Titulen är denna: »En utmärkt brefvexling af en utmärkt theol. doctor, prosten och kyrkoh. i Jemsiö hr Joh. Corylander, med anmärkningar utgifven af Thom. Billing, kongl. amiralitets lieutenant». Tr. i Carlskrona 1767. $3^1/_2$ a. i 4:o. Är en af de bittraste skrifter som under tryckfrihetens försvar utkommit och alldeles en smädeskrift; hvarföre ock författaren och utgifvaren genast, då allt blifvit färdigt, tog alla exemplaren af tryckeriet till sig, utan att låta ett enda utkomma [2]) och säges bränt upp hela upplagan. Här är först ett smädande företal, som meddelar historien af correspondencen. En ung Billing, som studerat jus i Lund, hade under ferierna slagit en bonde i Gemsiö socken. D:r Corylander, som pastor, tar bondens partie i ett höfligt men alfvarsamt bref till ynglingens mor. Fru prostinnan blir däröfver missnöjd och svarar piqvant. Doctorn försvarar sig ännu alfvar-

---

[1]) Blef sedan flyttad till Linköping, hvarest han succederade sal. præsid. Lagerfelt.

[2]) Sedermera såg jag dock häraf ett exemplar i Lund, så att någre måste undsluppit eldens häftighet.

sammare; och så är man i fullt handgemäng. Det följer därpå ett bref till stud. Billings bror, en comminister i Gemsiö, och hans svar. Sist komma åtskilliga prästfrågor, ställda på det sättet, att det synes, det författaren velat i hvar och en upptaga ett särskilt af doct. Cor. i dess embete begånget fel, ehuru, om så är, somliga ganska väl kunna ursägtas, och några törhända alldeles försvaras. Det är här, så väl som i de tillsatte noterna, som författ. visat sin stora otidighet och fiendskap emot ej allenast doct. Coryl. utan ock dess embetsbröder. Men hr vic. amiralen Rajalin är författarens morbror. Han lärer tillstyrkt honom den snabba indragningen.

Lector Alnander skänkte mig: Histoire d'un voyage litteraire fait en MDCCXXXIII en France, en Angleterre et en Hollande, à la Haye. 1735. 8:o. Den är lika sällsynt som artig. Författaren är M:r Jordan.

Vid lediga stunder hade l. Alnander uti bref till sine vänner afhandlat sitt hela lefverne, hvilket mig lemnades till genomläsning. Det var uppfyldt med de artigaste reflexioner samt de personers characterer, hvilka lectorn haft tillfälle lära känna; allt med den behageliga och intagande skrifart, som är hr lectorn medfödd och pryder alla de skrifter, som flutit ur dess lyckliga penna.

Fredagen skulle den gudfrugtige, men afledne kyrkoherden i Fridlestaf Petr. Muhrbecks efterlemnade boksamling här i Carlscrona försäljas; då jag ej kunde auctionen bivista, nöjde jag mig med att som hastigast bese böckerne, som ej voro månge, men gode.

Frimurare hafva här upprättat en ordentelig loge, S:t Haralds kallad, hvars sammankomst jag i afton bivistade. Hr landshöfding bar. Strömfelt var stormästare.

Carlscrona, omgifvet med vatten på alla sidor, lider dock däruppå märkelig brist. Det låter paradoxt, men är likväl sant. I staden fins ingen god källa, utan måste allt friskt vatten hämtas ett godt stycke utom staden, så att vattenköpandet utgör en betydande summa årligen i hushållet på denna dessutom ganska dyra ort.

D. 12 Maji. Christi Himmelfärds dag.

Sedan jag expedierat min post, gick jag i den af trä uppbygde, skröplige Amiralitetskyrkan, der mag. Ruda gjorde en vacker predikan. Sedan jag eftermiddagen hälsat på några bekante, gjorde herrar Saldern, Zegollström, Wångborg och Alnander [1]) mig följe till qvarteret, där vi togo af hvarandra ett

[1]) Jag fick aldrig mera se denne min ömme och trogne vän. Han dog uti Carlscrona 1772 d. [5] Julii. Hela dess lefnad var en kädja af fat-

ömt afsked; hvarefter jag mot aftonen seglade med god vind öfver till *Bjärby*, såsom långt ginare och beqvämligare än att fara landvägen, öfver de många och svåra backar, till Skillinge. De täcka öar och holmar samt många ek-, bok och björklundar, som ännu omgifva staden, göra denna ortens belägenhet ganska ljuflig. Hos en hederlig och välmående bonde i Bjärby hvilade jag öfver natten.

D. 13 Maji.

Jag feck i dag ett ledsamt möte af ett båtsmans skjuts, som med sitt obehageliga skrål gåfvo tillkänna sin ankomst; jag tviflar, att de gamles celevsma varit förfärligare. Det gjorde mig ondt att se dessa öfverdådige sällar med hugg och slag oförskämdt handtera sina skjutsbönder och hästar, utan att den medföljande officeren vågade något däremot att påminna.

Uti *Hoby* socken vistes mig vid vägen ett gammalt förfallet hedniskt offeraltare, kalladt Hoby altare; men Runahall i samma socken låg ur vägen för att nu kunna beses. (Cfr Tuneld p. 379.)

De många allestädes i orten befintelige grafvårdar och höga uppreste stenar, hvilka dock intet blifvit med runor tecknade, bära vitne om denna orts fordna folkrikhet.

Blekingen är ett ganska täckt land; vägen emellan Carlscrona och Carlshamn äfven vacker nog, men icke kunde jag märka, att den var så ljuflig och behagelig att dess like ju icke på många ställen i Sverige finnes, hvilket likväl influtit uti ass. Tunelds Geographie p. 379.

Eftermiddagen anlände jag till *Carlshamn*, den täckaste och snyggaste af de småstäder, jag ännu sett. Jag gratulerar min hederlige vän, kongl. hofpred. Stricker, som nyligen här blifvit pastor, hälst om folket är lika behageligt som orten. Hamnen är väl intet mycket stor, men af en fördelaktig belägenhet. Torget är stort och vackert. Husen mäst af trä, men mycket snyggt bygde; dessutom märktes här en propreté i allt, som eljest i våre städer är så sällsynt.

Under den lilla stund jag mig här uppehölt, hörde jag endast omtalas en stor process om ett betydande arf, som en ogift död köpman efter sig lemnat. Arfvingarne klandrade det gjorda

---

tigdom, sjukdom, motgång och förtryck. Huru obegripeligen handlar icke Gud ofta med sine käraste barn! Lönen var honom uti ett bättre lif förbehållen. Dess utgifna arbeten hedra dess minne; dess hjertas rätta värde var endast hans vänner bekant, som honom så mycket ömmare sakna och sörja.

testamentet, hvaröfver herrar advocater böra sig fägna, såsom det gäller någre tunnor guld.

Vid *Ysanne* kyrkoby vistes mig Signils bur och Habors ek, dem jag utan särdeles rörelse körde förbi, ehuru bedröfveligt min skjutsbonde omtalte desse olyckliges kärlek.

Sent på natten och därtill sömnig reste jag igenom *Sölfvitsborg,* så att jag ej mycket såg af denne, fordom i Harald Hildetands tid så ryktbara, nu förfallna lilla stad.

Uti *Jetteryd* hvilade jag det återstående af natten.

D. 14 Maji.

Jag var nu i Christianstads län, hvarest mitt första möte var gråt och klagan öfver den beklageliga boskapssjuka, som flere år och äfven nu i vår grasserat här i orten. Jag feck äfven här höra ett hiskeligt prof af människohjertats ondska. En bonde, som förlorat sina kreatur i den gångbara sjukan, misstyckte, att samma olycka ej träffat dess granne, som igenom aktsamhet och i tid brukade preservativer hade sluppit smittan; han hade sålunda tagit inälfvor ur sina störtade kreatur samt inkastat dem i sin grannes fähus, hvarigenom alle dess kreatur sjuknat och dött. Sådant hade på flere ställen händt. Hvilka bedröfveliga exempel!

Helt oförmodeligen fick jag på ett militäriskt vis hålla mitt inträde uti *Christianstad,* såsom jag hant upp den delen af Dalregementet, som var hit commenderadt på fästningsarbete och just nu intågade.

(Innan jag hant till staden, lemnades *Ljungby* sätesgård till vänster, bekant för sitt trollhorn och pipa. Den stora sten, hvarunder dessa blifvit tagna, allmänt Maglesten kallad, står alldeles vid landsvägen. Ej älskare af trollsaker, går jag allt detta med tysthet förbi.)

Christianstad en för sin belägenhet och reguliera gator vacker stad. Den ligger vid floden Helgeå, som på trenne sidor omgifver staden. Vattnet stod ännu mycket högt, så att det betäckte alla ängar häromkring, så att staden tycktes vara ur vattnet upprunnen. Den är anlagd af kong Christian IV i Danmark år 1614, samt städernes Åhus och Wä privilegier hit flyttade. Som staden aldrig brunnit, voro de här öfverallt brukelige korsvärkshusen mycket gamla; ja, här vistes mig hus, som blifvit flyttade från Åhus och Wä. Man ser här få stenhus. Kyrkan, om hvilken baron Hårleman sagt, att den vore mera dristigt än regelbundet och konstlikmätigt bygd, var mycket ljus och vacker, men förfallen. De främsta pelare bestå af en hel sten

hvardera, de öfrige pelare af tvänne[1]). Altartaflan och predikstolen äro af svart marmor, med alabaster bilder beprydde. Predikstolen står midt för stora gången, vid ingången af choret och bortskymmer således prästen för altaret. Här såg man de ofanteligaste likbårar, men ock mycket granna, under hvilka 32 personer kunde bära, flere än som vanligt vis synas behöfvas att hjelpa ett stoft till jorden. Kyrkan är bygd i kors och täckt med blytak, som de fläste kyrkor här i Skåne.

För innevarande år funnos efter mantalslängden följande skattskrefne personer:

Uti Christianstad		1237
Nosaby by		66
Näsby		131
Åhus		299
		1733
Ridderskap och adel:		
I staden	56	
Näsby	9	
	65	
Gamle, bräcklige och genom hvarjehanda resolutioner befriade:		
I staden	211	
Nosaby	6	
Näsby	15	
Åhus	78	
	310	375
Barn under 15 år:		
I staden	482	
Näsby	53	
Nosaby	30	
Åhus	147	
	712	2820

Folknumern är sålunda	i staden	1986
	Åhus	521
	Näsby	208
	Nosaby	102
		2820

Hr öfverinspectoren vid tullarne Arrhén, en höflig och tjänstaktig man, som viste mig mycken vänskap, försäkrade, att handeln vore här i starkt aftagande. De vidlöftige tobaksplantager voro ock minskade.

Huset, där konung Stanislaus efter sin afresa från Pommern 1711 bott, vistes mig för att upplifva hugkomsten af denne så utmärkt både lyckelige och olyckelige konung.

[1]) Af saxo qvartzoso-spatoso.

Uti Tunelds Geographie p. m. 357 berättas, att frimurare här i staden låtit anlägga ett offenteligit koppympningshus; sådant har dock alldeles ingen grund, utan har detta blifvit hr assessorn orätt berättadt. Ett sådant koppympningshus har här aldrig varit och frågades äfven nu förgäfves efter. Landshöfdingen Hamilton har väl låtit ympa kopporna på ett enda barn, men sådant skedde uti öfverinspector Arrhéns hus; och därvid stannade ock denna för vårt slägte så nyttiga uppfinning.

Hr öfversten vid fortification Hermansson täcktes sjelf visa mig de rundt omkring staden anlagde nya fästningsvärken. Belägenheten till fästningsvärk är här förträffelig, såsom staden på tre sidor inneslutes af vatten och endast på norra sidan kan af en fiende attaqveras. På denna sidan är ock mästa arbetet nedlagdt, samt grafvar och vallar i godt stånd. Skada, att här, som annorstädes, arbetet så lamt angripes. Penningebristen gör, att så litet manskap årligen kan hitsändas, att de knappt hinna mer än reparera hvad vintern öfver förfallit. Goda caserner äro uppbygde samt höllos nu med att inredas. Att utpumpa vattnet i en af grafvarne nyttjades här den så kallade **snäckan** eller cochlea, som jag förut endast känt ur Vitruvius; men som härmed går mycket långsamt samt 16 karlar ständigt med dess vindande måste syslosättas, gjorde den ett stycke därifrån i gång varande pumpqvarnen, med segel drifven, fortare, vigare och bättre gagn. Staden skall på södra sidan utvidgas samt sedan rundt omkring af fästningsvärk inneslutas.

Fyra compagnier af Kronprinsens regemente lågo här i guarnison. Dessutom var här ett compagnie artillerie af 54 man under en capitaine Morath. Nu varande artillerie gården, midt för torget belägen, har fordom varit gref Ulfeldts stallgård. Uppsigten vid fästningsbyggnaden har hr öfverst Hermansson.

D. 15 Maji.

Jag reste i dag i sällskap med öfverinsp. Arrhén samt dess fru till Uddarp, ¾ mil från Christianstad. Hr capit. Hertel är däraf ägare. Under vägen gingo vi in i *Skepparslöf* kyrka (annex. till Åsum) i tanka att bivista gudstjänsten. Klockan var redan XI och ännu ingen präst ankommen. Jag feck här lära, att gudstjänst kan utan präst vid en församling förrättas; ty en ung student, som ändteligen kom, på apostlavis, ridande, gjorde allt samman, ända till att för altaret messa, som jag ment varit vigde präster förbehållet; annorstädes stå ovigde framför altaret. Vår unge predikant gjorde allt kort, om intet godt, med mycken öfvertygelse, som jag tyckte, om egen skicklighet.

I stället för håf gick klockaren här med en låda för att insamla collecten.

Bondfolkets klädedrägt var här åter olika med hvad jag förut i Blekingen observerat. De ogifte hade bart hufvud; just på Stockholms vis.

Hos vår hederlige värd på *Uddarp* blefvo vi till middagen ganska väl emottagne och undfägnade.

Uddarp äger en liten, men ganska stor fruktträdgård af de utvaldaste slag. I denna trädgård hörde jag första gång näktergalen. Det måtte varit mitt mindre läckra öras fel, att jag uti dess sång ej kunde igenkänna det oförlikneliga behag, som så mången kär poët beskrifvit. Dess sång har varit mig ljufligare i boken än nu i trädet. Trädgården lyste här af de täckaste blommor. En kostbar ek- och bokskog ökte denna gårdens värde, och hade ägaren, så om denna skog, som sine öfriga ägor, med mycken kostnad och besvär anlagt många och vackra stenmurar.

Under hemresan hade vi från de häromkring belägne höjder en admirabel utsigt, såsom Christianstad, Araslöf, Lillö med flere herregårdar på en gång öfverses. Af de i sista danska fejd här oppkastade vallar syntes ännu lemningar.

Förfallna korsvärkshus och usla tak var det enda, som viste sig i de byar jag i dag genomreste.

Bysten kallas en stor sten i hvarje by, dit alla byamännen samlas, då tecken i ett horn därtill gifves, för att rådslå om något till byens gemensamma bästa; stundom samlar man sig här för ej större angelägenhet än att med gemensam styrka tömma några kannor öl.

Hr Arrhén viste mig de här i orten så kallade sädesbaggar [1]), hiskelige gäster i magazinen, såsom de där till tusendtals samlade inom kort tid uppäta all kärnan i säden. Ett litet kräk, för att tillfoga så stor skada!

Naddar kallas de 4 dagar för och de 4 dagar efter gamla Valborgsmessodagen; om de äro kalla, bådar sådant godt år. Vore det visst, kunde vi i år vänta oss ett bördigt år, såsom dessa dagar nu varit rätt kalla.

Vid återkomsten till staden uppvaktade jag hr generallieutenanten, landshöfdingen baron Reinh. Joh. von Lingen, min fars fordna sockenherre, som från gemen soldat tjänt sig upp till den hederspost han nu innehafver. Sådant är hedrande. Men som landshöfdinge troddes han här i orten hafva fått en syssla, hvartill han ägde bättre hjerta än tillräckelig insigt. Han

---

[1]) Curculio granarius, Faun. Svec. (Ed. 2) N:o 587. Cfr Vetensk. Acad. Handl. 1753 p. 159.

är en genom god och höflig man. Likaledes fru generalskan samt alla 3 fröknarna. Här lefves mycket hederligen och man kunde endast önska, att på landscancelliet tillginge lika ordenteligen som vid bordet.

Jag träffade här 4 spelbord, alla på det sorgfälligaste sysslosatte att förspilla tid och pengar.

Under aftonmåltiden taltes om oeconomiska författningar till länets nytta; om milstolpar af sten, dem hr landshöfdingen här börjat låta sätta i stället för de gamle af trä; om pilträns plantering vid landsvägarne till ej mindre prydnad än gagn på denna skoglösa ort, hvarvid en vacker början redan var gjord vid vägarna omkring Christianstad.

D. 16 Maji.

Jag hälsade nu på prosten i staden, hr professor Näsman, som, född i Norrland, varit pastor i America och efter hemkomsten därifrån fått detta pastorat, som han utan församlingens särdeles uppbyggelse och nöje sades äga. Det är en liten fet och tjock man, hvars ansigte bar vittne, att allmänna ryktet ej haft orätt, då det sagt, att han stundom tager sig öfverflödig förfriskning. Han var mot mig särdeles höflig och lemnade mig sin i Lund 1762 hållna synodaldisputation de Renovatione. En vidlöftig afhandling på hela 211 sidor i 4:o och intygar om mannens både lärdom och oredighet; af bägge delarna märkte jag ock prof under vårt samtal. Redan för 3 veckor sedan hade hr prosten haft den lyckan att blifva änkling, men dess fru stod ännu i huset obegrafven, icke så mycket af kärlek till ett stoft, som i lifstiden ej kunnat vara honom särdeles angenämt, utan för att hafva tid att tillaga den stora begrafning, som i morgon skulle gå för sig. Den afledna professorskan var en född americanska och hade i sin lefnad ej utmärkt sig för annat än ett käckt supande, hvarmed hon ock fördärfvat sin man. Sin enda son hade profess. gifvit en miserabel uppfostran, så att han mera liknade en tjufpojke. En prästman åkte i dag omkring att bjuda till begrafningen och hade prestaf, en sed som jag annorstädes ej sett brukas af präster.

Hr generalen v. Lingen hade haft den godheten att bjuda mig till middag. Jag geck tidigt dit och träffade generalskan samt alla 3 fröknarna, hvar en sysslosatt vid sin knyppeldyna, som långt mera behagade mig än gårdagens spelbord. Det var den täckaste fabrik jag ännu sett. Utom dessa fröknars artiga och höfliga uppförande, bör jag ock till deras beröm och andras eftersyn anteckna, att de klädde sig med egna händers värk, och måste jag tillstå, att deras hemväfde rob de ronger voro rätt så

snygge som någon utlänsk grannlåt. Sedan vi spisat, ankom den fjerde hr generalens dotter, fru Odencrantz från Ö. Göthland, och lemnade mig angenäme hälsningar från hemorten.

Nu beságos å nyo fästningsvärken, där de i förgårs anlände 245 dalkarlar med drift och styrka arbetade.

Gråsparfvar berättades vara till den myckenhet i Skåne, att de uppäta mera säd, än tvänne regementer kunde födas med. Till deras utödande är ännu ingen författning tagen.

I hemvägen hälsade jag på provincial medicus hr doctor Stobæus, en munter och språksam man, som har sitt gifte från Strasburg. Äger mycken credit, men svär starkast a alla doctorer jag ännu känt.

Till aftonen spelades, snackades och souperades hos generalen, hvarifrån jag sent på natten hemgeck för att plocka hop mine småsaker till den i morgon bittida förestående afresan.

D. 17 Maji.

Från Christianstad afreste jag kl. 5 om morgonen för att så mycket tidigare hinna till Lund. Den hart vid staden belägne bryggan, öfver hvilken jag nu körde, är ganska lång och, som mig i staden blifvit berättadt, 748 alnar.

½ mil från staden ligger, på venstra sidan, Fischerströms stora tegelbruk, uppbygdt till fästningsvärkens behof; men då desse, med krigets början 1767, afstannade, stannade ock detta bruks rörelse; jag påminner mig hafva läst något om detta tegelbruk uti sistledne riksdags tidningar.

Vägen går genom *Wä*, som ännu visar rudera af en gammal stad.

Under det jag i *Wram* väntade på hästar, hälsade jag på den i samma by boende prosten loci, hr Joan Bolmstedt, den förflutne riksdagens så betydande riksdagsman. Meublerne, om ej annat, viste, att hr prosten varit vid riksdagen. Det förstås, att jag här feck höra politiska discourser, hvarpå jag efter omständigheterna sökte svara. Dess fru är från Ö. Göthland, och en mycket skickelig mademoiselle dotter framsatte för mig en smakelig frukost. Hit kom nu en bonde, Nils Björnsson, den prosten försäkrade mig vara ägare af en tunna guld åtminstone. Jag tänkte straxt på Rabeners indelning af folk och viste en så rik man all erforderlig respect. Hästarna kommo, och jag reste. Ett stycke härifrån såg jag saltpettersjudare sysselsatte med sin kokning, som föll mig helt främmande på en så alldeles skoglös ort. Emellertid hade de godt förråd af ekar till ved framkörde. Månne saltpettersjudningen å denna ort intet mera skadar än gagnar? Jag frågar så i fafvitsko.

På *Hörby* gästgifvaregård träffade jag en 94 åra gubbe, som ännu hade styrka att utdricka det stop öl han sig här köpt. Vid *Hurfva* kunde jag märka, det Lund ej var långt borta. Jag mötte här en professor; det var den qvicke juris professoren Colling, af hvars korta samtal jag hade mycket nöje.

Ehuru god tid jag reste från Christianstad, gjorde dock vanlig tröghet på gästgifvaregårdarne, att jag ej framkom till Lund förr än kl. 10, så att nu endast var tid öfrig att laga sig till sängs.

D. 18 Maji.

Jag var nu kommen till *Lund*, denna för sin ålder så rygtbara stad, hvars sumpiga belägenhet, krokuga och smutsiga gator samt dragfulla korsvärkshus äfven så litet behaga en resande, som dess många och stora trädgårdar om sommaren göra den till en behagelig och ljuflig ort. Mitt första göromål var att sörja för magen, och då man fägnat mig med den för en hungrig föga hugneliga tidning, att här vore ingen källare, intet värdshus i staden, där man för penningar kunde få mat, var ej annat råd öfrigt, än att hålla till godo reliquierna af min från Östergötland medhafda och tämmeligen sönderskakade matsäck. Allt smakar väl för en hungrog maga.

Härpå geck jag ut för att se mig om. Antingen är folket här mycket nyfiket eller måtte jag förefallit dem helt besynnerlig, såsom min lilla person ådrog sig många spectateurer i fönstren. Jag uppsökte först bibliothecarien Sommelius, med hvilken jag flere år haft brefvexling, men först nu lärde personligen känna. Han är en vänlig, glädtig och tjänstaktig man samt väl bevandrad in philologicis. Med honom omgecks jag nästan dageligen, så länge jag var i Lund.

Af honom underrättade jag mig om den nu varande academie staten, som består af följande herrar:

In facultate theologica:

Jonas *Wåhlin*, th. d., prof. prim. och domprost. Läser theol. moralem.
Carl Jesper *Benzelius*, th. d. och prof. Läser nu histor. eccles. n. t.
Gust. Ernest. *a Bildstein* [1], th. d. och prof. Läser theol. dogmat.
Sven J. *Munthe* [2], theol. prof. samt l. o. och gr. linguæ. profess. Läser prænotiones theolog.

In facultate juridica:

Lars Johan *Colling*, jur. patr. & rom. prof.

---

[1]) Dog 1769.
[2]) Dog 1774 d. 29 aug.

In facultate medica:

Gustav. *Harmens*, m. d., med. & phys. exper. prof. samt academiens nu varande rector.
Eberhard *Rosén* [1]), med. pract. prof.

In facultate philosophica:

Sven *Bring* [2]), j. u. d., histor. prof.
Joh. *Nelander*, jur. nat. & mor. prof.
Lars *Laurel*, phil. theor. prof.
J. H. *Burmester* [3]), eloqv. & poës. prof.
Eric Gust. *Lidbeck*, hist. nat. prof., director plantat. scan.
Claud. Bl. *Trozelius*, oeconom. prof. et facultatis h. t. decanus.
Christian *Wollin*, m. d., m. r. & chem. prof.
Nicol. *Schenmark*, math. prof.
Gustav. *Sommelius*, prof. reg. & academiæ bibliothecarius. Bibliothecarien här vid academien är skyldig att läsa publice på bibliotheket lärdomshistorien. En sak som förtjänte efterföljd vid Upsala. Här sitter ock bibliothecarien uti faculteten samt examinerar candidater och præsiderar.

Adjuncti:

Petrus *Munck*, prost och kyrkoh. i Hellestad, Dahlby och Bonderup.
Nicol. *Hesslén*, p. & p. i Husie och V. Skräflinge.
Sam. *Cronander* [4]), ph. mag. & juris adjunctus.
Laur. *Aretin*, med. doct. och adjunct.
Andr. Eil. *Barfoth*, prosector.
Petter Olof *Berghman*, ph. mag. och vice bibliothecarius.
Olof *Nenzelius*, observator astronomiæ & custos machinarum
Samuel *Lemchen*, läser philos. moral.
Olaus *Hageman* [5]) in humanioribus. Är präst.
Joh. Jac. *Hellman*, uti orient. språken. Läser hebræiskan efter biskop Engeströms methode.
Adjuncturen efter lector *Fröling* uti philos. theoret. är ledig.

Magistri docentes:

Erland Sam. *Bring*, jur. doc. & notar. consist. academ.
Thuro *Weidman*, hist. litt. doc. & aman. bibl.
Kilian N. *Stobæus*, uti historien.
Berenth *Munthe*, uti eloqv. och poësien.
Magn. *Âlin*, v. d. m., uti oeconomien.
Jon. *Setterberg*, uti log. och metaphys.
And. Jah. *Retzius*, uti chemien och naturalhistorien.
Sam. *Heurlin*, uti mathematiken.

Artium cultiorum magistri:

Ifvar *Kraak*, språkmästare i franskan och engelskan.
Frid. *Kraus*, director musices.
Alexand. *Kastman*, ph. mag. & in arte apellea hodegeta.
Christoph. *Porath*, fäktmästare.
Joh. Petr. *Lindhé*, dansmästare.

---

[1]) Adlad 1773, kallad Rosenblad.
[2]) Adlad med namn af Lagerbring.
[3]) Död 1770 d. 15 novemb.
[4]) Cronander blef sedan präst och lector i Wexiö.
[5]) Hageman blef pastor i Småland 1773.

Lectionerne hade redan upphört i anseende till gradualdisputationer samt andra præparatorier till det förestående jubilæum.

Efter den afledne cancelleren, det af carolinska academien så högt förtjänte riksrådet, grefve Löwenhielm, hade consistorium först fallit på H:s kongl. höghet prins CARL samt hade äfven hopp att uti sin underdåniga ansökning om Dess beskydd vinna nådigt slut; men som detta sedermera, för vissa mellankommande hinder, ej kunde ske, blef nytt val hållet, då rösterna så deltes, att riksrådet baron Gust. Ad. Hiärne samt riksrådet grefve Jöran Gyllenstierna fingo därtill lika röster, då procancellarius med sin röst gjorde decisum för den förre, som således nu är academiens canceller [1]).

Jag hälsade nu på nya lectorem lincopensem, adjuncten Fröling, som vid denna academie haft af ungdomen mycken credit samt troligen läst philosophiam theoreticam. Mäst alle nu i senare åren under prof. Laurel utkomne disputationer har adj. Fröling eller adj. Munck skrifvit.

Hos prof. Nelander, min mors cousin, gjorde jag nu en kort visite. Han är en mycket alfvarsam man; af vördigt och godt utseende. Han såg mig ut som han mediterade på sin predikan till pingstdagen; jag borde sålunda ej länge vara hinderlig.

Härifrån geck jag upp på academien, där hr prof. Laurel præsiderade för candid. Jonas Engstrand, OGoth. Ämnet var Observationes circa mundum optimum Leibnitzii. En kärf sak blef här ganska magert afhandlad af en mager både præses och respondens. Om jag vore hastig i mitt omdöme, skulle denna disputationsact ej gifva mig de bästa tankar om Lunds academie. Jag skyndade mig från denna mattande träta till att uppvakta hr biskop Engeström, som jag träffade i sin consistorii mine; han var ock värkeligen nyss därifrån hemkommen, så att vårt samtal blef mycket kort.

Eftermiddagen geck jag till hr doct. och domprosten Wåhlin, min fars gamle vän, som jag ock lärde känna vid sista riksdag. Det är en from och älskvärd man, vördad här vid academien ej mindre för sin grundeliga theologiska lärdom än uppbyggeliga väsende.

Genom biblioth. Sommelius gjorde jag äfven i dag en artig bekantskap uti fru Apelbergs hus, som egde två vackra och be-

---

[1]) Detta var äfven en partisak. *Hattar* voterade på Hiärne, *Mössor* röstade på Gyllenstierna. *Engeströmska partiet* var för den förstnämnde, *Wåhlinska* däremot för den senare, och desse 2 partier dela consistorium.

skedeliga döttrar. Den äldsta var nu förlofvad med min gamle Upsala vän, hr borgmästar Widegren i Malmö. Här träffade jag ock hr adjuncten Munck, en genom qvick och snäll man. Honom gjorde jag sedan följe hem och tillbragte där det återstående af aftonen.

D. 19 Maji.

Besökte jag prof. Schenmark. Il a l'air sombre et rêveur. han är en ganska skickelig mathematicus och har goda gåfvor att informera, men eljest mycket tyst och torr, ehuru berömd för en genom god och ärlig man. Vi talte om mathematikens öden här vid academien, om observatorium och instrumentkammaren, hvilka senare han lofvade innan kort visa mig.

Från mathematicus besökte jag medicus, den för sin djupa lärdom och angenäma väsende förtjänte och älskade läraren hr prof. Rosén, bror till vår oförliknelige och kring hela Europa vördade svenske esculap, hr archiater Rosén von Rosenstein. Prof. Rosén är en alfvarsam man, men af ett behageligit utseende och intagande väsende. Jag fattade just kärlek till denna mannen, hvadan jag ock längre uppehölt honom, än jag tör hända bort. Vi talte mäst om Upsala affairer, i synnerhet om sammanhanget af den till sina följder så bedröfveliga Julinsköldska bankrouten.

Härpå geck jag till doct. Bildstein, en mycket vänlig man, mera skröplig än åldrig; har i senare åren blifvit plågad af en besvärlig darrning eller rättare skakning i hufvud och händer, så att de utgöra ett perpetuum mobile och göra gubben svårighet att både äta och tala; är en liten man, med pipskägg, och den enda af hela staden, som äger denna gammaldags prydnaden. Gubben hade mycket osnaskigt hos sig, då han i unga dagar berättades hafva varit mycket snygg. Var eljest mycket kruserlig.

Till middagen var jag buden af prof. Benzelius, som jag i går förgäfves sökte. Son af vår store ärkebiskop Eric Benzelius, för hvilken jag bär en alldeles odödelig vördnad, hade han ärfd rättighet till min högaktning. Men han förtjänar det ock själf. Han lyser väl ej så mycket på lärdomens sida, men älskas och vördas af alla för sitt ärliga hjerta, otvungna och behageliga omgänge samt myckna höflighet. Han har rest och talar med behag. Dess fru, född Arnell, är ett fruntimmer af mycket vett och angenämt väsende; godhet lyser ur dess ögon. Prof. Benzelius sade sig nu söka Lexand, men utan hopp. Jag började tala om Benzeliska boksamlingen i Linköping, då hr doctorn yttrade sig, det han varit sinnad ändra det till Linköpings biblio-

thek gjorda testamente af de sal. ärkebiskopens manuscripter, hvaraf han nu är ägare, och det för den orsak, att han vid sin sista varelse i Linköping med harm sett sin sal. faders böcker ännu stå i största oreda samt manuscript här och där kringspridda ligga vräkte i oordning. Där man sätter så litet värde på dylika saker, sade hr doctorn med mycket skäl, får man ej särdeles lust att ytterligare skänka något. Af kärlek till Linköpings bibliothek använde jag min hela talegåfva för att ändra ett så svårt beslut; tiden skall utvisa hvad värkan det haft. Benzeliska huset är ett af de artigaste i Lund.

Eftermiddagen geck jag till lundske philosophen och svenske språkläraren (lika olycklig, som jag menar, i bägge desse saker) prof. Laurel. Man gjorde honom mycket orätt, om honom tillades grundelig philosophisk kunskap, beledsagad med redig talegåfva. Han är allmänt känd för mycken svaghet i sin profession, och sådant bör, androm till skräck, icke förtigas. Eljest var han mycket höflig och ingalunda elak man. Är för öfrigt en mycket nöjsam omgängsman.

Jag gjorde nu besök hos ett ålderstiget fruntimmer, gamla fru Nelander (professorns mor), som, ehuru 86 år gammal, ändå geck uppe och var någorlunda rörig; jag måste här undergå examen rigorosum om alla slägtingar i Östergöthland; antingen jag dem kände eller ej, måste jag svara, om de lefde, hvadan ock hända kunnat, att jag i hast dödat någon slägting, som ännu torde lefva, och däremot gifvit lif åt någon längesedan död.

D. 20 Maji.

Jag fortsatte min i går började academiska curs för att lära känna denna academiens lärare. Jag började i dag med prof. Lidbeck, som jag träffade något opasslig. Han är en fri, munter och artig man. Här talte jag om trädgårdssaker, och det lilla jag lärt af botaniken kom mig nu väl till pass. Professorn viste mig ett illumineradt exemplar af Flora Danica, som han nyss fått från Köpenhamn.

Professor Munthe var nu i vägen. Det är en vacker, mycket polerad och lärd man. Vore ej prästdrägten, kunde man taga honom för ett cancellieråd, så alldeles poli var han. Viste mig särdeles höflighet. Vårt samtal var mäst politiskt, och tänkte vi häruti mycket lika.

Härpå geck jag till prof. Harmens, en af academiens älste lärare och nu varande rector. Han bor ock uti det största hus i staden; det är af sten och märkvärdigt för det att konung Carl XII här residerade under sitt vistande i Lund. Trädgården är ganska stor, men förfallen; har förr varit den förnämste i

staden, äfvensom han är den störste. Men jag förglömmer nästan hr professorn sjelf, som äfven är en stor man, åtminstone till längden. Går mycket rak och har god talegåfva. Har gjort vidlöftiga resor.

Hr lifmedicus Wollin bor i grannskapet. Jag träffade honom i sin snygga trädgård. Han är en ung och behagelig man. Själf välmående, har han gjort ett rikt gifte med doctor Wåhlins älsta dotter. Han berättades vara mycket betydande i consistorio. Vi discurerade mycket om Upsala, där hr lifmedicus studerat. Han sade mig, att prof. J. G. Wallerius, vid sitt afskedstagande, velat öfvertala honom att söka chemiska profession i Upsala.

Buden, spisade jag middag hos morbror Nelander, som nu var ledigare till sinnen än förra gången. Dess stora lärdom är allmänt bekant, och ehuru alfvarsam, tröttnar man dock ingalunda vid dess samtal, som är grundeligt och stundom beledsagadt med en leende mine. Han beskref mig biskop Rydelii snille, hjerta och förtjänster af Lunds academie, som allt vitnade om denne oförliknelige biskopens älskvärda egenskaper. Här lärde jag känna flere cousiner af bägge könen, Nelandrar, Barfothar, Langvagen och kan hända flere, som jag nu ej mins.

Härifrån geck jag på academiens bibliothek, där jag satt möte med bibliothecarien Sommelius, som först i år tillträdt denna för en lärd man så angenäma syssla. Jag förbehölt mig, att flere gånger här göra besök, såsom jag nu endast hant generelt öfverse denna samling.

Jag gjorde sedan prof. Trozelius besök. Han hölt lection för mig om alla Lunds intriguer och lärde mig känna patres på den sidan, som vetter åt consistorii bordet. Jag kunde här få anledning till mång rolig anmärkning; men som han ej sade mig det i tanka, att det skulle uppskrifvas, måste det tjäna mig till enskilt andakt och uppbyggelse. Silendo nemo peccat, loquendo persæpe. Förföljd och föraktad af alla, är prof. Trozelius lika munter och arbetsam, under mäst tryckande omsorger, såsom han ännu ej njuter minsta lön på stat. Han har väl survivance på prof. Harmens' lön, men ofta svälter man själf förr till döds, innan man hinner vänta lifvet ur en annan. Prof. Trozelius är ganska fattig; förtjäna då icke dess många i hast hoprafsade disputationer någon ursägt, då han nödgas disputera för brödfödan? Mig ömmade rätt mycket dess omständigheter, äfven som jag förundrade mig öfver dess munterhet under allt detta. Han är en ganska uppriktig och förtrolig man, men som han är det lika mot alla, har detta varit orsaken till den allmänna misscredit han här råkat uti. Hvad mig stötte var

den elaka vana han fått att svärja, och det öfverflödigare än väl anstår en professor, minst en prästman och kongl. hofpredikant.

Det återstår ännu att i dag besöka prof. Burmester, och denna, ehuru ringa, möda hade väl kunnat besparas. Han var väl den jag minst af alla tyckte om. Professor i vältaligheten, kunde jag ändå knappt förmå honom att entrera i någon discours. Jag måste sålunda lära känna honom af andras berättelser. De innehöllo, att han studerat naturalhistorien och i synnerhet oeconomien, men som han ändteligen ville blifva professor och eloqv. et poës. profession först blef ledig, sökte och feck han den till sin och vetenskapens gemensamma olycka. Hur illa är icke sådant gjordt! Eljest är han en bemedlad man, så att han synes följt Jordani Bruni bekanta sats: Primum ditari oportet, postea philosophari. Det kan så vara.

I hemvägen geck jag in på boktryckeriet, som har släta stylar, men är rikt på tryckfel i alla här utkommande arbeten. Två pressar voro i gång, och var det en gradualdisputation, som nu därunder svettades. Ehuru futtigt trycket är, var det dock dyrare än i Upsala [1]).

Jag har glömt ofvanföre anteckna, att jag förmiddagen en stund afhörde en disputationsact under prof. Collings præsidio: De differentia legum fundamentalium. Prof. Colling talar latin med en lätthet och färdighet, som är sällsynt hos en juris professor. Det var just ett nöje att höra honom præsidera.

D. 21 Maji.

Användes på denna Dagbok, såsom jag ingenting hade inskrifvit sedan afresan från Linköping, och alla plånböckerne nu vore fullskrifne.

Eftermiddagen hade jag besök af prof. Scheumark, adjunct Munck och lector Fröling.

Man berättade mig, att främmande pläga få utslag, då de tvätta sig i det här befinteliga vattnet, och att sådant förekommes, då man däruti lägger litet salt.

All handel i Skåne består nästan af lurendrägerie, hvadan här ock är godt köp på åtskillige varor. En aln godt svart kläde såldes till 19 dal. kpmt. 1 skålp. fint socker kostade 1 dal. 22 sk. kpmt. Man räknar här eljest silfvermynt.

D. 22 Maji. Pingstdagen.

Uti domkyrkan afhörde jag domprosten Wåhlin, som gjorde en grundelig predikan: Om nödvändigheten och möjeligheten

[1]) Vanligt vis uppläggas här af hvarje disputation 350 exemplar.

att hålla Guds bud. Lunds ryktbara domkyrka är mera omtalt, än den är vacker. Den är mycket mörk. Orgelverket står midt i kyrkan, just öfver altaret och afstänger kyrkan från det öfver kraftskyrkan belägna munkchoret. Allt ser här munklikt ut. Altaret sägs vara dyrbart; predikstolen, af alabaster och svart marmor, är nu gammalmodig och mera kostbar än vacker. Allt hvad om denna kyrkas öden och antiquiteter kan sägas, har den arbetsamme prof. Sommelius anfört uti en 1755 utgifven disputation: De Templo Cathedrali Lundensi.

Jag spisade middag hos hr doctor Wåhlin, dit en myckenhet fremmande voro budne, och jag sålunda förvärfvade mig en hel hop bekantskaper. Här voro 3 ogifte, men giftvuxne döttrar, ganska väl uppfostrade. Lifmedicus Wollin var här ock; vi blefvo nu mycket förtrogne.

Jag hade ännu ej träffat prof. Bring, som varit på landet utrest. Jag träffade honom nu hemma och fant, att ryktet ej sagt för mycket om denne hedersmannen. Il me charma par sa politesse et son affabilité! Han är onekeligen carolinæ lumen academiæ. Man bör ej af utsigten lära känna en Bring; han har ej särdeles anseende; dess eldiga ögon är det enda, som i detta afseendet förråder dess eldiga genie. Hos denna mannen är den grundeligaste lärdom förenad med de behageligaste omgångsgåfvor. Han är mycket språksam och kryddar allt sitt tal med ett angenämt satiriskt, salt. Rik på lyckliga infall, tror man sig tala med en Ihre. Skrattar mycket, men allt med behag. Han har aldrig gjort någon utlänsk resa, men känner Europa bättre än mången, som gjort de vidlöftigaste resor; han tjänar till ett säkert bevis, att man äfven utan resor kan blifva en stor man. Jag träffade honom nu i sällskap med sin dotter och några andre fruntimmer, så att samtalet ej denna gång kunde blifva om lärda saker.

Glad öfver att hafva lärt känna en Bring, lemnade jag denna behageliga mannen, för att, efter löfte, göra mitt förra fruntimmerssällskap följe på en promenad. Vägen togs till Lunda-Gården; så kallas academiegården, anlagd af baron Hårleman frammanför academien. Den är stängd med en hög mur och af 3 vackra järnportar i gallerverk. Vi hafva häröfver en i koppar stucken och tryckt ritning. Här går man i sköna alléer af castanie-, valnöt- med flere slags träd; men hvad i dag gjorde denna gård ännu skönare var stadsens fruntimmer, som, utlockade af det sköna vädret, nästan mangrant voro här församlade. Uti denna behageliga samling voro åtskilliga vackra ansigten, men alla utmärkte sig med ett artigt, lefvande och muntert skämt. Allt var okonstladt, och jag tyckte mig hos

denna täcka hop blifva varse en hos könet sällsynt enighet. Stockholm undantaget, lärer ingen stad i Sverige vara, som äger så godt förråd på ungdom af fruntimmer som Lund. Jag räknade nu på en gång 30 ogifta fruntimmer; och att jag ej må misstänkas för underslef, vill jag dem här anföra, som jag i hast kunde dem immatrikulera, till bevis, att jag äfven varit en elegans formarum spectator, som Terentius säger. Se här en rulla på Lunds skönheter! 3 mamseller Wåhlin, 2 Nelander, 2 Junbeck, 2 Engeström, 2 Benzelius, 3 Harmens, 3 Rosén, 3 Bring, 1 Ek, 2 Apelberg, 3 Langvagen, 1 Nehrman, 1 Munthe, 1 Helt[1], 1 Abelin, 1 Silfversparre[2]. Desse äro mäst alle af academiestaten eller i deras hus. Uti så angenämt och muntert sällskap kunde man ej ledsna. Efter någre timmars sammanvaro, skingrades sällskapet, och jag följde mina fruntimmer hem, stannandes äfven till aftonmåltiden qvar hos domprosten Wåhlin.

D. 23 Maji.

Spisade jag hos prof. Benzelius. Han äger den vackraste och ordenteligaste trädgård i staden, den han sjelf anlagt; häckar och träd äro allt af honom uppdragne; här går han och roar sig. Eftermiddagen tillbragtes med spaserande och sqvaller i prof. Harmens' trädgård och Lunnagård. I dag hade jag första gång, efter bortresan, bref hemifrån min far och bror Alf.

D. 24 Maji.

Middagen var jag buden till prof. Lidbeck. Dess fru är från Östergöthland och dotter af prosten Grape, som förledit år så olyckligt ändade sitt lif.

Eftermiddagen besågs observatorium, som är bygdt ofvan på academien[3]. Prof. Schenmark och observatorn Nenzelius viste mig den högligheten att göra mig hit sällskap. Observatorium var slätt försedt med instrumenter, hvilka alla tillhörde antingen professorn eller observatorn. En stor obeqvämhet för observatorn är, att han ej kan här bo, utan måste hyra sig rum

---

[1]) Förlofvad med prof. Sommelius.

[2]) Förlofvad med prof. Schenmark.

[3]) Det skedde 1753. Taket därpå är flatt och med starka järngaller försedt, att vid vissa tillfällen äfven där observationer kunna göras. Innan observatorium bygdes, hade Quensel och Menlös gjort observationerne hemma, så godt de kunnat. Prof. Schenmark var förste observator på stat. Efter honom blef mag. Nenzelius 1764, men är tillika custos machinarum, såsom sjelf mycket händig med mechaniske arbeten.

i staden. Utsigten är förträffelig, och kunde jag helt väl observera Köpenhamn samt de vid broen liggande skepp.

Instrumentkammaren (cfr infra p. 286), afskrankad från auditorium physicum, var uti godt stånd och med en stor myckenhet instrumenter försedd. Här var den så alfvarsamme prof. Schenmark rätt pratsam, ej räknandes för möda att beskrifva de förnämste machiners nytta m. m. Han talte nu i sin sak och talte med smak.

Härpå geck jag till min älskade prof. Bring, som var lika angenäm, lika behaglig nu, som förra gången. Han förde mig nu uti sitt bibliothek, som, ehuru ej mycket stort, dock bestod af de utvaldaste böcker in historicis. Han visade mig åtskillige vackra manuscripter, däribland de förnämste voro: 1. Hirdskraa i fol. väl behållet. 2. Svenska Rimchrönikan 4:o. 3. En gammal Swensk Förklaring öfwer Evangelierne m. m. Det är ur denne siste codex, som hr professorn uti sine Historiske Samlingar utgifvit Legenda S:æ Brigittæ [1]). Bland rara böcker, jag här såg, voro: 1. Officia Propria s. Patronorum Regni Sveciæ. Coloniæ Agrippinæ. 1702. 8:o. (Första edition häraf är i 4:o tryckt i Antwerpen 1651 och finnes i Linköpings bibliothek.) 2. Knytlingasagan fol., hvaraf endast blifvit tryckt till och med p. 232 [2]). 3. Lettre au Chevalier Jacob Banks [3]), contre le pouvoir absolu et l'obeissance passive. Traduite de l'Anglois, à Cologne. 1711. 8:o pag. 69. Auctor skrifver häftigt mot enväldet och skonar intet konung Carl XI. Är mycket obillig mot svenska presterskapet, om hvilket han p. 60 säger: «que le Clergé n'est pas des plus savants, et qu'il n'est guére instruit des Disputes sur la Religion». Hr professorn berättade, att en häradshöfding Gustaf Ehrencrona länge arbetat på ett svenskt lexicon, skolandes denne herrens efterlemnade vidlöftige samlingar ännu förvaras hos dess måg, en Carsell, vid Jönköping boende.

Sluteligen skänkte hr professorn mig ett exemplar af det sköna tal han hållit vid H:s kongl. Höghets, prints Gustafs varelse i Lund, 1766. Det innehåller en kort, men behagelig historiam academiæ lundensis. Här var jag in på sena aftonen.

---

[1]) Uti 3 Del p. 70—104.

[2]) Uti hofrådet Suhms bibliothek i Köpenhamn såg jag ett exemplar, som bestod af 268 sid.

[3]) Svedois de naissance, mais naturalisé Anglois, et Membre du Parlement .... Touchant la Doctrine avancée dans l'Adresse de la Ville de Minehead, en Somersetshire, et qui etablie par un certain Parlement libre de Suède, réduisit a l'Esclavage tout ce Royaume-là. Om denne *Bank*, som med grefve Gyllenborg blef i London arresterad, se Nordbergs Carl XII Historia. T. 2 p. 612.

D. 25 Maji.

Sedan jag bivistat gudstjänsten, tillbragte jag eftermiddagen med spaserande uti orangeriet och academiska trädgården. Det förra är af början skänkt af fru grefvinnan Piper; den senare har prof. Lidbeck hederligen satt i stånd. Här träffade jag mamsellerne Wåhlin, dem jag ledsagade hem och så stannade qvar till aftonen. De spelte artigt på claver och roade därmed både sig och andra. Jag talte med doctor Wåhlin om våre theologer; både han och andre här i Lund hysa mycken hög tanka om afledne doct. Nils Wallerius i Upsala. Jag sade, att jag alltid ansett honom för större philosoph än theolog.

D. 26 Maji.

I dag rägnade hela dagen; man låg sålunda inne och läste; men aftonen tillbragtes hos morbror Nelander.

D. 27 Maji.

Jag underrättade mig i dag om den lärda coursen i Lund. Ett collegium betales med 18 dal. Præsidium kostar 90 à 120 dal., men Bring och Nelander få 150 dal. Candidatexamen kostar 150 dal., och omkostningarne vid förestående promotion kosta hvarje candidat 162 dal., allt kpmt. Man har ändå lagerkransen för bättre köp här än i Upsala, och Gud vet, om den icke ändå är väl betald! Jag har här ofvanföre talt om professorerne; jag bör ock nämna några ord om de studerande. Deras antal är ringa. Denna termin äro . . . i staden; och in alles skola de utgöra . . . De äro ej bullersamme; icke heller så fåfängelige som i Upsala, hvartill de ock hafva mindre tillfälle, såsom här ej finnes hvarken källare eller caffébus. Jag hörde ej heller klagas öfver sedernas fördärf. Studenterne sågo mig nästan för mycket krypande ut; jag ville hafva dem litet muntrare. Med candidatexamina har i synnerhet denna termin gått något slarfvigt till. Ofta hafva ej mer än 3 à 4 professorer varit tillstädes, samt usle kräk blifvit approberade. Men sådant händer kanske allestädes.

Så länge en Wåhlin, en Munthe, en Rosén, en Bring och en Nelander lefva, kan Lunds academie ej förfalla.

Bland docentes var ingen af särdeles namn. Ett stort hinder för vetenskaperna anser jag det vara, att här ej finnes någon boklåda. Professores handla på Köpenhamn; scilicet, om och då någon handlar.

Eftermiddagen hade jag besök af biblioth. Sommelius och prof. Colling, som jag åtskillige gånger förgäfves sökt.

Sedan gjorde jag vice bibliothekarien Berghman besök. Han är adelsman. Det första jag hörde var klagomål öfver liden oförrätt genom biblioth. Sommelii befordran efter Corylander, då likväl Berghman tjänt öfver 20 år vid bibliotheket. Man bör ej undra, om han var missnöjd, som nu ej mera såg för sig någon utväg till ytterligare befordran. Oförnekeligit är dock, att sysslan väl besattes genom Sommelii befordran. Berghman skylde riksrådet Löwenhielm för hela spelet och beklagade dess tidiga död, för den orsaken, att han ej feck tid att på honom hämnas, som han ämnat. Emellertid tröstade han sig med ständernes nästa sammankomst och samlade nu sina klagomål, dem han då vill låta trycka med behörige noter illustrerade. Sådant må kallas ett flebile beneficium. Vi talte ock om Lunds bibliothek, som hr Berghman väl kände och på så lång tid väl kunnat hinna lära sig. Han sade sig samlat till en Catalog. libr. rariorum bibliothecæ lundensis, försäkrandes, att här voro flere rara böcker, än man borde vänta uti en ej större samling. Likaledes sade han sig arbetat på en Catalog. librorum sæculo typographico impressorum och uti detta bibliothek finnas, som skola utgöra ett antal af 100. Under det samtal jag nu med hr v. bibliothekarien haft, fant jag honom ingalunda sådan som jag förut i staden hört honom beskrifvas. Man torde göra honom orätt; dessutom är ej underligt, om en, hvilkom all ting går emot, blir litet besynnerlig.

Man hade i dag fått konungens bref om dem, som vid förestående jubelfest skola blifva doctores theologiæ et juris. De äro följande, efter den ordning de uti brefvet stå uppräknade: theologiæ doctorer: 1. biskop Forsenius, 2. öfverhofpred. Montelius, 3. prof. Munthe, 4. prof. Clewberg, 5. prof. Hesselgren, 6. prof. Kalm, 7. past. Wilcke, 8. prost. Werander, 9. dompr. Herweghr, 10. prost. Åke Engeström, 11. lector Knös, 12. prost. Lagerman, 13. lector Sparschuch, 14. prost. Luth, 15. lector Rogberg[1]). Juris doctorer: 1. assessor Corin[2]), 2. profess. Colling, 3. räntm. Ek, 4. häradsh. v. Engeström, 5. häradsh. v. Otter, 6. borgm. Borup, 7. borgm. Widegren, 8. adj. Chronander.

Jag hälsade äfven på acad. secreteraren Stobæus, en höflig man. Dess på bordet liggande pappershögar gåfvo mig en tyst påminnelse att ej med långt besök hindra deras expeditioner.

En behagelig afton inviterade mig att på Lunds gamle för-

---

[1]) Genom ett senare bref blef äfven prof. Trozelius utnämnd; och ett ännu senare ankommet tillade prof. Nelander och prosten Thomæus.

[2]) Afsade sig, hvilket äfven åtskillige andre hofrättsherrar, som varit föreslagne, förut gjort.

fallne vallar göra en promenade. Jag träffade nu åtskillige bekanta, hvars sällskap gjorde mig tiden både kort och angenäm.

D. 28 Maji.

I morgonstunden täcktes prof. C. J. Benzelius hedra mig med ett kärt besök. Vi talte mycket om dess salige faders manuscripter, som han lofvade låta mig se. Sedan föll talet på tolerantia religionum, hvarvid hr doctorn yttrade vackra tankar. Han sade sig mäst härtill vara bragt af de månge gudfruktige personer han lärt känna bland andre religionsförvandter. Formey i Berlin räknade hr doctorn bland sine favoritauctorer. Hans stil är ock ganska behagelig. Sedan talte vi om Engeland, der hr doctorn sig uti två år uppehållit. Han rådde mig taga qvarter hos någon bokförare i London, i anseende till deras kostbara boklådor, som ofta öfverträffa allmänna boksamlingar.

Jag hade i dag fått lof att bese academiens myntcabinett, som står hemma hos prof. Bring och under dess uppsigt. Hr professorn hade för mig den godheten att i tre runda timmar det med mig genomgå. Myntcabinettet är af början köpt af arch. K. Stobæi enka, på det sättet att hon i sin lifstid skulle af academien årligen få 600 dal. kpmt, och som hon s. å. dödde som köpet skedde, feck academien detta cabinett för nämnda summa. Sedan har det genom gåfvor blifvit ökt. Skåpet är för litet, så att mynten ej kunnat blifva tillbörligen rangerade. Samlingen är väl ej så stor, dock påstod hr professorn, att häribland äro några, som på intet annat ställe finnas, nämligen några numi lundenses[1]) med flere. Här voro ock några hundrade romerske mynt.

Bland svenske mynt, jag här såg, förtjäna följande antecknas: En ducat, slagen i Pommern 1697 med inskription: Et Regit & Tegit Pomeraniam suam; kong Carl XI bröstbild härpå är honom alldeles olik, ej heller lik dess bild på de öfrige mynten, utan liknar då varande general gouverneuren i Pommern, grefve Nils Bielke.

Pommerske 8 Gute Groschen stycke 1760, där man på vår nu varande konungs bild satt en ofantelig och oformlig näsa.

Medaillen slagen öfver stormens afslagning för Köpenhamn d. 11 febr. 1659; är i sjelfva Dannemark sällsynt.

En hop penningar vid Kivik (ett gammalt fiskläge i Skåne, cfr Tuneld p. m. 361. Månne ej så kalladt af finska ordet kivi, sten? Åtminstone är stället mycket stenigt) funne, vistes äfven:

---

[1]) Desse hafva konungens bild på ena sidan och ärkebiskopens på den andra. Af de i Lund slagne mynt tog kongen ²/₃ och bispen ¹/₃.

man kan ej veta af hvad slag de äro, de finnas där till myckenhet.

Hr professorn har öfver denna myntsamling upprättat en catalog, den han framdeles torde göra allmän.

Eftermiddagen hälsade jag på mag. doc. Retzius, som arbetar flitigt uti naturalhistorien och chemien. Han viste mig ett sitt manuscript, som han i sommar ärnar trycka under följande titul: Historiæ naturalis Scaniæ specimen primum, sistens floram Scanicam, hvarpå han i flere år sorgfälligt arbetat. Likaledes har han i manuscript utarbetat: 1. Compendium institutionum pharmaceuticarum. 2. En commentarius öfver den förra, på svenska. 3. Terminologia zoologica. Han ägde ock tvänne sin sal. faders doct. Nils Retzii manuscripter: 1. Åby brunns beskrifning samt 2. Fossilia montis Baldri, 1749.

Mot aftonen geck jag till prof. Nelander, med hvilken jag geck och pratade uti dess täcka trädgård, under det göken förnöjde våra öron. Professorn berättade mig omständeligen förloppet af morbror Andr. Rydelii olycka vid riksdagen 1743; han bodde i nästa kammare med honom, visste därföre så mycket bättre sammanhanget. Tänkesätten voro, som man vet, delte angående successionen: somlige åstundade en dansk prins, andre en holstensk, andre åter en zweybrückisk. Af den sista tankan var bland andra secret. Sahlstedt, som, ehuru han ej hade med riksdagen att göra, dock skref ett memorial i denna sak, hvilket han genom tvänne bönder, som det underskrefvo, lät i bondeståndet ingifva. Detta memorial hade han låtit Rydelius genomse såsom af samma tänkesätt. Olof Håkansson, ståndets taleman, geck med memorialet till secreta utskottet, sedan han med lock och pock fått veta concepisten. Sahlstedt oppkallas; frågas, om någon sett detta papper mera? Sv.: secr. Rydelius. Han fordras äfven opp; sättes i hårdaste häkte, dess papper genomsökes; såsom cancelliekarl, hade han mycket af de under riksdagen i manuscripter kringlöpande papper, hvilka allt ökte misstankan; man fant här den så kallade engelske instruction; Rydelius var dessutom grefve Gyllenborgs handsecreter. Han ägde ganska många vänner för sin arrestering; men få vågade sedan något tala till dess försvar; öfverste Lagerkrantz utmärkte sig i synnerhet härvid, hvars memorial till adeln för Rydelius är ganska märkvärdigt.

D. 29 Maji. Söndag.

Jag hörde en landssed i dag, som är obekant uppåt landet. Brudgum och brud, som någon dag i veckan blifvit vigde, få sedan ej gå ut i staden, förr än de söndagen därpå blifvit, som

här säges, kyrkotagne, det är, varit i kyrkan, dit några af bägges slägtingar dem då följer. Borgm. Widegren, som fredagen stått brudgumme med madem. Apelberg, blefvo i dag kyrkotagne. De hade ock bestått musique i kyrkan i dag.

Middag spisades hos prof. Nelander.

Sedan hälsade jag på borgmästaren här i Lund, Borup, en käck och hurtig man. Riksdagssaker voro mäst våre taleämnen. Sedan gjorde jag lifmedicus Wollin visite; här träffades min aimable professor Bring; bland annat taltes om bibliothekers öden, huru de skingras och ofta förolyckas. Riksrådet Reuterholm [1]) hade haft kostbara samlingar af otryckte handlingar i svenske historien (dem professor Bring en gång sett), men sedermera uppbrunnit på dess gård i Finland. Likaledes hade revisionssecret. Nehrman Ehrenstråle haft en skön samling historiske manuscripter, i synnerhet en myckenhet pärmebref; han hade den försigtigheten att lägga desse, tillika med dess egne handskrifter i sv. lagfarenheten, uti en särskilt kista, hvarje gång han reste bort, med antydan till folket, att i fall olycka med eldsvåda skulle hända, då först rädda den kistan; men huru otillräckelig är icke all mänsklig försigtighet? Då han en gång var bortrest, slår åskan ned i gården [2]), och hvad värst var, just i denna kistan, som således ej kunde räddas. Prof. Bring sade, att det var en stor förlust.

En del af aftonen tillbragtes på Lunnagård, där det vanliga fruntimmerssällskapet träffades. Här råkade jag den oförlikneligen qvicke och lärde adjuncten, prosten Munck, som följde mig hem, och pratade vi långt in på natten i allehanda ämnen.

Han skall framställa theologiska frågan vid förestående doctorspromotion och hade i går projecterat för faculteten följande frågor att välja af: 1. An ex præsenti studii theologici statu de futuris theologiæ judicari possit incrementis? 2. An Scripturæ S. convenienter statuatur, Christum passum fuisse mortem spiritualem? 3. An recte dicatur, mortem corporalem esse poenam peccati?

Af de p. 281 antecknade doctorscandidater hade konungen utnämnt Werander, Luth och Rogberg, utan att de af theologiska faculteten voro uppförde på det afsände förslaget. Faculteten hade utom de 12 nämnde uppgifvit följande herrar att välja af: 1. kongl. öfverhofpred. Rosén, 2. prof. Nelander, 3. prof. Troze-

---

[1]) Denna samling uti sv. historien och lagfarenheten var gjord af sal. landshöfd. bar. Reuterholm och tillföll sedan riksrådet, men förlorades genom vådeld, som öfvergick hans gård Swedja i Finland 1758.

[2]) Det skedde på Saby gård i Småland 1752.

lius, 4. prof. Amnell, 5. prof. Kinmark, 6. prof. Ross, 7. prost. Östman, 8. prost. Schenberg, 9. prost. Ugla, 10. prost. Högström, 11. prost. Wikman, 12. prost. Tegman, 13. dompr. Fortelius [1]) och ändteligen 14., på hans kongl. höghets recommendation, öfverhofpred. Montelius.

Man misstyckte här ganska mycket, och det med skäl, att en så gammal, lärd och förtjänt lärare som prof. Nelander, som gjort academien så mycken heder, skulle blifva förbigången vid academiens eget jubilæum. Det är ju ängsligt, att partiandan skall blanda sig i allt!

D. 30 Maji.

I dag gjorde jag prof. Colling besök. Han är en beläsen, mycket qvick och språksam man; men torftighet har tvingat honom att blifva snål, såsom han ännu tjänar utan lön, den Ehrenstråle uppbär.

Jag besökte ock theol. adj. och prosten Hesslén, en liten genom artig omgängsman. Hos honom såg jag en bok, den jag näppeligen förestälde mig träffa hos en präst. Det var Voltaires . . .

Middag spisades hos biskop Engeström, som nu var helt munter och vid ledigt sinne. Biskopinnan berömmes för mycket vett och beläsenhet. Fröknarne voro mer artiga än vackra. Hr biskopen spelar nu, vid lediga stunder, gärna både kort och brädspel.

Jag hörde här magisterfrågan till förestående promotion: An litterarum scientiarumque cultura, nullis circumscripta limitibus, reipublicæ sit proficua?

Prof. Burmester har åtagit sig att parentera öfver riksrådet grefve Löwenhielm, samt prof. Colling att med ett tal lyckönska novum cancellarium Hiärne.

Löningsstaten här vid academien är följande: Professores njuta i lön 300 t:r säd, hälften råg och korn. Theologi hafva pastorater; och komma tvänne philosophi att också få pastorater. En är redan därmed försedd. De öfrige hafva præbendehemman. Bibliothekarien har 150 t:r säd samt 460 dal. smt i pengar. V. bibliothekarien har 60 t:r korn. Theologiæ adjuncterne hafva pastorater samt 160 dal. smt hvardera. Philosophiæ adjuncterne hafva endast 150 dal. smt [2]).

Då jag mot afton geck ut att promenera samt hvilade uti en lerhydda, feck jag höra ett nytt prof af vantrons värkan på människor; här söngo en myckenhet syrsor, jag frågade på hvad sätt de bäst kunde afskaffas? Mannen häpnade för min fråga

[1]) Han dog, innan utnämnandet skedde.
[2]) Genom tillökning hafva de nu 300 dal. smt.

och försäkrade, att han ej åstundade blifva af med desse sine väggmusicanter; ty man ansåge här för särdeles lyckeligit, när syrsor behaga sig hos någon inqvartera. Huru lätt, tänkte jag, kan man icke blifva lyckelig! Och består intet vår mästa lycka i inbildningen?

D. 31 Maji.

Hr biskopen hade till i dag utlyst visitation uti domkyrkoförsamlingen. Sådant sades här vara ovant; såsom aldrig förr händt, utan troddes det vara gjordt par pique mot domprosten Wåhlin. Emellertid infant jag mig i tanka att få höra något tal af biskopen, men jag blef bedragen. Sedan mag. Barohn hållit en kort och drägelig predikan öfver 1 Pet. 3: 15, började bispen examen, som han ensamen förrättade. Han hade många lustiga frågor.

Jag besåg i dag laboratorium chymicum, som nyligen blifvit färdigt. Det är ganska rymligt och af bättre inrättning samt långt större än i Upsala. Det intager hela nedra våningen. Ofvanpå är capellsal samt bokauctionskammare. En magister docens är här auctionist.

Middag spisades hos min aimable prof. Bring, dit jag med några andre främmande var buden samt tillbragte hela återstående dagen uti det angenämaste sällskap.

D. 1 Junii.

Besåg å nyo instrument- eller machinekammaren (supra p. 279). Första början till physicaliska machiner vid academien i Lund gjorde sal. prof. Menlös, hvilken 1732 gjorde hos konungen det löfte, att om han finge den då lediga matheseos professionen, ville han till academien skänka den af capit. mech. Triewald ifrån Engeland inskaffade apparatus physicus, hvilken Menlös af Triewald sig tillhandlat. Machinernes antal geck redan då till 300; ehuru en del af dem blifvit defecte till Menlös aflemnade; de hafva sedermera på academiens bekostnad blifvit completterade och med nya förökte. Man ville här ändteligen inbilla mig, att Otto Guerikes luftpump, dess egen nemligen, som han sjelf i Magdeburg nyttjat, var den man mig viste. Figuren liknade alldeles den som finnes i dess verk, men sådant hindrar intet, att ju flere kunnat vara gjorde efter en figur. Modell af Polhems uppfordringsmachine framtogs samt Leupolds luftpump, att genom en metallcylinder både condensera och rarifiera luften etc.

Jag feck i dag tillfälle att genomgå biskop Engeströms bibliothek, som tycktes utgöra något öfver 2000 band. Det innehåller

mest philologica och theologica. Är till större delen köpt efter dess svärfader, hr ärkebisk. Jacob Benzelius, för 5000 dal. smt. Dock hade ärkeb. Henric Benzelius behållit för sig en god del af de raraste böcker. Här voro goda bibeleditioner samt det rara Roberti Stephani Nov. Test. 1546 in 12., O Mirificam kalladt. Jag hade ej förr sett: Franc. Vavassor: Jobus, brevi commentario et metaphrasi poetica illustratus. Paris. 1679. 8:o. M. Nicolai Ol. Bothniensis Ὑπομνήματα öfver några Pauli epistlar funnos här mss. in 8:o. Nyare böcker sökas förgäfves i denna boksamling.

Sedan jag hos prof. Laurel spisat middag, besöktes å nyo academiska bibliotheket, som intager 3 rum uti öfre våningen af academien; härtill var ännu det 4:de apteradt helt nyligen. Bibliotheket står både trångt och illa. Rummen prydas af en del denna academies förtjänte lärares portraiter, hvilka uppräknas uti Linnæi Skånska resa, hvarest dock i stället för *Rostii* bör sättas *Elfvedalii,* såsom den förras bild här intet finnes, utan blifvit orätt för hr archiatern Linné berättadt. På prof. And. Stobæi contrefait läses:

Ter Pindi Rector, semperque Poëta Stobæus [1]).

Bland rara böcker vistes mig:

Missale Lundense. 1514. Fol.
Augustinus de Civitate DEI. Venet. 1470. Fol.
Julius Cæsar. Romæ. 1469. Fol.

Jag var dock mäst angelägen att genomgå manuscripterne. De voro hvarken många eller af utmärkt värde. Antalet var CLXX. Jag vill anföra några:

1. Liber Daticus. Tryckt och beskrifven af pr. Bring i Mon. Scanens. Vol. II. P. 1. p. 1—192.
2. Fasti necrologici. Likaledes af pr. Bring utgifne ibid. Vol. II. P. II. p. 193 sq.
3. Philippi Julii, Hertzogen zu Stettin, Pommern etc., Reise durch Deutschland, Engeland, Frankreich und Italien.
4. Flav. Vegetius. Ms. skänkt af prof. Riddermark.
5. Virgilius. Codex membranaceus nitidissimus. Det skönaste manuscriptet af alla, hitskänkt af sal. biskop A. Rydelius, som ock på främsta pärmen tillskrifvit följande: A. Rydelius, Philos. P. P. non minus suo erga Remp. Academicam studio, qvam lege impulsus, hunc operum Virgilii M. codicem manuscriptum, olim ex Germania in illustrem Bibliothecam Bannerianam, inde ad se forte delatum, nunc in Bibliotheca publica Carolina reponit, ibi, ut optat sperat que, errores tandem suos migrationesque terminaturum. Lundæ Gothor. 8:o Julii. 1713.

Åtskillige större värk voro i senare tiden till bibliotheket köpte, såsom Harduini Collectio conciliorum, Tomis XII. Paris. 1715. Fol. etc.

---

[1]) Uti prof. Brings Tal för kronprinsen p. 51 läses orätt: *Bis* Pindi Rector . . .

Hvad jag för öfrigit, så uti bibliotheket, som eljest utom fått inhämta rörande bibliothekets historia, är som följer[1]):

1658 då Carl X var sinnad att inrätta Lunds academie, öfverlades med biskop Winstrup härom, då ett bibliotheks inrättande äfven omtaltes.
1666 sedan academiens fundation blifvit stadfäst och academien
1668 inaugurerad, var ännu intet vidare bibliothek än någre öfverlefvor af capitels böckerne, som förvarades uti kyrkans chor, och ses kan af biblioth. Zach. Hults deröfver år 1687 författade catalog.
1669 d. 24 Febr. blefvo 500 daler anslagne till böckers inköpande.
1674 d. 31 Jan. anslogos likaledes 500 daler.
1676 fördes bibliotheket till Malmö, af fruktan för den annalkande fienden.
1684 skänkte Carl XI till academien det af kongl. rådet baron Gripenhielm köpte bibliothek, som prof. Silfversköld och biblioth. Hult i Stockholm emottogo af kongl. biblioth. Folcho [Falck] 1685, och underskrefne catalogen 1688 d. 14 Mart. vidare utvisar.
1687 tillkom prof. Rostii bibliothek, bestående af 500 böcker. Det afhämtades från Malmö af prof. Riddermark, som sedan aflemnade det till biblioth. Hult.
1688 skänktes biskop Winstrups hus till academie, då inrättning till bibliotheks rum påtänktes.
1698 anslogos vissa inkomster till bibliotheket, såsom 200 daler årligen af domkyrkians cassa; 200 daler årligen af academiens cassa utom hvad professorer, doctorer, adjuncter, magistrar och studenter vid sina tillfällen erlägga, äfven de som till präster ordineras och till pastorer promoveras.

Äfven erhölt bibliotheket ett exemplar af allt hvad vid tryckerierne i riket utgifves.

1703 sålde censor librorum, Peringer Liljeblad, åtskillige orientaliska böcker jämte 22 manuscripter till bibliotheket för 300 rdr.
1704 köptes Meckiska bibliotheket för 1474 daler 6 sk. smt jämte 25 manuscripter.
1706 sålde prof. Below till bibliotheket böcker för 303 daler 8 sk. smt.

Samma år skänkte Sparfwenfelt 15 arabiska och turkiska böcker till bibliotheket.

1707 köptes af prof. Riddermark böcker för 157 daler smt.

Utom de böcker, som ifrån prof. And. Stobæi sterbhus, och hvad [från] prof. von Döbeln, i anseende till uppburne penningar för ett communitets inrättning, som af Carl XII ogillades, till bibliotheket inkommit, äro väl åtskillige skänkte, men dock de mäste inköpte för bibliothekets egne medel. Och som rectores tillförene disponerade böckernes inköp, blefvo efter hvars och ens profession böcker anskaffade, som förorsakat mycken olikhet. Emellertid hafva H. Benzelius, D. Nehrman och K. Stobæus under sine rectorater förskaffat särdeles utvalda böcker. Cancellarierne Gyllenborgar, som på utmärkt sätt uti allt vårdat sig om academiens bästa, hafva i synnerhet antagit sig bibliothekets förbättring och tillväxt.

Böckernes antal sades nu stiga något öfver 12,000 band.

Bibliothekarier:

Christoph. *Rostius*, m. d. & p., archiater & medicus generalis i Skåne, har haft inseende på capitels bibliotheket både för och efter academiens inauguration.

---

[1]) Jamför äfven prof. Brings Tal p. 35 i not.

Eric *Elfvedal* var äfven præfectus bibliothecæ;
Nordeman likaledes; men inga rätta bibliothecarier, utan var

1. Zachar. Hult, Liljeståhle, 1684, förste bibliotecarius.
2. Bonde Humerus. 1696.
3. Joannes Steuch. 1703.
4. Andr. Stobæus. 1708.
5. Pet. Aurivillius. 1716.
6. Nicol. Lagerlöf. 1729.
7. Nicol. Oelreich. 1732.
8. Jonas Wåhlin. 1740.
9. Joh. Corylander. 1745.
10. Gust. Sommelius. 1767.

Såsom ännu ingen historia bibliothecæ carolinæ utkommit, har jag gjort mig möda med desse underrättelsers hopsamlande till någon anledning vid en dylik historias utarbetande; hvartill jag äfven uppmuntrade herrarna vid bibliotheket.

D. 2 Junii.

Hr doct. och domprosten Wåhlin behagade i dag visa mig sitt snygga bibliothek. Stammen härtill köpte han för godt pris af sal. biskopens i Wexiö doct. Humbles änka, men har sedermera ansenligen riktat det med nyare böcker.

Här funnos: Allgemeine Welthistorie, tyska öfversättningen; Unschuld. Nachrichten samt Acta Hist. Eccles.; Rom. Telleri Bibelwerk. 18 delar i 4:o.

Hr doctorn berömde Amsworths Annotationes in V libros Mosis, anglice, 1621. 4:o [1]).

Bland mindre allmänna böcker, som här voro, kunna räknas: Lux in Tenebris, S. Revelationes Chr. Cotteri, Christinæ Ponatoviæ et Nicol. Dabricii. 1657. 4. samt Tolands och Tindals arbeten.

Den som vill hafva underrättelse om helfvetet samt hvarest det är, må läsa: M:r Swinden, Recherches sur la Nature du Feu de l'Enfer et du lieu où il est situé. Amsteld. 1728. 8:o [2]).

Om Arnold, Kircken und KetzerHistorie, yttrade sig herr doctorn mycket tolerant; äfven så om doct. Spener.

Det stenhus, hvari hr doctor Wåhlin sjelf bor, har fordom tillhört Pufendorf, som där skrifvit sitt Jus Naturæ; sedermera har denna samma gård tillhört sal. biskop Anders Rydelius, så att lärdom i denna gård snart må anses för ärftelig.

---

[1]) Cfr *Juvieu*, Histoire Critique de Dogmes et des Cultes . . . i præfat. plag. 2 sub finem.

[2]) Cfr Unsch. Nachr. 1715. p. 158.

D. 3 Junii.

Sedan jag så någorlunda lärt känna Lund, reste jag därifrån till *Malmö*[1], för att gå öfver till Köpenhamn. Vägen emellan Lund till Malmö är en slätt af $1^1/_2$ mil, som lemnar ögat en fri utsigt, men hvars flygsand och skoglöshet uppväcker medömkan.

Skånske bonden sådde i dag sitt korn, och var det en rätt patriotisk syn att på en gång kunna räkna öfver 100 åkermän, som med sine, med 2 par hästar förespände skånska plogar körde desse vidsträckta åkerfält.

Efter $1^1/_2$ timmas resa kom jag till Malmö, en af våra vackraste städer i riket. Gatorna äro merendels breda, ehuru något krökande. Husen mycket gamla, såsom staden blifvit förskont för eldsvådor[2]. Det hus, hvari jag detta skrifver, utmärker sin ålder med åratalet MDXXIII (1523).

Stadens sköna torg är allmänt bekant och det vackraste man vill se. Rundtomkring äro 56 vackra träd af lind och castanier planterade, som gifva en behagelig både utsigt och skugga. Husen äro snygga och inuti rätt propre. På torget är den för staden så nödvändiga vattenledning, dit vattnet ledes från Pildammen, $^1/_4$ mil utom staden, under både vallar och grafvar samt härifrån sedan kringsprides till nästan alla brunnar i staden.

Staden omgifves af vallar och grafvar; och det åt sjösidan belägna urgamla slottet[3] har tredubbla grafvar och vallar. Dessutom af hafvet och en liten sjö omgifvet, tyckes belägenheten vara admirabel. Så fort fästningsvärken vid Landscrona blifva färdige, lemnas desse; dock torde slottet förtjäna bibehållas.

400 man infanterie af Prins Gustafs regemente ligga här i guarnison samt 2 compagnier artillerie, tillhopa utgörande 100 man, under generalmajor Adlerbielke.

Från staden utskeppas årligen emellan 80 och 100,000 t:r spanmål, hvilken mäst går till Göteborg. Äfven utgår något färgegräs. Handelen är här, som i hela Skåne, endast lurendrägerier, hvartill landets belägenhet gifver så önskeligit tillfälle. Staden äger ingen hamn, som är en obotelig skada. Alla fartyg måste ankra på öppna redden utom staden samt alla varor på båtar föras. Öfver vintern kunna här således inga fartyg bärgas[4].

---

[1] Hr landtmätaren J. Lor. Gillberg har utgifvit en Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfver Malmöhus lähn. Lund 1765. 8.

[2] Mäst af korsvirke, med gaflarna utåt, på gamla frænkiska sättet.

[3] Malmöhus kalladt; nu varande slott är uppbygdt 1537.

[4] Staden äger nu en spaniefarare samt 30 större och mindre fartyg. Då de vintertiden äro i Sverige, ligga de mäst i Landscrona.

Rådstughuset ligger vid torget; är ett gammalt stort hus, hvars ena gafvel ännu utvisar en kanonkula till minne af förra belägringen. Rådstugan prydes af Carl X, Carl XI, Carl XII, Friedrichs, dr. Ulricas, Adolph Friedrichs och Lovisa Ulricas kongelige portraiter. Ned vid dörren stå: Waldemar III, drottning Margaretha, Eric IX, Christopher III, Christian I, kong Hans, Christian II, Fridric I, Christian III, Fridric II, Christian IV samt Fridric III.

Omkring panelningen läsas följande, åtminstone till meningen, goda verser och domare reglor:

Naar nu Retfærdighed menges med Barmhiertigheed
Har Dommer Roligheed og utalig Sinnes Freed
Alvorlig skall een Regenter vere I ord oc gierning oc all gebære.
Vil hand vere myndig Hand lade sit skemt
Om hand vill fore gott Regement.
Letferdigh skaffer mere ont end gott
Det förer een Regenter fra ære till spott
Alvorlig Mand alvorlig talle
Gud oc Wisdom will det befalle.
Een Dommer skall söge efter Rett.
Den förtröckte at hielpe Du ej förget.
Hwad hielper mang skrifne Bud
Drick selff aff wisdoms Kielder
Tract efter i alting at gribe Gud
Aff Hannom alld wisdom opwelder.

Öfver ingången till förmaket läses:

Si duo de nostris tollas pronomina rebus
Prælia cessarent. Pax sine lite foret.
For ja og nej hafwer altid
I werlden weret megen stor strid.

Gent emot rådstugan, dock under samma tak, är den bekante Knutssalen, därest det i XI sæculo, kong Knut den helige till ära, inrättade Knutsgildet ännu samlas. Här uppvistes 2:ne innan och utan förgylte, stora silfverpocaler, hvarmed de tilldrickas, som till knutsbröder antagne blifva, samt en oformlig stor innan förgylt silfverbägare, som med bägge näfvar måste omgripas. Det ses, att gildet varit angeläget om drickeskärl. En dufva af silfver med vidhäftad kedja, som hänges den antagne knutsbrodren om halsen, förvarades här äfven. En stor och välljudande klocka uti S:t Petri kyrka är ock Knutslaget tillhörig.

Middag spisades hos min hederlige landsman, hr borgmästar Widegren, som med sin lilla täcka fru nyligen hitkommit.

Sedan besökte jag trivialskolan, som består af rector[1]),

[1]) Kongl. hofpred. Lars Ant. Borg.

conrector [1]), 4 colleger [2]) och 1 cantor; men scholgossarne voro nu endast 60 stycken. Rector och conrector hafva hvardera 130 t:r korn, den förre dessutom 10 præbendehemmans räntor och den senare 3:ne, hvartill komma ungefärligen 150 dal. smts årlig viss penningelön. Collegerne hafva ifrån 40 till 15 t:r korn jämte 50 dal. smts, och mindre, penningeinkomster.

Mot aftonen promenerade jag i godt sällskap på vallarne och utom staden, där svanor [3]), till en stor myckenhet, nu summo med sine nyss utkläckte ungar i Rörsjön. Jag hörde nu för första gång klockgrodorne, hvilka här skällde så starkt, som man ringt med flere kyrkors klockor.

D. 4 Junii.

Min gamle vän och slägtinge, hr tullförvaltaren Wong, som här bevist mig mångfaldige höfligheter, följde mig ånyo kring staden. Här äro 6 kyrkor. 1. S:t Petri el. Stadskyrkan, har ett högt, med bly täckt, torn. 2. Tyska. 3. Hospitalskyrkan. 4. Barnhuskyrkan. 5. Guarnisonskyrkan. 6. Slottskyrkan.

Kronobarnhuset besåg jag med särdeles fägnad. Fundation (består i kronotionde spannmål i Malmö och Christianstads län) är af k. Friedrich II i Danemark 1573 tillagd ett hospital uti Helsingör, men sedan Skåne blifvit svenskt, flyttades det till Malmö 1682. Dock har Stockholms barnhus en del af första fundation. Nu för tiden underhållas 180 st. barn på detta barnhus; hälften inne uti publique husen och hälften utom med månatligt underhåll, allt efter kongl. stat. Till de närvarande barnens undervisning äro tillförordnade 3:ne informatorer uti läsande, skrifvande och räknande samt en läremoder för flickebarnen; utom hushållerska och pigor till deras skötsel. Predicant och doctor, jämte syssloman, njuta äfven lön på stat; den sistnämnde sysslan bestriddes nu af den artige kamereraren Lindman, hvilken behagade visa mig hela inrättningen. Utan på huset läsas på en tafla dessa verser:

Adolph Friedrich Swears Drott
Önskas högsta sællhets mått
Utaf faderlöse små
Som hær NådeBrödet få.
A:o 1754.

---

[1]) Mag. Ludv. Öhreus.

[2]) Primus collega är kongl. hofpred. Cl. L. Ennes. Denna skola består sig således tvänne kongl. hofpredikanter, och lärer näppeligen någon collega i riket hafva hofpredikants titul mer än här.

[3]) Svanjagt hålles en gång om året, i slutet af Junii månad, vid Scanör; den är anslagen på landshöfdingens lön; då skjutas emellan 100 till 150, ja 200 stycken; dock fås ibland ej öfver 50.

Inuti ses Friedrich II bild i koppar stucken, med verser omkring:

Du Friedric Danskers Kong och många Drottars Lius,
Som stora ting har giort till höga Himlens æra,
Du har i Malmö stad anlagt för barn ett hus,
Dær de upp'hælle ha, samt tukt och seder læra.
Att de hær tjæna må sin Gud, sitt land och kong,
Af Öfverhetens hand de få ænnu sin föda,
Hær prisas Friedrichs namn af gammal och af ung,
En Friedrich lefver æn, fast flera æro döda.

Skiönt Friedrich sin års tid, fört krig mot Sweriges krona,
Man honom wörda bör, Man bör dess minne skona,
Ty han ock giorde væl och ganska myeket godt:
Stor æra han förtjænt för det wart Barnhus fått.

I folkemængd består Ett Rikes största styrka,
Nær folk från Barnaår Har lært sin Gud att dyrka;
Att tjæna fædersland, att bruka wett och hand;
En ungdom, som det lærdt, ær styrkan af ett land.

Kom wörda hær en dråplig Konungs minne,
Men glöm ej Gud, som böijer Kongars sinne.
Gie fattig Barn nödtorftigt dagligt bröd,
I dyrer tid ett hærligt understöd.
Kom lær min wæn, att efterdöme taga
Af högsta mæn uppå vår jord,
Så skall din tjænst din Herra Gud behaga
Som för din kropp hær Dukar dagligt bröd.

Eftermiddagen geck jag upp i Stadskyrkan. Jag kom just under skriftningen. då jag med förundran feck höra och se ej mindre än 3 präster, i en och samma kyrka, på en gång, dock hvar i sitt hörn, hålla skriftermal; som de allesamman hade starka röster. dem de ej eller sparde. gaf detta ett förfärligt dån och förekom mig ganska påfviskt. På hvart ställe var ej mer än 6 à 10 skriftebarn, hvilka myeket beqvämligare kunnat skriftas tillsamman. men vanan råder öfver allt; hr prosten och bägge capellanerne hafva hvardera sin särskilte skriftestol. Här såg jag åter den förbatelige skriftepenningen erläggas. den jag gärna önskade aflagd. till förargelses undvikande. äfven som den redan på många ställen i riket ej brukas. Prästen kunde ju under annat namn och vid annat tillfälle få denna lilla inkomsten ersatt, som visserligen är en catholsk qvarlefva. Sedan jag afhört skriften till slut, besåg jag det bakom altaret belägne gamla munke capell. som ännu äger de gamle munkstolarne i behåll. på hvilka med järnkedjor ligga fastläste (det må heta att fängsla lärdomen) XLI[1]) folianter såsom reliqvier af munkarnes biblio-

[1]) XLVII volymer står i [Linnæi Sk. Resa p. 181].

thek. De kunna anses som prof af de lärdas boksamlingar i Sverige för 200 år sedan; och att man ej måtte fatta om dem och deras lärdom för stora tankar, vill jag anföra följande titlar, som jag ur desse halfmultnade luntor afskref:

1. Index omnium, quæ dicta sunt a Divo Augustino. Bas. 1529.
2. Textus Biblie, cum Glossa ordinaria; i flere band.
3. Augustini Opera i X band.
4. J. Huss et Hieronymi Pragensis, Confessorum Christi Historia. Noribergæ 1558.
5. Concordantiæ Dictionum indeclinabilium, omnium utriusque Instrumenti Librorum. Basil. in ædibus J. Frobenii, 1523.
6. Chronologia. Witeb. 1570. På pärmen stod skrifvet: Liber Ecclesiæ Malmogianæ 1575.
7. Theatrum Vitæ Humanæ.
8. Theophylactus in IV Evangelistas, in Pauli Epistolas, in minores Prophetas Enarrationes. Bas. 1570.

Detta rum var nu ett härligt hemvist för svalorna, som både på böcker och pulpeter till öfverflöd documenterat sin närvarelse.

På en af gångarna i kyrkan geck en piga och sopade en grafsten, den hon sedan sandade och med färskt enris beströdde; jag frågade orsaken? Hon svarade: Mine föräldrar hvila under denna sten. Detta var både rörande och vackert. Vore bruket allmänt, skulle detta göra god lukt i kyrkan, där man eljest om sommaren ofta får besväras af lukten efter döda kroppar, såsom hos oss de lefvande ändteligen skola dödas för att hedra de döde med hviloställen uti kyrkor. Pour honorer les morts, faire mourir les vivans.

D. 5 Junii. Söndag.

Predikan afhördes i Stadskyrkan, där prosten Munthe sjelf hölt en nitisk predikan; efter gudstjänsten hölls ingen communion för altaret, utan berättades, att denna heliga förrättning skedde antingen i ottesångar eller lördags eftermiddagen; det så kallade bättre folket sades alla communicera i sacristian, en osed, som skall vara allmän öfver hela Skåne. Skola då usle stolt högfärdas, äfven då, när de alle som syndare borde samlas vid ett nådabord!

Jag spisade middag hos borgm. Widegren, dit nästan alla stadsens förnämare invånare eftermiddagen kommo, för att lyckönska den nya borgmästarinnan. Jag feck här åtskilliga artiga och nöjsamma bekantskaper; äfven af fruntimmer.

Politie borgmästaren Hagström försäkrade mig, att öfver 50,000 lass ved årligen till Malmö inkommer samt uppbrännes; hvartill deras myckna mältning ansenligast bidrager.

Pott är ett här brukeligit mål, och räknas 3 potter på 1 kanna.

Mot aftonen spaserade jag under lindarna omkring det sköna torget, dit svalkan, efter en het dag, lockat en myckenhet folk, under det örat förnöjdes af en skön musique från högvakten.

D. 6 Junii.

Motväder hade alla dagar hindrat afresan till Köpenhamn; kanske dock att goda vänners sällskap äfven gjort något. Vinden var väl ännu emot, men jag hade föresatt mig att innan aftonen se Köpenhamn. Således var jag redan ombord på min beställda båt kl. 6 om morgonen. Vädret var genom behageligit, men motväder och lugn gjorde, att vi loverade till kl. 4 eftermiddagen, då vi lade till vid danska hufvudstadens brygga.

Man går eljest öfver häremellan på 2 à 3 timmar, när vinden är god, och räknas 4 mil emellan Malmö och Köpenhamn. Uti Malmö är den anstalt fogad, att 10 formän skiftevis äro förbundne att hjelpa öfver de resande. Emellan Michaëlis och Påsk betales båten med 60 dal. kmt, men den öfriga årstiden med 48 dal. kmt. Som här sällan tryter resesällskap, följas merendels flere åt, då kostnaden är mindre.

Öfverfarten var i dag, ehuru långsam, dock genom angenäm. Svenska och danska vallen förnöjer på en gång ögat, och de många till och från Sundet gående fartyg äro fägnesamma prof af handelsrörelsen. Jag läste under vägen fru Nordenflychts poem i Vitterhets arbeten: Tåget öfver Bält, som nu förnöjde mig dubbelt, såsom stadd på sjön och i grannskapet. Härvid kommer jag ihåg, hvad någon skrifvit: In transitum Svecorum per fretum Balthicum 1658:

Mirum percipite prodigium
DEUS sveco gratificaturus
Pontem struxit super Ponto
Non de lapide sed de glacie,
Quo demonstraret
Se Summum esse Pontificem.

— —

D. 17 Junii.

Kl. 4 om morgonen var postvagnen för dörren, och jag färdig att lemna Köpenhamn. Jag tog vägen åt Helsingör, förbi kongl. lustslottet Hirsholm, som är enkedrottningens lifgedinge. Hela denna vägen, genom Djurgården, är ganska angenäm. Emellan Köpenhamn och Helsingör räknas 5 danska mil, och

kostar en vagn häremellan om sommaren $2^{1}/_{2}$ rdr. På 5 timmar körde jag häremellan. Som hastigast besåg jag Helsingör stad, med Croneborgs slott; men utsigten härifrån till både Norrsjön och Östersjön låter sig bättre kännas än beskrifvas. Det var något rätt vackert att nu på en gång kunna räkna 150 fartyg, som dels passerat dels skulle passera Sundet. Under tiden kunna ock flera räknas. Sundet emellan Helsingör och Helsingborg räknas vara en half svensk mil. Med en stark vind gick jag häröfver på litet mindre än 30 minuter; och var så åter på svensk botten. Båten kostade ock nu, efter särskilt accord. $1^{1}/_{2}$ rdr.

Jag feck nu landstiga på samma den brygga, där prins Gustaf, för snart 2 år sedan, emottog sin Sophia Magdalena, till minne hvaraf en sten blifvit där upprest, med denna påskrift:

År 1766
D. 8. Octobr.
Emottog Swriges KronPrins
GUSTAF
Sin Högtælskeliga Gemål
Prinsessan SOPHIA MAGDALENA
på denna trappa.

Sedan jag besett *Helsingborg*, reste jag till *Ramlösa* hälsobrunn, där hälsovattnet på ett undransvärdt vis faller ur sjelfva stenhårda klippan; tagandes därifrån vägen åt *Landscrona*, hvars fästningsvärk, så godt som i hafvet anlagde, vittna hvad människoarbetsamhet kan uträtta; och återkom midt i natten, under ett hällande regn, genomblött, till *Lund*, för att deltaga i det förestående academiens jubilæum.

D. 18 Junii.

Hr prof. Bring har utarbetat en ny Svea rikes historia. hvaraf 10 ark redan i Stockholm äro tryckte, dem hr prof. i dag lemnade mig till läns. Hr författarens bekanta stora insigt och lekande penna samt kärlek till sanning lära göra denna historia till en lika nödvändig som behaglig bok.

D. 19 Junii. Söndag.

D. 20 Junii.

I dag orerade prof. Colling öfver riksrådet Hiärnes nyss mottagna cancellariat. Af orationens både sammansättning och latin märktes nogsamt, att orator haft knapp tid, samt att den ej alltid är vältalig, som talar mycket. Vid detta tillfället utdeltes ock ett latinskt Carmen, såsom en Votiva et devotissima

acclamatio pubis academicæ, hvars auctor hr secreteraren A. P. Stobæus är.

D. 21 och 22 Junii.

Tillbragtes mäst med skrifvande; utom det jag eftermiddagarne geck ut för att se huru sysslosatte alla voro med præparationer till academiens förestående glada högtid medelst sitt första jubilæi firande.

D. 23 Junii.

Lunds academie, efter sin stiftare kallad Carolina, har nu stått i 100 år och borde sålunda fira sitt första jubilæum. Sådant hade väl bort ske d. 28 sistlidne Januarii, såsom academien på samma dag 1668 invigdes, men i anseende till årstidens obeqvämlighet utvärkades konungens tillstånd att därmed till i dag uppskjuta, då tillika Hans Majestäts namnsdag infaller. Då jag haft det nöjet att vid en så glad och för vetenskaperne fägnesam fäst vara tillstädes samt uti dess högtideligheter deltaga, vill jag för efterverldens skull härom lemna en omständelig beskrifning.

Berättelse om kongl. carolinska academiens i Lund första jubelfäst d. 23 Junii 1768.

Onsdagen eller d. 22 Junii blefvo samtelige hitkomne främmande, så af ridderskapet och adeln som präste- och borgareståndet, tillika med academiestaten samt stadens magistrat, prästerskap och scholæbetjäning, af kongl. academiens nuvarande rector, hr prof. Gustaf Harmens, genom ett tryckt svenskt programme kallade till att deltaga uti kongl. academiens underdånige fägnadsbetygelser uppå konungens höga namnsdag, då academien tillika erhållit tillstånd att fira åminnelsen af sin 1668 under konung Carl XI minorennité skedda invigning till ett allmänt lärohus. Samma dag, d. 22, ankommo från Malmö 100 man af Kronprinsens regemente till vakthållning samt 50 man artillerie med 8 kanoner, hvilka placerades på Lundagård gent emot kyrkan. Tryckt ceremonial, på 6 sidor i 4:o, utdeltes äfven till rättelse för nästa dagens högtidelighet.

På torsdagen kl. 7 om morgonen öppnades högtideligheten genom 8 styckeskott; straxt därefter läto trumpeter och tvänne par pukor höra sig ifrån observatorii altanen öfver academie huset, hvarvid ps. n:o 112 Lofver Gud i himmelshöjd, utblåstes. På samma tid besattes portarna till academie gården, sjelfva academie huset, kyrkodörrarne jämte alla 3 ingångarne till choret och orgellectaren samt de utsedde bänkarne för processio-

nen med nödig vakt af H:s kongl. Höghet Kronprinsens regemente till förekommande af trängsel och oordning.

Kl. 8 ringdes första gången till gudstjänsten, då musik af pukor och trumpeter å nyo anstäldes på observatorii altanen. Emellan kl. 8 och 9 samlades alla främmande af ridderskapet och adeln samt öfriga stånden, som ville bivista processionen till kyrkan, tillika med biskopen, professores, adjuncti, magistri docentes, exercitiimästare och studerande ungdomen uti academie huset: ridderskapet och adeln uti consistorii rummet, borgareståndets ledamöter i stora auditorio, biskopen med rector magnificus, professores, prästeståndets ledamöter och alla till academie staten hörande uti bibliothekssalen, men de studerande uti lilla auditorio.

Kl. 9 skedde sammanringningen, då processionen förfogade sig ifrån academie huset till stora eller västra kyrkoporten öfver gatan uti följande ordning. Först geck academie vakten; dernäst studerande ungdomen, efter växt och storlek parade, utan afseende på sina olika nationella samfund; därefter de som till borgareståndet höra [1]); sedan academie staten och prästerskapet under hr biskopens och procancellerens d:r Engeströms samt academiens rectoris magnifici [2]) företräde, för hvilka academiens ministri publici gingo med silfverspirorna i sina händer; och sluteligen kom respective ridderskapet och adeln under fältmarskalken grefve Hamiltons anförande. Vid ingången i kyrkan emottogs processionen med pukor och trumpeter, som rördes ifrån orgelläktaren. Studerande ungdomen intog sin lectare och vanlige ställen; borgareståndet satt uti de vanlige borgarebänkarne vid stora gången; academie staten uti magistratens och herrar handlandes bänkar; ridderskapet placerade sig uti professorum och de öfrige dertill hörande bänkar, hvarest noblessen, adjuncti, docentes med flera af academie staten eljest pläga sitta [3]). Så snart processionen intagit sina rum, började högtidelig gudstjänst, under hvilken uppfördes på orgellectaren en skön musique af violiner, flûtes traversières, hautbois d'amour och sång, hvarefter domprosten, doct. Wåhlin, uppsteg i predikstolen och hölt en härlig predikan i anledning af Ps. Dav. 147 v. 12, 13. Ingångsspråket togs af Ps. 102: 19. Efter slutad predikan söngs: O Gud vi lofve dig, under accompagnement af pukor och trumpeter tillika med hela orchestren samt canoners lossande. Därpå messades välsignelsen för altaret, hvarpå pro-

[1]) Anförde af borgmästar Borup i Lund samt borgm. Widegren i Malmö.

[2]) Rector var utsmyckad med en ny kåpa och hatt af violett sammet med gullgaloner.

[3]) Af fruntimmer var här en fast otalig mängd, alla bänkar fullpackade.

cessionen begaf sig, under pukors och trumpeters klang, i samma ordning, som förut är beskrifven, upp till choret genom stora dörren bakom altaret, där vakt uppstält sig omkring främsta chorplatsen, där cathedern är, och hvarest processionen satte sig i den ordning, att på sidorne af kongsstolen stod främst en ledig ländstol för hans excellence illustrissimus cancellarius och där bakom stolar för ridderskapet och adeln, så många som rymmas kunde; de öfrige tillika med prästerskapet, borgareståndet och flere främmande af stånd och värde utaf bägge könen intogo de nya lectare, som till den ändan öfver de så kallade munkebänkarne voro inrättade; men studerande ungdomen blef stående på golfvet i den yttre chorplatsen och i munkebänkarne. Så snart musiken upphört, steg hr biskopen och procancelleren d:r Engeström, klädd i nya chorkåpan, upp i cathedern och med ett tal på svenska (som dock ingen kunde höra) å kongl. maj:ts vägnar samt uti illustrissimi cancellarii ställe lemnade det anbefallte yttrande af kongl. maj:ts nådigste välbehag öfver samtelige lärarnes ådagalagda flit uti vetenskapernas oppodlande och ungdomens undervisning de förflutne 100 åren öfver, med tillagd lika nådig försäkran om beständig kongl. nåd och privilegiernes handhafvande för framtiden, efter hvilket tröttsamma och ohörliga tals slut en vacker concert uppfördes. Häruppå trädde rector magnificus [1]) uti cathedern och hölt sjelfva jubelfestorationen, äfven på modersmålet. Emellan företalet och sjelfva orationen blefvo de till den ändan utgifne tryckte verser [2]) (som voro usla och ett så högtideligt tillfälle helt ovärdige) af tvenne stämmor afsungne och med accompagnement af åtskillige instrumenter. Talet handlade om: Vetenskapers och konsters flor under en Adolph Friedrichs milda regering. Emot slutet och då orator var begripen uti lyckönskningarne för kongl. huset, lossades kanonerne uti flere omgångar [3]); men efter slutad oration uppfördes åter concert; hvarefter processionen uti förut nämnda ordning geck ifrån choret genom kyrkan tillbaka till academie huset. Så snart processionen reste sig upp af sina säten, instämde församlingen psalmen n:o 305: Nu tacker Gud allt folk etc., som hela orchestren med pukor och trumpeter accompagnerade, och fortsattes sången och musiquen under hela marchen utur choret och kyrkan till academien, hvarifrån sedermera hvar

---

[1]) Hr prof. Harmens var nu fjerde gången rector samt tillika senior academiæ.

[2]) Man utdelte ock några andre både latinske och svenske verser, men alle infra mediocritatem.

[3]) Under psalmens sjungande och oration lossades 320 skott och under skålarnes drickande vid balens öppnande öfver 200 st.

och en förfogade sig hem till sitt qvarter för att få någon annan föda för magen än orationer. Klockan var redan 2, då vi kommo ur kyrkan. Nu var de lärdes fest slutad, men fruntimren hade ej häraf haft särdeles nöje. De borde ock roa sig vid ett så gladt tillfälle. Därtill var ock anstalt fogad. Eftermiddagen kl. 5 samlades alla främmande af stånd och värde, hvilka dagen förut blifvit budne, tillika med academie staten och öfrige gäster uti rectoris magnifici prof. Harmens' hus, hvars tillgångar voro med vakt förvarade, så att inga andra sluppo in än de som hade polletter att uppvisa. Sedan alla voro samlade till ett antal af 300 personer, började festiviteten med de kongel. och kongel. husets skålar under styckeskott och stark musique af pukor och trumpeter. Sedan öppnades balen, som med aftonmåltiden upptog mästa delen af natten. Jag har ej nog insigt uti fruntimmers coiffure och fåfängeliga grannlåt för att beskrifva all den prakt, hvaruti de här lyste; man sade mig, att alla handtvärkare, som på något sätt hafva att göra med fruntimmers beklädning, flere månader varit sysslosatte både i Lund, Malmö och kanske flerestädes endast med arbete för denna dagen. Så många fruntimmer, så många nya robar; och ögat kunde lätt förvirras, endast af de många åtskilliga färgor, som här presenterade sig; ty förtjusande skönheter voro just intet synbara, ehuru man bland denna täcka flock såg många rätt vackra ansigten. Det förstås af sig sjelft, att alla voro angelägne om att behaga. Den naturliga och af konsten länta fägringen bidrogo till ett ändamål. Alla de förnämsta skånska herrskapen voro här samlade. Deras prakt är bekant och var bäst synbar vid ett jubilæum. Stadsens skönheter ville ej vara sämre. Åter en anledning till en utan tvifvel loflig täflan könet emellan! Korteligen, här var på ett ställe samladt allt hvad Skåne äger vackert och behagligt. Kunde jag ledsna i ett så angenämt sällskap? Och ändå var jag mätt af dessa grannlåter klockan ellofva, då jag geck hem att sofva, under det andre dansade sig trötte till kl. efter 4 om morgonen.

D. 24 Junii. Midsommarsdagen.

Nu var hvilodag. Aldrig en af gårdagens skönheter, som så lätt trippat i dansen, hade orkat till kyrkan. Sanningen att säga såg jag ingen af hela sällskapet, hvarken man- eller qvinnkön, nu i Guds hus, där likväl rätta tillfället varit att fira ett Gudi behagligit jubilæum. Mot aftonen hade man ändtligen hvilat ut, så att man här och där träffade en blek och trött skönhet promenerande. I afton dansades privatim på flere ställen i staden, i synnerhet hos prof. Benzelius [1]), som under hela jubi-

[1]) Och prof. Harmens, där man förtärde gårdagens reliquier.

læum hade stark inqvartering af herrskaper. Jag gjorde eftermiddagen åtskillige visiter, med hvilade ben och muntra sinnen; då jag allestädes träffade matta och förlamade bilder, hesa bröst med flera mala necessaria saltantium. Man brydde mig för philosophisk kallsinnighet, som ej längre deltog i så sällsynta högtideligheter. Min hvilta kropp var mitt bästa försvar.

Det var i afton tillämnadt att anställa fyrvärkerie, men som vederbörande varit därpå för dyra, stannade allt vid projectet.

D. 25 Junii.

En ny högtidelighet börjas med en ny dag. Man promoverade nu 18 theologiæ doctorer, dem dels egen förtjänst, dels konungens nåd, dels partie och konster gjort doctorshatten värdige. Hr biskop Engeström var promotor och utgaf ett mera långt än vackert program [1]) till aktens bivistande, som han öppnade med ett latinskt tal: De doctoribus theologiæ antiquiorum et recentiorum temporum; ämnet har jag lärt ur programmet, ty af sjelfva talet hörde jag intet ord, ehuru jag stod orator ganska när. Hr biskopen talar så sagta, som ville han, att ingen skall höra något af allt hvad han säger publice [2]). Sedan proclamerades till doctores theologiæ: 1. hr biskop Forssenius, 2. öfverhofpred. Montelius, 3. prof. Clewberg, 4. prof. Munthe, 5. prof. Nelander, 6. prof. Hesselgren, 7. prof. Kalm, 8. prof. Trozelius, 9. pastor Wilcke, 10. prost. Werander, 11. dompr. Herweghr, 12. prost. Engeström, 13. lect. Knös, 14. prost. Lagerman, 15. lect. Sparschuch, 16. prost. Luth, 17. lect. Rogberg, 18. prost. Thomæus [3]).

Theol. adjuncten och prosten Munck framstälde doctoralfrågan: An ex præsenti studii theologici statu de futuris theologiæ iudicari possit incrementis? Det var en bitande satir öfver de nye doctorerne och en fullkomlig likpredikan öfver hela theologien, hvars aftagande och ändteliga undergång adj. Munck icke spådde, utan med visshet försäkrade förestå. Bland de därtill anförde skälen voro bland andra: öfverflöd och missbruk af doctorstiteln, som per cuniculos sökes, till täckelse för okunnighet och lättja; prästernes jordiska omsorger, som drager dem från rätta ändamålet af deras ämbeten, hvartill prästegårdarne

---

[1]) Däruti uppräknas de nya doctorernas namn, så att programmet har sitt värde.

[2]) Vid bordet talar hans högvördighet ganska högt.

[3]) Af alla dessa högvördige herrar voro professores Munthe och Trozelius endast närvarande. Prof. Nelander, som blifvit satt under prof. Munthe, blef dagen förut så opasslig, att han närvarande ej kunde emottaga sin eljest så väl förtjänta doctors hatt.

ej litet bidraga; prästeståndets deltagande i regeringen vid allmänna riksmöten; att så många nöt vigas till präster m. m. Sådane mer och mindre grundade skäl uppväckte åtminstone det närvarande prästerskapets stora harm, de förnuftige åhörarenas missnöje samt de öfrigas eller pluralitetens skratt och löje. Hr prosten hade mera bemödat sig om saken än om en prydelig latin. Prof. Munthe besvarade denna rätt svåra frågan helt värdigt, med styrka och eftertryck, och gjorde svaret ännu behageligare med en täck latin. Prof. Trozelius tackade vidlöftigare än behof varit. En torr latin är rätt den sämsta spis för en hungrog maga. Icke en gång den sköna musiquen, som hela acten genom hördes, samt de vid detta tillfället utdelte svenske verser kunde försona tidens utdrägt; ty klockan var redan 3, då vi kommo ur kyrkan, och jag gjorde Rosén följe hem för att spisa middag.

D. 26 Junii. Söndag.

Åter en hvilodag, efter ordets närmaste bemärkelse; åtminstone förmiddagen; ty eftermiddagen feck man se herrskapen åka på visiter uti sine granna och med 3 par hästar förspände vagnar. Man kunde snart narras att mera se på equipagen än herrskapen, som dem ägde. Jag spisade middag hos prof. Munthe, där hela dagen bortpratades bland en stor mängd folk.

D. 27 Junii.

Hr prof. och juris doct. Bring promoverade i dag juris doctorer. Han hade därtill dagen förut anslagit ett vackert historiskt program, hvaruti han omtalar juris doctorum heder och anseende i förra och senare tider, äfven i Sverige, samt anförer sluteligen någre furstars och förnäme herrars exempel i nyare tider, hvilka icke försmått doctors hatten; detta ansågs som en förtjänt satir mot assess. Corin med de andre herrar, hvilka hos konungen dels afsagt sig, dels undanbedit sig den dem tillbudne hatten. Sedan den sköna musique stannat, som alltid från orgellectaren hördes under alla dagars processioner, öppnade promotor acten med ett tal: De legum vi et in mores influxu, hvarpå till doctorer proclamerades: hr juris profess. Colling, räntmäst. Ek, häradshöfdingarne v. Engeström och v. Otter, borgmästarena uti Lund och Malmö, Borup och Widegren, samt jur. adjuncten i Lund Chronander [1]) Deras hattar voro med hvitt sidentyg öfverdragne samt blått band omkring, med gulltofs i hörnet. Frågan framsattes af jur. doc. hr Erl. Sam. Bring, de arbitrio judicis,

[1]) Af desse voro herrar v. Engeström och Otter ej närvarande.

eller som sjelfva orden lydde: Qui fiat ut in multis casibus nimia videatur a summo legislatore data esse judicibus licentia atque libertas, pro lubito dijudicandi controversias judiciales? eller på ren svenska: om icke lagstiftaren gifvit för mycken frihet med de orden i lagen: pröfve domaren. Borgmästar Widegren besvarade frågan och försvarade domares profrättighet, hvarpå doct. Chronander slöt sollenniteten med vidlöftiga och granna tacksägelser, dem jag ej stod ut med att höra till slut, såsom min mage påminte mig, att jag skulle äta middag hos hr lifmedicus Wollin.

Eftermiddagen bortgick med visiter och afskedstagande.

D. 28 Junii.

Man hade förra dagarne ätit, druckit, dansat och förkylt sig, allt till öfverflöd. Hälsan lider häraf. Medici behöfdes. Deras högtideliga promotionsdag firades nu. Promotor var hr profess. Eberh. Rosén, Lundensium Hippocrates. Dess utgifna program afhandlade kort läkarekonstens samt doctorstitelens öden. Sjelfva oration handlade: De limitibus naturæ et artis in sanandis morbis, och afhördes med särdeles nöje.

Härpå utropades till doctorer, frånvarande: Herman Schützer, archiater, præses i chirurgiska societeten och ledamot i Vet. acad., Petrus Strandman, demonstrator botanices reg. ad profess. hist. nat. holm.; Car. Gust. Sandmarck, med. licent., medicus ad ædem inoculationi variolarum dicatam; Car. Gust. Laurin, philos. et med. candidatus; närvarande: Andr. Eil. Barfoth, med. licent. et prosector ad theatr. anat. acad. lundens.; Sam. Feuk, med. licent. et nosocomii provinciæ malmogiensis, quod Lundæ est, medicus; Georg Henr. Bæyer, med. licent. et designatus civitatis ystadiensis medicus; Kilian. Muhrbeck, med. licent.; Gust. Jon. Hiertzeel, med. licent.

Deras hattar voro af ljusblått sidentyg, med hvita band och rosor. Under hela acten suckade jag troget: Gud bevare hälsan!

Med. adjuncten, doct. Aretin framstälde frågan: An anatomia internarum corporis humani partium ab omnibus medicis clinicis necessario addiscenda est, pro feliciori, faciliori in praxi clinica successu. Mig tycktes, att saken talte för sig sjelf, emellertid skulle ock prosector Barfoth härpå gifva svar, hvarefter doct. Hiertzeel slöt acten med tacksägelser och önskningar, å egne och kamraters vägnar, att få vara herrskapet till tjänst.

D. 29 Junii.

Philosophiska faculteten borde vid ett så högtideligit tillfälle ej förgäta utdela kransar till sina candidater. Om de voro de

siste, voro de ock talrikast. Magister promotion slöt i dag hela jubelfästen. Den hölts, liksom alla de förra dagars promotioner, i domkyrkans så kallade munkechor, därest alla carolinska academiens sollenniteter hållas. Promotor, hr prof. Eric Gust. Lidbeck, uppräknade i sitt utdelta program alla promotioner, som i philosophiska faculteten varit nu på förflutne 100 år vid Lunds academie. Man hade 20 gånger promoverat magistrar, hvilka sammanlagde utgjorde ett antal af 767 höglärde män. Professor Lidbecks oration handlade: De incremento scientiarum philosophicarum sæculari ad hanc academiam. Härpå promoverades LXXV herrar magistrar, hvilka dels undergått examina och disputerat ordenteligen, dels, såsom redan präster, erkändes för giltige[1]. Allmänt sades dock, att af bägge sorterne voro många uselheter admitterade. Deras namn (och lärda arbeten) kunna ses af den utdelta promotionsskriften. Magisterfrågan: An litterarum scientiarumque cultura, nullis circumscripta limitibus, reipublicæ sit proficua? framställdes kort af adj. Lemchen och besvarades med en onödig och mattande vidlöftighet af primus, hr Synnerberg, VGothus. En smålänning, hr And. Broman, complimenterade till slut på vanligt vis, hvarmed acten var ändad samt hela jubilæum slutadt.

Knapt hade festivitates jubileæ tagit ända, förr än jag måste lemna Lund, i ovisshet om icke postjakten redan var segelfärdig från Ystad. Sålunda reste jag samma eftermiddag, d. 29 Junii, från Lund, där jag, på några gynnares tillstyrkan, förut aflemnade en ansökning om förslag till den efter adj. Fröling här vid academien lediga philosophiska adjuncturen.

Inlagan lydde så här:

Maxime spectabilis Herr Decane samt Ampliss. Facult. Philosoph.

Till den vid kongl. carolinska academien nu lediga philosophiska adjuncturen, vågar, bland andra, äfven jag mig, i ödmjukhet, till förslags erhållande, anmäla. Vid 28 års ålder kan den så kallade meritlistan ej vara mycket lång eller af särdeles förtjänster sig utmärka. Efter idkade studier vid Upsala och Åbo, blef jag, på förra stället, philosophiæ candidat 1761; magister 1764; presiderade tvänne gånger 1765 och blef straxt därpå af philosophiska faculteten i Upsala antagen till docens samt erhölt ännu samma år hans kongl. höghets, academiens höga cancellers, fullmagt att vara amanuens vid bibliotheket i Upsala.

[1] Närvarande voro, om jag annars räknade rätt, XL.

Med hvad flit och åhåga jag härutinnan sökt fullgöra mina skyldigheter, anstår mig ej sjelf att anföra; men som min förestående utrikes resa, till ytterligare kundskaps inhämtande, ej lemnar mig tid att vitnesbörder därom inhämta, torde mig tillåtas att härhos i ödmjukhet bifoga afskrift af det academiska vittnesbörd, som mig vid afresan från Upsala meddeltes. Utom den kärlek och lust jag från spädaste åren haft och ännu har för academiske vetenskaper, har jag sålunda ingen ting att anföra till undskyllan af det steg jag härmedelst dristat taga och hvarmed jag ingalunda vill hafva någon skickeligare och mera förtjänt på minsta sätt förfördelad.

Framhärdar etc.

Hvarken vill eller bör jag hafva syslan, men för vissa orsakers skull (dock mäst för ro skull) har jag anmält mig till förslags erhållande. Videbimus.

Jag afreste, som sagdt är, eftermiddagen kl. 3 från Lund och tråkade den af flygsanden på många ställen så besvärliga vägen åt *Ystad* (5 mil från Lund), dit jag framkom kl. 12 om natten; och sedan jag fått höra, det postjakten ännu låg qvar för motvind, lade jag mig att sofva.

D. 30 Junii.

Sedan jag hos borgmästaren låtit påskrifva mitt pass samt det sedan hos postinspectoren uppvist och erlagt frakt, 7 dal. 24 sk. smt, feck jag passagersedel, mot hvilkens oppvisande på jakten sakerna mottogos [1]. Sålunda var jag nu resfärdig, men här feltes vind. Under det jag härpå väntade, beságs i dag staden, som är liten och till byggnaden skånske städerne alldeles lik.

Mot aftonen gick jag om bord, där jag träffade ett godt sällskap passagerare uti öfversten gref Lewenhaupt, drabanterne Åkerhielm och Lewenhaupt, hofjunkaren grefve Piper med dess informator, min gamle skolcamerad mag. Mårten Meurling. Vårt första göromål var att äta. Gref Lewenhaupts kosteliga bränvin gaf mig anledning att efterfråga ingredientierne till en så välsmakande liqueur. Den är som följer:

Till 6 kannor franskt bränvins destillerande tages:

6 lod angelica
16 d:o kummin
8 — fänkol
8 — anis
16 — enebär, hvilka, väl krossade, läggas natten öfver uti 1 stop bränvin, att saften må väl utdragas.

[1] Det var på kongl. postjakten: Prinsessan Sophia Albertina.

Sedan gör man det sött, efter behag, med kokt sockersirup, som nb. het slås uti (eljest blir det ej klart); vanligt vis tages 1 skålp. socker till 1 kanna bränvin [1]. Visst är, att detta bränvin var det bästa jag nånsin smakat; hvadan jag ock var angelägen att anteckna compositionen. Det sista jag i Sverige lärde var sålunda att destillera bränvin.

Natten kom och hafvet lugnade; men i hopp att det efter midnatt kunde blåsa upp, lade vi oss om bord, där hvar en sof i sin busa.

Vid hvarjehanda tankar insomnade jag, osäker om och när Gud behagar låta mig mera hvila uti mitt kära fädernesland.

---

[1]) Ännu ett mycket godt recept:

till 6 kannor godt bränvin tages:

pomeransskal	½ skålp.
citronskal	— —
fänkol	— —
anis	4 lod
kummin	— —
rosmarin	— —
angelica	3 lod
gallego	— —
calmusrot	— —
allersmak	8 lod
canel	2 —

Desse species läggas i bränvinet, att stå öfver natten; sedan destilleras. Uppblandningen sker med sockersirup, kokt af 1 stop vatten med 2½ skålp. socker.

Forskningar om Skånelands kyrkor.

I sin «Skånes konsthistoria för medeltiden», utgifven år 1850, har *C. G. Brunius* beskrifvit och under vissa allmänna rubriker sammanfört ett flertal af Skånes märkligare kyrkor; några omtalas också i hans «Resor», likasom kyrkor i Blekinge och Halland (jfr resebeskrifningarna från 1838, 1849, 1854 och 1857). Redan på hans tid hade skåningen *Nils Månsson Mandelgren* under upprepade vandringar rundt kring Sverige också börjat undersöka sin födelseprovins' och de andra sydsvenska landskapens kyrkliga minnesmärken; och när han vid slutet af sin lefnad öfverlämnade sina samlingar till Lunds Universitet, hade han hunnit göra afbildningar eller åtminstone anteckningar från hela landets socknar med rätt få undantag.

Från Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien hafva under de sista årtiondena då och då undersökningar företagits, särskildt med anledning af någon förestående restaurering eller rifning; och i dess «topografiska arkiv» — där bl. a. Brunii samlingar förvaras — finnas uppgifter (dock mest äldre) om åtskilliga sydsvenska kyrkor samt många afbildningar af sådana. Dessa uppgifter och afbildningar hafva af *Hans Hildebrand* delvis redan begagnats i det stora arbetet om Sveriges medeltid, hvari man ytterligare har att vänta en särskild afdelning om «konsten». Emellertid synas forskningarna för nämnda akademis räkning icke

hafva bedrifvits systematiskt; och man måste djupt beklaga att icke för längesedan ett noggrannt *inventarium* upprättats öfver våra minnesmärken. Just detta borde väl vara akademiens uppgift. Funnes — helst i tryck — ett sådant inventarium af våra kultur- och konstminnesmärken, såsom förhållandet är i de flesta delar af Tyskland samt äfven i Frankrike, skulle man säkerligen icke vågat förstöra så mycket af konstnärligt och historiskt värde, som man gjort äfven under de sista årtiondena. Saken är nog också den, att man från Stockholm, så länge man icke har aflönade ombud i de olika landsorterna, «provinskonservatorer», ej heller rese-inspektörer, *icke kan* öfvervaka fornminnenas bevarande i vårt vidsträckta land. Den stora uppgiften måste åtminstone delvis upptagas af enskilda personer och föreningar. Så har redan flerstädes skett med framgång; om den Mandelgrenska institutionen skall jag nedan meddela några upplysningar.

Skånes äldre minnesmärken synes man emellertid från dansk sida hafva på flera punkter grundligt och mera systematiskt undersökt; och i det danska statsmuseets samlingar torde från dem — t. ex. de gamla borgarna och slotten, men äfven många af kyrkorna — finnas bättre uppgifter och teckningar än i det svenska riksmuseets. Från dansk sida har också den kyrkliga arkitekturen blifvit föremål för en verkligt vetenskaplig bearbetning; jag åsyftar särskildt *J. B. Löfflers* «Udsigt over Danmarks kirkebygninger . . .» (1883), där åtskilliga äldre skånska kyrkor, främst Lund och Dalby samt omkring ett tjugotal andra, behandlas i sitt sammanhang med Danmarks kyrkobyggnader. I flera danska planschverk meddelas också prof på äldre sydsvensk arkitektur.

Under de senare åren hafva i Sverige åtskilliga arbeten framkommit, som beröra medeltida byggnadsverk i södra delarna af landet. I «Tegelarkitekturen i norra Europa och Upsala domkyrka» (1897) har denna uppsats' författare också lämnat en öfversikt af tegelkyrkorna i Skåne, mest dröjande vid de större stadskyrkorna. Om den första daterade tegelkyrkan, Gumlösa (af 1191), hafva flera uppsatser skrifvits, t. ex. i «Boksamling utg. af skånska landskapens historiska och arkeologiska förening» 1891 af *C. O. Arcadius*. Ännu återstår emellertid mycket att i

fråga om teglets användande utforska; en sådan kyrka som t. ex. S. Maria i Ystad förtjänade en särskild undersökning [1]).

R. Steffen har i «Romanska småkyrkor i Östersjöländerna» (1901) mer eller mindre uttömmande behandlat åtskilliga frågor rörande Sydsveriges kyrkor, så om de gamla träkyrkorna i Småland (mest efter äldre otillförlitliga uppgifter) samt om vissa typer af stenkyrkor i Småland och Skåne och särskildt om de genom torn- och korförhållandena så märkliga kyrkorna i Kalmartrakten och på Öland. Hvad författaren emellertid kunnat framdraga rörande inflytelserna utifrån och till jämförelse med särskildt Tysklands kyrkor är förvånande ringa och föga uttömmande. — I smärre uppsatser har *O. Janse* påvisat flera intressanta egendomligheter t. ex. rörande den ursprungliga takkonstruktionen (öppen takstol) i en del sydsvenska kyrkor; och om det äldre kyrkomåleriet i Skåne har *O. Rydbeck* i denna tidskrift offentliggjort en förtjänstfull uppsats. Tidskriftens *utgifvare* har också (1900) lämnat viktiga bidrag till den kyrkliga ornamentikens och bildhuggeriets historia i Skåne under renässansen — för dess konst saknade ju *Brunius* nästan all förståelse, såsom hans inträdestal i Vitterhetsakademien (1853) ådagalägger, och såsom ännu sorgligare visats af den sköfling han lät vackra renässansmonument i Lunds domkyrka och annorstädes

[1]) Frågan om tegelarkitekturens första framträdande i norra Europa och vid Östersjön har också under de sista åren lifligt diskuterats i Tyskland. *O. Stiehl*, stadsbyggnadsinspektör i Berlin-Steglitz och lärare vid tekn. högskolan i Charlottenburg (liksom den nedan omtalade Seesselberg), har i ett stort arbete «Der Backsteinbau romanischer Zeit besonders in Oberitalien und Norddeutschland» (1898) samt i senare tidskriftsuppsatser sökt lösa nämnda fråga; han anser, att Norditaliens tegelarkitektur varit den egentliga förutsättningen för Nordeuropas, att både teknik och formgifning i den senare härledts från den förra, samt att denna tegelteknik jämförelsevis sent (mot 1100-talets slut) började användas vid Elbe och norr darom. *R. Haupt*, provinsialkonservator för Schleswig-Holstein, har delvis såsom självförsvar häfdat en motsatt ståndpunkt (jfr hans polemik med Stiehl i några nummer af «Beilage zur Allgemeinen Zeitung» 1902). Haupt stöder sig äfven på flere skandinaviske forskare, särskildt Löffler; och åtminstone i fråga om tegelarkitekturens ålder i Nordeuropa har han tvifvelsutan rätt — i Sydskandinavien användes teglet till flera stora byggnadsverk redan omkring och strax efter 1100-talets midt.

undergå. Annars har Brunius beskrifvit några renässanskyrkor i Sydsverige, såsom (i en tidskriftsuppsats 1859) Genarps kyrka, ett bland de märkligaste exempel vi äga på 1500-talets arkitektur, samt (1852) Kristianstads vackra tempel, hvarom sedermera (1887) den danske forskaren *F. R. Friis* i en liten afhandling lämnat värdefulla meddelanden.

Det märkligaste arbete, som under de senare åren utkommit om Skandinaviens arkitektur, *Fr. Seesselbergs* «Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker» med tillhörande atlas (1897), må också här omnämnas, då det kan sägas utgå från Lunds domkyrka, hvilken ju förut grundligt, fastän nästan utan jämförande konsthistoriska undersökningar behandlats af *Brunius* (2. uppl. 1854). Seesselbergs stora verk har märkligt nog ännu icke fått någon uttömmande anmälan eller kritik i Skandinavien; hans besynnerliga funderingar på ornamentikens område äro visserligen kritiserade af *P. Johansen* i dansk Tidskrift for Kunstindustri 1898, och hans arkitekturhistoriska undersökningar äro, hvad vissa punkter beträffar, af senare författare omtalade och delvis bemötta; ett föredrag har af *E. Ekhoff* hållits om verket, men icke — mig veterligen — utgifvits i tryck. Författaren, som synes väntat sig mycket af arbetet, naturligtvis mest berömmelse och utmärkelse, har beklagat sig öfver den tystnad, hvarmed det i Skandinavien mottagits. I Tyskland har det blifvit mera observeradt och ofta lofordadt — de flesta, som omtalat det, hafva naturligtvis icke kunnat kontrollera dess uppgifter, fastän dessa i många fall borde väcka misstanke. I Repertorium für Kunstwissenschaft (1902) har professor *A. Matthäi* berömt Seesselbergs undersökningar såsom synnerligen märkliga och endast i vissa afseenden uttryckt sin reservation. Åtskilliga författare hafva byggt vidare på dess resultat, så t. ex. *Heinrich Bergner* i en uppsats om befästade kyrkor i Zeitschrift für christliche Kunst 1901. Bergners framställning bemötes delvis samt kompletteras för Schleswig-Holsteins räkning af *Richard Haupt* i en uppsats «Wehrkirchen in den Elbherzogtümern» införd i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1902. Haupt tar alldeles afstånd från Seesselbergs framställning i denna fråga, men ingår icke på nå-

gon närmare kritik däraf, blott anmärkande den egendomliga uppfattningen t. ex. af rundtornen vid kyrkorna (och rundkyrkorna) såsom afläggare af «de gammalgermanska rundborgarna». Seesselbergs alltför våldsamma konstruktioner i afseende på kyrkoarkitekturens sammanhang med försvarsväsendet påpekas också af P. Johansen.

Icke heller här är stället för en genomförd kritik af Seesselbergs arbete. Ett par allmänna omdömen jämte några detaljanmärkningar kunna vi dock icke underlåta att tillfoga.

Först och främst måste den tyske arkitekten-författarens teckningar från Lund, Dalby och andra kyrkor, intagna dels i texten, dels i det särskilda planschverket, på det stora hela mycket lofordas. Några af dem, som framställa rekonstruktioner, förefalla dock väl fantastiska. Hvad texten beträffar, förvånas man först af den oerhörda säkerheten och naiva pretentionen, hvarmed förf. framställer sina satser, genom hvilka han tydligen vill göra epok i arkitekturhistorien. Till detta ändamål saknar han emellertid alltför många egenskaper; hvarken självkritiken eller studierna räcka till. Han röjer ofta brist på en verkligt historisk uppfattning och behandlar dels utan förstånd dels alltför nonchalant de skandinaviska källorna. Jag skall strax gifva exempel härpå. I många månader vistades han i Lund (omkring 1890) och gjorde där delvis mycket noggranna mätningar och undersökningar å domkyrkan, hvarvid hans arbete på allt sätt underlättades af myndigheterna. Han anställde också forskningar i Dalby, Vä, Visby, Sigtuna samt på några platser i Norge och Danmark. Till flera intressanta resultat har han tvifvelsutan kommit; detta gäller också Lunds domkyrka, t. ex. undersökningarna om vestpartiets portalförhållanden och om det s. k. lekmannakoret. Huru det än skulle smickra vår patriotism — och lokalpatriotism, om Seesselbergs åsikt rörande domkyrkans enastående betydelse och den inverkan, dess arkitektur utöfvat på Tysklands, vore riktig, måste jag likväl uttala mina starka betänkligheter däremot. Huru är det t. ex. möjligt, att Lunds domkyrka skulle helt och hållet också till *vestpartiet* (utom tornens öfre delar) varit färdig 1145? Den invigning, som då skedde, gällde ju blott altaret i *högkoret* — hvarför behöfde an-

nars ena sidoaltaret särskildt invigas följande år? Om kyrkan, såsom Seesselberg tror, började byggas vid år 1074 och kryptan invigdes 1123, är det med kännedom om den tidens långsamma byggnadsarbeten icke alls otroligt, att det dröjde tjugu år och mera innan den öfre kyrkan blef blott så färdig, att dess hufvudkor kunde användas; och detta skulle naturligtvis, såsom förhållandet notoriskt varit vid så många andra kyrkor, kunnat begagnas äfven då långhuset var under byggnad — en provisorisk vägg anbragtes mot detta, såsom man ser ännu i dag i domen på Hradschin i Prag. Att en arkitekt kan göra ett sådant påstående som att också hela långhuset och äfven vestra delen voro färdiga år 1145, är fast oförklarligt; det vestra partiet visade ju icke blott i tornens öfre delar öfvergångsstilens kännetecken. Sannolikt var vid år 1145 långhuset blott påbörjadt, och en förändring i planen har därefter inträdt, då ju den första travéen visar en olikhet mot de följande. — Som bevis på Seesselbergs oförmåga att behandla ett historiskt ämne, må ock påpekas de slutsatser han drager af bilden på ett gammalt mynt från konung Nils' tid. Under det att ett af Brunius omtaladt mynt, som visar en byggnad med en port, blott skall gifva en allmän stadsvy, framdrager Seesselberg ett annat med tre «ingångsöppningar», hvilket, ehuru byggnaden här tydligen ligger inom vallar och blott ett torn öfver de tre öppningarna reser sig (ofvanför ett tak), af honom påstås säkert visa en kyrka och just Lunds domkyrka — det skall således bevisa att denna kyrka (också i det yttre) ursprungligen hade tre portaler i vester! Och märk väl: ett under konung Nils, således *före 1134*, slaget mynt skall visa huru den färdiga vestfasaden var på en kyrka, hvars högkor invigdes först 1145!

Särdeles kostliga äro Seesselbergs funderingar om «vapenhuset» i de gamla svenska kyrkorna. Blind i sin ifver att hänföra allt till försvarsväsendet, tror han att «vapenhus» betyder plats till förvaring af de vapen, *hvarmed kyrkan skulle försvaras* («Feldsteine u. s. w.» s. 107 noten), och beklagar att «Brunius och sedan flere nyare författare» framställt en alldeles oriktig mening om rum, hvilka tydligen icke kunde försvaras, utan snart blefve intagna, hvadan ju försvarsmedlen icke vore i säkerhet!

Egendomligt är, att S. icke frågade någon svensk om ordets betydelse eller slog upp någon encyklopedi, där han kunde få veta, att «i vapenhusen, som härröra från den senare medeltiden, brukade man *lämna* vapen och andra föremål, som ej borde medtagas i själfva kyrkan» etc.

Bland Seesselbergs många besynnerliga konstruktioner behöfver jag här blott ytterligare påpeka den, att den romanska pelarbasen skulle uppstått ur «kruk-former»; och bland hans arkeologiska misstag vill jag exempelvis framdraga hans tolkning af den lilla reliefen, som sitter öfver södra nedgången till kryptan såsom — «konung Knut den Helige» [1]); glorian, vingarna, liljestängeln och världsäpplet visa ju alldeles oförtydbart på bebådelsens ängel — en liknande bild finnes också bland de i kryptan förvarade resterna från det forna vestpartiet.

Det är icke på sådant sätt som man blir reformator inom konstarkeologiens område. Den beskyllning, Seesselberg utslungar mot Brunii arbete, att vara «ohne architektonisch-kritische Tiefe», torde i vid omfattning drabba hans eget.

Men det må erkännas: åtskilliga undersökningar äro värdefulla, några uppslag äro intressanta och bildmaterialet till det mesta utmärkt. —

Intresset för våra kultur- och konstminnesmärken visar i våra dagar en glädjande tillväxt. Stor förtjänst tillkommer här tidningsprässen, genom hvilken uppmärksamheten ofta fästes på märkliga fornminnen, och som ofta uttalar maningens ord till deras bevarande. Det borde blott ske ännu oftare och kraftigare. Några tidningar hafva i form af bilaga meddelat beskrifningar öfver en viss trakts kyrkor; så har Karlshamns Allehanda under åren 1894—96 utgifvit tre häften med afbildningar och text från kyrkor i Blekinge. I hög grad önskligt vore, att frågor om «restaurering» eller rifning af gamla kyrkor i hvarje särskildt fall diskuterades grundligt i prässen; arkeologer och arkitekter borde då yttra sig, och en inflytelserik opinion kunde bildas.

---

[1]) Det är att märka, att S. stöder sig på Brunius (Lunds Domkyrka 2:a uppl. s. 102), dock utan att angifva källan, — från Brunius, som han annars helt öfvermodigt behandlar, lånar han således här kritiklöst!

För spridandet af kännedomen om samt för bevarandet af våra fornminnen arbeta några föreningar i Sydsverige[1]), t. ex. i Lund, Halmstad och Karlskrona. Och äfven flera enskilda personer visa varmt intresse för de kyrkliga minnesmärkenas bevarande och studerande; bland de mest nitiske må nämnas tandläkaren *Adolf Roth* i Malmö.

För den Mandelgrenska Samlingen i Lund, som f. t. vårdas å universitetets konsthistoriska institution, hopbringas årligen (sedan 1901) nytt material; detta afser närmast att öka och fullständiga N. M. Mandelgrens stora samlingar till utgifvande af en «Atlas till Sveriges odlingshistoria», hvilken skall meddela typserier på olika områden. Mandelgren själf utgaf några häften (2 h. «Helgedomar» 1883—84); men i alldeles samma spår kan den blifvande utgifningen («fortsättningen») icke gå: det fordras större exakthet i undersökningar och beskrifningar samt noggrannare, större och prydligare afbildningar. För närvarande samlas hufvudsakligen beskrifningar samt fotografiska afbildningar, och redan finnas omkring 1300 af det senare slaget, mest från Sydsverige och särskildt från Skåne. Jag får kanske tillfälle att i något följande häfte af denna tidskrift göra ett meddelande om några af de resultat, till hvilka materialsamlandet och undersökningarna för den Mandelgrenska Samlingen redan hafva ledt.

Ytterst viktigt är att uppgifter och afbildningar från alla håll *snart* insamlas[2]). Ty, sorgligt att säga, *förstöres här* — trots

---

[1]) En ny sådan, som synes vara särdeles lifaktig, är Norra Smålands Fornminnesförening, som bl. a. räddat och åter vid Jönköping uppfört Backaby märkliga 500 à 600 år gamla träkyrka, och som nu samlar uppgifter om alla kyrkor i norra Småland; det är ingeniör *Algot Friberg*, som äran af denna lifliga verksamhet tillkommer.

[2]) Hvad Skåne beträffar, äro dess kyrkor ännu icke på långt när undersökta. Brunius meddelar (i sina tryckta arbeten) notiser från eller beskrifningar på blott omkring hälften af hela antalet (c. 400); och hans uppgifter måste ofta kontrolleras och än oftare kompletteras. Bland de kyrkor han icke omtalar äro nog många skäligen obetydliga, åtskilliga däremot synnerligen intressanta — några af dem numera tyvärr förstörda. Ännu mindre systematiskt äro de andra sydsvenska kyrkorna undersökta af någon sakkunnig. Det är hög tid att en noggrann undersökning på hela området företages.

allt växande intresse — *det ena minnesmärket efter det andra.* Endast sällan torde vid en rifning eller ombyggnad en noggrann uppsikt utöfvas; och ofta har nog sådan rifning eller ombyggnad tillåtits utan att sakkunnig person på stället undersökt den gamla byggnaden. Vi måste här betona den stora nytta som kunde åstadkommas af «provinskonservatorer» och antikvitetsinspektörer, de där ständigt vore till hands vid sådana tillfällen. Huru ofta händer det icke att vid rifningar eller ombyggnader förut icke kända intressanta arkitektoniska delar, ornament och målningar komma i dagen; men huru sällan är det icke som dylikt af vederbörande anmäles! Och så händer det allt för lätt att afvikelse från den fastställda «restaurerings»-planen göres, likaså att församlingen på egen hand företager «reparationer». I flera sådana fall har på senare tider Vitterhets-akademien med lofvärdt nit ingripit; men, såsom jag redan antydt, dess organisation är icke tillräcklig. Äfven om icke genast provinskonservatorer kunde tillsättas, hvilka hvar på sin ort skulle hafva uppsikt öfver fornminnenas bevarande, borde mycket kunna vinnas genom upprättande af några inspektörstjänster: desse inspektörer skulle icke blott hafva den antydda så att säga fiskaliska uppgiften, utan skulle också gå myndigheter och enskilde till handa med upplysningar och råd, påpeka hvad som bör räddas och hur det bör bevaras o. s. v. — man betänke t. ex. alla dyrbara skulpturverk, målningar, ornament, vapensköldar och minnestaflor, som nu i så många kyrkor ligga uppvräkta på vindar eller i tornkammare och med hvarje år som går alltmera förfaras. Antikvitetsinspektörerna borde också kunna afgifva utlåtande om en föreslagen rifning eller ombyggnad är alldeles nödvändig eller ej — säkerligen hafva i de flesta fall onödigt stora förändringar (med ty åtföljande vandalisering) blifvit vidtagna.

I Halland och Blekinge hafva många gamla kyrkor försvunnit redan under 1800-talets förra del. I Skåne synes kyrkokassornas rikedom särdeles under århundradets senare del hafva lockat till den ena nybyggnaden efter den andra. Saken är förtjänt af synnerligen stor uppmärksamhet. Säkerligen hafva här under de tre sista decennierna mer än ett femtiotal nybyggnader eller radikala ombyggnader skett. I några fall stå de gamla

kyrkorna kvar (Burlöf, V. Sallerup, Kjeflinge, St. Ibb, Stora Hammar, S. Åsum och ett par till) åtminstone tills vidare. Men på de flesta håll har man icke varit så pietetsfull. Man torde komma sanningen ganska nära om man påstår att under de sista decennierna i medeltal *årligen två gamla kyrkor rifvits eller genom ombyggnad förlorat sin ålderdomliga prägel och sin ursprungliga karakter.* Och bland dessa kyrkor hafva flere varit utmärkta genom sin arkitektur, sina ornament, målerier eller annan utsmyckning. Icke ens på de sista åren har förstörelsearbetet hvilat; så hafva efter år 1890 — oafsedt flere kyrkor, som undergått en omfattande «restaurering» -- följande rifvits eller väsentligen ombyggts: V. Sönnarslöf, Bunkeflo, Ullstorp, Hyllie, Bjereshög, Glemminge, Mellangrefvie, Östra Grefvie, Tygelsjö, Fuglie, N. Nöbbelöf, Simris, Arrie, Willie, Öja, Remmarlöf, Asmundtorp, Fagerhult — summa 18 stycken!

Skall så alltjämt fortgå? Då torde mot slutet af detta århundrade föga återstå af de gamla kyrkorna, dessa märkliga typiska vittnesbörd om förflutna tiders kultur- och konstförhållanden. Och huru betydelselösa som kultur- och konstmonument, hur föga karakteristiska i sin schablonmässiga imitering äro icke de nya byggnader man i stället uppför! En stark opinion måste bildas mot förstörelselustan; icke förgäfves torde man vädja till ett intresseradt och upplyst prästerskap. Alla vänner till vår nationella kultur måste här förena sig — till försvar för våra dyrbara fornminnen!

E. Wrangel.

Den 24 oktober 1901.

Den 24 oktober 1901 firades öfver hela den bildade verlden minnet af en bland Skånelands yppersta söner. Trenne århundraden voro då förflutna, sedan i kejsar Rudolfs hof i Prag Tycho Brahe slöt sina dagar.

Det kunde ej gärna vara annorlunda än att när öfverallt ute i verlden erinringen gick tillbaka till Tycho Brahe, hans minne skulle stå lefvande också för hans egen fosterbygd. Ett halft århundrade tidigare — en högsommardag 1846 — hade dess befolkning i tusental stämt möte på den plats, där Uranienborg legat, för att på trehundraårsdagen af Tycho Brahes födelse bringa hans minne en hyllning. Johan Henrik Thomanders röst hade då i en glänsande improvisation hörts vid sidan af Orla Lehmanns och «Poul Rytters», medan Johan Ludvig Heiberg i ovanskliga strofer fängslat ögonblickets stämning. När nu hösten 1901 den skånska fosterbygden beredde sig att fira en andra minnesfest öfver Tycho Brahe, var tanken från början, att den skulle hållas icke på Hven utan i Lund, och att man, om möjligt, skulle resa honom ett varaktigt minne. Vid det förra tillfället hade ett lätt förebrående ord fallit från Orla Lehmanns läppar om den minnesstod, som Skåne försummat att sätta åt Tycho Brahe. Thomander hade då rest sig och visat hän mot den plats, där en ringa ruinhög låg som enda rest af Uranienborg; han hade talt om bronsens och marmorns förgänglighet och citerat Heibergs ord:

Borgen i Gruus er begravet,
Dens Herre hviler i Muld;
End om dem begge toner dog Havet,
Læses på Himlen Skriften af Guld.

Men Thomanders svar i all dess sinnrikhet hade icke kommit Orla Lehmanns tanke att glömmas för alltid: 1901, då det reddes till den nya minnesfesten, blef den åter erinrad.

* * *

Det ingick i den plan till Lunds försköning, som en «gammal vän» af staden, af dess nutid ej mindre än dess forntid, utkastat, att förvandla dess centrala delar till en sammanhängande park- och och trädgårdsanläggning. Domkyrkan skulle, sedan byggnaderna i dess närhet fallit, resa sig som ur ett haf af grönska; ofvan rosenparterrerna på norra sidan skulle Lundagård höja sig på en terrass, och i trädens skugga, mellan grönskande anläggningar, skulle här och hvar resas minnesbilder af de «odlingens stormän», som brakt heder öfver sin fädernebygd. De skulle stå där som en ständig erinran om det förflutna, som ett föredöme för det närvarande. Och den första af dessa minnesbilder — så var tanken — skulle blifva Tycho Brahes.

Denna sista tanke upptogs våren 1901 af de Skånska landskapens historiska förening och Kongl. Fysiografiska sällskapet i Lund. De förenade med sig personer ur skilda kretsar, och på sommaren samma år kunde ett upprop af följande lydelse utgå:

Tycho Brahe

* på Knutstorp 1546 $^{14}/_{12}$ † i Prag 1601 $^{24}/_{10}$.

Med reformationens och renässansens tidsålder inträdde den Skandinaviska Norden i verldsodlingens häfder. Tycho Brahe är bland nordborna den som då förer an. Han har vid sin sida Söderns Galilei och Österns Copernicus. Från vår Nord följa honom efter på vetenskapens segerbana Stheno och Linné, Berzelius och Örsted. Sådan är hans plats i samtid och efterverld.

Huru naturligt är det då ej, att inom våra nordiska land ännu efter århundraden Tycho Brahes namn hålles högt i ära. Folkens lifskraft mätes med rätta efter deras store män: dessa utgöra alltid den tryggaste lifvakten i deras kamp för tillvaron. I samma mån som folken veta att ära sina store, ära de sig själfva och hållas de i ära af andra.

Lifligare än annars föras under året 1901 tankarne till Tycho Brahe. Ty i året 1901 infaller hans minnes trehundraårsdag. Då lycktes för alltid detta forskande öga, som djupare än något dödligt förut trängt in i stjärnerymden. Då slöts denna lefnadsbana full af lifvets motsägelser och oro: i en frivillig landsflykt bortrycktes han, från ett kejsarhofs glans, och dock med hjärtat uppfylldt af en nordbos hemlängtan — en segrare vid det hunna målet och dock

med tvifvel på sig sjelf och sin seger; «ne frusta vixisse videar» [1]) voro den döendes sista ord. — Dock, tviflaren hade misstagit sig. Han hade ej lefvat förgäfves. När lifvet var slocknadt, steg hans egen stjärna med ovansklig klarhet upp öfver horisonten.

Och efter 300 år reder sig nu den nordiska vetenskapen att hylla och hedra hans minne. Sverige och Danmark täfla därom.

I den bygd, som såg Tycho Brahe födas och som ej förgätit att fira sin verldsberömde sons födelse — det var år 1846 genom minnesfesten på Hven — har den tanken vaknat till lif att i år på hans dödsdag, den 24 oktober, resa honom ett varaktigt minne. De Skånska Landskapens Historiska Förening och Kgl. Fysiografiska Sällskapet vid Lunds universitet hafva satt sig i spetsen för denna tankes utförande. På de skånska landskapens jord, der, hvarest deras minnen hafva sin brännpunkt, i Lund, kommer Tycho Brahes byst att uppställas. Det ingår i planen härför att låta denna, rest på Lundagård, omgifvas äfven af andra minnesbilder, med hvilka man vill hedra de odlingens stormän, som tillhöra Skåneland och det sydsvenska universitetet.

Af Kgl. Fysiografiska Sällskapet i Lund och de Skånska Landskapens Historiska Förening derom anmodade, inbjuda vi undertecknade härmed å deras vägnar till teckning af bidrag.

Lund i Juli 1901.

OLA ANDERSSON,
Malmö.
Grefve CORFITZ BECK-FRIIS,
Börringe.
HANS BENDZ,
Lund.
GOTTFRIED BEIJER,
Malmö.
GOTTFRID BILLING,
Lund.
MAGNUS BLIX,
Lund.
Grefve CARL TROLLE-BONDE,
Trolleholm.
C. V. L. CHARLIER,
Lund.
Grefve MAGN. GABR. DE LA GARDIE,
Kristianstad.
ROBERT DICKSON,
Malmö.
Grefve CARL AUG. EHRENSVÄRD,
Skeppsholmen. Stockholm.
PEHR EKLUND,
Lund.
WALDEMAR EWERLÖF,
Rönneholm, Malmö.

ARNOLD HAMMAR,
Allerum.
LEONARD HOLMSTRÖM,
Hvilan.
AXEL KOCK,
Lund.
HANS EMIL LARSSON,
Malmö.
IVAR MÅNSSON,
Trä.
LORENTZ NILSSON,
Torreberga.
ERNST OLBERS,
Landskrona.
NILS PERSSON,
Helsingborg.
EDVARD ROHDE,
Göteborg.
GUSTAF TORNERHJELM,
Wrams Gunnarstorp.
Grefve CARL WACHTMEISTER,
Wanås.
Grefve GÖSTA WACHTMEISTER,
Knutstorp.
GOTTFRID WARHOLM,
Tuna.

MARTIN WEIBULL,
Lund.

---

[1]) Må jag ej hafva lefvat förgäfves!

Man var så öfvertygad om detta upprops framgång, att man omedelbart efter dess utfärdande gick i författning om utförandet af Tycho Brahes byst. Bidragen inflöto också i riklig mängd, och den 24 oktober 1901 stod bysten, modellerad af Wilhelm Bissen, rest invid det gamla kungshuset på Lundagård, inom hvars murar Tycho Brahe sjelf mången gång kommit, och där hösten 1601 hans moder, fru Beate Bille, mottagit dödsbudet från Prag.

En talrik skara från olika delar af Skåne samlade sig den 24 oktober 1901 i Lund för att närvara vid minnesmärkets invigning. Högtidligheten inleddes af Lunds studenter, som under sång nalkades den beslöjade bysten. Fanorna planterades rundt denna, och omedelbart därefter besteg professor Martin Weibull talarstolen. Han begynte:

«Den man hvars bild, ännu beslöjad, om några ögonblick skall träda fram i dagen, är en af den menskliga odlingens store, en vetenskapernas furste. Hans namn har gått vida om land; hans rykte har blifvit ett verldsrykte. Han är af nordbor den förste, som på fredlig väg eröfrat verlden».

Talaren uppdrog därefter i korta drag bilden af den tid, som föregick Tycho Brahes — den stora omstörtningens tid, en af de rikaste i odlingens häfder, den som skiljer nutid och medeltid från hvarandra. Efter mer än ett årtusendes dvala återuppväcktes den grekiska och romerska fornverlden till lif i litteratur, i vetenskap och konst. Och på samma gång som det i tiden genom årtusenden skilda knöts samman till utveckling och enhet, hade den gamla verlden vidgats i rummet, när Colón tämde den dittills kända oceanens vatten, och för da Gama vid Afrikas sydspets öppnades en ny ocean. De omätliga vattenrymderna fingo nu först sina gränser, när Magelhaens' skepp upptäckte vestern i hvad man trott vara den yttersta östern. Det var verldsupptäckternas tid. Men det var också reformationens, den andliga omhvälfningens. Menniskoanden hade tröttnat att bära den kyrkliga auktoritetstrons fjättrar. Hon bröt dem som svaga rön. Och den romerska kyrkan, den mäktigaste institution verldshistorien känner, bäfvade i sina grundvalar. Dess verldsbeherskande välde var slut.

Den tid, som följer och i hvilken Tycho Brahes lefnad faller, var med sina djupaste lifsrötter fäst i denna omstörtningens tid. Dess store andar gripa sig an med att störta auktoritetstron också på vetenskapernas område. De draga här reformationens slutföljder. Och liksom under den föregående tiden jordens gränser flyttats ut, öppnade sig nu också firmamentets verld för menniskoandens forskning.

I korta ord skildrade i sammanhang härmed talaren den astronomiska vetenskapens öden från Hipparkos och Ptolemæus till medeltidens Almagest och Nicolaus Copernicus, som simplificerande det gamla systemet gaf åt jorden dess rörelse kring solen.

På Copernicus följde Tycho. Han var född år 1546, tre år efter framträdandet af sin föregångares system och hans död. Han hyste för Copernicus den största beundran, åt hvilken han i ungdomen gaf ett uttryck i det tal, med hvilket han inledde de föreläsningar han då höll vid Köbenhavns universitet. «För hvad vi veta, säger han, hafva vi att tacka Hipparkos, Ptolemæus och ytterst Nicolaus Copernicus, som ej utan grund bär namnet den andre Ptolemæus. Han har insett bristerna i det gamla systemet och med beundransvärd skicklighet uppställt ett nytt, som vidgat vetenskapens gräns». Men snart finner Tycho en brist i detta system, en stor och för honom afgörande. Copernici system är i grundsatsen obevist; det hvilar ej på den rätta vetenskapliga metoden, den enda, på observation.

Här är Tychos storhet. Han är den födde naturforskaren. I allt stöder han sig på den exakta iakttagelsen, för allt fordrar han bevis. Han är banbrytaren för en sträng, modernt vetenskaplig metod. Det hade säkert äfven före honom gjorts astronomiska iakttagelser, likartade med hans, men, så vidt man kan skönja, aldrig systematiskt under längre tidsföljder. Och med sin nya metod begynte nu Tycho kampen mot auktoritetstron på sin vetenskaps område. Han stormade sjelfva himlafästet, och vinner det för den menskliga kunskapen. Hans vetenskapliga hjelpmedel voro ringa, instrumenten ofullständiga i en tid, då man ännu icke kände kikaren, men han förstod att sjelf förbättra dem långt utöfver hvad som förut varit kändt. Hans observationer fortsattes genom hela hans lif; de följa dag för dag som en kommentar till hans lefnads historia.

Talaren berörde efterverldens uppfattning af Tycho Brahe. Dess dom fölle enstämmig. Och den moderna vetenskapen vore benägen att utvidga hans betydelse från astronomiens till den samlade naturvetenskapens hela fält på grund af hans konsekventa iakttagelsemetod. Den gifver honom plats bland dess grundläggare.

«Och astrologen Tycho Brahe? — Sägnen och folkfantasien hafva gjutit sitt skimmer kring honom såsom stjerntydaren på Hven, horoskopernas heros, som utprickat de trettiotvå Tycho Brahedagarne i almanackan, om hvilka det är fullkomligt obevist, att de härröra från honom. Nåväl. Tycho Brahe var astrolog. Men han gick från dunkel till ljus, från villa till sanning. Vetenskapens gudinna sprang fullrustad ur Jupiters hufvud, vetenskapen sjelf har icke gjort det».

I lifliga, fängslande drag skildrade därefter Martin Weibull Tycho Brahes lefnad och hans personlighet, och dröjde särskildt vid hans förhållande till fädernebygden. I denna sin sista halfdel undandrager sig emellertid talet hvarje referat — det var improviseradt, och blott de sista orden blefvo antecknade.

På två punkter — det var grundtanken i dessa — möttes Norden och Södern inom den germanska verlden: i Thüringen Nordtyskland och Sydtyskland, i Skåne Skandinaviens norr och söder. Den stora halföns klippgrund sköte här ned mot Kattegat, Öresund och Östersjö, medan i söder öppnade sig det vida slättlandskapet med de mjuka, böljande linierna och med ett folklynne af egen art, till hälften syd-, till hälften nordskandinaviskt. Där möttes också den skandinaviska nordens historia. Det var en gång danskt, detta land; Skåne, Halland och Bleking voro vid sidan af Jylland och Sjælland med öarne den ena tredjedelen af Danmark. Nu var det svenskt. Och liksom det tacksamt tagit emot så mycket af Sverige, hade det också fört så mycket med sig dit. Men till det bästa det fört med sig hörde minnet af den store man, åt hvilken dagen vore egnad. Sverige hade tagit emot det minnet och gjort det till sitt. I dag firades Tycho Brahe icke blott i Videnskabernes Selskab i Köbenhavn utan också i den svenska Vetenskapsakademien.

Men när i de nordiska hufvudstäderna Tycho Brahes minne hölls högt, då hade hans fädernebygd också velat hafva ett ord med. Den hade velat resa honom ett minne.

Det var detta som skett, detta som närmast samlat skarorna i dag.

Talaren berörde några af de förändringar, som timat inom Skåneland under de trehundra år, som förflutit sedan Tycho Brahes död. Bland mycket annat hade också ett universitet uppvuxit där. Inom dess helgade råmärken hade ett minnesmärke öfver Tycho Brahe sin rätta plats, och i dess «hägn och vård» öfverlemnade han detsamma.

Platsen, på hvilket minnesmärket stode, var en blott tillfällig. Men hvilken plats Tycho Brahe än komme att intaga inom gränserna af ett universitet, alltid skulle han tala till dess lärare och lärjungar om det, som är det egentliga, det viktiga inom ett universitet, det hängifna arbetet i sanningens tjenst, om allt det stora i verlden, det öfver de små menniskornas småaktighet höjda, om mannen, som hade till valspråk orden på minnesmärkets sockel: «non haberi, sed esse».

Täckelset föll, och dragen af Tycho Brahe trädde i dagen. Omedelbart därefter mottog universitetets prokansler, biskop G. Billing, minnesstoden med följande ord:

«Genom mig mottager Lunds universitet Tycho Brahes minnesstod med uppdraget att åt den bereda skydd och hägn och frambär sitt vördsamma och hjertliga tack för hvad som sålunda anförtrotts detsamma. Hade universitetet ej någon högre uppgift än att skydda och vårda sina egna minnen, skulle det måst försaka glädjen och hedern att på sin mark resa minnesmärket öfver Tycho Brahe, då denne hvarken såsom lärare eller lärjunge tillhört vårt universitet. Men högre och vidare sträcka sig universitetets rätt och plikt. Äfven för det gäller budet: du skall hedra fader och moder; det har kallats att hedra och vårda alla vårt folks store och ädle. Och särskildt har det kallats till och känner såsom en plikt, från hvars uppfyllande det ej vill frikallas, att gifva dess rätta hedersplats åt de stormän på vetenskapens område, som utgå från den sydligaste delen af vårt fosterland.

Tycho Brahe var en sådan storman. Han föddes här nära intill och var såsom en vår man, men han blef en hela den bildade verldens man genom sin vetenskapliga forskning. Underligt, ja, gripande känns det att tänka på hvad som tilldrog sig på den lilla ön Hven för mera än 300 år sedan och 100 år före vårt universitets stiftelse. Där var då ett slags universitet eller en begynnelse till ett sådant. Där utfördes en vetenskaplig bedrift af verldshistorisk betydelse; där samlades kring en forskare en skara lärjungar. Hvem är snarare än Lunds universitet insatt såsom arftagare till och vårdare af det stora minnet?

Tycho Brahes minnesstod skall stå här på universitetets mark såsom ett maningens tecken för gamla och unga, för lärare och lärjungar. Den man, hvars dödsdag för trehundra år sedan i dag firas i norden och i södern, blef en stor man därigenom, att han var en forskare med hänförelse, därför att han ansåg ingen uppgift högre och ljufligare än att söka sanningen, därför att han lemnade allt annat för att fylla den uppgiften. Blifve han ett manande och eldande exempel för alla universitetets män!

Tycho Brahe var en konung i vetenskapens rike. Det är en kungastod, som här i dag blifvit upprest. Det sydliga Sveriges vetenskapliga metropol skall anse såsom en glädje och ära att hysa och vårda den».

Den enkla högtidligheten var härmed slut. Sångarne läto ännu en gång höra sina toner, fanorna lyftes, och folkskarorna skingrade sig så småningom.

*   *
*

I anledning af trehundraårsdagen af Tycho Brahes död hade professorn i astronomi C. V. L. Charlier å Kgl. Fysiografiska sällskapets vägnar utgifvit en festskrift, afhandlande «Utgräfningarne af Tycho Brahes observatorier på ön Hven sommaren 1901». Och professor Nils Flensburg tillkom vid tillfället den roll, som varit Johan Ludvig Heiberg förbehållen 1846 —

Sjönk än Uranienborg i jorden,
Gick än hans verldssystem i kvaf,
Vid vetenskapens hof åt Norden
Hans forskarsnille talan gaf.
Den hembygd, som hans tankes skördar
Med blodets arfsrätt fått i lån,
Ur seklers landsflykt återbördar
Till sig i dag sin store son.

Underrättelser.

Maj 1903.

— Vid möte den 27 oktober 1866 fattade på förslag af sekreteraren Skånska fornminnesföreningen beslutet att i Lund samla de skånska runstenar, som rubbats från sina ursprungliga platser och voro utsatta för fara att lida skada eller förkomma. Beslutet sattes kort därefter i verkställighet, och vid jubelfesten 1868 reste sig inom den gamla botaniska trädgården i omedelbar närhet af univ:s hist. museum en runstenshög. På dess topp står sedan dess en af Skånes intressantaste runstenar, funnen i Allhelgonakyrkans grundvalar och 1691 af professor Anders Stobæus med hjelp af studenter flyttad från Helgonabacken till Lundagård. Rundt omkring den restes fem andra stenar, två af dem från Gårdstånga, de öfriga från Vallkärra, Skifvarp och Örja.

Genom försorg af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har våren 1901 antalet af de på runstenshögen i Lund uppställda stenarne ökats med ännu en. Det är den s. k. *Fjeliestenen*, hvilken under tiden närmast före flyttningen till Lund haft sin plats på kyrkoherden Härstedts gård i Fjelie.

— *Stenåldersfynden i Limhamn.* I Järavallen, strax norr om Limhamn, ha gräfningar pågått under sommaren och hösten 1901. Därunder hafva tvenne boplatser från stenåldern kommit i dagen strax söder om Soldattorpet, invid vägen till Limhamn. Fynden komplettera i väsentlig mån den från samma trakt härrörande samling af stenåldersföremål, som förut finnes i Lunds universitets hist. museum. De hafva förts till museet i Stockholm, där de fått sin plats i en särskild monter.

I strandvallen, som på det ställe, där boplatserna funnos, hade

en mäktighet af c. $2^1/_2$ m., hittades slagna flintor till ett djup af intill 2 m. under ytan. Under boplatslagren upptäcktes rått tillhuggna flintredskap till ett djup af c. 1 m. nedåt. Ungefär $^1/_2$ m. under vallens yta fanns ett kulturlager af c. 20 cm. tjocklek. Detta lager var rikt på lerkärlsskärfvor, ben och flintredskap, och bland dessa senare påträffades flera af de för kjökkenmöddingstiden karaktäristiska, tväreggade yxorna. Lerkärlen voro mycket tjocka i godset, förfärdigade af på hvarandra lagda ringar af lera, och af en mycket ålderdomlig form, i det den bredbukiga bottnen gick ut i en kraftig, massiv tapp, som tvifvelsutan varit synnerligen lämplig vid kärlets ställande i den lösa strandsanden. I gruset öfver detta kulturlager kunde ännu en boplats urskiljas, äfven den från stenåldern. Här påträffades krukskärfvor, ornerade i flera olika mönster, slipade grönstensyxor och andra redskap, dock intet af slipad flinta. I en af krukskärfvorna upptäcktes ett hvetekorn, måhända det äldsta spåret af sädesodling i vårt land. Dessutom gjordes ett annat mycket sällsynt fynd, en urhålkad sandstensplatta, som antagligen gjort tjenst som handkvarn. Om sjelfva ytlagrets ålder kunde intet bestämdt afgöras, enär plogen gått fram i detta.

Utgräfningsarbetet, som 1902 fullt afslutats, leddes af geologen fil. lic. Knut Kjellmark, under en del af tiden biträdd af amanuensen O. Rydbeck. *O. R.*

— Vid grundgräfningsarbete å hörntomten öster om Råbygatan, norr om Södra esplanaden i Lund, påträffades för ett par år sedan en större mängd lösa skelettdelar och ett flertal grafvar, visande den för 1100-talet karaktäristiska formen. Våren 1903 har detta grundgräfningsarbete blifvit fortsatt norrut. Det har därunder blifvit tydligt, att man här blottat resterna af ett helt *medeltida graffält* — tvifvelsutan cœmeterium sanctæ crucis, Heligkors kyrkogård.

De nu funna grafvarne visade tvenne typer. Den äldre hade den för 1100- och 1200-talet egendomliga formen och var försedd med utvidgning för den dödes hufvud; stenkistan var byggd af på kant stående gråstenshällar och täckt med stenskifvor. Särskildt en af dessa grafvar, hvilken i likhet med de öfriga afsmalnade mot öster, var väl bibehållen; den var att dömma af de fynd af tegel, som gjordes under den ännu orörda täckstenen, icke gärna äldre än slutet af 1100-talet. Den yngre graftypen åter representerade en öfvergångsform: här förefanns ännu utvidgningen för hufvudet, men gråstenen var utbytt mot tegeln.

Det lät sig tyvärr icke göra att föra en eller flera af dessa grafvar i alldeles samma skick, hvari de förefunnos, till något af Lunds museer. Men tvenne af dem, en af hvarje typ, flyttades söndertagna till Kulturhistoriska museet för att uppställas jämte

den där redan förut befintliga grafkistan från tomten söder om den nu grundgräfda.

— *Klosterbyggnaden i Ystad.* Det beslut stadsfullmäktige i Ystad 1901 fattade att nedrifva resterna af gråbrödraklostret därstädes, den ej obetydliga skriftvexling detta beslut vållade och den därefter ändrade uppfattningen i frågan, hafva riktat en större allmänhets uppmärksamhet på detta byggnadsminne.

I Lunds universitets hist. museum förvaras en urkund, som förtäljer om detta klosters grundläggning. På tunna ekplankor, förut anbrakta rundt Petrikyrkans i Ystad kor, står med minuskelskrift, att riddaren Holmger och hans maka Catharina stiftade klostret 1267, och att biskop Olof från Reval invigde kyrkan åt S. Nicolaus, S. Catharina och andra helgon. Sitt namn fick klosterkyrkan efter den helige Petrus, åt hvilken högaltaret helgades. Åren 1290, 1402, 1407 och 1411 höllo franciskanerna provinsialkapitel i Ystad. Vid reformationens inbrott skänkte Frederik I klostret åt staden att användas till hospital; en del däraf skulle reserveras till bostad åt konungen. Då borgmästaren Hans Hjort med anledning häraf infordrade klostrets nycklar, nekade emellertid priorn Sören Jacobsen, som flytt från Halmstad och funnit en fristad i klostret, att lemna dessa, hvarefter munkarne angrepos med yxor: herr Sören själf stupade i handgemänget och tvenne andra klosterbröder, Christopher och Thomas, afledo kort därpå af sina sår. Som hospital och sjukhus användes klostret därefter till 1777, då det apterades till kronobränneri. Hela inredningen förstördes därvid. Bränneriet blef snart indraget, och 1790 omändrades det till sädesmagasin.

Troligt är, att klosterbyggnaderna omgifvit en fyrkantig gård, och på kyrkans norra sida ha också rester efter hvalf påträffats, antagligen spår af den forna korsgången. Den byggnad, som nu står kvar, är uppförd af tegel i två våningar; den är utvändigt prydd med blindbågar och sträfpelare och har den norra gafveln rikt ornerad. Före förstörelsen af det inre var i nedra våningen inrymd den af pelarburna hvalf täckta kapitelsalen med ett mindre rum vid hvarje kortsida. På södra sidan var ingången till kyrkans kor, och på norra sidan fanns ett uthus åt öster, som innehöll kök och bakugn m. m. Öfre våningen, dit man kom genom trappor i byggnadens norra och södra ändar, innehöll munkcellerna.

Den gamla byggnaden vid S:t Petri kyrka i Ystad är en af de ytterst få kvarlefvorna af klosteranläggningarna i Skåne: med undantag af klosterkyrkorna, några rester af S:t Laurentii och Svartbrödraklostren i Lund och af kapitelherrarnes byggnad i Dalby, finnes intet öfrigt af dessa den medeltida bildningens hufvudcentra. Så mycket mera glädjande är det också, att klosterhuset i Ystad numera synes tryggadt från förstörelse. Direktör J. Lachman å

Charlottenlund har förklarat sig villig bidraga till kostnaderna för dess iståndsättande med en summa af 20,000 kronor; staden Ystad har för samma ändamål anslagit 10,000 och svenska riksdagen 15,000. Det första af dessa anslag gör den frikostige skånske mecenaten all heder och har förvärfvat honom tacksamhet på många håll; med de senare är en förpliktelse mot det förflutna fylld.

Man må nu endast hoppas, att «restaurationen» ej skall blifva liktydig med «ombyggnad» — en fara, som alltid föreligger, när medlen flyta rikligt.

— Professor Kristian Erslevs länge väntade publikation: «*Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*» har 1902 utkommit. Det intressanta, på kulturhistoriska drag rika aktmaterial, som här framlägges, är till öfvervägande del skånskt — af de 92 här tryckta testamentena, de enda, som finnas i behåll från denna del af Danmarks medeltid, härröra icke mindre än 49 från Skåne. Tilläggas kan, att dessa senare i fråga om innehållet, från hvilken synpunkt det än ses, äro ojemförligen de värderikaste. Samlingen i sin helhet ger ett lefvande intryck af den medeltida kulturs storhet, hvars centrum var det ärkebiskopliga Lund.

Boken är att anse såsom en mönsterpublikation, icke blott hvad textens återgifvande i tryck angår, utan också på grund af den namnförteckning och det instruktiva, öfversiktligt ordnade sakregister, som afslutar densamma.

— Kort efter utgifvandet af de danska medeltida testamentena utkom tredje bandets tredje häfte af «*Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*», professor Erslevs så förtjenstfulla förteckning öfver Danmarks medeltidsbref. Detta häfte omfattar tiden 1437—1450 och innehåller äfven begynnelse till redogörelsen för de odaterade handlingarne. Då publikationen icke är afsedd att sträcka sig öfver midten af det femtonde århundradet, kommer den inom kort att föreligga afslutad.

— Af «*Monumenta Scaniæ historica*», hvars första serie: «Lunds ärkestifts urkundsbok» 1900 begynte utgifvas och 1902 blifvit fortsatt, har en ny serie börjat utkomma under titel: «Malmö stads urkundsbok». I det utkomna första halfbandet af denna äro stadens privilegier under danska tiden tryckta. Det första af dessa är ett bref af den 20 december 1353, det sista en handling från 1656. I ljustryck är vidfogadt Erik af Pommerns vapenbref för staden af 1437. Å bokens omslag ses Malmö två äldsta sigiller, det ena visande ett fartyg, det andra en kyrka.

— *Tycho Brahes* graf i Teynkyrkan i Prag har under sommaren 1901 blifvit öppnad och restaurerad. Sedan golfläggningen

framför det monument i röd marmor, å hvilket den store astronomen är framställd i kroppsstorlek, blifvit uppbruten, stötte man på ett till hälften infallet hvalf af tegel. Bland högar af kalk och grus upptäcktes under detta resterna af tvenne starkt förmultnade kistor. Det visade sig vid en närmare undersökning, att Tycho Brahe hvilade i en af dem. Hans hufvud låg något böjdt åt höger. Det var nära oigenkännligt. Hjessan var täckt med en barett, halsen omsluten af en röd silkeskrage. På fötterna sutto sammetsskor; strumporna voro af gult silke. Att de funna kvarlefvorna verkligen voro Tycho Brahes, bestyrktes af det fel, som iakttogs å näsan. Såsom bekant, krossades denna vid en duell i Tycho Brahes yngre år.

Det har klagats öfver den brist på pietet, som visades vid öppnandet af Tycho Brahes graf. Dessa klagomål tillbakavisas kraftigt i den officiella berättelse om grafthe öppningen, som 1902 utkommit. Men ett yttrande i denna ger intrycket, att man likväl icke i allt gått fullt oklanderligt till väga. Det heter: »I betraktan af den stora popularitet och den varma tillgifvenhet, som i Prag aldrig upphört att egnas Tycho Brahes minne, skall man säkerligen icke finna underligt, om en och annan vid grafthe öppningen närvarande tagit i förvar för sig själf eller någon Tychos beundrare en obetydlig rest af kistan, funnen bland kalken och grusen, eller någon ringa trasa af silkessvepningen. Men — tillägges det tröstande — hvad beträffar Tycho Brahes kvarlefvor, föremålet för den med lika mycken omsikt som pietetsfullhet ledda undersökningen, hvila de ännu på samma hedersplats, som kejsar Rudolf II anvisat dem».

— En ny upplaga af «Tychonis Brahe Astronomiæ instauratæ Mechanica» har af Vetenskapsakademien i Stockholm utgifvits genom professor B. Hasselberg. Vid den minnesfest akademien den 24 oktober 1901 egnade den store astronomen fördes ordet af professor Nils Dunér, hvars tal senare utkommit i tryck.

— Vid festen till Tycho Brahes minne i Videnskabernes Selskab i Köbenhavn höll professor J. A. Fridericia ett kort föredrag om «Tyge Brahes Karakter og Aandspræg» och observator C. F. Pechüle om «Tyge Brahes nye Stjerne i Forbindelse med hans Reformation af Astronomien». Vid mötet framlades den af sällskapet till minne af dagen utgifna skriften: «Tychonis Brahe De Nova Stella», en på fototypisk väg åstadkommen reproduktion af Tycho Brahes ungdomsarbete med detta namn. En enskild medlem af sällskapet, som förut lemnat en uttömmande skildring af Tycho Brahe, doktor J. L. E. Dreyer, hade vid tillfället utgifvit en populär framställning af «Tycho Brahes Fortjenester af Astronomien», en skrift, som i korta fängslande drag tecknar bilden af den store astronomen.

— Om de högtidligheter, med hvilka den böhmiska vetenskapsakademien och staden Prag firade 300-årsminnet af Tycho Brahes bortgång, föreligger en tryckt redogörelse under titel: «Bericht über die Sæcularfeier der Erinnerung an das vor 300 Jahren erfolgte Ableben des Reformators der beobachtenden Astronomie Tycho Brahe, welche die Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften ... am 24 October 1901 veranstaltet hat». Hufvudförtjensten af de i sitt slag storartade festligheterna i Prag hade professor J. Studnicka, som redan i januari 1900 vände sig till Prags borgmästare med hemställan om restaurering af Tycho Brahes grafminne i Teynkyrkan och om uppsättande af en minnestafla å det hus, i hvilket han hade sin bostad. De i denna hemställan gjorda förslagen vunno allmänt erkännande och iverksattes äfven. Vid sjelfva minnesfesten hölls festtalet af professor Studnicka, hvilken med anledning af festen utgifvit tvenne skrifter: «Prager Tychoniana» och «Bericht über die astrologischen Studien des Reformators der beobachtenden Astronomie Tycho Brahe». För öfrigt egnades dagen åt besök i Teynkyrkan och i Tycho Brahes forna bostad samt åt ett närmare betraktande af smärre i den böhmiska vetenskapsakademiens hörsal utställda Tychoniana.

— Docenten A. Stille har i Personalhistorisk Tidskrift 1902 publicerat några familjeanteckningar af kyrkoherden i Glimåkra och Örkened *Magnus Olai Cochus*, hvilka omfatta åren 1602 till 1627. I ett äfvenledes aftryckt tillägg till dessa anteckningar lemnas af professor Winslow några upplysningar om antecknarens död, som skedde i maj 1630, då »hr Måns i Glimåkra sig oförwahrandess med swantzskrufven förderfwat i hufwudet».

— I ett vidlyftigt, samvetsgrant utfördt arbete, som utkommit i början af 1903, hafva trenne medlemmar af den danska generalstaben, öfverstlöjtnant A. P. Tuxen, kommendör C. L. With och kapten A. L. Hansen skildrat «*Felttoget i Skaane 1709—1710*».

— Ännu ett arbete om »*Kriget i Skåne 1709—1710*», har i dagarne utkommit. Det har till författare docenten A. Stille och är i all hufvudsak grundadt på arkivaliska källor, af hvilka de förnämsta förvaras i Riksarkiven i Stockholm och Köbenhavn samt i det s. k. Thorsjöarkivet, i hvilket icke blott Magnus Stenbocks koncept, utan äfven till honom inkomna bref och rapporter från regeringsmyndigheter, officerare, civilämbetsmän och enskilde hamnat. Andra upplysningar hafva hämtats ur det skånska guvernementsarkivet, numera i landsarkivet i Lund, samt Lunds domkapitels arkiv.

I slutet af boken, som åtföljes af reproduktioner af Gerhard Burmans karta öfver Skåne 1684 och Carl Palmgrens 1710 uppgjorda karta öfver valplatsen vid Helsingborg, heter det:

»Samtid och eftervärld hafva enstämmigt och med full rätt gifvit Magnus Stenbock äran för Skånes bevarande åt Sverige, och segern vid Helsingborg har oupplösligt förbundits med hans namn. Det är emellertid rätt egendomligt, att i den allmänt gängse historiska uppfattningen själfva slaget kommit att i så hög grad undanskymma de föregående händelserna och rörelserna under fälttåget. Det förefaller dock, som om det just är i fälttågsplanen och dess utförande, som Stenbocks fältherreegenskaper klarast framträda. I det skånska fälttåget visar sig Stenbock i likhet med Karl XII såsom fältherre vara före sin tid, i det att han sätter den fientliga arméns besegrande, den afgörande bataljen som fälttågets egentliga mål. Hos honom är det ej såsom hos de flesta andra samtida generaler frågan om att manövrera sig till en god ställning för att genom denna kunna dominera ett område, utan han har till mål för alla sina rörelser den fientliga hären. Rörelserna få sin särskilda prägel däraf, att fältherren själf vill välja terräng för sin batalj. Slaget skall utkämpas, men först då man fått fienden dit man vill hafva honom och i en situation, där slaget kan blifva absolut afgörande. Därför syfta alla Stenbocks rörelser under hufvudfälttåget till ett enda bestämdt mål, och bataljen kommer till sist som den nödvändiga konsekvensen af hans manövrer. Stenbocks målmedvetenhet och rådsnarhet framträda klart, och de äro de viktigaste orsakerna till att fälttåget tog så kort tid. Det är en slående olikhet mellan de föregående, långvariga fälttågen i Skåne, som fortsättas från den ena årstiden till den andra, och detta, där allting uträttas med största snabbhet och allt är öfver på några veckor».

— *Från Lund och Lundagård.* Under denna titel har till julen 1902 utkommit ett urval af Martin Weibulls smärre skrifter, hufvudsakligen tal och minnesteckningar, hvilka belysa karaktäristiska sidor af hans personlighet. Man återfinner i denna samling vid sidan af ännu andra tal det vid Gustaf Adolfsfesten 1882, minnestalet vid 1889 års Nordiska fest, talet vid aftäckningen af monumentet på slagfältet vid Lund 1883 och det tal för Norden — Sönderjylland och Finland, som gaf väckelsen till den nyskandinaviska rörelsen. Bland de minnesrunor, som fått en plats i samlingen, nämna vi särskildt dem öfver Johan Henrik Thomander, Abraham Cronholm, Christian Cavallin och Albert Lysander. En betydande del af boken upptages af den teckning af «Lunds och Lundagårds minnen», i hvilken Martin Weibull, på samma gång han därmed bevarat erinringen af det historiska festtåg, som han anordnade vid invigningen af universitetshuset i Lund 1882, i stora drag gifvit bilden af staden Lunds förflutna.

— I december 1901 aftäcktes under stora högtidligheter i Helsingborg *Magnus Stenbocks staty,* modellerad af professor John Börjesson. Den är rest å stadens centralaste punkt och framställer Magnus Stenbock i det ögonblick han efter slutadt slag vid Helsingborg återvänder till staden. Häst och ryttare höja sig på en sockel af granit, hvars framsida är prydd af gruppen «getapågarne» och å hvars andra sida anbrakts en grupp bronskanoner, använda i slaget. På sockelns ena långsida läses: «Fosterlandet åt Magnus Stenbock. Snillrik fältherre. Tapper krigare. Ädel människa. Stor i segern. Större i olyckan». Och på den andra: «Narva 1700. Generalguvernör i Skåne 1705—1711. Helsingborg 1710. Gadebusch 1712». Vid invigningshögtidligheten bjöd på anhållan af Stenbockskommiténs ordförande ryttmästare Wennerberg landshöfding R. Dickson täckelset falla. Det egentliga festtalet hölls af Martin Weibull, som tecknade den allmänna betydelsen af Magnus Stenbocks minne, och gaf bilden af honom såsom Skånes generalguvernör och universitetets i Lund kansler.

— En byst af *Sven Nilsson* har hösten 1902 rests å Lundagård söder om universitetshuset. Vid invigningen hölls högtidstalet af professor A. Qvennerstedt.

— Ryttmästaren Carl Gustaf Platen har 1901 utgifvit ett smakfullt utstyrdt arbete under titeln: «*Kongl. skånska dragonregementets historia.* Personhistoriska anteckningar öfver officerare och civilmilitärer af officers rang 1676—1900». — I ett färre antal exemplar har 1902 en vidlyftig skildring af «*Malmöslägten Falkman 1665—1900*» utgifvits af C. Falkman. — «*Helsingborg år 1816*» af E. F. Tengberg har utkommit i ny upplaga 1902.

— I »Architekten. Meddelelser fra akademisk Architektforening» har arkitekten Theodor Wåhlin gifvit en skildring af »*Vegeholm,* en skånsk medeltidsborg under restaurering». Han söker i denna häfda åsikten, att det gamla herresätet icke, såsom hittills allmänt antagits, leder sitt ursprung från riksmarsken Tyge Krabbes tid, utan att denne valt ett redan färdigt slott till sitt residens. Bland de fynd, som gjorts under den af arkitekten Wåhlin ledda restaureringen, äro särskildt tvenne kalkmålningar från slutet af medeltiden af intresse.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1. HÄFTE 7.

LUND 1903
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Skaanske By- og Herredsvaaben i den danske Tid.

I Aaret 1894 meddelte nærværende Forfatter i det danske Tidsskrift for Kunstindustri, under Titlen: Om Danske By- og Herredsvaaben, en paa Undersögelse af de fra Fortiden bevarede By- og Herreds-Sigiller grundet Fremstilling af de danske By- og Herredsvaaben. Denne Afhandling viste sig i en uventet Grad at være et Ord i rette Tid. Medens nemlig Byvaabnene vel endnu vare i Brug, men mange Steder kun i en sörgelig forvansket, ja stundom helt meningslös Skikkelse, saa vare Herredsvaabene forlængst ganske gaaede af Brug, saa at end ikke Erindringen om deres tidligere Existents var bevaret. Afhandlingens Fremkomst gjenvakte den stærkt slövede Interesse for disse Overleveringer fra en fjern Fortid. Medens Magistraterne i de gamle Kjöbstæder reconstruerede deres gamle Mærker med en afgjort Bestræbelse efter at före dem tilbage til deres ældste Skikkelse, og Byer af nyere Oprindelse, der slet ingen Vaaben havde, fik travlt med at söge kongelig Stadfæstelse paa nyantagne Mærker, der paa ganske enkelte Undtagelser nær harmonerede godt med de gamle Byers, fremdrages ogsaa hyppigere og hyppigere de skrinlagte Herredsvaaben til Anvendelse i vore Dages practiske Liv, der viser sig i en endnu höiere Grad end Fortiden at have Brug for den ganske vist ogsaa saare decorative Heraldik, ikke blot til Sigiller, til Udsmykning af offentlige Bygninger og Localer, men ogsaa til Faner, Emblemer osv osv.

Det var oprindelig Hensigten at supplere det ovennævnte Arbeide med en Fortsættelse, omhandlende paa en tilsvarende Maade By- og Herredsvaaben i de fordum danske Landsdele østen for Öresund og Kattegat, da disse Vaaben saa godt som alle stamme fra den danske Tid og derfor nöie stemme overens med de tilsvarende Mærker fra Landene vesten Sundet og Kattegat. Men denne Plan kom ikke til Udförelse, fordi det en Tid saae ud til, at en af Skaanes egne Historikere vilde tage Opgaven op, den han ogsaa kunde löse paa en langt fyldigere Maade, bl. A. ved at före Undersögelsen lige ned til Nutiden. Ganske vist viste det sig snart, at andre Opgaver trængte de skaanske By- og Herredsvaaben i Baggrunden, men skjöndt nu snart en halv Snes Aar er forlöben siden den Tid, skulde jeg dog neppe paa ny have beskjæftiget mig med Opgaven, havde ikke en paa given Foranledning anstillet Undersögelse af Staden Lunds Vaaben fremkaldt en directe Anmodning til mig om, for «Historisk tidskrift för Skåneland» at udarbeide en lignende Fremstilling af skaanske By- og Herredsvaaben som tidligere fremkommen af de danske. Denne Anmodning, som det har været mig en Ære at modtage og en Glæde at efterkomme, har altsaa voldet Tilblivelsen af de efterfölgende Meddelelser og Tegninger. Maatte de nu kun finde en lignende gunstig Modtagelse og bære lige saa god Frugt som deres Forgængere!

Heraldiske Slægtmærker kunne som bekjendt föres tilbage til Midten af det 12. Aarhundrede, og selv her i Norden begyndte de at komme i Brug, inden Aarhundredet var ude; men först i Löbet af det fölgende Aarhundrede begyndte Landsdele og Byer at fölge Exemplet, og det er vel tvivlsomt, om noget nordisk By- eller Landsvaaben kan föres tilbage til Tiden för 1300. For Skaane og de tilgrændsende Landes Vedkommende er antagelig Staden Lunds Sigil fra 1370 det tidligste Vidnesbyrd om Brugen af slige Mærker; men flere af de i den fölgende Tid brugte Signeter, f. Ex. Blekinge Landssigil, Malmös, Skanörs, Trelleborgs og Ysteds ældste Sigiller, synes dog at være adskil-

ligt ældre, end de nu kjendes. Herredssigiller fra disse Lande kjendes ikke för efter Aar 1500.

De i det gamle östlige Danmark anvendte By- og Herredssigiller indeholdt naturligvis ganske tilsvarende Mærker som dem, der anvendtes i det övrige Danmark. Byerne have med Forkjærlighed valgt Bygninger eller Symboliseringer af vedkommende Bys Erhverv eller Beliggenhed. I Bygningerne har man villet see Gjengivelser — om end mere eller mindre ubehjælpsomme Gjengivelser — af selve de paagjældende Byer eller fremragende Dele af disse paa det Tidspunkt, da Signetet blev til. Mulig holder denne Formodning stundom Stik; men at den ialtfald ikke altid gjör det viser Skanörs ældste Sigil. Det indeholder nemlig en höist eiendommelig Bygning, i hvilken særlig en mægtig Port med det deri stillede danske Rigsskjold og tre Taarne med store Tinder og Kupler gjör sig gjældende; men ganske den samme Bygning, lige til de mindste Detailler, gjenfindes i det Sigil, som samtidig Staden Lyneborg brugte, kun at Skjoldet i Porten her viser den brunsvigske Löve. Naturligvis har der fordum været en livlig Forbindelse mellem de to, hinanden nu saa fjernt staaende Byer, man tænke kun paa Skanör-Sild og Lyneborg-Salt, men det er dog höist paafaldende, at den ene By har kopieret den andens Sigil. Forgjæves spörger man, om Skanör har efterlignet Lyneborgs Sigil, eller omvendt Lyneborg Skanörs, altsaa om den i disse Byers Sigiller afbildede Bygning har ligget i Skanör eller i Lyneborg — eller maaske et helt andet Sted, om den overhovedet har havt sit Forbillede i det virkelige Liv. Den i andre danske Kjöbstadsigiller ret hyppige Sammenstilling af Stjerne og Maane med andre Figurer gjenfindes ogsaa i enkelte Kjöbstadsigiller fra östen Sundet (Avaskær, Rönneby, Trelleborg). Medens et Par ældre Byer (Aahus og Elleholm) mindedes deres Forbindelse med Lunde Erkesæde ved at optage St. Laurentii-Risten i deres Bysigiller, saa mindedes de to Kjöbstæder Christianopel og Christiansstad den danske Konge Christian IV, hvem de skyldte deres Oprindelse, ved at före hans Navnechiffer som Byvaaben. Ialtfald det ene var dog givet vedkommende By af Kongen selv. En Overgang til disse sidste, fra et heraldisk Synspunkt lidet tiltalende

Vaaben, dannede forövrigt nogle ældre, fra det 16 Aarhundrede stammende skaanske Kjöbstadvaaben, hvis Hovedfigur var vedkommende Bys Forbogstav (Avaskær, Lykaa, Rönneby, Sölvisborg). Kun to Byer, Malmö og Halmstad, have fört fuldt gjennemförte heraldiske Vaaben, saavel Hjelm og Hjelmtegn som Skjold og Skjoldemærke, Malmö i Henhold til det Staden af Kong Erik af Pommern givne, endnu bevarede Vaabenbrev.

Medens Blekinge Landssigil maa antages at være meget gammelt, synes alle Herredssigillerne, saavel fra Skaane, Halland som Bleking först at stamme fra det 16 Aarhundrede eller senere. Det er derfor paafaldende, at der ikke er fundet Antydning af, at Skaane og Halland har havt Landssigiller i Lighed med Blekings. Men da Herredssigillerne altsaa stamme fra en Forfaldsperiode i heraldisk Henseende, kan det ikke undre, at mange af dem lade Adskilligt tilbage at önske. Symboliseringen i Sigillet af Herredets Navn er saaledes ofte lovlig godtkjöbs (Aarstad Herred — 2 Aarer, Oxie Herred — 1 à 2 Oxer), selv hvor man ikke har taget til Takke med Herredsnavnets Forbogstav. Heldigvis er et saadant Bogstav oftest ledsaget af andre Bifigurer af mere heraldisk Art (jvf. f. Ex. Gers Herred), hvilke man da med Udeladelse af Bogstavet kan anvende som de egentlige Vaabenmærker. Hvor Valget af Skjoldemærke er sket uden Hensyn til Herredets Navn, er Mærket gjennemgaaende fuldt tilfredsstillende, ja Herredsmærkerne fra Landene östen Sundet ere paa ganske faa Undtagelser nær smukkere end fra vesten Sundet. Nogle enkelte Herreder (Froste, Vester Gynge og Jerrestad) have givet deres Loyalitet mod Landsherren et ret grelt Udtryk i deres Herredssigiller. Hensigten med disses Anskaffelse — forestaaende Hyldinger — indböd ganske vist paa en Maade dertil, men det maa dog strax siges, at noget tilsvarende ikke kjendes fra Sigillerne vesten Sundet.

Foruden Byer og Herreder havde for Skaanes Vedkommende ogsaa de fleste Sogne deres eget Sigil, ofte med vedkommende Kirkes Værnehelgen eller andre geistlige Symboler, som Christuslam, Bispestav, Alterkalk, Nögle etc., men ogsaa stundom med rent heraldiske Fremstillinger. Disse Sognesigiller, hvis Tal selvfölgelig er alt for stort, til at de her kunne faae en mere

indgaaende Behandling, synes dog kun at have været i Brug i det 16 Aarhundrede; de fleste af dem have vel et udpræget katholsk Tilsnit, de anvendes i stort Tal ved Hyldingen 1584, men forekomme slet ikke ved de senere Hyldingsakter. Herredssigillerne derimod anvendtes gjennem hele den danske Tid; men efter 1660 ere de antagelig gaaede af Brug og efterhaanden ganske i Glemme östen Sundet, saaledes som Tilfældet ogsaa var vesten Sundet.

Det Malmö By af Kong Erik af Pommern givne Vaabenbrev viser noksom, at denne Klasse Vaaben, Herredsvaaben saavel som Byvaaben, egentlig burde fremstilles i Farver, men da vor Tids Kjendskab til disse Fortids Overleveringer saa godt som udelukkende stammer fra deres Anvendelse i Sigillerne, der ingen Oplysning give om de tilhörende Farver, ere disse nu ganske ukjendte. I det Haab, at Fremtiden vil finde en rigere Anvendelse for de gamle Mærker, er der i det Efterfölgende overalt vedföiet Farver, men kun anfört i Parenthes for stadig at fastholde, at disse Farveangivelser kun ere *Forslag* til en Blasonnering, der vel er i nöie Overeensstemmelse med de heraldiske Principper, men dog neppe tör paaregne i alle Tilfælde at vinde Bifald i vore Dage, da den jo nærmest holder sig til de politiske Forhold för 1660. Ligefrem nationale Hensyn ere dog kun tagne, hvor saadanne bestemt paatvang sig, f. Ex. de to Korsfaner i Trelleborg Bys Sigil.

Det er fortrinsvis de i det danske Rigsarkiv opbevarede Aktstykker, under hvilke der hænge Rækker af Aftryk af By- og Herredssigiller, der ere benyttede til de efterfölgende Meddelelser. Da de kun citeres ved det paagjældende Aarstal, meddeles her en Fortegnelse over dem.

1417 Kong Eriks Forlig 14 Nov. med de slesvigske Hertuger og Greven af Holsten (Gemeinschaftliches Archiv XII 44).

1421 Vidne af Skaane Landsthing 28 Oct. om, at Sönderjylland hörer til Danmark (Slesvig 54).

1524 Troskabsreverset 25 Juni til Kong Frederik I (Christiern II 5 a).

1535 Hyldingsakten til Kong Christian III (Hyldinger 16).

1536 Den store Reces i Kjöbenhavn (Haandfæstninger 15).

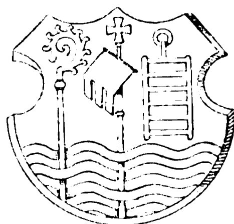
1556 Kjöbstædernes Besvarelse af Missivet af 20 October 1556 angaaende Kornudförselsforbud (Indkomne Breve til Danske Cancellie 26 Oct.—23 Dec. 1556).
1584 Prinds Christian (IV)s Hylding (Hyldinger 49).
1608 Prinds Christian (V)s Hylding (Hyldinger 68).
1610 Sammes Hylding (Hyldinger 84).
1648 Kong Frederik III:s Hylding (Hyldinger 107) og
1655 Prinds Christian (V)s Hylding (Hyldinger 128).

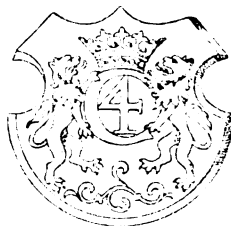
Hvor andre Kilder ere benyttede, ere de særskilt citerede.

I. Kjöbstæder.

A. Skaane.

Aahus. For denne By kjendes kun et eneste Signet, der er brugt 1556, 1584, 1608 og 1610. Det har Omskriften: SIGILLVM COMMVNITATIS WILLE AOSIONIS. Mærket er en Kirkefane mellem en Erkebispestav og en St. Laurentii-Rist, de to förste staaende op af, den sidste over fire Bölger (alt Sölv i Blaat). Skjöndt Signetet neppe er meget ældre end 1556, peger Mærket dog bestemt tilbage paa den katholske Tid.

Aahus

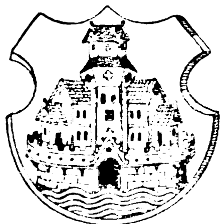

Christiansstad

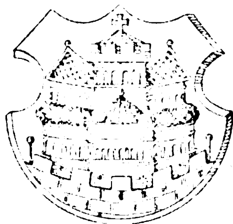
Christiansstad. I de denne By 15 Marts 1622 givne Privilegier hedder det «. . Daa haffue Wij aff Wor synderlig gunst och naade naadligst wndt och giffuett saa och hermed wnde och giffue for(skreff)ne Christianstadtz borgere dette éffterskreffne waben till deris rette stadz waaben, nemlig tuende gule löffuer udi itt blaatt feld hollende emellom dennom (her er Kongens kronede navnchiffer tegnet i Brevet), effftersom det her hooz

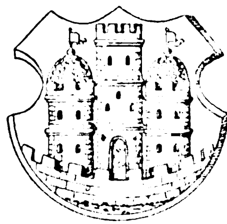
findis affmalitt» — og ganske nöiagtig dette Vaaben findes da ogsaa i det 1648 af Byen brugte Signet, der har Omskriften: SIGILLVM CIVIT CHRISTIANOSTADENSIS. Dette smukt udförte Signet synes dog snart efter at være gaaet tabt, thi Hyldingsakten 1655 er kun beseglet af Borgerne enkeltvis.

Engelholm har ikke som Kjöbstad deltaget i nogen Hylding, og et Vaaben for Byen kjendes derfor heller ikke for Tiden för 1660.

Falsterbo havde endnu 1610 sit gamle, fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede stammende Signet i Behold; ældre Aftryk haves fra 1421, 1584 och 1608. Det har Omskriften: **sigillum civitas falsterbothe** og i Sigilfeltet en stiliseret Fremstilling af en By med stort Taarn og spidse Gavle, omgivet af en tindet Mur med Port (alt rödt), ragende frem af (blaa) Bölger (i hvidt eller Sölv-Felt). Dette anseelige Signet har Byen sikkert mistet under Krigsaarene 1611—12 eller 1643—45; thi 1655 besegler Byen med et ganske andet Signet; af det utydelige Aftryk kan kun skjelnes en gothisk Portal med to Sideflöie; i den förste staaer en Jomfru Marie(?), i hver af Flöiene en Engel med store Vinger. Da af Omskriften kan læses Ordet: CONVIVI... er det aabenbart et Gildessegl, dog ikke Sigillet for St. Knudsgildet i Falsterbo (Jvf. Nyrops Danske Gildessegl i Tidsskrift for Kunstindustri 1899 Fig. 18).

Falsterbo

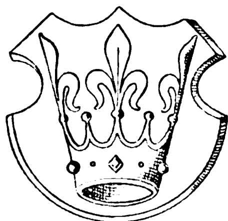

Helsingborg I

Helsingborg II

Helsingborg. I Wolfs Encomion Regni Danici (S. 644) beskrives Helsingborgs Vaaben som: «3 Taarn, det middelste höyere end de andre to», en ganske vist ikke meget fyldestgjörende Beskrivelse af det smukke Signet, som Byen lod sig gjöre i Anledning af Hyldingen 1584. Det viser nemlig en paa (grön)

Jord staaende (röd) tindet Mur, over hvilken rager op et höit, svært, rundt, tindet Taarn i 3 Etager mellem to andre lignende Taarne i 2 Etager med kuplede Tag og flyvende Faner (alle Taarnene röde, Feltet Sölv). Sigillets Omskrift lyder: SIGILLVM CIVIVM HABITANCIVM HELSINBVRGIE 1584. Dette smukke Signet brugte Byen endnu 1608, 1610, 1648 og 1655; men tidligere havde den havt et andet, ogsaa meget stadseligt Signet, der som Afbildningen viser, indeholdt en mere udförlig Fremstilling af en befæstet By med et stort Borgtaarn (Kärnan?). Dette gamle Sigil, af hvilket Aftryk haves fra Aarene 1468 og 1469 [1]), havde fölgende Omskrift: SIGILLVM CIVIV HABITANTIS HELSINGÆBVRG.

Landskrone Bys ældste Sigil viser i en trefliget Ramme et Skjold, hvori en Krone og Omskriften **secret civit de landeskrone.** Aftryk af det haves kun fra Aarene 1487 [2]) og 1524, men selve Signetet seer ud til at stamme fra 1413, da Kong Erik af Pommern gav Byen Kjöbstadprivilegier. Kronens Farve er selvfölgelig Guld, og Skjoldets synes at være röd, thi Wolf (Encomion 646) giver fölgende Beskrivelse af Vaabenet: «Landskrone Kiöbstæds Vaaben er en Krone med grönne(!) Blade, som der af udspringer, hvilcken holdes aff tvende Engeler offver (ɔ: oven) en Salvator. Farffven Röd, Hvid oc Lifffarffve». Der ligger utvivlsomt en eller anden Misforstaaelse til Grund for hans Angivelse om de grönne Blade, der udspringer af Kronen, især da det aabenbart er et yngre Sigil, som Wolf beskriver, det store, fint stukne Signet, som Byen brugte 1608, 1610 og 1648. Det viser nemlig et paa en sovende Mand hvilende, af to Engle holdt Skjold, hvori Kronen, og over Skjoldet hæver sig Frelserens Billede med Gudslam og Kors. Omskriften löd: **sigillu opidi lands kronen in schania.** Dette Signet er sikkert yngre end 1536, da Byen ikke synes at have eiet noget Signet, og maa antages at være gaaet tabt

Landskrone

[1]) Topogr. Sml. Perg. Helsingb. Danske Selskabs Membraner 16, 12. 1469.
[2]) Topogr. Sml. Perg. Landskrone.

mellem 1648 og 1655; thi sidstnævnte Aar besegler kun Byens Borgerskab enkeltvis Hyldingsakten.

Lunds ældste Sigil, brugt 1417, viser en Kirke, der vel nok tör antages at tilsigte en Gjengivelse af Domkirken. Den har Taarn for den venstre Ende, et mindre midt paa Taget, Dör midt paa Bygningen under en Række af 6 höie Vinduer. Af Omskriften kan kun læses: SIGILLVM ..... ATIS LVNDENSIS. Dog alt faa Aar efter, 1421, möde vi Aftryk af det anseelige Signet, som endnu er bevaret, om end forlængst ikke længere i Byens Værge. Det viser paa (grön) Jord en (röd) tindet Mur med et stort Porttaarn og aaben Port samt to runde Sidetaarne (i Sölv-Felt). Omskriften er: SECRETVM CIVIVM LVNDENSIUM. Endnu 1536 og 1584 brugte Byen dette Signet, men 1608 og 1610 anvendtes et andet, lille og uanseeligt Sigil med ganske samme Fremstillung, kun at alle Taarnene ere eens, tindede, men uden Spir og staae indenfor den med Port forsynede tindede Bymur. Omskriften i dette Signet löd: **secretum civitatis lundensis.** 1648 og 1655 anvendte Lund atter et nyt Signet med nöiagtig den samme Fremstilling som i det sidste, kun at det (heraldisk) höire Taarn nu har et Spir, og at Omskriften lyder: LVNDE STADS SIGNET 1647. Det er efter dette Aarstal at dömme neppe for dristigt at antage, at det forrige Signet er gaaet tabt i de urolige Krigsaar 1643—45.

Lund

Naar Wolf (Encomion 573) skriver, at «Lunde Byes Vaaben sigis at være St. Knud Konning», saa har hans Hjemmelsmand aabenbart forvexlet Byseglet med Byens St. Knuds Gildes Sigil, som Byen maaske har laant og anvendt i Aarene 1645—46, saaledes som vi saae Falsterbo 1655 betjene sig af et Gildesegl.

Malmö har som til alle Tider Skaanes störste og rigeste By ogsaa det störste Antal Sigiller at opvise, og det store og smukke Sigiller, som det sig hör og bör. Det ældste Sigil, brugt 1417, viser et eenmastet Skib; af Omskriften kan kun læses: SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN. Det sidste Ord var som bekjendt Byens tydske Navn. Men alt 1421 förer den et helt

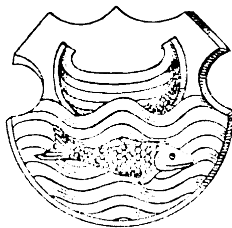
andet Mærke, nemlig en Kirkebygning med Chor og Apsis og paa Taget et Taarn mellem en Maane og en sexoddet Stjerne; ved Kirkens Sokkel rulle 3 Bölger. Det paagjældende Sigil har Omskriften: S'UILLANORVM DE MALMÖGHÆ. Heller ikke dette Mærke fik dog blivende Betydning; thi uden at den nærmere Anledning dertil kjendes, gav Kong Erik af Pommern 23 April 1437 Byen ved et i dens Arkiv endnu bevaret Vaabenbrev et helt nyt Vaaben. Det hedder i dette Brev, at «Kongen for Troskab og villig Tjeneste dens Borgere os og Riget hertil gjort haver, og de og deres Efterkommere i tilkommende Tider villiglige gjöre og bevise skulle evindelig, os og vor Farbrodersön Hertug Bugislaf af Pommern, om vor Herre det saa forseet haver, at vi uden ægte Börn eller Barn afgangende vorder, og vore Arvinger og Efterkommere, Konninger af vor fædrene Slægt, og Rigen, give og unde dem og deres Efterkommere dennem till Ære og Værdighed til evig Tid dette underskrevne Vaaben og Klenodie udi Indsegle og Skjold at före, saasom er et rödt Grips Hoved med röd Hals og röde Ören og oven paa Hovedet en forgyldt Krone udi et hvidt Felt og paa Hjelmen sammeledes et rödt Grips Hoved med en forgyldt Krone med en Busk Strudsfjer midt paa Kronen hvid og röd. Det i Brevet tegnede Vaaben er gjengivet i den hosstaaende Afbildning; kun er Originalen udfört i Farver [1]. I Byens Bog gives derefter fölgende Oplysning: Anno 1438 paa St. Petri og Pauls Dag (ɔ: 29 Juni) da besegledes först med det Secret, som det Vaaben staaer udi, vor naadigste Herre Konning Erik gav os [2]. Desværre synes intet Aftryk nu at være bevaret af bemeldte Secret; thi det stadselige Sigil, som Byen förer 1524, 1536 og 1552 [3], er neppe ældre end Aar 1500. Det viser Skjold og Hjelm som givet af Kong Erik, endda forøget med en Skjoldet holdende, köllebærende

Malmö

[1] L. Weibull: Malmö Stads Urkundsbok.
[2] Scriptores Rerum Danicarum VII 245.
[3] Topogr. Sml. Perg. Malmö 30. 10. 1552.

Vildmand ved Skjoldets venstre Side, medens paa den modsatte Side et sammenslynget Baand bærer Indskriften: S CIVITATIS MALMOGENS. Dette Signet synes at være gaaet tabt i Aarene 1552—60; thi 1560 lod Byen sig gjöre et nyt, ikke mindre anseeligt Sigil. I dette holdes Vaabnet af hele to Vildmænd, een paa hver Side; de bære ikke Köller, men holde sig selv i Halen. Ved Hjelmtegnet staaer Aarstallet 15—60, og Omskriften lyder: S CIVITATIS MALMOGENSI. Dette Sigil bruges ved Hyldingerne 1584 og 1610; men ogsaa dette Signet synes saa at være gaaet tabt, formodentlig under Kalmarkrigen; thi 1613 maatte Byen bekoste et nyt, forövrigt ikke mindre smukt udfört Signet. Det viser Skjold og Hjelm med det af Kong Erik skjænkede Mærke, men i mere moderniseret Skikkelse og uden Vildmænd. Ved Hjelmtegnet staaer Aarstallet 16—13 og Omskriften er iövrigt som i det foregaaende Sigil: SIGILLVM CIVITATIS MALMOGIENSI. Dette Signet brugtes ved Hyldingerne 1648 og 1655.

Som bekjendt anvendes i en nyere Tid ofte Malmös Vaaben som Mærke for hele Skaane-Land, men denne Anvendelse savner vistnok enhver Hjemmel i Fortiden.

Simmershavn

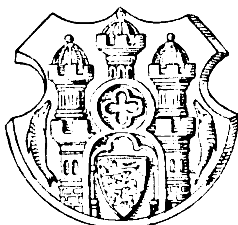
Simmershavn förer 1535 et stort Sigil, visende en paa et oprört Hav gyngende Baad. Omskriften synes at lyde: SIGILLVM CIVIVM DE SYMBROSHAFN. 1584 föres et andet, mindre Sigil, visende samme Mærke, kun at der i Bölgerne under Baaden svömmer en stor Fisk (alt Sölv i Blaat). Dette Sigil, som har Omskriften: SIGILLVM CYVITA SIMB HAFNIE, benyttes atter 1608, 1648 og 1655, hvorimod Hyldingsakten 1610 kun er beseglet af Borgerne enkeltvis.

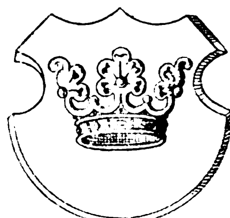
Skanörs ældste, 1410 brugte Sigil [1]) viser Hellig Olafs (?) kronede Brystbillede med Öxe og Kalk og har Omskriften: SECRETVM VILLE SCHANØR, men alt 1421 har Byen et andet, mere anseeligt Sigil. Det viser en med Tinder og med 3 med Tinder og Kupler prydede Taarne forsynet (röd) Borg, i hvis

---

[1]) Topogr. Sml. Perg. Skanör 25. 4. 1410.

Port sees staaende det danske Skjold (de 3 kronede blaa Leoparder i Guld) og paa hver Side af Borgen en pælvis sat (blaa) Sild (alt i Sölv-Felt). Omskriften lyder: S'IGILLVM CIVITATIS SCHONORE. Man stole nu ikke alt for sikkert paa i denne Borg at have i det mindste en Antydning af, hvorledes den gamle Borg, der i Middelalderen laa ved Skanör By, saae ud; thi, som alt foran bemærket, Sigillets Bygning er en nöiagtig Gjengivelse af den Borg, Staden Lyneborg samtidig förte i sit Sigil [1]), eller omvendt, kun mangler der i Lyneborgs Sigil de to Sild, og Skjoldet i Porten viser kun Brunsvigs opreiste Löve. Det nævnte Sigil brugte Skanör endnu ved Hyldingen 1584, men 1608 havde Byen et nyt, langt mindre anseeligt Sigil, visende 3 tindede Taarne med 3 Etager hvert, det midterste med Port, under Taarnene rulle 3 Bölger, mellem hvilke svömme 5 Sild (3, 2). Dette Sigil har Omskriften: SIGILLVM VILLANORVM IN SCANOR og brugtes ved de fölgende Hyldinger 1610, 1648 og 1655.

Skanör

Tommerup

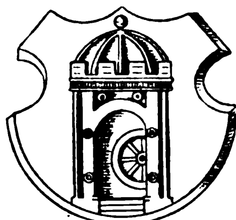
Tommerup. Denne tidlig nedlagte Kjöbstad findes kun en enkelt Gang repræsenteret i Hyldingsakterne, nemlig 1535. Den bruger da et tilsyneladende meget gammelt og anseeligt Sigil, men desværre er Aftrykket saare slet. Det synes at vise en Guld-Krone (i blaat Felt), men af Omskriften kan kun læses Bogstaverne SIGILLVM C...... M... HORP.

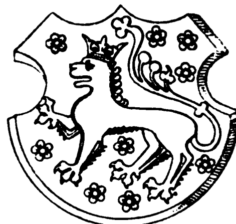
For *Trelleborg* By kjendes to Sigiller, et ældre anseeligere, brugt 1421, og et yngre og mindre, brugt 1556, 1584 og 1610. Det förste viser en tindet Mur med lukket Port, over den frem-

[1]) Lybæk og Hansestæderne 6. 1. 1423.

rager et stort, rundt, tindet Taarn, der bærer et mindre, ligeledes rundt Taarn med spidst Tag; paa hver af Murens Flöie staaer et Flag og ved Siden af den henholdsvis Maane og Stjerne. Dette Sigil har Omskriften: S'CONSVLLVM ET CIVIVM DE THRELLEBORGH. Den samme Fremstilling findes i det nyere Sigil, dog noget simplificeret, Maane og Stjerne fattes, men under Muren rulle 3 Bölger og Fanerne ere tydelig Korsfaner (Dannebrog). Omskriften er her: SECRETVM VILLE THRELEBVRGH. Forenes begge disse Fremstillinger, vil Vaabenet blive (i blaat Felt) over 3 (Sölv-) Bölger en (Sölv-) Borg med Port og Tinder og derover mellem 2 Dannebrogsfaner et rundt tindet Taarn, bærende et mindre, rundt Taarn med spidst Tag. Ved Siderne af Borgen en (Guld-) Maane og en (Guld-) Stjerne.

Trelleborg

Væ

Ysted

Væ. Denne fordums Kjöbstad brugte 1535, 1584, 1608 og 1610 et ret anseeligt Sigil, der viste en (Sölv-) Port med Tinder og Kuppeltag, og i Porten et halvt (rödt) Möllehjul (alt i blaat Felt). Af Indskriften, der staaer i et sammenslynget Baand, synes at kunne læses: **s uilla ue.** Men ved Siden heraf eiede Byen et lille uanseeligt Secret med ganske samme Bygning og Hjul og ved Siderne af Bygningen den lakoniske Indskrift: W—EE. Der haves et Aftryk af dette Secret fra Aar 1556. Byen blev som bekjendt nedlagt som Kjöbstad, efter at den 1612 var bleven afbrændt af Gustav Adolph.

Ysteds gamle Vaabenmærke er en kronet (blaa) Löve mellem (röde) Roser (i Guld-Felt). Saaledes sees det i Byens ældste, 1421 brugte Sigil, der har Omskriften: SIGILLVM VIGSTAD DENSIS CIVITATIS. Dette store Sigil brugtes endnu 1536; men 1584, 1610, 1648 og 1655 anvendtes et andet og mindre

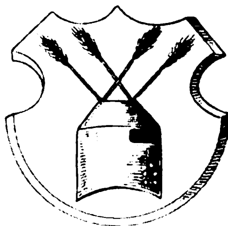
Signet. Det viser et Skjold med den kronede Löve, men uden Roserne og har Indskriften: S YSSTED DEND 13 DIS 64; formodentlig er dette Signet altsaa anskaffet 13 Dec. 1564. Wolf (Encomion 650) vil vide, at «denne Kiöbstæds Vaaben er tvende Löwer»; men af et Signet med et tilsvarende Mærke kjendes intet Aftryk.

B. Halland.

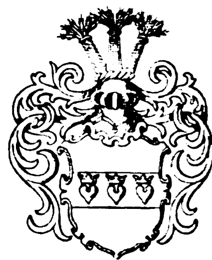
Falkenbergs Vaaben er naturligvis en (Sölv-) Falk, siddende paa den midterste af 3 (grönne) blomstersmykkede Höie (i blaat Felt). Saaledes findes det i det af Byen 1584 og 1608 benyttede Sigil, der har Omskriften: **falkenbergensuorn opidi.**

Falkenberg

Halmstad I

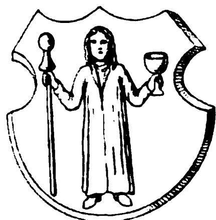

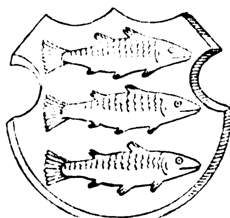
Halmstad II

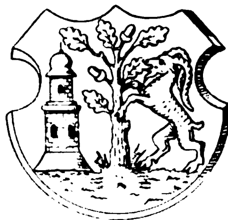
Halmstads ældste Vaaben er ret eiendommeligt, idet det viser en gammeldags, saakaldet Töndehjelm, hvoraf opstaaer 4 i Form af et W stillede Ax. Som den senere Udvikling viser, bör dette Mærke egentlig kun betragtes som en Del af Vaabenet, nemlig Hjelmtegnet; men anvendes det som Skjoldemærke, maatte vel Farverne blive Guld-Hjelm og Guld-Ax i blaat Felt. Omskriften om dette endnu 1536 benyttede, men sikkert meget ældre Sigil, er S' CIVITATIS HALMSTADENSIS. Endnu i to fölgende Sigiller findes en lignende Fremstilling, kun er Hjelmen af den i det 16. Aarhundredes förste Halvdel sædvanlige Form, dog uden Traller, og de fire Straa ere ombyttede med tre hele Kornneg. Det ene af disse Sigiller har en i det eneste kjendte Aftryk, fra 1556, ganske ukjendelig Omskrift; omkring det andet, brugt 1584, læses: CIVITATIS HALMSTADIENSIS og i Sigilfeltet de to sidste Chiffre af et Aarstal, af hvilke kun det förste, et «8», kan kjendes. Det er saaledes formodentlig

anskaffet kort för Hyldingen 1584; men alt 1603 har Byen dog ladet sig gjöre et helt nyt Signet, med et Vaaben saa fuldstændigt, at kun Malmö har dets Lige. Det viser nemlig foruden Hjelmen med de tre (Guld-) Kornneg et (blaat) Skjold, hvori en (Sölv-) Bjelke, belagt med tre (Guld-) Kroner over tre (röde) Hjerter. Dette smukt tegnede og graverede Sigil anvendtes ved Hyldingerne 1608 og 1610 og havde Omskriften: HELMSTADIENSIS CIVITATIS ANO 1603.

For *Kongsbak* haves kun et eneste Sigil fra den danske Tid. Det viser et (blaat) Skjold, hvori et Mandsbillede med langt Haar og iført en lang (sort) Kofte, holdende i höire Haand en (Guld-) Stav, i venstre en (Guld-) Kalk. Over dette Skjold, der altsaa er det egentlige Byvaaben, sees i Sigillet en Skjoldet holdende Engel, og paa et om Skjoldet lagt Baand læses: SIGILLVM CIVIT KVNGSBACH. Efter Stilen at dömme er dette Sigil först anskaffet til Hyldingen 1584 og brugtes saa atter 1608 og 1610.

Kongsbak

Laholm

Varbjerg

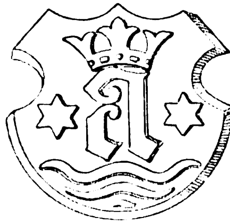
Laholms Vaaben er, som ogsaa Wolf (Encomion S. 655) rigtig angiver, 3 Lax, formodentlig Sölv i Blaat. I det 1584 og 1610 brugte, men 1579 anskaffede Sigil ere de vendte til Höire, og Sigillet har Omskriften: LAHOLMS SEGEL 1579; men Byen har havt et ældre, nu i det danske Nationalmuseum bevaret Signet, der har Omskriften: S'VILLANORVN(!) LAVHOLM; i det ere Laxene vendte mod Venstre. Aftryk fra gammel Tid af dette Signet er ikke fundet.

Om *Varbjergs* Vaaben siger Wolf (Encomion S. 659), at det er en Buk, som udi et Træ eller Lind opstiger. Beskrivelsen er dog hverken fuldstændig eller nöiagtig; thi det af Byen

1584 brugte og s. A. anskaffede Signet viser ikke en Lind, men en voxende (grön) Eg, til Höire for den staaer et (rödt) Taarn, og til Venstre opspringer en (sort) Buk (alt i Sölv-Felt). Dette Sigil har Omskriften: SIGGILLV DER STAT WARBER 1584. Det er forövrigt en ganske nöiagtig Gjengivelse af et ældre, 1536 brugt Sigil; men i det eneste bevarede Aftryk af dette Sigil er just Omskriftens Aarstal afstödt. Formodentlig har der staaet 1536, thi Aaret för synes Byen intet Signet at eie, efterdi Hyldingsbrevet fra dette Aar kun er beseglet af Byens Raadmænd og Borgere enkeltvis.

C. Bleking.

Avaskær. For denne, Christianopel Bys forsvundne Forgænger kjendes kun et eneste Sigil, brugt ved Hyldingen 1584. Det viser Bogstavet a (Guld) under en Guld-Krone, mellem to (Guld-) Stjerner og over 3 (Sölv-) Bölger (i blaat Felt). Omskriften lyder: s aueschrr by. Byen maatte, som bekjendt, snart efter vige for den nyanlagte Kjöbstad

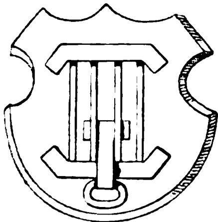

Avaskær

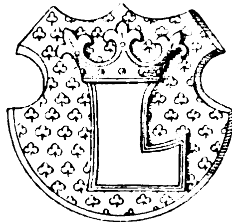

Christianopel

Christianopel, hvis Borgere 1608 besegle enkeltvis paa Byens Vegne; men 1610 har den faaet sit eget Signet, et pynteligt Signet, visende et Skjold, hvori en mod Venstre vendt opreist kronet Löve, med Omskriften: SIGILLVM CHRISTIANNOPEL IN DANIA; men 1648 og 1655 anvendes et andet Signet, visende en i et (blaat) Skjold staaende nu till Höire vendt opreist (Guld-) Löve uden Krone, men holdende med Forpoterne Kong Christian 4.'s kronede (Guld-) Navnechiffer. Dette Vaaben minder saa stærkt om Christiansstads Vaaben, at man skulde troe, at det i Lighed med dette var Byen forundt af Kongen selv;

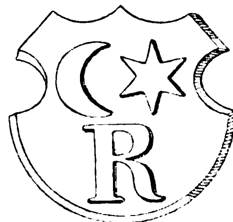
da Byen 5 Mai 1622, omtrent samtidig med Christiansstad, fik sine förste Privilegier; men herom vides Intet. Privilegierne omtale ikke Vaabenet med et Ord.

Elleholm skylder sin Oprindelse et af Erkebispestolens gamle Lehnsslotte og förer sikkert derfor Erkesædets eget Mærke, St. Laurentii Risten, i sit Vaaben (Sort i Sölv). Der kjendes iövrigt kun et eneste Sigil for Byen, brugt ved Hyldingen 1584. Det har Omskriften: ELL HOLLM SEGEL 84 og er altsaa anskaffet til selve denne Hylding. Ved Hyldingen 1608 var Byen ikke repræsenteret, men den havde jo og alt 1600 mistet sine Kjöbstadprivilegier.

Elleholm

Lykaa

Rönneby

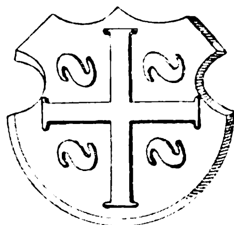
Lykaa havde som Kjöbstad lignende Oprindelse og Skjæbne og ogsaa for denne fordums By kjendes derfor kun det 1584 brugte Sigil. Det er ret tarveligt, baade hvad Störrelse og Indhold angaaer. Det viser nemlig kun et kronet (sort) Bogstav L i en med (grönne) Klöverblade beströet (Guld-) Grund, og saa have Klöverbladene endda formodentlig ingen selvstændig Betydning som Del af Vaabenmærket, men er kun overflödig Pynt. Af det paagjældende Sigils Indskrift kan kun læses: LOCKKE . . . OIE.

Saameget rigere paa Sigiller er *Rönneby*. 1542 [1]) förte Byen et lille Sigil, der viser Bogstavet R mellem en femoddet Stjerne og en Maane i Næ. Den tilhörende Omskrift lyder: S CIVITATIS ROTNEBY. Nöiagtig samme Fremstilling og Omskrift har et andet, större Sigil, som Byen bruger 1556. Atter 1584 har Byen et nyt og mere pynteligt Sigil, som ogsaa bruges 1608; det viser et Skjold, hvori et R og en Maane i Næ staae jævn-

[1]) Skaane Hall. Blek. 20 c.

sides hinanden, men over en sexoddet Stjerne, nu med Omskriften: CIVITATIS ROTENBOENCIS. Endelig aflöses ved Hyldingerne 1610 og 1655 dette Sigil af et nyt, der har den her afbildede Fremstilling: Maane og Stjerne jævnsides og under dem Bogstavet R (alt Sölv i Blaat). Omskriften lyder: SIGILLVM CIVITATIS ROTHNOVIÆ. Ved Hyldingen 1648 havde Borgerne kun beseglet enkeltvis, som om de havde forlagt Byens Signet. Man skulde ellers tro, at Rönneby har havt endnu et femte Sigil og det med et helt andet Mærke, thi Wolf (Encomion 654) skriver: «Denne Kiöbstæds Vaaben, som de besegle med, er it Rönnetræ med en Krone ofver oc it R under»; men af dette Sigil er intet Aftryk fundet. Mest heraldisk tiltalende vilde det ellers være at forene begge Mærker, saa at Byens Vaaben blev et mellem Maane og Stjerne voxende Rönnetræ.

Sölvisborg eller, som den 1535 kalder sig, Siellendzborge förte dengang i sit Sigil et (rödt) Kors, omsat af 4 (röde) Figurer, der ligne liggende S-Bogstaver (i Sölv-Felt). Af Omskriften kan kun læses .... **lvisbor** ... Senere, 1584, 1610, 1648 og 1655, föres et helt andet Signet, der viser et enkelt opreist (Sölv) Bogstav S mellem en (Guld-) Maane og en sexoddet (Guld-) Stjerne (i blaat Felt). Omskriften er: SIGILLVM DE SILVISBOGÆ. Wolf (Encomion 654) har som sædvanlig kun en mangelfuld Beskrivelse: «denne Kiöbsteds Vaaben er it S med en Stierne under».

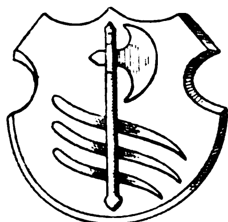

Sölvisborg

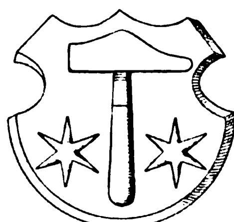
II. Herreder.

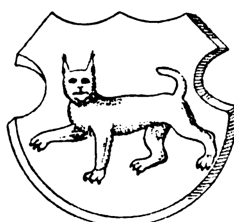
A. Skaane.

Albo Herred har alt 1535 fört et Herredssigil, men det eneste bevarede Aftryk er kun bevaret i saa slet en Tilstand, at det ikke længere lader sig tyde. 1610 förer Herredet en opreist (Sölv-) Öxe, med Bladet til Venstre, lagt over 3 (Sölv-) Sværdklinger(?) (i blaat Felt). Af Omskriften kan kun læses: S AALBOO .... 1648 har Herredet faaet et nyt Signet, der aabenart skal vise samme Mærke, om end Öxebladet har faaet en

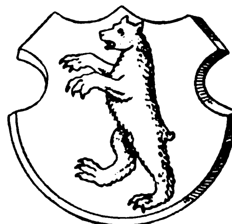
mærkelig, et Anker lignende Form. Af Omskriften i dette Sigil kan læses: ALBO HER .... SEIL.

Albo Herred

Nörre Asbo Herred I

Nörre Asbo Herred II

Nörre Asbo Herred. I den ældste kjendte Besegling med skaanske Herreds Sigiller, 1524, hænger et Sigil, som synes at være Nörre Asbo Herreds, men sikkert er det ingenlunde, thi af Omskriften kan kun læses Slutningen: .... **errет.** Mærket derimod er tydeligt nok: en opreist (Sölv-) Hammer mellem to sexoddede (Sölv-) Stjerner (i blaat Felt), men det stemmer ganske vist ikke overens med de Mærker, som Herredet senere förer. 1584 viser nemlig Herredssigillet et gaaende Dyr, der vistnok skal være en (Guld-) Los (i blaat Felt); af Omskriften kan læses: ..... ASBO HERRE.. Det samme Mærke sees i et andet, 1610 anvendt Sigil, af hvis Omskrift kan læses: SIGILVM ... SBOO HE ..., men Herredets Sigil 1648 viser atter et helt nyt Mærke, nemlig en halv til Venstre vendt (sort) Hest (i Sölv-Felt), hvorom kun kan læses: SIGILVM NÖR ... HERRED. Alle disse Herredets forskjellige Signeter synes at være gaaede tabt för 1655, thi da besegledes Herredets Hyldingsakt kun af to Bönder.

Sönder Asbo Herred

Omvendt kjendes for *Sönder Asbo Herred* kun et eneste Sigil, anvendt 1524, 1610, 1648 og 1655. Det viser en opreist (sort) Björn (i Sölv-Felt) og har Omskriften: **sigillom sondre asbo herret.**

Bare Herreds Vaabenmærke er en opreist (röd) Leopard, staaende paa en blomstersmykket (grön) Eng (i Guld-Felt). Engen kan dog udelades, da den kun findes i det yngste Sigil, fra 1648. I det ældste

Sigil, anvendt 1524 og 1584, synes Dyret at være en Löve (den heraldiske Löve har, som bekjendt, Hovedet seet i Profil, Leoparden en face). Dette Sigil har Omskriften: **sigillum commu-nitatis berherd.** Et 1610 anskaffet og anvendt Sigil har en Leopard vendt til Venstre; af Omskriften kan kun læses Aarstallet 1610. Atter til Hyldingen 1648 maatte et nyt Signet anskaffes. Det er særdeles smukt stukket og viser Leoparden, som den her er afbildet. Over dens Hoved staaer i Sigillet: 1648 og i Randen: BARRE HERRIT SEIL.

Bare Herred

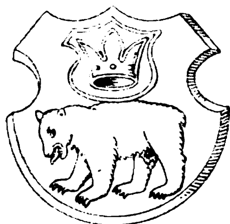

Bjerge Herred

Bjerge Herred har kun et eneste, men til Gjengjæld meget gammelt, aabenbart fra den katholske Tid stammende Signet. Aftryk haves fra 1524, 1584, 1610, 1648 og 1655, men destoværre alle saa utydelige, at Sigillets Indhold ikke med Sikkerhed kan bestemmes. Det viser Billedet af en (rödklædt) kronet Helgeninde, holdende en Bog(?) og en (grön) Palmekvist, mellem to (grönne) Ornamenter, der vel eventuelt kunne udelades som uvæsentlige (i Guld Felt). Omskriften lyder: **sigillum provincie berghe herit.**

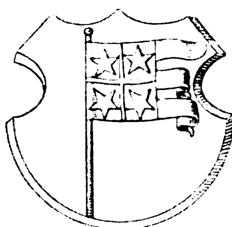
Fers Herred bruger 1524 et Sigil, der viser en gaaende (sort) Björn med udrakt röd Tunge, bærende paa Ryggen et (blaat) Skjold, hvori staaer en Guld-Krone (alt i Guld-Felt). Dette Sigils Omskrift löd: **s vers her itt.** Det anvendes mulig atter 1535, men Aftrykket er da ganske ukjendeligt. 1570 derimod har Herredet et andet, temmelig indholdslöst Sigil [1]), nemlig i Sigilfeltet kun en Bjelke og derom Aarstallet 1570 (foroven MDL, forneden XX); af Omskriften læses ...ERS HERREDSEGEL. I et 1648 og 1655 anvendt Sigil har Herredet imidlertid atter

[1]) Personalhist. Saml. Papir Hak Ulfstand 2. 10. 1570.

optaget sit gamle Mærke, Björnen, men den er skraat opstigende mod Venstre og bærer intet Skjold paa Ryggen. Af Omskriften paa dette lille Sigil kan kun læses ... TH ... HERRIT ANNO ...

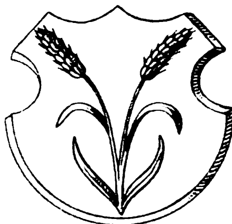

Fers Herred I

Fers Herred II

Froste Herred

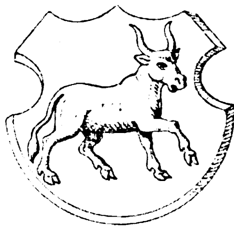
Froste Herred har kun et eneste, men til Gjengjæld ret eiendommeligt Sigil, nemlig en til Venstre flagrende trefliget (blaa) Fane, hvori et (Guld-) Kors omsat af fire (Guld-) Stjerner (alt i Sölv-Felt). Omskriften er særlig paafaldende, den lyder: **s konnigh cristierns thel froste hörreth** og i en indre Halvcirkel paa Fanens höire Side fortsættes: **thette inseyle.** Da Signetet alt bruges 1524, maa det vel være Kong Christiern IIs Navn, Indskriften sigter til. Da Herredsbönderne ikke have betænkt sig paa at besegle Hyldingsreverset til Kong Frederik I med et Sigil med en til Kong Christiern II viet Indskrift, er det mindre paafaldende, at det gjenfindes 1584, 1610, 1648 og 1655.

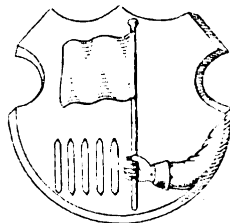
Gers Herred förer 1524 et Sigil, der kun viser Bogstavet **g** og en ulæselig Omskrift. Det samme Signet synes at være anvendt 1536, men da er Aftrykket endnu slettere. Derimod har Herredet 1584 et nyt Signet, der vel har Forbogstavet bevaret, men staaende vendt til den feile Side, og ved dets höire Side et stort Kornax; Omskriften lyder: **gers herret.** Dette Sigil bruges endnu 1610, men aflöses 1648 af et pynteligere, endnu 1655 brugt Signet, der har Sigilfeltet delt ved en Pæl, i 1. Felt to Kornax, i 2. Felt Bogstaverne GH; Omskriften er: GIERTZ HERIIDZ SEIGEL; mulig med Tilföielse af et Aarstal. Mest heraldisk vil det være at udelade Bogstaverne, skjöndt de unæg-

Gers Herred

telig erę Mærkets ældste Bestanddel, og nöies, som her afbildet, med de to Ax (Guld i Blaat).

Gynge Herrederne vare 1535 endnu forenede og förte da et Sigil, visende et af Ornamenter omgivet kronet Bogstav **g** med en Omskrift, af hvilken nu kun kan læses: **sigillum gr . . . rit.** Det samme Signet, eller ialtfald det samme Mærke, anvendtes endnu 1610; men 1648 var Herredet delt i Vester- og Öster-Gynge Herred. Det förste af disse förer i sit, samme Aar anskaffede Signet en staaende (röd) Oxe (i Sölv-Felt); Sigillets Omskrift lyder: WESTER GIÖNGE HERRETS SEIGEL 1648. Dette Signet maa dog hurtig vare gaaet tabt, thi 1655 havde Herredet faaet ikke blot et nyt Signet, men ogsaa et nyt Mærke, der utvivlsomt ogsaa kun fik en kortvarig Anvendelse, hvor smukt det end var udfört. Det havde nemlig i Sigilfeltet Kong Frederik III:s kronede Navnechiffer, og at dette ikke var et tomt Udtryk for en hyklet Loyalitet, viste Herredets Beboere jo nok-

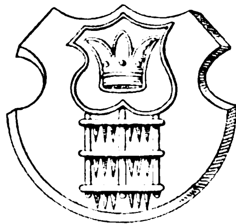

Vester-Gynge Herred

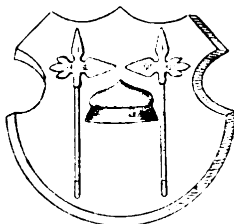

Öster Gynge Herred

som under den paafölgende Krig. I det eneste bevarede Aftryk af dette Signet kan af Omskriften kun læses: . . . GVLVM WE . . . Öster Gynge Herred anvendte derimod ved begge Hyldingerne 1648 og 1655 eet og samme Sigil, visende et kronet (Guld-) Skjold, hvori en (rödklædt) Arm holder en (röd) Fane over en Række af fem (röde) Pallisader (?). I Sigillet læses i Fanen Bogstaverne «LL»; men de ere udeladte i den hosstaaende Afbildning, da analoge Tilfælde fra danske Herredsvaaben lade formode, at de kun ere Forbogstaverne i den Herredsfogeds Navn, som lod Signetet udföre. Dets Omskrift löd: GIÖNGE HERET OSTERE . . . .

Haragers Herred har naturligvis valgt et parlent Mærke: en i en (grön) Ager springende (Guld-) Hare (i blaat Felt). Dette Mærke findes alt i Herredets 1524 förte Sigil, der har Omskriften: ... **harrager herret,** men Signetet til dette Herredssigil var bortkommet för 1584, thi da er Herredets Hyldingsakt beseglet med et Sognesigil: et Christushoved med Omskriften: WIRKIE KIRKS INSCI, og Hyldingsakten 1610 er kun beseglet af Bönderne enkeltvis. Dog var Erindringen om det gamle Herredsmærke ikke derfor tabt, thi det gjenfindes i det Sigil, som Herredet bruger 1648 og 1655, og som har Omskriften: HARAGERS HERRED.

Haragers Herred

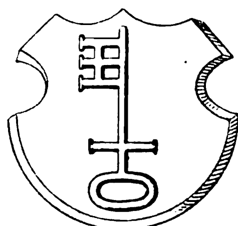

Herrestad Herred

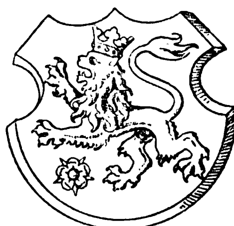

Ingelstad Herred

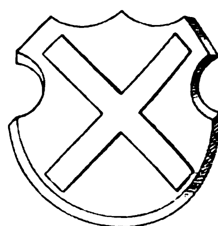
Herrestad Herreds ældste Sigil skyldes aabenbart samme Graveur, som har stukket Fers Herreds og begge have de Skjöldet med (Guld-) Kronen, men i Herrestad Herreds Sigil bæres det ikke af en Björn, men staar over en (sort) Harve (i Guld-Felt), naturligvis hentydende til Herredsnavnets gamle Form Hervestad; af Omskriften kan læses: **s herwitste ... herritt.** Dette Sigil brugtes 1524 og 1556. Et 1580 anskaffet og 1584, 1610 og 1648 anvendt Sigil har derimod ingen Harve, men kun Skjoldet med Kronen og dertil Omskriften: HERVESTED HERRIT 1580.

Ingelstad Herred förte i Aarene 1524, 1535, 1556 og 1610 eet og samme Sigil, visende (i rödt Felt) en (Sölv-) Stormhue mellem to (Sölv-) Partisaner. Dets Omskrift er: **sigillum ingelstadt herit.** 1648 brugtes et andet Signet, dog med ganske det samme Mærke; kun er Stormhuen ombyttet med en Bulehat og Omskriften lyder: INGGIELSTE (HER)RET SEGEL.

For *Jerrestad Herred* kjendes kun eet Sigil; det indeholder et (rödt) Skjold, hvori en opreist (Guld-) Nögle med Kammen opad. At Sigillet er anskaffet i Anledning af en Hylding viser Omskriften: FREDERIK VDVALT KONG IERRESTE HREDS. Den Kong Frederik, Talen her er om, kan kun være Frederik I, thi Sigillet er alt brugt 1524, i Troskabsreverset til denne Konge. Mærkeligt er det, at Herredets Bönder har anset det for fornödent at give deres Loyalitet mod den nye Konge et blivende Udtryk i Herreds-Sigillet; man fristes til at gjætte paa, at denne Iver skulde udslette Indtryk i modsat Retning ved Hove. Sigillet brugtes forövrigt atter 1535 og 1556, ja ved de senere Hyldinger 1610 og 1648, hvad enten det var en Frederik eller en Christian, der blev hyldet.

Jerrestad Herred

Ljunits Herred

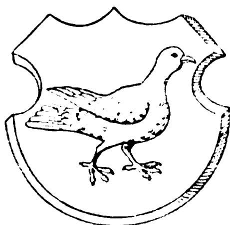

Luggude Herred

Ljunits Herreds ældste kjendte Sigil er fra 1556, men det er kun bevaret i et meget daarligt Aftryk. I Sigilfeltet staaer maaske en Krone og af Omskriften kan læses: LYN ... ERRIT. Et nyere, 1610, 1648 og 1655 brugt Sigil viser derimod en kronet (röd) Löve over en (röd) Rose (i Sölv-Felt) og har Omskriften: LIVNNIDS HERIIT.

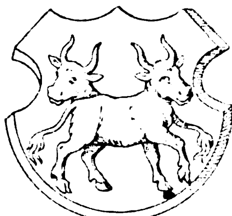
Luggude Herreds Mærke er et (Sölv-) St. Andreas-Kors (i blaat Felt). Alt et 1524 brugt Sigil har et Skjold med dette Mærke og en ulæselig Indskrift i Minuskler i et om Skjoldet slynget Baand. Et andet Signet blev anskaffet 1584. Det har nemlig Aarstallet: 84 over Skjoldet med St. Andreas-Korset og derom Indskriften: THETE ER LVGGTHERRETS INDSEGLE. Ogsaa dette Signet maa dog snart være gaaet til Grunde, thi 1594 anskaffes et nyt, stadig med det samme Skjoldemærke;

over Skjoldet Aarstallet 1594 (hvis sidste Tal vender forkert Vei). I Randen læses: THETE ER LVGEHERIS INDSEGLE.

Onse Herreds Mærke er en til Venstre vendt (hvid) Due (i (rödt Felt). Det findes i alle de tre forskjellige Sigiller, som haves for dette Herred, og af hvilke det ældste, fra 1524, har Omskriften: **sigilum odens haryt.** Det næste, brugt 1610 og 1648, har Omskriften: S ONS HERID(ST)ING, og det samme synes at have staaet i det sidste Sigil, fra 1655, men nu kan deraf kun læses: ONS . . . TING.

Onse Herred

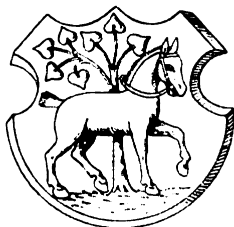

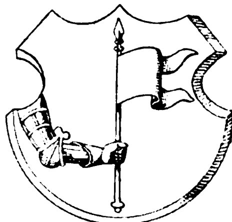
Oxie Herred

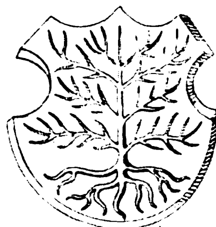
Oxie Herred förte naturligvis en Oxe i sit Vaaben, men rigtignok i det ældste, 1524, 1556 og 1584 brugte Sigil i en ret eiendommelig Fremstilling. Ved förste Öiekast seer det nemlig ud, som om Oxen har 2 Hoveder og 2 Haler, nemlig baade for og bag; men Meningen med Fremstillingen er dog sikkert at vise 2 Oxer, den ene bag den anden og hver vendende sin Vei, saa at af den bageste kun Hoved og Hale er synlig (röde Oxer i Guld-Felt); det fremgaaer navnlig af et senere anvendt andet Signet med samme Mærke. Medens det ældste havde Omskriften: **sigillum communitatis sthorrit** (!), læses i det sidstnævnte, 1610 brugte Signet: OXI HERRITS SEGL 1607. 1648 föres et nyt og mindre eiendommeligt Sigil, nemlig kun en enkelt, mod Höire vendende Oxe med Omskriften: OSSI HERIT SEGEL ANNO 164.. Det sidste Tal er ikke læseligt, men er i hvert Fald neppe et «8», thi 1655 har Herredet atter et nyt Sigil, og det er netop anskaffet 1648. Det synes altsaa, at det forrige, 1648 brugte Signet er bleven tilintetgjort kort efter Hyldingen dette Aar, og at man saa strax har ladet et nyt Signet udföre. Dette har ogsaa en enkelt Oxe, men gaaende i en blomstersmykket

Eng. Over Oxen staaer: 1648 og rundt i Randen: OXSE HERRIET SEIL.

Rönnebjerg Herred förte alt 1524 en foran et (grönt) Rönnetræ staaende til Venstre vendt (sort) Hest (i Sölv-Felt). Aftrykket er dog meget slet, og af Omskriften kan kun læses: .... **neb** ... 1584 synes Herredet ikke at have havt noget Signet, thi Hyldingsakten fra dette Aar er beseglet af Herredsfogeden og menige Thingmænd enkeltvis; men Erindringen om det forrige Herredsmærke var dog ikke tabt; thi det gjenfindes i et nyere Sigil, der föres 1648 og 1655 og har Omskriften: RÖNEBERS HERRITMEN TERRIS INSEGIL.

Rönnebjerg Herred

Skyts Herred

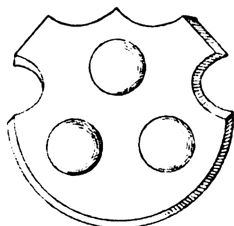

Torne Herred

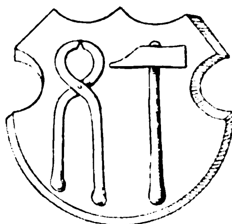
Skyts Herreds ældste Sigil, brugt 1584, viser en opreist Fane med en enkelt Flig og Omskriften: **sigillvm skits herret.** Det bruges atter 1610, men er 1648 aflöst af et nyt, der viser en (Sölv-) harniskklædt Arm, holdende en (hvid) Fane (i rödt Felt). Omskriften lyder: SKYTZ HERRIDTZ SEIL 1620. Dette Signet brugtes atter 1655.

Torne Herreds Sigil viser naturligvis en Tornebusk, der dog i det ældste 1524, 1584 og 1610 anvendte Sigil vilde blive antagen for en udsprungen Eg, hvis man ikke vidste bedre; i det yngre, 1648 og 1655 brugte Sigil er det tydelig en nögen Tornebusk (Sort i Sölv). Det ældste havde Omskriften: **siglvm torne hrit;** i det yngste læses: TORNE HERRIDITS SEGEL ANNO 1647.

Vemmenhög Herred synes i sit ældste, 1524 förte Sigil at have havt et Skjold, hvori Bogestavet **v** foran en Klippe(?). Af Omskriften læses: **sigillum væminderhöyl herret.** 1556 havde Herredet faaet et nyt Sigil, men Aftrykket er saa slet, at man

kun usikkert kan skimte et Skjold med en Blomst i. Atter 1584 og 1610 bruges et andet Sigil, der i de paagjældende Hyldingsakter udtrykkelig betegnes som «vor Herreds Indsegle», men dog aabenbart er et Sogne-Sigil, da det om et mellem 2 Stjerner staaende kronet Mariæ Billede med Christusbarnet paa Armen har en Omskrift, af hvilken kan læses: ... ÖN.BY KIRKE». 1648 har Herredet dog atter faaet et eget Sigil, visende i Sigilfeltet 3 Kugler, der vel maa opfattes som Höie, seet i Fugleperspectiv (grönne i Sölv), med Omskriften: VEMMENDE HÖYS HERREDT.

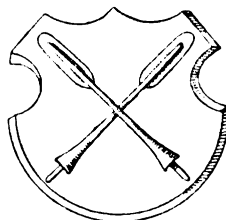

Vemmenhög Herred

Villands Herred

Villands Herreds Mærke er en (sort) Tang og (sort) Hammer (i Guld-Felt). 2 Sigiller kjendes, begge med dette Mærke. Det ældste har Omskriften: SIGNLVM(!) WILLENSZ HERET og bruges 1524, medens Aftryk af det nyere, der har Omskriften: **sigillum villands hrits**, haves fra Aarene 1535, 1544[1]), 1556, 1610 og 1648.

B. Halland.

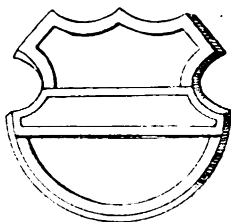
Aarstad Herred har til Mærke to krydslagte (Sölv-) Aarer (i blaat Felt), naturligvis valgt af Hensyn til Navnet. Det kjendes iövrigt kun fra et eneste Aftryk, der findes under Hyldingsakten 1584. Det har Omskriften: AARSTAD HERIS INSEGL.

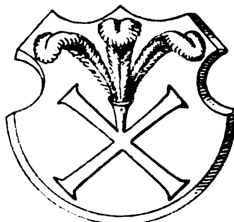

Aarstad Herred

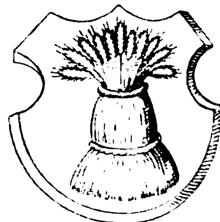
Fauraas Herreds Mærke var en (röd) Bjelke (i Sölv-Felt). Den skimtes alt i Her-

[1]) Personalhist. Sml. Papir Knud Pedersen Gyldenstierne 28. 10. 1544.

redets ældste kjendte Sigil, af hvilket iövrigt kun et yderst slet Aftryk, fra 1556, er bevaret. Ved Hyldingerne 1584 og 1610 bruges et andet, mindre Signet, der har sit Tilblivelses-Aarstal 1578 staaende oven over Bjelken, og i Randen af Sigillet læses: FARAAS HERRITZ INDSEGEL.

Fauraas Herred

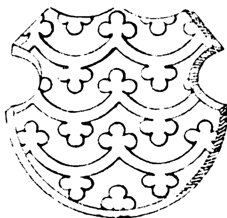

Fjære Herred

Halmstad Herred

Fjære Herred har en Busk af tre (sorte) Strudsfjer stukne i et (rödt) Fodstykke af Form som et Andreas-Kors (i Guld-Felt). Kun eet Sigil kjendes, brugt 1584 og 1610; det har Omskriften: IN PROVINCIA FIARE HERRIT 1578.

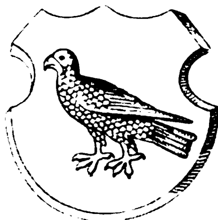
Halmstad Herred har selvfölgelig ligeledes taget Mærke efter sit Navn, nemlig et (Guld-) Halmneg (i blaat Felt). Det 1584 anvendte Sigil har Omskriften: HALMSTA HERRITS ZIGNNIT. Ganske det samme Udseende har det 1610 brugte Sigil, men det stammer dog vist fra et andet Signet, thi paa hver Side af Neget skimtes et Tal, af hvilke kun det förste, et 9, er kjendeligt.

Himle Herreds Navn speiler sig ogsaa i Herredsmærket; det 1556 brugte Sigil har Sigilfeltet fyldt med nedadbuede Tværlinier, besat med klöverbladformede Forsiringer, det vil sige: heraldisk stiliserede Skyer (Sölv i Blaat). Omskriften lyder: **s hiemle herrits**. Et nyere 1584 og 1610 brugt Sigil har en mere simplificeret Himmel-Gjengivelse, nemlig kun bugtede, slangelignende Tværlinier. Omskriften er her: HIMMEL HERRE.

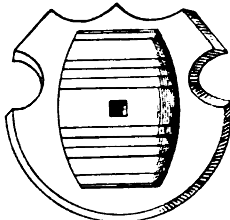

Himle Herred

Högs Herred förer en siddende (Guld-) Hög (i rödt Felt). Dette kjendes alt fra 1524, og da vender Högen, som Afbildningen viser, til Höire — af Omskriften kan kun læses: ...**högs**

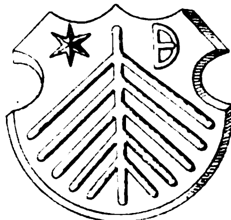
herret.., men et nyere, 1584 og 1610 brugt Sigil har Högen vendt til Venstre. Dets Omskrift lyder: HOGS HERRETS INSEGLE 1576.

Högs Herred

Töndersö Herred

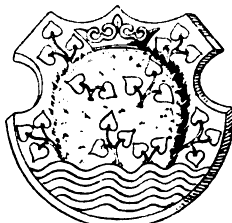
Viske Herred

Töndersö Herreds Mærke, en opreist (röd) Tönde (i Sölv-Felt), kan ligeledes föres tilbage til 1524. Det ældste Sigils Omskrift er ikke fuldt læselig i Aftrykket: **tonerso heras ... rsta.** 1584 blev et nyt Signet anskaffet, thi det bærer Aarstallet 8 —4 paa hver Side af Tönden. Omskriften lyder: TÖNDERSÖE HERRIDS SEGEL.

For *Viske Herred* kjendes kun et eneste Sigil, brugt 1610. Det viser en nedvendt (Guld-) Rist eller maaske en stiliseret Halmvisk, ledsaget foroven af en femoddet (Guld-) Stjerne og et (Guld-) Spænde (mon en Maane?) (i blaat Felt). Omskriften lyder: WISSKE HERRIS INSEGEL.

C. Bleking

havde i fordums Dage foruden sine enkelte Herredssigiller et stort Fællessigil for den samlede Landsdel. Der haves hele fire Aftryk af det, fra 1525, 1542, 1543[1]) og 1553[2]); men de ere desværre alle fire meget slette. Antagelig har Sigillets Störrelse gjort det særlig vanskeligt at tage vellykkede Aftryk. Det synes at vise en af (vexelvis blaa og Sölv-) Bölger sig hævende bevoxet (grön) Höi, der foroven bærer en Guld-Krone (alt i rödt Felt). Omskriften

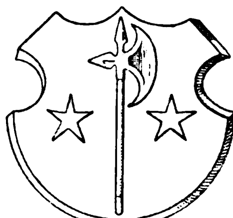

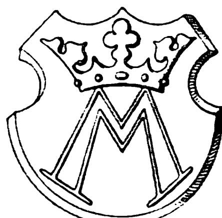
Bleking

[1]) Skaane, Hall., Blek. 20 b. d.g.
[2]) Indk. Br. til D. Cancelli 23. 3. 1553.

lyder: S' TERRE BLECVNGIE. Sigillet synes at være meget ældre end Aftrykkene, maaske fra Begyndelsen af det 14. Aarhundrede. Gaae vi saa til de fire Herreder, saa förte

Bregne Herred

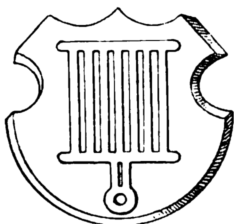

Lister Herred

Medelstad Herred

Bregne Herred naturligvis en voxende (grön) Bregne i (Guld-) Felt. Der kjendes kun et eneste Sigil, brugt 1535, 1553 [1]), 1584, 1610, 1648, 1655. Det har Omskriften: **bregne herrith** 1531.

For *Lister Herrred* kjendes ogsaa kun et eneste Sigil, af hvilket Aftryk haves fra Aarene 1535, 1563 [2]), 1584, 1610, 1648 og 1655; det viser en mellem to femoddede (Guld-) Stjerner staaende (Sölv-) Hellebard (i rödt Felt). Indskriften lyder lidt uforklarlig: **str ollo lister herritsirel.**

Medelstad Herreds Mærke er saare tarveligt, nemlig et (Guld-) kronet (Sölv-) Bogstav M (i blaat Felt). I det eneste kjendte Sigil findes paa Siderne af Bogstavet henholdsvis et Femtal og et Total. Signetet er altsaa stukket 1552 og Aftryk haves fra 1556, 1584, 1610, 1648 og 1655. Omskriften lyder: S MIELSTA HERRITH.

Öster Herred

Endelig har *Öster Herred* til Mærke en (röd) St. Laurentii-Rist (i Sölv-Felt), og vedkommende Sigil har da ogsaa Omskriften **s sanct laurencii osterher.** Det er brugt 1542 [3]), 1584, 1610, 1648 og 1655 og er det eneste, der kjendes.

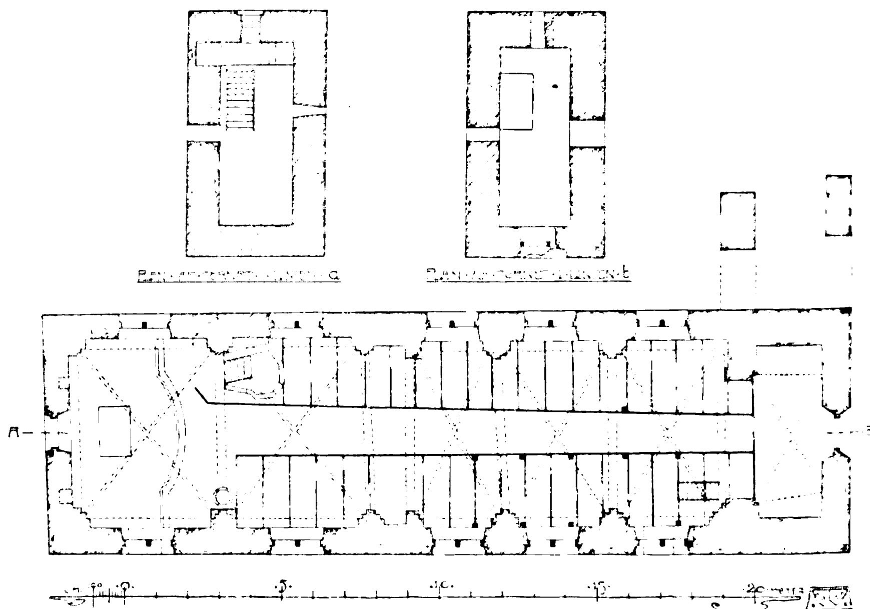
A. Thiset.

[1]) Indk. Br. til D. Cancellie 23. 3. 1553.
[2]) Topogr. Sml Perg. Lister Herred 6. 2. 1563.
[3]) Skaane, Hall., Blek. 20 d.

Stora Hammars gamla kyrka.

Den resande, som från Hvellinge station far på vagn till Skanör eller Falsterbo, ser strax intill den plats, där vägen till de båda småstäderna viker af från stora landsvägen mot Trelleborg, en ålderdomlig, halft förfallen kyrka. Det är egentligen tornet, som på detta afstånd faller i ögonen: dess breda kraftiga anläggning och dess sirliga renaissancegaflar väcka genast intresse. På närmare håll finner man ett långhus af ovanlig längd och af samma bredd som tornet. Dess närmast tornet liggande hälft har under taklisten en rundbågsfris; dess östra hälft har en motsvarande jemnlöpande insättning af c:a 20 cm höjd. Mot öster finnes ej något särskildt markeradt kor eller någon apsis, utan skeppet slutar med en rak tinnad gafvel. Öppnar man den gamla rostade jerndörren och träder in i vapenhuset, ser man detta stå i förbindelse med kyrkans skepp genom en bred spetsbågig hvalföppning. Samma förhall är öfvertäckt med ett krysshvalf af närmast gotisk typ, men med kryssbågarne burna af till karaktären snarast romanska kolonnetter. Skeppet är täckt af gotiska krysshvalf, den vestra hälften med lägre, den östra med resligare hvalf. Bänkinredning och orgelläktare äro vackra renaissancearbeten, altare och predikstol äro gjorda under barocktiden. Dopfunten är illa ramponerad, men de i behåll varande bitarne visa typisk romansk ornering.

Det breda tornet tyder i sin planform på den romanska tiden och visar sig äfven vid undersökning vara byggdt i förband med kyrkans skepp. Båda dessa partier äro uppförda af mycket olik-

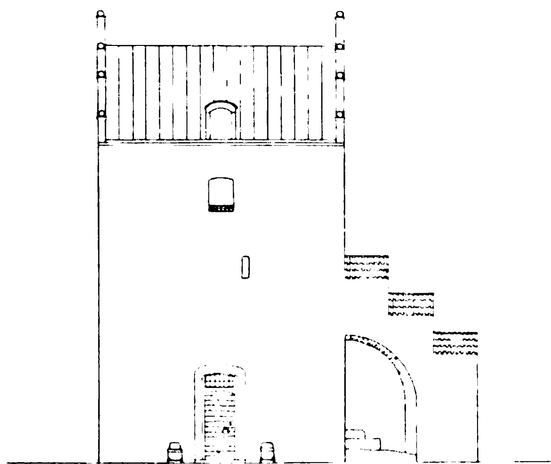
Planritning af kyrka och torn.

artadt material, öfvervägande flinta, inblandad med granit och sandsten, kalksten och krita. Det gamla skeppet står kvar till hela sin längd, utifrån markeradt af rundbågsfrisen, inifrån af de tre låga krysshvalfven. På norra sidan återfinnas i bröstningen på det längst mot vester liggande fönstret de gamla smygarna kring den ursprungliga norra dörren, klädda med kvaderhuggen sandsten. På motsvarande ställe på södra sidan återfinnas samma spår af södra dörren. Dessa båda dörrar hafva antagligen i en senare tid varit försedda med för väder och vind skyddande förhallar. Åtminstone veta äldre församlingsbor omtala befintligheten af en sådan tillbyggnad på norra sidan, hvilken i medio af förra århundradet blifvit bortrifven.

Strax under den af två utkragade tegelskift bildade taklisten löper på kyrkans båda långsidor en vacker rundbågsfris, hvars bågar äro utskurna i kritsten, och i hvars fält tydliga rester af färgdekoration återfinnas. En 45 mm bred gul linie har varit anbragt på den plana väggytan och smugit sig längs bågarnes och kragstenarnes kontur. Själfva bågens profil har varit belagd med grå färg.

Går man upp på kyrkans vind, finner man där spår, som tyda på, att kyrkan på ömse sidor om triumfbågen mot skeppet haft tvenne små altarnischer (samma anordning, som återfinnes i Gum-

lösa, Färlöf m. fl.), vidare att den varit belyst af tvenne fönster ett större på södra och ett mindre på norra sidan, båda sittande ganska högt under taklisten. Det senares bredd är ungefär 35 cm i dagen och 70 cm i såväl inre som yttre smygen; dess höjd i yttre murlifvet är 1 m. 60 cm. Af det södra fönstret är endast en del af konturen i yttre murlifvet åtkomlig. Dess bredd har här varit 1 m. 20 cm, således betydligt större än det norra fönstrets. Dess höjd kan icke med säkerhet följas längre ned än 1 m. 60 cm från hjässan. Skeppets östra vägg synes på sidorna om och öfver triumfbågen hafva varit helt dekorerad med kalkmålning, hvaraf numera dock endast obetydliga rester finnas kvar. Tydligare kan man iakttaga den c:a 1 meter breda kalkmålade fris, som antagligen lupit rundt skeppets tre öfriga väggar och hvaraf de tydligaste spåren nu skönjas på norra väggen; den är utförd mest i grönt, svart och en egendomlig, svagt ljusröd färg. Någon bestämd hållning i kompositionen kan icke nu iakttagas. Snedt öfver det norra fönstret synes ett cirkelrundt, af en ornerad bård omgifvet fält, i hvilket finnes en teckning, som tyckes framställa en fisk och under densamma böljor, tecknade med snedställda, jämnlöpande båglinier.

Västra fasaden.

Såväl målningen som fönstrens placering visa med full tydlighet, att kyrkan ursprungligen ej haft hvalf, utan varit öfvertäckt med träkonstruktion.

En rest från kyrkans första byggnadsperiod är den nu i västra torningången sittande ekdörren. Utvändigt är den helt beslagen med järnplåt, som längs kanten fasthålles af en kraftig

ram af hamradt plattjärn. Tätt liggande horisontala, med instampningar rikt ornerade järnband gifva dörren utseende af på samma gång styrka och elegans. Den järnring, som tjänar till att utifrån draga igen dörren, fasthålles af en med stor konstskicklighet i järn smidd hand, som med fullt grepp fattar om ringen. På den i dörrens midt sittande järnkroken har den gamla «byaalnen» haft sin för alla tillgängliga och dock fredade plats. Dörren är ett senromanskt arbete; den har antagligen en gång tillslutit södra ingången och sedermera, då denna igenmurades och den vestra upptogs, blifvit ditflyttad.

En annan mycket egendomlig kvarlefva från kyrkans äldsta dagar är de båda utanför vestra dörren liggande s. k. vigvattensstenarne. Till formen likna de närmast ett par mörsare. Deras hufvudsakliga del är klotformig och hvilar på en fyrkantig basplatta, hvars hörn utfyllas af typiska romanska «hörnblad». Upptill slutar klotet i en kraftig hals, till hvilken öfvergången förmedlas af en rundstafsprofilerad ring. I halsen finnes en fyrkantig fördjupning af blott ett par tums djup. Vigvattensbäcken af ens tillnärmelsevis liknande typ känner jag för min del inga.

Äfven dopfunten har samma respektingifvande ålder. Af densamma återstå nu blott fragmenter, som blifvit åter sammanfogade med hjälp af murbruk, hvarvid de delar, som saknades, blifvit ersatta med tegelsten. Det hela har blifvit öfverputsadt, och blott på ett litet parti, som blifvit befriadt från kalkputsen, kan den gamla orneringen iakttagas.

Vi kunna således med ledning af de mycket ramponerade äldsta partierna göra oss en ganska god föreställning om kyrkans ursprungliga utseende, hvilket häntyder på en senromansk byggnad, antagligen uppförd omkring midten af 1200-talet. Denna byggnad har varit underkastad många skiftande öden och genomgått många förändringar, af hvilka vi nu skola skärskåda de viktigaste.

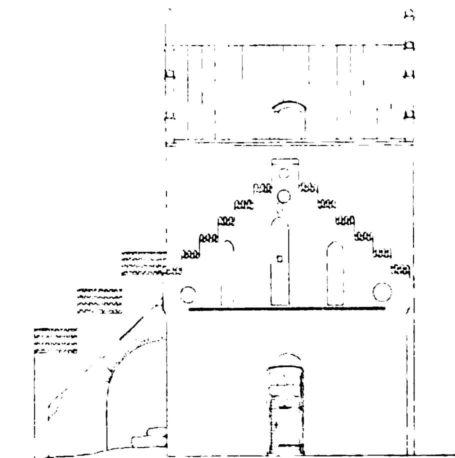
Den första förändringen synes kyrkan hafva undergått ej så särdeles lång tid efter dess uppbyggande. Tornrummet och kyrkans skepp förenades då med hvarandra medelst upptagande af en 3 m. 75 cm bred spetsbåghvälfd öppning i mellanliggande mur. Samtidigt synes en dörr hafva blifvit upptagen mellan kyrkan och torntrappan, och endast en 40 cm bred pelare har blifvit lämnad mellan dessa båda muröppningar. Följden af ett sådant lättsinnigt rifningsarbete har ej länge låtit vänta på sig. En remna har bildat sig i muren, gående från det bredare hvalfvets hjässa till den ej så långt ofvanför sittande öppningen mellan tornet och kyrkvinden, och därifrån vidare upp till östra ljudhålet. Att den ej fortsätter upp genom den ofvanför liggande taklisten, beror tydligen på, att denna i en senare tid blifvit ommurad. En annan väldig, nu med tegel igen-

murad remna har af samma anledning bildat sig ofvanför den lilla bredvidliggande trappdörren och har sträckt sig från denna ända upp i taklisten. För att hindra fullständigt ras har det då varit nödvändigt att skyndsamt igenmura den lilla dörren och med en sträfpelare söka stödja den remnade muren. På circa 2 meters afstånd från tornets södra vägg har man så uppfört en mäktig pelare som i halfcirkel hvälfver sig öfver mot tornet. Den är numera illa vittrad och täckt med vanlig s-formad taktegel i ett enda takfall, hvilket ungefär bildar fortsättning af takfallet öfver kyrkan. En ny dörr till torntrappan har samtidigt blifvit upptagen i tornets södra vägg. Denna nya rifning har ej kunnat försiggå utan att draga med sig en ny spricka i det illa medfarna tornet. Denna spricka är af ej mindre betydenhet än de båda förutnämnda och söker sig väg från den nya trappdörren ända upp i södra sidans gafvelgluggar. Tornets gaflar och tinnar, som äro senare påmurade, visa ej fortsättning af remnan, hvarför någon rörelse i tornets massor ej efter gaflarnes påbyggande tyckes hafva egt rum.

Oaktadt jag här gör ett språng i tidsföljden, kan jag ej underlåta att i detta sammanhang nämna äfven upptagandet af dörren i tornets vestra sida. Detta arbete har naturligtvis medfört en, som det synes, på en förändring af tornet med logisk nödvändighet följande remna, hvilken i storlek ej står sina föregångare efter. Antagligen är det denna senaste remna, som gifvit anledning till uppbyggandet af den äfvenledes på södra sidan om tornet, midt för vestra muren stående väl bibehållna, större sträfpelaren. Den står pa något större afstånd från tornväggen än den äldre förutnämnda och hvälfver sig liksom denna i en halfcirkel mot tornet; den är af betydligt större massa än den äldre sidokamraten och olik denna däri, att den är täckt med tre, i trappformiga afsatser uppstigande sadeltak, på hvilka munktegelpannorna än i dag till största delen kvarligga.

Men vi återga till den första förändringen af den gamla kyrkan. Den ofvannämnda från kyrkan till tornet ledande trappan blef sa anlagd, att den ej skulle inkräkta på platsen i vapenhuset. Den ganska branta stigningen börjar därför redan inne i kyrkan och fortsätter i muren, så att trapploppet, när det når fram i tornrummet, hvilar på en utmed tornets södra vägg spänd spetsbågig hvalfbåge af c:a 90 cm bredd och 2 m. 40 cm höjd i hjässan. På norra sidan af tornet är en liknande fast ej fullt så bred hvalfring inslagen. Båda uppbäras i vestra sidan af en profilerad utkragning, i östra af en half stens pilastersprång. Att de båda blifvit inslagna samtidigt med den stora hvalföppningen mot kyrkan bestyrkes af det sätt, hvarpå dessa tre hvalfringar mötas i vapenhusets båda östra hörn. Hvalfringarnes profil utgöres af 1-stens hvalfring och där

ofvanpå en framspringande rundstaf, bildad af en på flatsidan lagd formsten. I de fyra hörnen sitta strax ofvanför kragstenarnes eller pilastrarnes kapitällister fyra i kritsten utskurna manshufvuden, hvilka uppbära hängkolonnetter, på hvilka åter hvila tvenne kryssbågar, profilerade såsom tredubbla rundstafvar. Hvalfkapporna mellan dem äro af en egendomlig platt konstruktion, och vid undersökning visar sig det märkvärdiga förhållandet, att hvalfvet icke är muradt såsom krysshvalf utan såsom helt kupolhvalf. De undertill liggande kryssbågarne hafva intet konstruktivt sammanhang med hvalfvet. På hvad tid och i hvad ordning detta hvalf tillkommit är en fullkomlig gåta. Omöjligt är icke, att de ursprungliga hvalfkapporna vid något tillfälle blifvit skadade och i en senare tid ersatta med det nuvarande kupolhvalfvet. Detta är emellertid byggdt af tegel af medeltidsformat och af en stens tjocklek. Skulle det

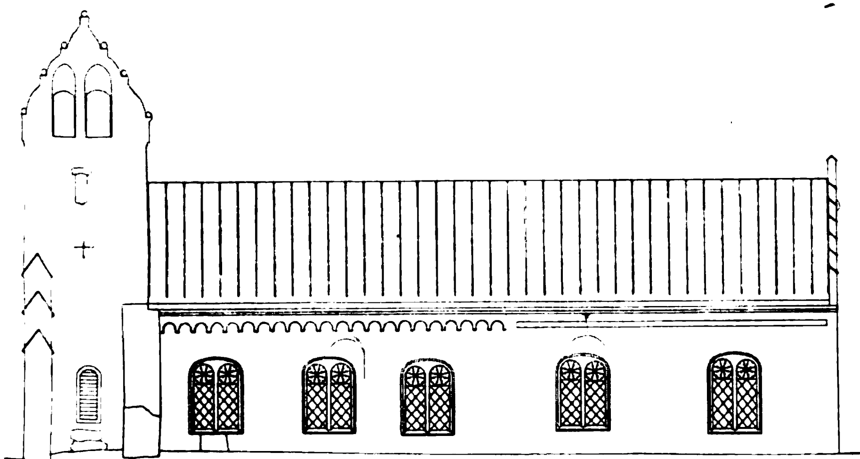
Östra fasaden.

verkligen vara en konstruktion från samma öfvergångstid, på hvilken hela den öfriga anordningen tyder, är den i sitt slag enastående; i alla händelser är den ingalunda efterföljansvärd.

Nästa byggnadsperiod är den, då hvalfven i kyrkans ursprungliga skepp blifvit inslagna. Dessa äro af en tidig gotisk typ, som torde kunna hänföras till 1300-talet. Sköld- och gördelbågar äro ofvanför den egentliga hvalfringen ornerade med ett utspringande flatlagdt skift med rätvinklig profilering. Såväl pilastrarne som hvalfven i sin helhet äro ganska låga, tydligen beräknade på att ej afskära de ofvanför liggande takstolarnes sträckband, hvilka möjligen burit kyrkans förutvarande brädtak. Dessa hvalf hafva en

egendomlig skefhet, som tydligen beror därpå, att man velat anlägga hvalfven så, att de båda äldre, ej fullkomligt midt i kyrkan sittande fönstren skulle fortfarande kunna upplysa densamma. Med denna dagerbelysning, som redan förut var knapphändig nog, men nu ytterligare inskränktes af hvalf och pelarframsprång, tyckes man ha låtit sig nöja ända in på 1600-talet, då de nuvarande fönstren äro upptagna. Åtminstone har jag ej kunnat iakttaga några spår efter gotiska fönster på den äldsta romanska delen af kyrkan.

Nästföljande byggnadsperiod har medfört förändringar af mera genomgripande art. Det gamla koret jämte absiden har fått lämna rum för en utvidgning af kyrkans skepp till nära dess dubbla storlek. Denna rektangulära tillbyggnad, som icke har något arkitektoniskt utsprång vare sig för kor eller sakristia, är uppförd hufvud-

Södra fasaden.

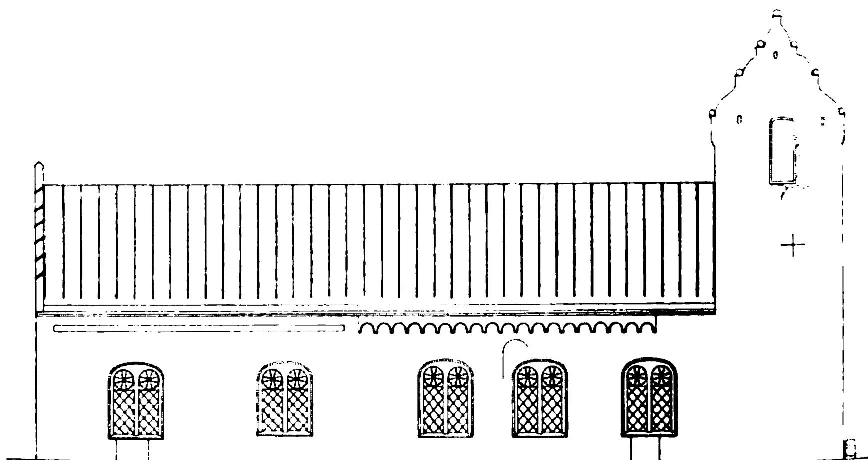
sakligen af tegel. Fasadens nedre parti är beklädt med kritsten. Denna tillbyggnad synes liksom den äldre delen vara byggd med beräkning att afputsas. Partiets ursprungliga fönster voro öfvertäckta af spetsbågiga hvalf. Fönster fanns äfven i östra gafveln, där nu dörren sitter, medan dörren — antagligen prestens ingång — låg på norra sidan i östligaste travéen, ledande till den därutanför belägna nu nedrifna sakristian. Spår af alla dessa äldre anordningar hafva blifvit bragta i dagen.

Hvälfningarne i denna del af kyrkan skilja sig från de äldre dels genom sina högre liggande anfang och sin högre resning på hvalfkapporna, dels därigenom att gördelbågarne, som här äro något

högre, äro alldeles i saknad af profilering och utan förmedling öfvergå i hvalfkapporna.

Under tiden för tillbyggnadsarbetets bedrifvande har triumfbågen antagligen varit igenmurad, på det att gudstjänstlokalen måtte hållas fri från kalkdamm och andra med byggande förenade olägenheter; åtminstone har triumfbågens mur fått stå kvar, till dess hvalfven blifvit färdiga, hvarföre de äldre och de yngre hvalfven stå på ett afstånd från hvarandra, som visar just triumfbågmurens tjocklek. Detta visar också tydligt, att hvalfven i tillbyggnaden äro samtidiga med omgifningsmurarne. Tiden för denna byggnadsperiod skulle jag vilja sätta till fram emot slutet på 1400-talet.

Därnäst kommer på 1600-talet en ny byggnadsperiod, då man lagt ned en hel del kostnader på kyrkans iordningsställande och uppsnyggning.

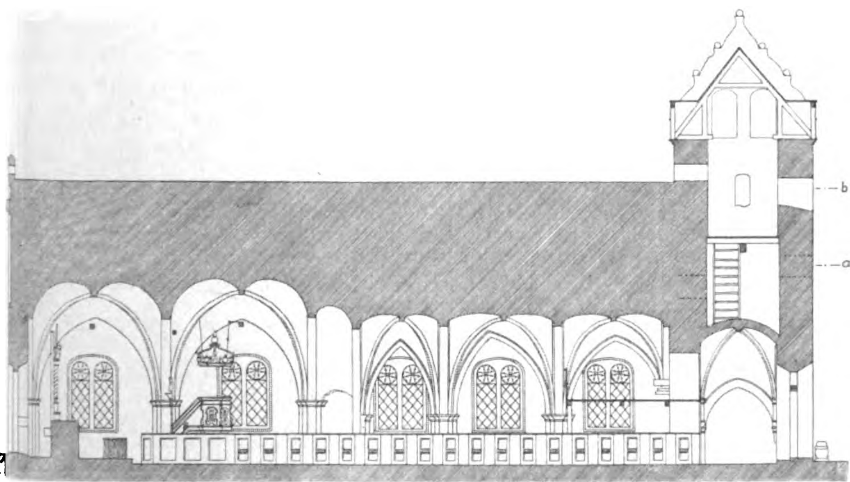

Norra fasaden.

Tornet, som antagligen vid kyrkans tillbyggnad blifvit försedt med tinnade gotiska rösten, hvarom de på södra sidan kvarsittande spetsbågiga nischerna bära vittne, fick nu sina gaflar prydda med snirklade renaissancetinnar; vestra och östra dörrarne upptogos; fönster uppbrötos i alla de hvalftravéer, som ej förut hade sådana, och alla de gamla fönstren blefvo flyttade och ändrade och fingo samma höjdläge och form, som de visa ännu i dag. Ny bänkinredning insattes — enklare bänkar för menige man och prydligare sådana med snidade gaflar och utsågade ryggstycken för «herrskapet». Man uppförde en prydlig orgelläktare, hvars barriär är af refflade pilastrar indelad i 9 med goda målningar prydda

fält[1]). Dessa förändringar hafva fortgått under många skilda perioder. Bänkinredningen bär årtalet 1628; en på predikstolen stående 2-armad malmstake har påskriften «Hammers Kirke Stage Anno 1644»; en bänk vid sidan om altaret bär året 1688 och orgelläktaren 1698.

Följande århundrade kan ej uppvisa några förändringar i självfva byggnaden, hvilken ännu kvarstår sådan den på 1600-talet iordningställdes. De tillsatser 1700-talet gjort är i främsta rummet en utvidgning af orgelläktaren, hvars framsida blifvit afsågad invid midtelfältets ena pilaster. Ena hälften har så blifvit framflyttad i kyrkan ett godt stycke, och en ny bit läktare och barriär insatt. På denna barriär framställes en rad bilder ur Kristi pinas historia samt Kristi uppståndelse och himmelsfärd. Dessa målningar äro i konstnärligt

Längdgenomskärning, sedd mot söder.

hänseende högst betydligt underlägsna de förra; de här uppträdande personerna äro alla som gjorda efter samma schablon. Antingen lärjungarne öfvervara den h. nattvardens instiftelse, om de stå sörjande vid korsets fot eller de närvara vid Kristi himmelsfärd, präglas deras ansigten af samma stereotypa småleende.

Vidare har under 1700-talet kyrkan fått ny altaruppsats och ny predikstol. Den förra prydes af en del bibelhistoriska och alle-

[1]) Dessa målningar framställa Christus jemte elfva af lärjungarne och äro försedda med upplysande inskriptioner. Mästaren har ej namngifvit sig, men har signerat sista fältet med sitt bomärke.

goriska figurer, hvilkas klumpighet trotsar hvarje beskrifning. Ett altare af alldeles samma komposition men något bättre utfördt och mycket bättre bevaradt finnes i Verums kyrka i V. Göinge härad, och i Lunds domkyrka hängde fordom det nu i «kapellet» bland andra fragmenter förvarade epitafiet öfver biskop Linnerius, hvilket visar alldeles de samma allegoriska figurerna och alldeles samma uppfattning i den ornamentala behandlingen. Dessa tre arbeten äro tydligen förfärdigade af samme mästare, och denne har här i St. Hammar namngifvit sig. En inskription på predikstolsdörren omtalar nämligen, att stolen är förfärdigad år 1755 af Joh. Ullberg. Äfven altaret bär årtalet 1755, hvilket ännu kan läsas under den sedermera anbragta hvita öfvermålningen.

Kyrkans orgelfasad är hållen i sengustaviansk typ. De dekorativa blindpiporna äro skurna i trä och försilfrade. Orgelverket härstammar från 1825.

Efter detta år tyckes emellertid intet vara gjordt för kyrkans prydande, och i mannaminne är ingenting utöfver det allra nödvändigaste vidtaget för hennes underhåll. Att det gamla templet, hvilket numera står öde, alltsedan församlingens nya kyrka år 1902 invigdes, nu företer en sorglig bild af vanvårdnad och förfall, kan man ju lätt inse, och frågan har länge varit, om församlingen skulle, utan pietet för den gamla helgedomen, påyrka att få med jorden jämna densamma, eller den skulle genom ett beslut i motsatt riktning visa sig vilja bevara sina fäders verk, sig själfva till heder och forskningen till fromma.

Den glädjande underrättelsen har nu ingått, att församlingen beslutat att behålla och vidmakthalla sin gamla kyrka. Vi hälsa detta beslut såsom ett tecken till ett mer och mer sympatiskt förstående af de gamla medeltida minnesmärkena i Skåneland.

Theodor Wåhlin.

Underrättelser.

Okt. 1903.

— *Landsarkivet i Lund* har under våren 1903 begynt sin verksamhet och tagit de för detsamma i östra delen af staden uppförda byggnaderna i bruk. En betydande del arkivalier, bland hvilka domkapitlets i Lund arkiv, länsstyrelsens, härads- och de flesta stads- samt kyrkoarkiv i Malmöhus län, hafva redan till detsamma inkommit. Arkivet, som dagligen är öppet fyra timmar om förmiddagen, har under det gångna halfåret mottagit talrika besök.

Ett större antal volymer, som leda sitt ursprung ur skånska arkiv, har af Riksarkivet i Stockholm öfverlemnats till landsarkivet, hvilket äfven från enskilda personer, såsom grefve Corfitz Beck-Friis å Börringekloster, friherrinnan Anna von Rosen, född Barnekow, och kapten Mauritz Clairfelt å Rosenlund, mottagit värdefulla gåfvor af handskrifter.

Grunden till ett handbibliotek af skånsk historisk litteratur har äfven blifvit lagd. Till detta hafva betydande gåfvor lemnats såväl af enskilda personer som offentliga institutioner.

— *Stadsarkivet i Malmö.* Det är i instruktionen för landsarkiven bestämdt, att till desamma skola aflemnas bl. a. stadsdomstolarnes äldre arkivalier. Från denna bestämmelse har Kungl. Maj:t i dec. 1902 på framställning af magistraten i Malmö beviljat det undantag, att denna stads äldre arkivalier fortfarande under vissa vilkor få förvaras i stadsarkivet. Den i och för sig riktiga grundsatsen, att en myndighets arkivalier, för den händelse tillräckliga garantier för deras skydd, vård och tillgängligliållande kunna lemnas, helst böra förvaras på den plats, där arkivet uppstått och utvecklats, har därmed erhållit ett erkännande.

Med arkivet har under hösten 1903 förenats de äldre delarne af kyrkoarkiven i staden. Till stadsarkivarie har magistraten antagit e. o. hofrättsnotarien A. U. Isberg.

— En *etnologisk förening* har under oktober 1903 bildats i Lund. Den afser att vara ett föreningsband mellan dem, som i södra Sverige hysa vetenskapliga intressen för någon af de kunskapsgrenar, hvilka tillhöra etnologiens område. Meningen vore, att föreningen skulle främja denna sin uppgift företrädesvis genom sammankomster i förening med föredrag och meningsutbyten, genom anordnandet af exkursioner och eventuelt genom från trycket utgifna skrifter.

— De förhistoriska fynd, som 1902 gjordes af professor Gustaf Retzius och docenten Hans Wallengren i *grottorna vid Kullen*, hafva såsom gafva öfverlemnats till Lunds Universitets historiska museum. Med detta har äfven införlifvats en del af de från gräfningarna vid soldattorpet i Limhamn härrörande äldre stenåldersfynden.

— På grundval af fleråriga arkeologiska undersökningar har doktor Knut Kjellmarck utgifvit en intressant afhandling under titel: «*En stenåldersboplats i Järavallen vid Limhamn*». Han lemnar däri utförliga beskrifningar öfver gräfningsarbetet, vallens topografi och geologi, boplatsens läge och de talrika fornsaker, som kommit i dagen. Boplatsens arkeologiska ålder förlägges af författaren till äldre stenålderns aldra sista tid.

— Såsom förut i denna tidskrift omnämts, erhöll *Simris'* församling i strid mot Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens önskningar den 19 januari 1901 tillstånd att rifva sin kyrkas långskepp och att i stället uppföra ett bredare och rymligare sådant. Året efter anhöll församlingen om rätt att rifva äfven det i byggnadshistoriskt afseende särdeles intressanta kyrktornet, en anhallan, till hvilken Konungens befallningshafvande i Kristianstads län den 18 september 1902 förordade bifall. Vitterhetsakademien afstyrkte däremot. Den påyrkade tornets iståndsättande i stället för dess nedrifvande och anhöll hos Kungl. Maj:t om en utredning, hvilken föreslogs utförd af Öfverintendentsembetet i samverkan med akademien. Denna utredning, till hvilken Kungl. Maj:t gaf sitt bifall, resulterade bl. a. i uppgörande af ett förslag i syfte att iståndsätta det bristfälliga tornet. Förslaget blef emellertid vid kyrkostämma den 16 mars 1903 förkastadt.

Det är glädjande att anteckna, hurusom Kungl. Maj:t anslutande sig till Vitterhetsakademiens åsikt i frågan resolverat, att tornet icke får rifvas.

— Ett bidrag till historien om de yngre Axelssönernas politiska verksamhet och betydelse har lemnats af filosofie licentiaten Alexandra Skoglund i en akademisk afhandling med titeln: «*De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487*». Äfven för skånsk lokalhistoria innehåller denna afhandling några upplysningar af värde.

— Genom Kungl. brefvet den 13 februari 1828 öfverläts ***Malmöhus*** från landtförsvaret till fångvården, och har sedan dess oaflåtet varit begagnadt såsom fångvårdsanstalt. Under denna tid har emellertid den del, som ännu kvarstår af det gamla slottet, kommit att i mera än ett afseende förfalla: till följd af sättningar i grunden, som utgöres af ekstockar, hafva remnor uppstått i murarne, det kolossala tunnhvalf, som täcker slottets bottenvåning och som sannolikt inbyggts efter byggnadens uppförande, har spruckit i hjessan utefter hela sin längd, och norra yttermuren, hvilken inrymmer nu igensatta trappor och skyttegallerier, har fått en lutning utåt i sin undre massivare del.

Med anledning af dessa förhållanden har besiktning företagits å Malmöhus dels af fångvårdsstyrelsens biträdande arkitekt G. Lindgren, dels af e. o. arkitekten i Öfverintendentsembetet Theodor Wåhlin. Den förres utlåtande har utmynnat i en hemställan, att fångvårdsstyrelsen ville hos Kungl. Maj:t föreslå tillsättandet af en teknisk kommission med uppdrag att vidtaga de behöfliga grundundersökningarne samt inkomma med yttrande, om och i hvilken utsträckning de uppkomna skadorna kräfva åtgärder för slottets bevarande. Den senare har, under påpekande af de å Malmöhus befintliga bristfälligheterna, approximativt beräknat kostnaden för slottets iståndsättande till 70,000 kronor, hvarjämte han biträdt arkitekten Lindgrens förslag om en kommissions tillsättande.

Med stöd af dessa utlåtanden har Öfverintendentsembetet hos Kungl. Maj:t förordat, att den fullständiga undersökningen af Malmöhus måtte anförtros åt en särskild kommission, hvilken i enlighet med arkitekten Lindgrens förslag lämpligen borde bestå af denne och stadsarkitekterna i Malmö och Stockholm S. Sörensen och K. Salin.

— Under titeln: «*Studier till Danmarks reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af grefvefejden*» har Hjalmar Heden upptagit till behandling ett af de viktigaste skiftena i Danmarks och Skånes reformationshistoria. Framställningen är grundad på den till ämnet hörande tryckta litteraturen, men saknar icke en och annan självständigare synpunkt.

— Sedan 1823 förvaras i Lunds Universitets historiska museum den öfver nedgången till *Tycho Brahes* Stjerneborg på Hven

uppsatta minnesstenen med inskriften: Nec fasces nec opes, sola artis sceptra perennant [15]85 — ej makt, ej rikedom, blott konstens välde varar genom tiden. Under året 1902 har museet förvärfvat ännu en sten, försedd med inskription och härrörande från Hven: nedre delen af den votivsten, som den franske ambassadören Charles de Dançay 1576 nedlade vid Uranienborgs grundläggning. I svag relief läses å denna sten: ... æ et foelicis . avspicii . ergo . anno . M . D . LXXVI . ka: Avgvsti p[osvit]. Stenen är afbildad i Tycho Brahes skrift: Astronomiæ instavratæ mechanica, men märkvärdigt nog stämmer ej inskriptionen här fullständigt med den å sjelfva stenen, ett förhållande, som förmodligen har sin grund däri, att Tycho Brahe i denna bok, som utgafs i Wandesborg, meddelat orden ur minnet.

— Excellensen grefve *A. G. Skjöldebrand* skildrar i första delen af sina i dagarne utkomna memoarer bl. a. sina öden och intryck som nyblifven officer vid S. Skånska Kavalleriregementet, »hertig Karls regemente», såsom det efter sin chef då kallades. I egenskap af kornett deltog han 1775 i regementsmötet vid Beckaskog. Han hade under denna tid rikt tillfälle att se sig om i Skåne och var en gärna sedd gäst på dess herregårdar. Bland de interiörer han gifver ur lifvet å dessa äro några, som i sin liffulla åskådlighet kunna ställas vid sidan af Barfods bekanta skildringar i hans »Märkvärdigheter rörande skånska adeln».

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

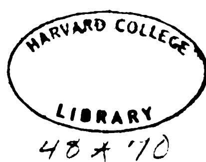
UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

ANDRA BANDET

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1904—1908

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

Innehåll.

Widener Library
3 2044 100 875 269